

ACADEMIA

ROMÂNĂ

FILIALA TIMIȘOARA

CENTRUL DE CERCETĂRI PENTRU DEZVOLTAREA RURALĂ
DURABILĂ A ROMÂNIEI

RAPORT DE CERCETARE

**”Strategii de dezvoltare rurală
durabilă în zona Țara Hațegului,
județul Hunedoara”**

**RAPORT FINAL
2018 - 2022**

**Timișoara
2022**

ACADEMIA

ROMÂNĂ

FILIALA TIMIȘOARA

CENTRUL DE CERCETĂRI PENTRU DEZVOLTAREA RURALĂ
DURABILĂ A ROMÂNIEI

RAPORT DE CERCETARE

Strategii de dezvoltare rurală durabilă în zona Țara Hațegului, județul Hunedoara

**- RAPORT FINAL -
SINTEZĂ 2018 - 2022**

Colectiv de cercetare CCCRDR:

Acad. Păun Ion OTIMAN, CS I

Prof. dr. Nicoleta MATEOC-SÎRB, CS I

Prof. dr. Vasile GOȘA, CS I

Prof. dr. Adrian BĂNEȘ, CS I

Conf. dr. Cosmin SĂLĂȘAN, CS II

Șef lucr. dr. Andrea FEHER, CS III

Dr. Miroslav RAICOV, CS III

Dr. Gabriel ȘUSTER, CS III

Ing. Zamfira IUCU

**Timișoara
2022**

Referenți științifici:

Dr. Lucian LUCA, CS I

Dr. Violeta FLORIAN, CS II

Institutul de Economie Agrară al Academiei Române

CUPRINS

Introducere	6
Capitolul 1	
DEZVOLTAREA RURALĂ – FACTOR IMPORTANT AL CREȘTERII ECONOMICE ÎN ȚARA HAȚEGULUI – REZEZAT: CONCEPTE METODOLOGICE	7
1.1. Evoluția populației rurale. Studiu de caz Țara Hațegului	7
1.2. Amenajarea și dezvoltarea spațiului (teritoriului) rural	11
1.3. Conceptul de dezvoltare rurală locală	20
1.4. Dezvoltarea rurală durabilă o necesitate pentru România	28
1.5. Economia rurală românească actuală și nevoia restructurării sale	31
1.6. Economia montană - o mare și nerezolvată problemă a României	34
Capitolul 2	
RESURSELE NATURALE ȘI ANTROPICE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI	40
2.1. Localizarea Țării Hațegului	40
2.2. Populația Țării Hațegului	44
2.2.1. Evoluția structurală a populației Țării Hațegului	44
2.2.2. Mișcarea naturală a populației	45
2.2.3. Evoluția migrației	46
2.3. Fondul funciar	49
2.3.1. Structura fondului funciar agricol	50
2.3.1.1. Terenul arabil	50
2.3.1.2. Pășunile și fânețele în Țara Hațegului	50
2.3.1.3. Pomicultura	51
2.3.2. Fondul forestier	51
2.4. Apele și construcțiile hidrotehnice din Țara Hațegului	52
2.4.1. Cursuri de apă	52
2.4.2. Construcțiile hidrotehnice	52
2.5. Protejarea și conservarea cadrului natural	54
2.5.1. Parcul Național Retezat	56
2.5.2. Geoparcul cu dinozauri din Țara Hațegului	60
2.6. Situri istorice, culturale și spirituale	64
Capitolul 3	
ECONOMIA RURALĂ A ȚĂRII HAȚEGULUI	65
3.1. Starea actuală a economiei rurale din Țara Hațegului	65
3.2. Cifra de afaceri în economia rurală a Țării Hațegului	68
3.3. Densitatea agenților economici în Țara Hațegului	72
3.4. Personalul salariat din economia rurală a Țării Hațegului	73
3.5. Analiza SWOT a economiei rurale a Țării Hațegului	77

Capitolul 4	
AGRICULTURA ȚĂRII HAȚEGULUI	79
4.1. Evoluția fondului funciar	79
4.2. Potențialul de producție al terenului agricol la principalele culturi	86
4.3. Suprafețele cultivate și producțiile obținute în Țara Hațegului	95
4.4. Producția vegetală în Țara Hațegului	96
4.5. Efectivele de animale din Țara Hațegului	108
4.6. Valoarea producției agricole în Țara Hațegului	119
4.7. Analiza SWOT – Agricultură Țării Hațegului	122
Capitolul 5	
EXPLOATAȚII AGRICOLE ÎN ȚARA HAȚEGULUI – PREZENTAREA STUDIILOR DE CAZ	124
5.1. Ferma vegetală - S.C.GLOBAL AGRI SRL – comuna Totești, sat Păclișa	124
5.2. Ferma vegetală Stanislav Dragoș Ilie I.I. – comuna Totești, sat Cârnești	127
5.3. Ferma legumicolă Huzoni Marian – comuna General Berthelot, sat Tușteea	130
5.4. Ferma de vaci cu lapte S.C. ADI LACT PROD COM SRL comuna General Berthelot, sat Tușteea	133
5.5. Ferma de vaci cu lapte S.C. FERMELE DENIS, ADO SRL – comuna Densuș, sat Peșteana	136
5.6. Ferma de ovine - Pipău Septimiu (PFA) – comuna Densuș	140
5.7. Ferma de ovine Toncea Petru (I.I.) – comuna Densuș, sat Hățăgel	142
5.8. Ferma de ovine Crișan – comuna Densuș	143
5.9. Ferma de ovine Sălășan Ovidiu – comuna Baru, sat Pietros	145
5.10. Ferma de ovine Mihăiesc Ioan – comuna Totești, sat Păclișa	148
5.11. Ferma de ovine Petresc Mircea I.I. – comuna Sântămăria-Orlea, sat Bărăștii Hațegului	149
5.12. Ferma de ovine – Zgârcea Dănuț Mihai – comuna Totești, sat Cârnești	151
5.13. Ferma de ovine Zapodeanu Silviu – comuna Densuș, sat Peșteana	152
5.14. Ferma de ovine Stan Marinell – comuna Râu de Mori, sat Ohaba Sibişel	153
5.15. Ferma de găini ouătoare - S.C. BOCANII SRL – comuna Râu de Mori, sat Ostrovu Mic	154
5.16. Stupina Huzoni – comuna General Berthelot	157
5.17. Stupina Magdesc Marcel Claudiu PFA – comuna Răchitova	159
5.18. Ferma – Pensiune - Continental Berries – comuna Bretea Română	161
5.19. Producătorul de virșli - Florin Iovănescu (I.F.) – sat Sălașu de Jos	164
5.20. Producător tradițional – ”Cămara din Totești”, Paula Bora, comuna Totești	167
Capitolul 6	
TURISMUL ÎN ȚARA HAȚEGULUI	171
6.1. Turismul – ramură esențială a dezvoltării rurale în Țara Hațegului	171
6.2. Concepte, metodologie	175
6.3. Tipologii turistice rurale în Țara Hațegului	177
6.4. Ofertele turistice ale localităților din Țara Hațegului	180
6.5. Infrastructura turismului rural în Țara Hațegului	200

6.6. Analiza SWOT – Turismul rural în Țara Hațegului	202
--	-----

Capitolul 7

INFRASTRUCTURA LOCALĂ A ȚĂRII HAȚEGULUI	203
7.1. Locuințele în Țara Hațegului	205
7.2. Dotarea și echiparea locuințelor din Țara Hațegului	208
7.3. Situația autoturismelor în Țara Hațegului	212
7.4. Echiparea tehnică a localităților și teritoriului Țării Hațegului	213
7.5. Grupul de Acțiune Locală Țara Hațegului - Ținutul Pădurenilor	219
7.6. Analiza SWOT – Infrastructura și mediul înconjurător al Țării Hațegului	229
7.7. Analiza SWOT – Capacitatea administrativă în Țara Hațegului	231
7.8. Analiza SWOT – Educație, cultură în Țara Hațegului	232
CONCLUZII	234
BIBLIOGRAFIE	240

Capitolul 1

DEZVOLTAREA RURALĂ – FACTOR IMPORTANT AL CREȘTERII ECONOMICE ÎN ȚARA HAȚEGULUI – RETEZAT: CONCEPTE METODOLOGICE

În prezentarea necesității dezvoltării rurale într-o zonă rurală cum este Țara Hațegului – Retezat, am pornit de la studiul de caz: evoluția populației rurale și starea satului în zonă.

1.1. Evoluția populației rurale. Studiu de caz Țara Hațegului

Procesul diminuării populației rurale este lent și relativ constant la nivelul întregii depresiuni, având o desfășurare spațială determinată de amploarea factorilor endogeni-economiци și demoeconomiци.

Tabelul 1.1.

Evoluția populației rurale din Țara Hațegului (număr)

Comuna	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2017	2017/1992 %
Baru	3067	2985	2888	2890	2868	2797	2789	90,9
Bretea Română	3225	3059	2968	2848	2915	2854	2868	88,9
Densuș	2161	1967	1787	1701	1590	1508	1466	67,8
General Berthelot	1038	985	907	918	916	911	919	88,5
Pui	5222	5008	4802	4610	4504	4313	4239	81,2
Răchitova	1934	1780	1559	1422	1385	1336	1310	67,7
Râu de Mori	3530	3464	3423	3408	3357	3232	3216	91,1
Sarmizegetusa	1544	1511	1424	1339	1251	1191	1172	75,9
Sălașu de Sus	3270	3077	2821	2621	2446	2322	2283	69,8
Sântămăria Orlea	3285	3159	3108	3140	3189	3176	3179	96,8
Totești	1923	1865	1847	1823	1842	1898	1912	99,4
Total	30199	28860	27534	26720	26263	25538	25353	84,0

Sursa: date prelucrate după INS - Tempo online

În cei 25 de ani (anul 2017 față de anul 1992), populația, după domiciliul stabil, s-a diminuat cu 4888 locuitori, cu o medie de 195,5 locuitori pe an. Populația orașului Hațeg, centrul economic al Țării Hațegului, dar cu puternice accente rurale, a rămas relativ constantă (99,6%) pe întregul interval analizat. Pe aceleași coordonate, cu o diminuare mai lentă a populației (raportul dintre populația existentă în anul 2017 și populația existentă în anul 1992), se poziționează și comunele Totești (99,4%), Sântămăria Orlea (96,8%), Râu de Mori (91,1%) și Baru (90,9%). Toate celelalte comune au înregistrat o diminuare mai accentuată a populației, având, în anul 2017, sub 90% din

populația înregistrată în anul 1992. Amintim, în acest sens, comunele: Răchitova cu un procent de 67,7% și cu o scădere a populației cu 624 de persoane, Densuș 67,8 %, cu o diminuare totală de 695 persoane, Sălașu de Sus 69,8%, cu o scădere de 987 persoane și Sarmizegetusa 75,9%, cu o diminuare de 372 persoane.

Evoluții sociale, culturale, spirituale și arhitecturale în satul românesc de azi

După cum s-a văzut în studiile de caz prezentate anterior, evoluțiile demografice în cele două zone rurale relevă o precară structură a populației rurale pe categorii de vârstă, datorată îmbătrânirii evidente, depopulării prin exodul intern sau extern al populației tinere, deprofesionalizarea și slaba pregătire profesională în domenii agricole și neagricole a populației rămase etc. De altfel, aceste caracteristici negative se întâlnesc, în grade diferite, în toate zonele rurale ale țării. Fenomenele sociale, demografice și profesionale negative nu sunt, din păcate, singulare.

În plan cultural, în satul românesc se constată mutații negative în utilizarea instituțiilor culturale sătești: căminul cultural, casa națională, biblioteca și, mai înainte de toate, școala. Măsurile de restructurare și așa zisa "eficientizare" a dimensiunii claselor (numărului de elevi) luate de Ministerul Educației în ultimul timp au dus la o dramă fără precedent a educației: închiderea unui număr mare de școli sătești.

Un sat cu școala închisă și fără învățător este un sat mort din punct de vedere educațional și cultural.

Se afirmă din ce în ce mai mult că în cadrul patrimoniului rural cea mai importantă componentă este cultura populară (etnografia și folclorul), deoarece aceasta dă adevărata dimensiune a creației locale, dă configurație autenticității, specificului local, într-un cuvânt, cultura este cea care reprezintă, cu adevărat, colectivitatea rurală.

Creațiile locale, fie cele materiale, fie cele spirituale, trebuie protejate, conservate, iar, acolo unde procesul de degradare este prezent, se impune oprirea acestuia și, pe cât este posibil, restaurarea zonelor culturale pierdute. Modernizarea accentuată a tehnologiilor, industrializarea proceselor de prelucrare a produselor agricole și a construcțiilor, urbanizarea agresivă a unor localități rurale au impact nefavorabil asupra culturii materiale. Multe tradiții populare s-au pierdut în timp. Activități tradiționale ca oieritul sau păstoritul, cu tot ritualul lor, lucrări agricole ca însămânțarea și recoltarea culturilor, în mod deosebit a strugurilor și fructelor, cu o bogată paletă de ritualuri specifice diferitelor zone ale țării, morăritul etc., s-au pierdut în timp sau sunt în curs de degradare, datorită înlocuirii acestora cu procese tehnologice mecanizate, modernizate. Odată cu integrarea în UE, trebuie intensificate eforturile pentru revitalizarea unor procedee tradiționale.

Pe bună dreptate, ne întrebăm de multe ori: cu ce intrăm în Europa? Răspunsul este clar și simplu: România intră competitiv în UE cu tot ceea ce are valoros în economie, cultură, știință etc. În particular, **cultura tradițională având o poziție centrală**. Este necesar să promovăm produsele tradiționale de calitate, deoarece acestea conferă specificitatea românească.

Spațiul rural, indiferent de poziția sa geografică (câmpie, deal, munte, litoral etc.), poate fi definit (sau ar trebui) ca un mediu geografic natural sănătos pentru locuit, atât datorită condițiilor

de mediu ambiant, al peisajului, cât și din punctul de vedere al liniștei sociale. Ambientul și activitățile complementare sunt cele mai căutate pentru persoanele care doresc, după orele de serviciu sau la sfârșit de săptămână, să-și petreacă timpul într-un mod deconectant și util.

În ultimii 60-65 de ani, am asistat la un atentat puternic asupra satului românesc. În prima perioadă, după instalarea comunismului, atât prin naționalizarea majorității întreprinderilor și a resurselor naturale ale țării cât și prin procesul de socializare al agriculturii, s-au distrus elementele fundamentale ale economiei private, în general, și ale agriculturii, în special. În ultimul deceniu comunist, prin ideea diabolică a lui Ceaușescu de „sistematizare a satelor”, s-a produs o schilodire, o traumatizare fără egal în istoria ruralității românești. Multe, foarte multe sate din zona periurbană a Bucureștiului și din alte zone au fost „rase”, în locul lor apărând blocuri hidoase, neconforme cu tradiția rurală de locuire și gospodărire din România. După 1990, a apărut un alt fenomen, tot așa de neromânesc, nociv și sfidător, „palatizarea” (baronizarea) unor sate. Un fenomen grotesc, care sfidează bunul simț și armonia din colectivitățile rurale. Este cazul multor sate din zonele periurbane, unde s-au acuiț mulți din „potențaii” (baronii de carton) perioadei, care, în primitivismul lor, au un singur țel, materializat în dorința sfidării prin dimensiunea palatului, iar, la anumiți cetățeni, prin numărul turnurilor și turnulețelor.

Fenomenul agrar care domină acum satul românesc din zonele dinamice economice (periurbane, turistice, sate de vacanță) se manifestă prin **hidoșenia sa arhitectonică**. Dacă Ceaușescu a ras casa românească cu arhitectura sa tradițională, nepăsarea și neprofesionalismul autorităților administrative locale actuale, neimplicarea arhitecților, nepriceperea și nepăsarea autorităților, precum și primitivismul și sfidarea multor proprietari „noi” au schilodit, din punct de vedere arhitectural, tocmai ceea ce a avut mai de bun gust, mai autentic casa românească: **frumusețea arhitecturală**.

Elementele de arhitectură tradițională românească (poarta, tinda, cerdacul, balconul, fațada etc., fără a intra în acest domeniu pretențios) pe care le întâlnim la casele satelor noastre, bunul gust al artei populare, echilibrul etc. trebuiesc conservate și regăsite la noile case și vile. În majoritatea țărilor europene, după unele experiențe negative (relativ) asemănătoare din anii '60,'70, arhitecții, urbanistii, edilii s-au trezit și au proiectat și creat adevărate parcuri de arhitectură rurală, cu „modele” multiple din care se pot inspira cetățenii și edilii. În acest fel, au reușit, înainte de al doisprezecelea ceas, să salveze tradițiile arhitecturale rurale, autenticitatea artei populare bazată pe construcția caselor, gospodăriilor, anexelor etc. Arhitecții au avut mare grijă în ceea ce privește remodelarea, re compartimentarea interioară a acareturilor dezafectate de activități zootehnice (scoase în fermele din câmp), industriale și meșteșugărești (amplasate în microzonele industriale rurale).

Considerăm că este momentul să intervenim pentru a salva satul românesc de ceea ce nu a reușit să facă Ceaușescu prin sistematizare, pentru a nu se produce acum prin schilodire, cosmopolitizare excesivă, prin pierderea tradițiilor, autenticității, frumosului și echilibrului arhitectonic.

Este firesc să ne întrebăm de ce au apărut aceste fenomene în ultimele trei decenii? Încercăm să dăm răspuns, pe rând, la ambele fenomene, iar, mai apoi, să propunem soluții de intrare în normalitatea ambientală și urbanistică a satului românesc, supus unui firesc proces de

reconstrucție și modernizare. După anul 1990, au apărut, datorită indiscipliniei urbanistice și unei culturi precare în materie, fenomene negative de "deruralizare" sau rurbanizare a satului românesc, prin construirea, fără nicio regulă și tradiție arhitecturală, de case "mari și total inestetice".

În cele mai frumoase zone rurale ale României (Maramureș, Bucovina, Bran, inclusiv în Țara Hațegului - Retezat) au dispărut sate întregi tradiționale, frumoase, românești și au apărut, în schimb, construcții "cubice", care de care mai betonate și termopanate. Considerăm că, pe lângă nepriceperea, nepăsarea și indisciplinarea autorităților rurale, o mare vină poartă și cabinetele de arhitectură și urbanism, specialiștii domeniului neimplicându-se în promovarea arhitecturii tradiționale în construcția noilor case rurale.

Habitatul în mediu rural este o componentă economică și socială importantă atât pentru locuitorii rurali rezidenți în sate, cât și pentru cetățenii care au locuința (casa) la țară sau o reședință în mediul rural. Habitatul reprezintă, la rândul său, mai mult decât o simplă chestiune de locuire, de casă sau locuință. Evident, habitatul presupune, pe lângă casa de locuit, și spațiul adiacent generator de confort psihic și de destindere. Complementaritatea activităților de acasă, comparativ cu cele de la serviciu, mediul natural și social și, nu în ultimul rând, integrarea (și acceptarea) socială în colectivitatea locală, sunt aspecte care fac atractiv spațiul rural pentru orașeni. Dacă pentru locuitorii satului, habitatul este o chestiune permanentă, o problemă de fiecare zi, este viața familiei rurale, pentru cetățenii care au reședință în mediul rural habitatul este, așa cum subliniam mai înainte, fie o problemă de locuire, fie un element al week-end-ului.

Locuirea sau habitatul în localitățile rurale (sate) este una din funcțiile cele mai importante ale spațiului rural. Din punctul de vedere al ariei de cuprindere, apreciem că locuirea are cea mai mare extindere, comparativ cu toate celelalte activități (funcții) ale spațiului rural (economică, culturală, ecologică, administrativă etc.).

Habitatul în mediu rural a devenit în a doua jumătate a secolului al XX-lea, în majoritatea țărilor dezvoltate un fenomen de amploare cu importante consecințe economice asupra spațiului rural. Un singur exemplu este edificator. În orașul San Francisco – California, pe podul Golden Gate, intră în fiecare dimineață circa trei milioane de oameni care lucrează în marea metropolă californiană și care, după serviciu, spre seară, părăsesc orașul îndreptându-se către casele, fermele (ranch-urile) rurale. Acest fenomen, care a luat amploare în anii 1970-2000, triplându-se ca dimensiune, a impus o dezvoltare impresionantă a infrastructurii, serviciilor, industriei automobiliste, combustibililor, a economiei zonale în ansamblul ei.

Problematika mediului înconjurător a depășit de mult timp dimensiunea locală, județeană, regională sau națională, aceasta devenind una dintre cele mai însemnate strategii de anvergură globală (continentală și mondială). Mediul înconjurător este un bun comun de interes global care nu poate fi partiționat, funcție de interese izolate, punctuale. Datorită impactului asupra sănătății oamenilor și animalelor, a mutațiilor asupra mediului natural și antropoc, proiectele de dezvoltare și amenajare rurală de amploare, ca și proiectele economice sau sociale cu efecte asupra ecosistemului, în mod obligatoriu, trebuie să fie supuse unui riguros "filtru ecologic" și în mediul rural.

1.2. Amenajarea și dezvoltarea spațiului (teritoriului) rural

În majoritatea țărilor europene (și nu numai), amenajarea teritoriului rural este reglementată prin legi speciale. Totalitatea legilor care reglementează economia, societatea rurală, în ansamblul său, sunt cuprinse în **codul rural**. De exemplu, în codul rural francez se precizează că **amenajarea și dezvoltarea economică a spațiului rural constituie o prioritate esențială a amenajării teritoriului** (Legea 80-502/1980, art. 72). **Amenajarea și dezvoltarea economică a spațiului rural** se realizează pe bază de proiecte de dezvoltare, bazate pe studii și programe de specialitate care trebuie să răspundă realizării unor obiective, cum sunt:

- susținerea dezvoltării tuturor potențialităților mediului rural;
- ameliorarea echilibrului demografic între zonele urbane și rurale;
- dezvoltarea producției agricole în strânsă corelație cu activitățile economice neagricole ale firmelor (societăți, cooperative etc.) din aval și amonte de agricultură;
- asigurarea repartizării echilibrate a diferitelor activități care concurează la dezvoltarea mediului rural;
- cunoașterea nevoilor în domeniul calificării și folosirii forței de muncă;
- încurajarea activităților multiple (pluriactivităților).

Spațiul rural, din punct de vedere al **densității populației** și al **mărimii așezămintelor umane, este mult mai aerisit, mai umanizat**. Comunitățile rurale au unele caracteristici specifice, în primul rând **raporturile interumane sunt mai bune, iar participarea cetățeanului la problemele comunității este mai prezentă, mai activă. Spațiul rural are o viață socială mai apropiată**, locuitorii se cunosc între ei, din toate punctele de vedere.

Din punct de vedere peisagistic, spațiul rural, prin structura sa naturală, prin peisajul îngrijit și aerisit, prin flora și fauna sa, prin biodiversitate, este incomparabil mai frumos și mai apreciat de mulți locuitori. Liniștea, pacea, climatul, aerul curat, peisajul liniștitor, de calm social sunt caracteristici ale calității habitatului rural. Peisajul natural al ruralului constituie un patrimoniu inestimabil.

Viața în spațiul rural, mai mult decât în oricare alt mediu social, este așezată pe o serie de **norme**, emanate din experiența de viață multiseculară, din tradițiile, obiceiurile și cultura locală. **Modul de viață rurală, tradițiile și obiceiurile, formează, împreună, cultura populară locală sau regională**. Tezaurul acumulat timp îndelungat constituie, de asemenea, o caracteristică de mare atracție pentru viața la țară, pentru petrecerea unei anumite părți din timp la sat sau pentru turismul rural. **Viață socială și culturală, caracteristică ruralului, este un patrimoniu de neegalat al umanității, element care, alături de economie și ecologie, dă adevărata dimensiune și valoare spațiului rural.**

Politica de dezvoltare a spațiului în țările vest-europene s-a axat pe principiul continuității și complementarității activităților agroalimentare. Activitățile neagricole, în special cele industriale și de service, s-au bazat pe complementaritatea față de agricultură.

Pornind de la inițiativa privată, statul trebuie să sprijine, prin **politici de dezvoltare rurală, acele activități agricole plasate în aval și amonte de agricultură precum și cele care prelucrează materii prime locale**. În spațiul rural, s-au implantat întreprinderi mici și mijlocii care au angajat

forța de muncă din zonele rurale respective. Astfel, segmentul de populație rurală, angajată în activități neagricole, are posibilitatea de a lucra cu timp integral (full-time) în industrie sau service și cu timp parțial (part-time) în agricultură, în gospodăriile hobby-fermele personale. În același timp, integrarea activităților agroalimentare a constituit unul dintre pilonii politicilor rurale. Principiul după care **mai ușor și mai economic se transportă produsul finit, comparativ cu materia primă agricolă** ne conduce la ideea **extinderii investițiilor agroalimentare în localitățile rurale**.

Regiunile rămase în urmă din punct de vedere al dezvoltării rurale. Studiile de delimitare a zonelor defavorizate se impun, pornind de la necesitatea introducerii gospodăriilor acestor zone, într-un program bugetar de sprijinire financiară. În zonele defavorizate, este necesar să se introducă un sistem național de **indemnizații de compensare** a veniturilor gospodăriilor agricole familiale. Aceste indemnizații financiare au rolul de a **compensa** diferența dintre costurile de producție mai ridicate ale gospodăriilor acestor regiuni, comparativ cu costurile medii de producție din regiunile favorabile producției agricole. Indemnizațiile de compensare au un dublu rol, și anume: un **rol economic** și un **rol social**. Rolul economic al indemnizațiilor de compensare constă în asigurarea profitabilității gospodăriilor și zonelor defavorizate, de a garanta continuitatea activității agricole, silvice și agroturistice. Rolul social al indemnizațiilor compensatorii constă în menținerea populației în zonele defavorizate, în vederea evitării fenomenului de depopulare al regiunilor montane și al altor regiuni defavorizate.

Zonele rurale în dificultate au nevoie de susținere prin programe multinaționale, în vederea menținerii și dezvoltării de **comunități rurale viabile**. Programele de dezvoltare a zonelor în dificultate trebuie să cuprindă următoarele domenii:

- diversificarea activităților din sectorul primar;
- dezvoltarea sectoarelor neagricole;
- dezvoltarea turismului rural, mai ales a agroturismului;
- protecția și reconstrucția mediului natural;
- dezvoltarea resurselor umane prin ocuparea și stabilizarea forței de muncă rurale;
- asistență tehnică.

Un alt element al politicii economice îl reprezintă sistemul de creditare al agriculturii, practicat de guvernele României. Prin concepțiile politice eronate, primele guverne (Roman, Stolojan, Văcăroiu, Năstase) au aplicat **sisteme de creditare și sprijinire cu precădere a structurilor etatiste și asociative ale agriculturii**. Acest mod de susținere au favorizat sistemele agricole mari (societățile comerciale cu capital majoritar de stat și asociațiile juridice, fostele IAS și CAP) și au defavorizat gospodăriile țărănești privat-familiale în formare.

După aderarea la UE și privatizarea masivă a agriculturii și a economiei rurale nonagricole, toate guvernele acestei perioade, inclusiv cel actual, datorită incompetenței crase în materie de dezvoltare rurală, inabilității de accesare de fonduri europene și o "parodie" de susținere financiară autohtonă, au eșuat (aproape) total în dezvoltarea satului românesc de azi.

În concluzie, considerăm că se impune de urgență **instituirea unui sistem național, regional, județean și local de monitorizare a spațiului rural, în vederea cunoașterii cu exactitate, pe baze științifice, a stării de azi a satului românesc** (a se vedea Proiectul susținut din fonduri europene

Diagnoza spațiului rural -1995. În același timp, se impune, pe baza datelor furnizate de sistemul de monitorizare, **elaborarea unor programe locale, regionale și naționale de dezvoltare și amenajare a spațiului rural.** Însă, înainte de toate, **trebuie schimbată mentalitatea politică cu privire la strategiile și politicile dezvoltării rurale în România.**

Pornind de la diversitatea structurilor agrare din țările europene, problemele ruralului nu sunt aceleași peste tot. Specificitatea problematicii ruralului românesc este determinată, în primul rând, de starea satului, după jumătate de secol de comunism și, în al doilea rând, de tranziția la economia de piață, de restructurarea agriculturii, de trecerea acesteia de la forma etatist-colectivistă, caracteristică socialismului oriental, la structuri privat-familiale de tip european, de refacerea instituțiilor și organismelor caracteristice spațiului rural actual de tip european.

Problematica dezvoltării rurale, la început de mileniul al III-lea, **în esența sa, rămâne o chestiune fundamentală de gestiune rațională a spațiului rural**, de afectare a acestuia pentru economia rurală, folosințe și agrement. Multe din lucrările de amenajare ale spațiului rural, datorită impactului industrializării și a resurselor financiare alocate în acest scop, au făcut să dispară imense spații rurale. Impactul industrializării nesăbuite și al urbanizării forțate în unele zone s-a manifestat cu agresivitate asupra spațiului rural, cauzând, în ultimă instanță, diminuarea sau chiar dispariția pe suprafețe imense a elementului autentic rural. Tendințele și/sau ambițiile de gigantism au impus “implantarea”, în spațiul rural tradițional al unor “mastodonți” industriali sau agroindustriali care, pe lângă faptul că au poluat (și continuă să polueze) mediul rural, au degradat, au stricat peisajul rural tradițional. Din acest punct de vedere, România în perioada comunistă a “excelat” în agresiunea fără discernământ asupra ruralului. În plus, în România, prin programul de “sistematizare a localităților rurale”, acolo unde a fost “implementat”, așa cum am mai menționat, practic spațiul rural s-a transformat din habitat specific, cu gospodării, având funcțiuni economice și sociale complexe, în blocuri cu rol de baterii de locuințe, antiecologice, neromânești, care au adus grave prejudicii personalității ruralului nostru. Incontestabil, acest program, în locurile unde a fost pus în aplicare, a acționat cu mai multă gravitate împotriva ființei naționale, împotriva culturii și civilizației rurale identitare și tradiționale românești, comparativ cu năvălirile barbare sau vremelnice stăpânire străină în România.

La început de secol XXI, în condițiile pregătirii pentru aderare la Uniunea Europeană, au fost necesare politici de dezvoltare rurală în România în consens cu noile politici rurale europene. După cum rezultă din majoritatea studiilor întreprinse, s-a impus o schimbare de concept, de mentalitate, **o nouă filosofie a dezvoltării ruralului**, corelată cu autonomia locală și regională și cu principiul subsidiarității. Noua filosofie a spațiului rural, în esența sa, pornește de la definiția dată spațiului rural: ***“Spațiul rural în Europa constituie un spațiu peisager prețios, fruct al unei lungi istorii și a cărui salvare este o vie preocupare pentru societate. Spațiul rural își poate îndeplini funcțiile de aprovizionare, de destindere și de echilibru, din ce în ce mai dorite în societate, doar dacă el rămâne un spațiu de viață atrăgător și original dotat cu:***

- ***o bună infrastructură;***
- ***o agricultură și o silvicultură viabile;***
- ***condiții locale favorabile activităților economice neagricole;***

- un mediu intact și cu un peisaj îngrijit.”

Noua filosofie a spațiului rural trebuie să se fundamenteze pe conceptul **de dezvoltare locală durabilă** care presupune atât o componentă rurală solidă cât și o componentă agricolă (sau silvică, după caz) importantă, bazate pe:

- **concordia dintre economia rurală și mediu înconjurător** (echilibrul economie-ecologie);
- **cuprinderea în sistemul de dezvoltare durabilă** (sau sustenabilă) **a unui orizont de timp cât mai îndelungat;**
- **umanizarea spațiului rural prin păstrarea mediului natural cât mai intact iar, mediul creat de om să fie cât mai apropiat de mediul natural.**

Necesitatea fundamentării proiectelor de amenajare și dezvoltare rurală este cerută de starea actuală deficitară a spațiului rural supus, în permanență, unor fenomene care afectează viața economică și socială în general, agricultura și gospodăriile sătești, în special. ne referim la fenomene frecvente, cauzate de modificările climatice, precum: inundabilitatea, torențialitatea, alunecări de teren, înzăpeziri frecvente, căderi de grindină, furtuni și chiar, în ultimul timp, tornade.

Studiile de fundamentare a priorităților de amenajare și dezvoltare rurală trebuie să acopere întreg teritoriul rural al țării axate pe următoarele domenii importante:

Studii de prevenire a dezastrelor (frecvența inundabilității și torențialității pe râuri și pâraie, alunecări de teren, înzăpezirea localităților și drumurilor, grindină etc.);

Studii de potențialitate energetică neconvențională (tăria și frecvența vântului, durata și intensitatea insolației, microacumulările de apă pentru protecția antiinundații, irigații, protejarea biodiversităților locale);

Studii de potențialitate și ofertă ecologică a terenurilor agricole;

Studii de punere în valoare (culturală și turistică) a satelor și teritoriului (refacerea conacelor, castelelor, stânelor, colibelor și pensiunilor agroturistice).

Studiile amintite mai sus trebuie concretizate în hărți, după cum urmează: hărți de hazard (diferite procese), hărți de potențial energetic neconvențional, hărți de potențial ecologic (harta fitotehnică, harta pomicolă, harta viticolă, hărți zootehnice, pe specii etc.), întocmite de specialiștii în domeniu.

Studii de rurbanizare a zonelor periurbane ale orașelor mici și mijlocii cu mare potențial turistic și cultural. Procesul de rurbanizare (rural+urban) este prezent în multe zone economice dezvoltate ale Europei (Bavaria, Baden - Germania, Veneția, Padova, Milano, Torino - Italia etc.) fiind determinat de tendința de urbanizare (până la anumite limite a ruralului. Implantarea activităților nonagricole în rural (IMM-uri industriale, servicii, în mod deosebit turismul rural) trebuie axată pe folosirea resurselor naturale locale, mai cu seamă de natură agricolă, fără a atinge caracterul rural al zonei.

Proiectele de dezvoltare rurală, fie că este cazul unui **proiect economic** (agricultură, silvicultură, industrie, turism, servicii etc.), al unui **proiect de infrastructură** (transporturi, telecomunicații, căi de comunicații etc.), al unui **proiect social sau cultural** (construcții de locuințe, instituții sociale, școlare, științifice, medicale, culturale etc.) sau al **unui proiect de protecția mediului** înconjurător (protejarea surselor de apă, a pădurilor, a agrosistemelor etc.)

are o importantă componentă de **amenajare a teritoriului rural**. Amenajarea teritoriului rural (amenajarea teritoriului agricol și forestier) sau amenajarea funciară rurală are ca obiectiv punerea în valoare a fondului funciar și ameliorarea condițiilor de exploatare a proprietăților agricole sau forestiere. Operațiile de amenajare a teritoriului agricol trebuie să răspundă politicilor de restructurare și dezvoltare a exploatațiilor agricole. La amenajarea teritoriului forestier (ca de altfel și în cazul teritoriului agricol) se are în vedere punerea în valoare a mediului natural, a peisajului silvic ca elemente importante ale patrimoniului rural.

Amenajarea teritoriului rural poate să cuprindă teritoriile unei singure comune (amenajare funciară comunală) sau teritoriul mai multor comune (amenajare funciară intercomunală). Amenajarea teritorială se realizează prin mai multe operațiuni tehnice și juridice, cum sunt amenajări funciare propriu-zise, comasări și reorganizări ale teritoriului și proprietăților.

Proiectul de amenajare a teritoriului rural, component al programului de dezvoltare rurală, trebuie să țină seama de câteva principii și anume:

- **cerințele și trebuințele omului se află în centrul planificării proiectelor;**
- **interesele comunității au prioritate în selectarea variantelor de proiectare;**
- **politicile de amenajare a teritoriului trebuie să faciliteze exploatarea durabilă a agriculturii, silviculturii și a altor activități economice;**
- **proiectul de amenajare să poată fi integrat, atunci când este cazul, în programe de dezvoltare și cooperare intercomunale, regionale, transfrontaliere sau europene.**

Obiectul de bază (central) al unui proiect de dezvoltare și amenajare rurală trebuie să răspundă la una din întrebările:

- Ce facilități aduce populației din localitatea sau zona respectivă?
- Cărei trebuințe i se subordonează proiectul?
- Se integrează din punct de vedere social-economic și ecologic, în localitatea (zona) respectivă?
- Care este ponderea populației mulțumite de proiect, comparativ cu populația care nu agreează (respinge) proiectul?

Problematika proiectelor de exploatare rurală locală intră în sfera de competență a administrației publice locale, pe de o parte, a organizațiilor neguvernamentale (ONG-urile) și a instituțiilor și agenților economici abilitați în acest sens prin lege, pe de altă parte. Administrația publică locală, prin intermediul consiliilor locale, consiliilor județene și a primăriilor, au obligația (și dreptul conferit de Legea administrației publice locale și, mai nou, de Codul administrativ) de a inventaria problemele de dezvoltare rurală, de a stabili un sistem de proiectare, finanțare-credite și execuție a proiectelor selectate.

Cele mai multe și mai importante proiecte de dezvoltare rurală, la această dată se plasează în sfera echipării tehnice a localităților, a infrastructurii rurale, precum și a întreprinderilor mici și mijlocii care au ca obiect de activitate producția sau serviciile pentru populația rurală. Opțiunea pentru stabilirea sistemului de priorități trebuie să aparțină consiliilor (locale, județene) sau, în scopuri mai importante, comunităților locale înseși, prin intermediul unui referendum local.

Stabilirea unor criterii pentru selectarea proiectelor într-o anumită ordine de prioritate se impune, deoarece, în majoritatea cazurilor, mijloacele bănești necesare executării proiectelor

sunt cu mult mai mari, comparativ cu fondurile bugetelor locale și a transferurilor de la bugetul național. În cazul unor proiecte deosebite de importante, când consiliile nu ajung la soluții acceptate majoritar, atunci când se solicită participarea membrilor comunității la finanțare prin participare cu sume bănești a locuitorilor, este necesar referendumul. Referendumul este cel mai în măsură să exprime interesele majorității populației și să îmbine, în același timp, interesele cu potențialul financiar al cetățenilor. De asemenea, referendumul, ca tehnică de cercetare și decizie socială, poate fi folosit și în cazul când trebuie soluționată problema aderării localității la un proiect regional de dezvoltare și amenajare rurală.

O altă chestiune deosebit de importantă a proiectelor de dezvoltare și amenajare rurală se referă la finanțarea acestora. Funcție de destinația proiectelor, de efectele și consecințele asupra comunităților locale, acestea pot fi finanțate din bugetele locale, din bugetul central, din credite interne sau externe, din contribuția bănească a locuitorilor sau prin susținere din partea altor finanțatori interni sau externi (Uniunea Europeană, Banca Europeană de Investiții, Banca Mondială etc.).

Instituții, infrastructuri, transporturi, echiparea tehnică a teritoriului. Atât activitatea economică (agricultură, silvicultură, industrie, turism, servicii) și socială necesită, în fiecare localitate și pe ansamblul spațiului rural, un sistem infrastructural încheșat, precum și o rețea de instituții și de facilități. În condițiile unei economii agroalimentare moderne și a unui turism rural dezvoltat, nu se poate concepe o activitate susținută, permanentă și profitabilă fără o structură adecvată de instituții, rețele de transport și telecomunicații și de echipare tehnică a teritoriului. Rețeaua de transporturi și telecomunicații și echiparea tehnică a teritoriului trebuie să aibă în vedere un orizont de timp lung, în vederea suprapunerii pe rețeaua de infrastructură, realizată în prezent, și a altor proiecte de dezvoltare, în viitor.

Instituțiile necesare spațiului rural sunt atât cele **tradiționale**: primăria și consiliul local, școlile (de diferite grade), bisericile (de diferite confesiuni), spitalul, casa de nașteri, poliția, jandarmeria, poșta și telefoane, instituții juridice, notariale, precum și cele (mai) **moderne** (pentru spațiul rural postcomunist): bănci, burse, societăți de credit, societăți financiare, de asigurări, camere de agricultură, ocoale locale agricole și silvice, societăți de binefacere și caritate, case sociale, fundații, asociații și societăți de diferite profile (sociale, culturale, științifice, sportiv-recreative). Întreaga rețea de instituții publice, prin structură și funcțiune și prin plasare (localizare) trebuie să fie în permanență la îndemâna și în folosul cetățeanului, fie că este vorba de serviciile administrative și juridice, fie când este cazul serviciilor social-culturale, umanitare, de sănătate sau economico-financiare.

În condițiile unei economii rurale în evoluție, **un loc aparte trebuie să-l ocupe instituțiile bancare și de credit.** Actuala rețea bancară care deservește spațiul rural este totalmente necorespunzătoare. Banca Agricolă - bancă cu capital mixt (majoritatea capitalului social fiind deținut de stat), până la privatizarea din anul 2001, nu acoperea, nici pe departe, volumul de operațiuni bancare, mai ales cele de creditare. La această dată, Banca Raiffaisen, care a preluat Banca Agricolă, are sucursale în unele centre județene, în orașe și, arareori, în comune mari, nefiind axată cu predilecție spre creditarea agriculturii și dezvoltării rurale, îndepărtându-se de obiectivele băncii pe care a cumpărat-o – Banca Agricolă. Distanța medie între două ghișee ale

băncilor din rural este de 50-80 km, fiind arondate la un ghișeu circa 30-40 localități rurale, respectiv 25-30.000 locuitori/ghișeu. Această structură bancară, pe lângă faptul că este neoperativă, greoaie, birocratică, în asemenea condiții nu este acoperitoare. Celelalte bănci comerciale românești (Banca Comercială Română, CEC Bank, Banca Română de Dezvoltare etc.) nu sunt interesate să lucreze cu clienții "mici" și "mulți", adică cu agricultorii, mai ales cei privați.

În absența Legii creditului agricol și a creditului funciar, pe baza căruia să se organizeze și să funcționeze cooperativele de credit mutual al agricultorilor (și a altor locuitori din mediul rural) și a băncilor agricole populare, economiile populației rurale sunt supuse unor șocuri financiare din ce în ce mai dese și mai puternice.

Din cauza nefuncționării instituțiilor bancare adecvate acumulării "micilor" economii ale populației rurale și a pieței de capital pentru agricultori, foarte mulți locuitori din mediul rural (asemenea celor de la orașe), din necunoaștere și din dorința de plasare cât mai avantajoasă a economiilor, au fost înșelați de circuitul Caritas. În aceste condiții, până în anul 2000, economiile populației rurale au luat calea unor bănci private, neconsolidate și prost administrate, precum CreditBank, Bankcoop și Banca Albina, agricultorii fiind ademeniți, la prima impresie, de dobânzile avantajoase la depozitele bancare. Și în acest caz, foarte mulți deponenți au pierdut. Administrația rapace a acestor bănci, în absența unei legislații ferme de supraveghere a băncilor comerciale, au favorizat multor oameni de afaceri și politici influenți îmbogățire necuvenită, prin schimbare de destinație (de la destinații economice spre destinații neperformante, speculative) și prin plasarea acestora la alte bănci din străinătate. Prin acest mecanism, s-a creat artificial și fraudulos o oligarhie, ducând, în același timp, la pauperizarea accentuată a celor mai mulți mici depunători.

Toate procesele financiar-bancare negative apărute în procesul tranziției agriculturii de la forma sa de exploatare socialist-colectivistă spre cea capitalist-privată de piață, au determinat, în primul rând, angoasa de "capitalizare". Țăranului îi este încă frică să capitalizeze puținii bani, puținele economii pe care le face, iar reținerea lichidității în casă (la ciorap, la saltea) în condițiile inflației din anii 1990-2000 a făcut ca aceste sume să se deprecieze cu fiecare zi trecută de la data încasării până la data cheltuirii sau plasării ei. În aceste condiții, considerăm că **piața de capital rurală trebuie să se organizeze sub forma cooperativelor (caselor) de credit rural (mutual) sau a băncilor populare rurale, supuse unui regim corect de supraveghere de către Banca Națională a României.** Și într-un caz și în celălalt, legislația românească trebuie adaptată. Fie că este vorba de creditul agricol (rural) cooperatist sau creditul bancar agricol trebuie să aibă unele caracteristici definitorii care să-l diferențieze de creditul bancar comercial.

Educația, formarea de cadre, cercetarea și sensibilizarea comunităților. Între proiectele de dezvoltare rurală și populația locală, trebuie să existe o relație biunivocă. Prima relație se referă la legătura strânsă între identificarea populației din zonă, tradițiile specifice zonei și obiectul proiectului, iar a doua legătură, între condiționalitățile proiectului și necesarul de calificare și formare de noi specializări. Corelația tradiție-evoluție în domeniul calificării forței de muncă și al păstrării tradițiilor trebuie să aibă un traseu optim în orice proiect.

Un alt aspect al educației și formării de cadre în contextul dezvoltării rurale vizează problematica menținerii și extinderii instituțiilor școlare și sociale din spațiul rural, în corelație cu

necesarul de forță de muncă pe care îl reclamă proiectele respective. În materie de educație școlară și permanentă (educația care cuprinde și segmentele adulte ale populației) se impune necesitatea unei importante componente de formare profesională în meseria de fermier, de educație ecologică, de protejarea mediului ambiant, de îngrijire a spațiului natural și habitat.

Crearea de locuri de muncă și sporirea veniturilor persoanelor și localităților rurale.

Principalele cauze ale depopulării ruralului sunt absența locurilor de muncă și posibilitățile limitate de acces la învățământ, cultură, sănătate și alte facilități, specifice mediului urban. În principal, locuri de muncă în rural se regăsesc în agricultură, silvicultură și într-o foarte mică parte în industrie sau activitățile complementare sectorului de procesare agroalimentară și silvică. Politica economică a puterii comuniste de comasare și gigantizare a industriei în platforme urbane are puternice repercusiuni sociale. Regăsim și acum nu puține localități rurale care nu au nici măcar un atelier, o fabricuță, o unitate prestatoare de servicii, o brutărie sau o măcelărie.

Problematika extinderii locurilor de muncă în spațiul rural trebuie privită din mai multe puncte de vedere, cele mai importante fiind:

- exploatarea activităților specifice zonei tradiționale a căror produse au cerere asigurată pe piață;
- complementaritatea sectoarelor noi, comparativ cu structura economică existentă;
- atragerea resurselor bănești ale populației în finanțarea activităților profitabile, prin participarea oamenilor atât la formarea capitalului social al unor societăți comerciale de tipul întreprinderilor mici și mijlocii sau cooperatiste, cât și pentru înființarea de exploatații, capacități de producție sau servicii privat-familiale;
- implicarea statului, printr-o nouă politică financiară și fiscală, în sprijinirea zonelor rurale defavorizate, prin delimitarea de zone industriale, echipate în care să se amplaseze IMM-urile industriale, de procesare, în general, activitățile nonagricole complementare agriculturii.

Turismul rural. Agroturismul. Peisajul rural extrem de divers, în mare parte bine conservat, viața la țară cu însemnate componente tradiționale, potențialul agricol și silvic al României, arhitectura specifică mediului rural sunt factori care favorizează turismul rural. Turismul rural, spre deosebire de celelalte forme de turism, trebuie să fie "difuz", imperceptibil din punct de vedere al componentei habitale, care să se bazeze pe patrimoniul natural, folcloric, arhitectural și gastronomic specific zonelor agroturistice.

La această dată, deși există unele semnale pozitive de extindere a agroturismului, totuși câțiva factori restrictivi blochează largirea turismului rural la capacitatea oferită de peisaj și cultura tradițională. Factorii limitativi sunt **infrastructura** (șosele, căi ferate, infrastructură portuară turistică pe Dunăre și râurile interioare navigabile, servicii bancare, poștale și telefonice rapide și sigure), **condițiile de locuit** modeste sau de neacceptat chiar și pentru turiștii modești, oferite de majoritatea gospodăriilor țărănești, **instrucția insuficientă** a gospodarilor (cunoștințe minime în domeniul turismului, necunoașterea unei limbi moderne) și **siguranța, securitatea personală** a turiștilor etc.

Mediul înconjurător. Natura și peisajul. Problematika mediului înconjurător a depășit de mult timp dimensiunea locală, regională sau națională, aceasta devenind una dintre cele mai însemnate strategii de anvergură globală (continentală și mondială). Mediul înconjurător este un

bun comun de interes global care nu poate fi partiționat, funcție de interese izolate, punctuale. Datorită impactului asupra sănătății oamenilor și animalelor, a mutațiilor asupra mediului natural și antropic, proiectele de dezvoltare și amenajare rurală de amploare, ca și proiectele economice sau sociale cu efecte asupra ecosistemului, în mod obligatoriu, trebuie să fie supuse unui riguros “filtru ecologic”.

Protejarea cadrului natural și a peisajului cuprinde o serie de componente ale conservării spațiului rural, printre cele mai importante amintindu-le pe următoarele:

- inițiatorii, proiectanții și executanții unor proiecte de dezvoltare și amenajare rurală, autoritățile locale trebuie să asigure exploatarea rațională și durabilă a resurselor locale, cum sunt pădurile, plantațiile, perdelele de protecție, pajiștile naturale, apele, carierele etc.;

- proiectele de renovare a localităților rurale, construcțiilor, conacelor, castelelor, palatelor și a unor elemente ale tehnicii tradiționale (mori de apă și vânt, ateliere și fabrici de prelucrare arhaică a produselor agricole, linii ferate forestiere vechi) trebuie să pună în valoare arhitectura locală, să conserve specificitatea acestora și să refacă, acolo unde din diferite motive unele componente ale culturii materiale tradiționale au suferit degradări sau distrugeri;

- programele de protejare a apelor, a parcurilor și a rezervațiilor de interes local sau național etc.;

- programele de depozitare și reciclare a deșeurilor trebuie să aibă la bază principiul conform căruia fiecare zonă, localitate sau regiune urbană sau rurală trebuie să aibă responsabilitate asupra deșeurilor, noxelor și emisiunilor poluante. **Zonele rurale nu trebuie să fie loc de depozitare a deșeurilor urbane și nici de reciclare a acestora.**

Protejarea mediului înconjurător în zonele rurale nu poate să fie rezumată la câteva principii și lăsată (numai) pe seama organizațiilor locale, regionale sau ONG-urilor. **Protejarea mediului înconjurător trebuie integrată într-o strategie ecologică globală care să îmbrace un cadru legislativ ferm, dar și unitar în plan regional și european.**

Protejarea mediului înconjurător, ca acțiune practică în teren, pornește de la definirea clară a **politicii de mediu**. Elementele principale ale acestei politici trebuie să vizeze protecția solurilor, apei, aerului, a pădurilor, plantațiilor, fermelor și habitatelor, prin delimitarea zonelor în care implantarea de activități păgubitoare pentru mediu sunt limitate sau interzise. De asemenea, în cadrul acestei politici de mediu, se impune o permanentă și constantă problemă internațională, atât în domeniul legislativ, cât și în domeniul monitorizării mediului și al acțiunilor practice de conlucrare în vederea evitării și, acolo unde este cazul, limitării și stopării efectelor dăunătoare ale unor factori generatori de poluare.

Cooperarea internațională este deosebit de necesară, mai cu seamă când se pune problema integrării unor activități (industriale, agricole, turistice etc.) cu efecte poluante (chiar nocive) asupra aerului și apei (subterane sau a cursurilor de apă) în zonele transfrontaliere. În cazul când nu sunt soluționate aceste observații din faza de proiectare sau de execuție, pot apărea permanent suspiciuni și tensiuni în relațiile de vecinătate (vezi cazul Complexului cuprifera de la Moldova-Nouă în relația româno-sârbă sau cazul Turnul Măgurele - Nicopole, pentru centrala nucleară de la Cozlodui, în cadrul relațiilor româno-bulgare).

Cooperarea internațională intercomunitară, interregională și transfrontalieră. În

procesul dezvoltării și amenajării rurale, se pot găsi multe domenii de cooperare internațională intercomunitară, inter-regională și transfrontalieră. S-au amintit câteva domenii de cooperare, în mod deosebit cele legate de protecția mediului, care, în ultimul timp, au caracter de lege cu obligativitate internațională. Dar, pe lângă domeniile definite, se pot găsi și alte domenii de interes intercomunitar, interregional și transfrontalier de cooperare internațională. Fără a accentua importanța cooperării în plan economic (agricultură, industria alimentară și agrară, silvicultură, piscicultură, artizanat etc.), deoarece acest domeniu este îndeobște cunoscut, vom remarca însemnătatea raporturilor sociale, culturale și turistice intercomunitare. Considerăm că aspectele spirituale ale cooperării sunt cele care apropie comunitățile și regiunile diferitelor țări, acestea constituindu-se drept punți de comunicare, canale care leagă comunitățile locale din diferite țări. Relațiile de parteneriat care pornesc de la cunoașterea și apropierea reciprocă se pot extinde și în alte domenii, inclusiv în cel comercial.

Cooperarea internațională poate acoperi și spațiul cercetării științifice, universitar și academic, în cadrul dezvoltării și amenajării rurale. Fiecare țară vecină, prin institutele de cercetare științifică și universitățile care se preocupă de problematica dezvoltării rurale, are o experiență proprie care poate fi utilă partenerilor.

Managementul administrației localităților rurale. Subsidiaritatea. În cadrul managementului localităților rurale, dezvoltarea și amenajarea rurală durabilă constituie una dintre prerogativele esențiale. Nimeni nu poate să cunoască mai bine decât colectivitățile rurale care sunt problemele dezvoltării și amenajării acesteia. Implicarea brutală, autoritară a administrației centrale (guvernamentale) prin centralizarea excesivă a avizelor necesare proiectelor de dezvoltare rurală poate conduce fie la acțiuni de genul “sistematizării localităților rurale” de pe timpul comunismului, fie la frânarea inițiativelor locale și impunerea unor modele unitare din punct de vedere arhitectural și social. *“Colectivitatea locală reprezintă una din structurile fundamentale ale unui regim democratic și, în consecință, unul din pilonii construcției Europei democratice, concepută conform principiului subsidiarității”*¹.

Managementul localităților rurale, definit, în esența lui ca element al autonomiei locale, constituie dreptul și capacitatea efectivă ale colectivităților locale de a rezolva sub propria lor răspundere și în favoarea populației, o parte din treburile publice (Carta europeană “Exercițiul autonom al puterii locale”). Competențele încredințate colectivității locale trebuie să fie, în mod normal, **depline și întregi**.

Autonomia locală, subsidiaritatea, managementul dezvoltării și amenajării locale rămân noțiuni teoretice, dacă nu se bazează și pe principiul **autonomiei financiare**. Este de neconceput o administrație locală eficientă dacă aceasta nu are la îndemână mijloace financiare.

1.3. Conceptul de dezvoltare rurală locală

Dezvoltarea rurală locală are un caracter dinamic, cu modificări în funcție de contextul

¹ *Europa verificată prin funcționarea democrațiilor locale*, Studiu comparativ al sistemelor comunale europene, pag.7, Atelierele Democrației, Timișoara, 1994.

general european și multinațional și de nevoile de reformă ale politicilor comunitare, delimitându-se, în timp, trei concepte ale dezvoltării rurale (Mantino, 2008):

a) conceptul de **dezvoltarea rurală locală cu modernizarea generală a agriculturii și a sectorului agroalimentar**. Acest concept pune în centrul atenției **dezvoltarea sectorială**, cu accent deosebit pe **dezvoltarea agriculturii**;

b) conceptul de **dezvoltarea rurală cu reducerea decalajului între zonele rurale mai puțin dezvoltate și celelalte zone economice**. Acest concept focalizează atenția pe misiunea **redistributivă** a politicilor de dezvoltare rurală, având o arie mai largă de cuprindere în **dimensiunea sectorială**;

c) conceptul de **dezvoltarea rurală locală teritorială în zonele rurale** prin valorificarea tuturor resurselor pe care le dețin aceste zone (umane, fizice, de mediu, peisagistice etc.). Acest concept extinde dezvoltarea la **dimensiunea teritorială**.

Modelul sectorial: dezvoltarea rurală locală centrată pe agricultură. În acest model, în centrul atenției se află sectorul agricol. Obiectivele acțiunii publice pentru agricultură și, mai extins, pentru sistemul agroalimentar, sunt cele de creștere a competitivității structurilor de producție, mai ales prin creștere dimensională a exploatațiilor agricole și intensificarea producției agricole. Motorul acestui model este **ferma sau exploatația agricolă** și, desigur, **întreprinzătorul agricol** care o conduce. Căile principale pentru a obține, în timp, creșterea competitivității sunt operațiunile la scară mai mare și/sau intensificarea producției, adeseori aceste două soluții fiind combinate pentru a mări șansele de succes. Este vorba despre o exploatație agricolă îndreptată spre piață care recurge tot mai des la achiziționarea de resurse externe și care a redus tot mai mult reutilizarea (autoconsumul) unei părți a producției în cadrul procesului de producție intern. Integrarea pe piață a însemnat, pentru aceste exploatații, o specializare puternică a producției și dependența de piețe.

Acest punct de vedere a fost dominant mult timp, definind **conceptul de dezvoltare agricolă și rurală ca pe un proces de modernizare a agriculturii și industriei agroalimentare**. Modalitățile prin care modernizarea rurală se realizează prin intermediul modelului sectorial sunt diferite și se modifică și în funcție de necesitățile sectorului, contextul istoric și socio-economic, de evoluția piețelor și acordurilor comerciale între UE și țările terțe. Relevant este faptul că, în această viziune, modernizarea privește sectorul agricol și agroalimentar. Viitorul populației, al familiilor din mediul rural sunt subordonate acestui proces. În consecință, politicile puse în aplicare sunt orientate exclusiv spre nevoile de modernizare ale sectorului agroalimentar.

În spațiul rural este predominantă funcția de producție a bunurilor pentru piața agricolă. În identificarea a ceea ce înseamnă ruralul, există o corespondență strânsă cu definirea spațiului agricol. Agricultură și sistemul agroalimentar sunt concepute, în ansamblul lor, prin procese tot mai intense de integrare macroeconomică în agribusiness. Interesul major, în această abordare, este pentru procesele de restructurare a agriculturii. În această abordare, are în vedere mai puțin conceptul de „local”, de zonă rurală, nici pentru diferențierile dintre zonele rurale. Dimensiunea teritorială este secundară, uneori chiar irelevantă în interpretarea schimbărilor structurale ale agriculturii.

Sub diferite forme, modelul sectorial a caracterizat o mare parte a politicilor agricole, mai

întâi pe cele cu caracter structural, cât și, ulterior, pe cele de dezvoltare rurală, importanța acordată sectorului agricol fiind justificată pe următoarele argumente:

a) agricultura trebuie să fie în centrul atenției pentru că, în termeni spațiali, ocupă 80% din teritoriul Uniunii Europene;

b) agricultura este un sector care nu are numai o funcție strict productivă, ci și diferite funcții referitoare la protejarea mediului înconjurător și teritoriului, valorificarea și protejarea peisajelor și resurselor naturale regenerabile etc.;

c) agricultura este și unul din sectoarele care, în privința scenariilor internaționale de schimbare (reforma PAC, extinderea către țările din Europa Centrală și de Est, noi acorduri comerciale în cadrul WTO), suferă mari șocuri externe, necesitând adaptări structurale majore;

d) agricultura statelor membre UE, până în anii 1990-2000, a beneficiat de o finanțare prioritară, care a atins 40-45% din bugetele multianuale ale perioadelor.

În **modelul sectorial**, politicile identificate sunt cele structurale „clasice”. Aceste politici, care reprezintă baza tuturor politicilor de dezvoltare rurală adoptate în diferite perioade, sunt concepute mai mult pentru adaptarea structurală a societăților comerciale agricole și agroindustriale, decât pentru a promova dezvoltarea prioritară a zonelor rurale.

Modelul redistributiv: dezvoltarea rurală locală ca reducere a diferenței dintre zonele rurale slab dezvoltate și restul economiei. Concepția de fond a dezvoltării rurale, în acest model, se caracterizează prin două aspecte fundamentale:

a) acordă o atenție cu totul deosebită zonelor slab dezvoltate, cu întârziere accentuată de dezvoltare, în raport cu zonele urbane, din cauza dezavantajelor naturale și socio-economice, necesitând o atenție particulară din partea politicilor publice. În consecință, acest model subliniază nevoile dezvoltării zonelor slab dezvoltate, concentrând furnizarea de politici speciale, propice acestor zone. Obiectivul fundamental al acestui model este acela de a produce un efect redistributiv, prin instrumente de compensare directă sau prin susținere structurală;

b) în al doilea rând, accepțiunea de dezvoltare rurală adoptată în acest model are în considerare nevoia de diversificare a veniturilor societăților agricole ca principalul sector productiv din zonele rurale. În cadrul modelului, se admite că agricultura nu reprezintă unica ramură care contribuie la diminuarea decalajului de dezvoltare al zonelor rurale slab dezvoltate, comparativ cu restul zonelor economice. În esență, **acest concept al dezvoltării rurale locale pune accentul pe zonele rurale defavorizate natural, de deal și de munte și pe nevoile de reechilibrare socio-economică față de zonele rurale mai bogate de câmpie**, unde sunt concentrate activitățile principale de producție, infrastructura și serviciile. În această viziune, contrastul nu este doar acela dintre rural și urban (unde rural este sinonim cu agricol), ca și în modelul precedent al dezvoltării rurale, ci și între ruralul sărac, periferic, marginal și restul teritoriului rural.

Conceptul zonelor rurale slab dezvoltate presupune utilizarea formelor de compensare permanentă pentru handicapurile naturale și socio-economice individualizate pe trei tipuri diferite de zone:

- zone de munte, cazul zonei Țării Hațegului;
- zone dezavantajate cu amenințare de depopulare, unele localități rurale din Țara

Hațegului;

- zone caracterizate prin dezavantaje specifice.

Emblematică, în contextul acestui model, este funcția atribuită **ajutoarelor compensatorii** generate de dezavantajele naturale și socio-economice, care sunt oferite agricultorilor care locuiesc în aceste zone, care dețin suprafețe agricole de cel puțin trei hectare și care acceptă angajamentul de a continua activitatea pentru cel puțin cinci ani. Acest sprijin a avut deosebită importanță și utilizare, deoarece a fost menținut până în zilele noastre, confirmând faptul că acest model, prin politicile sale de dezvoltare, a avut efectele scontate de echilibrare locală.

Modelul teritorial: dezvoltarea rurală ca dezvoltare a interrelațiilor din cadrul economiei locale. Acest tip de model nu are ca punct de plecare numai sectorul agroalimentar, nici exigențele de reechilibrare economică teritorială din zonele de deal și de munte, ci **teritoriul rural în ansamblul său**. Nu mai este considerată agricultura ca unicul sau, în unele cazuri, principalul sector pentru dezvoltarea rurală, nici modernizarea structurilor productive ale zonelor de deal și de munte ca fiind obiectivele principale ale politicilor structurale. Elementele de la care pornește acest model se referă chiar la funcția diferită pe care agricultura și alte sectoare economice (silvicultura, turismul rural etc.) o au în strategiile de dezvoltare și rolul diferit al teritoriului. Principalele elemente de analiză care repun în discuție cele două modele precedente și constituie baza teoretică pentru dezvoltarea modelului teritorial sunt:

- a) criza modelului sectorial;
- b) răspândirea unui proces spontan de diversificare a întreprinderilor agricole;
- c) diferențierea internă în creștere a zonelor rurale;
- d) noi elemente teoretice care fac mai complexă și mai flexibilă formularea unui model de dezvoltare a zonelor rurale.

Agricultura UE a cunoscut o creștere continuă a producției agricole, începând cu perioada imediat următoare războiului, pentru a ajunge, spre mijlocul anilor '80, la un boom agroalimentar și la stabilizarea creșterii, generată de costurile ridicate ale intensificării ulterioare. Aceste limite de producție sunt, în mare parte, legate de sistemul de reglare comunitar, care a impus constrângeri birocratice expansiunii producției (de exemplu, prin sistemul cotelor). Paralel cu intensificarea și creșterea peste anumite limite a producției agricole și apariția stocurilor, costurile au crescut datorită introducerii noilor tehnologii, iar procesele de globalizare și de liberalizare crescândă au deconectat producția agricolă de ecosistemele locale. În consecință, a apărut necesitatea diversificării economiei rurale nonagricole, alături de gestionarea peisajului, conservarea resurselor naturale, agroturismul, transformarea producției agricole în agricultură biologică, procesarea produselor în întreprindere la locul producerii materiilor prime agricole, căutarea de produse de înaltă calitate de origine regională și locală, crearea de circuite de comercializare noi și scurte, începerea de noi activități în domeniul agriculturii sociale etc. Diversificarea implică, de asemenea, după cum evidențiază o serie consistentă de cercetări asupra exploatației agricole prin extinderea **pluriactivității** în cadrul familiei agricole, cu un impact major în termeni de dezvoltare a zonei rurale, din următoarele motive:

- intensificarea raporturilor dintre agricultură și alte sectoare ale economiei nonagricole locale;

- menținerea resurselor umane în familie și în zonă;
- îmbunătățirea capitalului uman familial, precum și creșterea capitalului social al zonei;
- aportul de capital din exteriorul activității agricole să fie îndreptat pentru revitalizarea exploatației agricole;

- menținerea populației în zonă, ca bază pentru continuitatea serviciilor sociale adecvate.

Cercetările din ultimul timp, confirmă și în România tendința spre pluriactivitate, ca fenomen structural de evoluție a zonelor rurale. Departe de a fi considerată în Europa o expresie a sărăciei sau a unei agriculturi neadecvate, pluriactivitatea a devenit, în timp, manifestarea unei noi definiții a raporturilor oraș-sat, în beneficiul substanțial al celui din urmă.

Modelul teritorial de dezvoltare rurală a apărut în două "variante" diferite, ca rezultat a două concepții ale dezvoltării rurale:

- a) o variantă centrată pe sectorul agricol și agroalimentar ca factor al dezvoltării rurale;
- b) o variantă centrată pe diversificarea economică a economiei rurale locale nonagricole, ca factor de dezvoltare a economiei locale.

A doua variantă, bazată pe **diversificarea economiei rurale locale**, stimulând capacitatea de a atrage noi resurse, de a crea surse alternative de venit față de cea agricolă, externe întreprinderii și familiei agricole. În acest context, pluriactivitatea joacă un rol esențial pentru exploatarea agricolă.

Aceste două „variante” sunt de mare importanță pentru a înțelege dezbaterile în curs în jurul modelului teritorial și al utilizărilor acestuia pentru stabilirea politicilor de dezvoltare rurală din UE și din România. Într-adevăr, este clar că, în jurul acestor poziții, chiar și în cadrul unei abordări teritoriale, apar conflicte și interese între actorii sociali și instituționali. De asemenea, este limpede că cele două poziții implică orientări diferite, în termeni de instrumente de politică publică. În timp ce prima implică o reconsiderare în întregime „internă” a politicilor de dezvoltare rurală, a doua ia în calcul reconsiderarea ansamblului politicilor de dezvoltare rurală.

Noțiunea de **teritoriu rural** reprezintă o realitate mult mai complexă decât aceea de simplu mediu de resurse (modelul sectorial) sau de resurse naturale și socio-economice insuficiente (modelul redistributiv). Teritoriul rural, extrem de diferențiat la nivel european, național și regional, cuprinde un ansamblu de relații economice, sociale și culturale care delimitează un spațiu geografic cu o „geometrie variabilă”. Noțiunea de „omogenitate teritorială”, conferită de omogenitatea produsului (zone viticole, pomicole, legumicole) sau de resurse naturale (munte, câmpie, zone riverane, zone maritime, zone protejate etc.) a pierdut din importanță. Tot mai mult, zonele și strategiile de dezvoltare rurală se definesc dincolo de limitele geografice sau de zonare a activității agricole omogene (clasice).

Modelul teritorial presupune dezvoltarea rurală ca un proces cu mai mulți actori, unde componenta agricolă este, desigur, reprezentativă, dar nu este singura care reprezintă ruralul: *«Ruralul nu mai este numai monopolul agricultorilor»* este **noua filosofie a dezvoltării rurale în UE**.

Deci, subliniem din nou, că și în România trebuie înțeles că spațiul rural nu este numai un spațiu de producție, în principal agroalimentară și/sau forestieră, ci este un mod de viață, un spațiu complex social, cultural și ecologic.

Adeseori, în abordarea ruralului, se cade într-un dublul risc. Pe de o parte, de a-l contura ca pe o **realitate idealizată sau idilică**, în care viața din rural scapă de nevrozele și de contradicțiile marilor zone metropolitane sau, pe de altă parte, ca pe o **realitate negativă**, caracterizată prin depopulare, lipsa serviciilor elementare pentru populație, abandonul agriculturii, eroziune și degradare a solului și a biodiversității etc. Este vorba de percepții extreme, cu un oarecare fundament real, dar care, cu siguranță, nu pot reprezenta, în totalitate, adevăratele situații ale zonelor rurale.

Este necesar să pornim de la o premisă importantă, care înlătură orice concepție de rol „salvator” al politicilor publice în procesele de dezvoltare rurală locală, politicile publice fiind unul dintre factorii cauzali ai dezvoltării, dar cu siguranță nu unicul. De asemenea, se consideră că, atunci când se analizează rolul politicilor publice privind impactul asupra regiunilor slab dezvoltate, primul lucru care se urmărește este câte instrumente și resurse sunt disponibile de antrenat, de alocat în dezvoltare. Mai mult decât numărul politicilor, apare mai decisivă, ca impact, calitatea, adică structura acestora și modul în care aceste politici sunt distribuite.

Diviziunea dintre zonele rurale, pe de o parte, și zonele urbane, pe de altă parte, se reflectă în contrastul dintre dezvoltarea rurală și dezvoltarea urbană. Acest contrast, existent și în cazul României neglijează toate interdependențele care există, în termeni economici și sociali, între cele două zone. Este vorba, evident, de o limită a analizei proceselor de dezvoltare. În ultimi ani, asistăm la creșterea conștientizării privind amplele interdependențe între **zonele rurale și zonele urbane**. Este suficient să mergem dimineața sau spre seară în județul Ilfov, zona periurbană a Timișoarei, Clujului, Brașovului etc. și vom constata aceste interdependențe. Natura acestor interdependențe este multiplă: economică, politică, socială și fizică. Între zonele, enumerate mai sus, se stabilesc fluxuri de natură diferită (populație și resurse fizice) care îmbracă forma așezărilor, muncii, învățământului, transporturilor, turismului, utilizării resurselor (bunuri alimentare, apă, energie, infrastructură, comunicații etc.), deșeurilor etc. Aceste fluxuri pot fi într-o direcție, ca și în cazul fluxurilor forței de muncă și a navetei zilnice (între rural și urban) sau în ambele direcții (în cazul turismului și a activităților recreative). De asemenea, fluxurile fizice sunt variabile și în funcție de contextul mai general și al nivelului de dezvoltare socio-economică a regiunii. În multe zone puternic urbanizate, asistăm în ultimii ani la o migrație inversă, constantă a populației de la orașe la satele din jur (periurbane), în timp ce în alte zone la un fenomen opus. Fluxurile între urban și rural nu sunt exclusiv fizice, dar și de altă natură: fluxuri bănești, fluxuri de informații, fluxuri masive de mărfuri, care, în general, nu sunt vizibile (materiale) și/sau neînregistrate (informațional), precum și apariția așa-numitelor **zone rurbanizate**.

Dacă este evident raportul strâns care leagă zonele urbane și zonele rurale, tot la fel de evident este faptul că acest raport se caracterizează și prin dezechilibre, în majoritatea cazurilor în favoarea zonelor urbane. Consecințele acestui raport dezechilibrat sunt diverse și distribuite diferit în regiunile din Europa, dar și din România, care se traduc în fenomene precum: reducerea terenurilor cultivate, datorită fenomenelor de sub-urbanizare sau rurbanizare în ascensiune, creșterea excesivă a prețurilor terenurilor, poluarea apei și a solului, intensificarea fluxurilor turistice care nu au nimic în comun cu sustenabilitatea și respectarea culturii rurale locale, realizarea depozitelor de gunoi pentru deșeurile urbane în zonele rurale, capacitatea redusă de

gestionare și conservare a resurselor naturale etc. Aceste consecințe determină pe cei mai mulți cercetători ai fenomenului, ale căror puncte de vedere le prezentăm în continuare, să constate nu doar complementaritatea dintre oraș și sat, ci și de **subordonare a satului față de oraș**, și, deci, de necesitatea de a redefini acest raport. Acest obiectiv este avut în vedere mai mult în politicile de dezvoltare regională, comparativ cu politicile de dezvoltare rurală, astfel încât a devenit o zonă specifică de intervenție pentru programe bazate pe cooperarea și pe inovația economico-socială. Tema relațiilor oraș-sat (urban-rural) este esențială, atât în termeni de înțelegere a schimbărilor care au loc în zonele rurale, cât și sub aspectul politicilor care au ca scop redefinirea acestor relații. Cele două profiluri trebuie să se distingă, deoarece acestea au implicații diferite pentru analiză.

Primul profil, cel al înțelegerii schimbărilor socio-economice în zonele rurale, are implicații asupra tipului de analiză a dezvoltării rurale, care nu poate fi concentrată doar pe resursele endogene ale zonelor rurale. Anumite transformări fundamentale ale ruralului nu apar prin efectul capacității de mobilizare a resurselor endogene din zonele rurale, ci prin dinamici generate și de zonele urbane aflate în exploatarea acestor resurse endogene. Aceasta poate să ducă chiar la o anumită creștere a venitului în zonele rurale, însă, în unele cazuri în dauna sustenabilității acestor procese, privind mediul înconjurător. La prima vedere, creșterea venitului poate fi interpretată pozitiv ca, de exemplu, creșterea numărului de locuri de cazare, deci de extindere a turismului rural. Pe termen lung, unele procese de extindere a activităților nonagricole, generatoare de venituri suplimentare în rural, poate să ascundă efecte destructive asupra capitalului ambiental și social din zonele rurale. Acest lucru implică faptul că procesul de dezvoltare ar trebui să fie interpretat cu mare atenție, având grijă să se înțeleagă originea și dimensiunea reală nonagricolă.

Al doilea profil, cel al redefinirii relațiilor ca obiectiv al politicilor, după majoritatea cercetătorilor, are implicații asupra tipului de rol care se dorește a se atribui ruralului și urbanului în contextul acestor relații și, mai ales, cu privire la agenda priorităților pentru politicile de dezvoltare rurală. Într-o logică a dezvoltării sustenabile a zonelor rurale, politicile de dezvoltare rurală trebuie să stimuleze procese de integrare economică între urban și rural, bazate pe diferite interdependențe și fluxuri:

a) cererea în creștere de bunuri și servicii din mediul rural de către populația urbană, care nu este limitată doar la produsele agroalimentare, la turismul rural, la liniște și aer curat etc., dar cuprinde și relații mai profunde: *bunuri semi-relaționale care au originile în stiluri de viață mai simple, mai directe, în care este posibilă păstrarea valorilor precum încrederea, siguranța, atenția față de cei din jur, liniștea, deschiderea, ospitalitatea*». Această cerere, împreună cu costul redus al locuințelor, împinge, pe de altă parte, anumite categorii ale populației urbane să-și modifice propriile stiluri de viață și să se stabilească în mediul rural, fenomen din ce în ce mai accentuat și în zonele periurbane ale României, inclusiv Țara Hațegului;

b) recunoașterea rolului zonelor rurale în producerea de servicii ecologice și disponibilitatea de a fi plătite de întreaga populație, nu numai de cea rurală.

În cele menționate mai înainte, am subliniat faptul că în ultimii ani a apărut o nouă viziune privind procesele economice din zonele rurale ale Uniunii Europene, implicit din România.

Zonele rurale nu mai apar ca fiind doar locuri de producție agricolă, ci și zone de activități economice diversificate, de creștere a așezărilor populației, de noi consumuri, habitat și divertisment etc. Sub influența acestor procese, s-a dezvoltat în Europa o nouă accepțiune a **politicii rurale**.

Termenul de *politică rurală* este folosit, în accepție modernă de gestionare a ansamblului de politici pentru teritoriul rural, văzut ca un loc de desfășurare a activităților economice, așezărilor, al mediului înconjurător și peisajului de protejat și valorificat, de conservare a identității, tradițiilor și valorilor culturale și nu ca un simplu loc de retragere. Cu alte cuvinte, o nouă viziune a zonelor rurale a identificat recent nevoia de readaptare a viziunii de politică rurală.

Politicile care influențează zonele rurale din fiecare țară sunt diferite și adesea necoordonate între ele. Politicile de dezvoltare rurală și cele ale primului pilon al PAC sunt, în general, axate pe agricultură, sectorul agroalimentar și teritoriul rural. Alături de acestea, cu toate că nu urmăresc un singur obiectiv, acționează și alte tipuri de politici, în unele cazuri suprapunându-se cu zona rurală, de obicei sub gestiunea și responsabilitatea administrației naționale sau locale din sectoare diferite. Prin urmare, definirea unei *politici rurale* implică luarea în considerare a tuturor politicilor specifice care, pe lângă cele sectoriale (de piață și dezvoltare rurală), pot avea un impact semnificativ asupra agriculturii și teritoriului rural în ansamblul său. În acest sens, interconectate cu politica de dezvoltare rurală, identificăm în primul rând:

- *politicile specifice de ocupare;*
- *politicile pentru serviciile sociale și de îmbunătățire a calității vieții.*

Interconexiunea este privită mai ales în termeni de creare a oportunităților de diversificare economică și socială pentru cei care lucrează în zonele rurale și, în termeni de impact, asupra calității vieții populației. Având în vedere evoluția pe care politicile comunitare de dezvoltare rurală au avut-o, după 1999 (**Agenda 2000**), mai mult decât de interconexiune și de complementaritate, în unele cazuri, se poate vorbi și de suprapunere, în special în anumite domenii, care au legătură cu calitatea vieții populației (de exemplu serviciile pentru populație). În acest sens, se acordă o atenție tot mai mare, în țările din Nordul Europei, problematicii marginalizării și excluziunii sociale în zonele rurale, atât din cauza dezintegrării rețelelor sociale tradiționale cât și a oportunităților reduse de ocupare și de venit existente, în special în zonele mai îndepărtate. Apare, deci, o problemă importantă pentru politicile sociale, de educație și creșterea calității vieții, care pare a fi mai mult abordată în zonele urbane.

Cu un spectru mai larg decât politicile menționate până aici, se găsesc *politicile teritoriale*, și anume toate acele politici care guvernează teritoriul sau diversele sale componente. Printre acestea, se întâlnesc două tipuri principale de politici în UE care caracterizează tot mai mult intervenția publică în toate țările europene: *politicile de planificare a teritoriului și politicile pentru protecția și conservarea mediului înconjurător și a peisajului*. Aceste politici oferă cadrul legal și obiectivele orizontale pentru toate celelalte politici menționate anterior, care, în fapt, ar trebui să contribuie la realizarea obiectivelor stabilite pentru gestionarea teritoriului. Politicile rurale se încadrează într-un context mai larg care vizează reducerea disparităților socio-economice între diferite regiuni ale Uniunii Europene (*politicile de dezvoltare regională*). Toate politicile rurale, nu doar cele sectoriale, trebuie să țină seama de acest scop general al politicilor

comunitare și să se racordeze la acestea. Acesta se aplică tuturor statelor membre, deoarece disparitățile interne dintre regiuni nu apar în mod exclusiv ca fiind o problemă numai a țărilor mai slab dezvoltate ale UE, dar și a țărilor dezvoltate. Odată definit, chiar și schematic, cadrul principalelor politici care au un impact asupra zonelor rurale și a interconexiunilor dintre acestea, apare următoarea întrebare: există o politică rurală în Europa, și anume o politică prin care zonele rurale sunt influențate de o strategie specifică și coordonată ca efect al efortului comun, conjugat al altor politici? Dacă se efectuează o cercetare amănunțită, la această întrebare se poate răspunde că, de fapt, problema unei politici rurale eficiente și cuprinzătoare a fost abordată, după anii '90, în anumite țări din Europa de Nord, acest tip de politică fiind în extindere în prezent în toate țările intrate în anii 2005 și 2007 în UE.

În concluzie, dincolo de evoluția politicilor comunitare pentru dezvoltare rurală, există în Europa semnale pozitive de transformare a politicilor naționale într-o direcție care prevede formarea unor politici rurale structurale și cu o dimensiune teritorială puternică. Aceasta se întâmplă, în timp ce la nivel european se concretizează, cu toate elementele critice evidențiate până acum, o **nouă politică de dezvoltare rurală stabilită prin Agenda 2000**. Aceste semnale, cel puțin în unele țări, sunt încurajatoare, deoarece prefigurează o politică rurală modernă și flexibilă, capabilă să privească mediul rural în raport cu procesele în derulare și cu noile nevoi ale populației, în conformitate cu modelul teritorial definit mai sus.

1.4. Dezvoltarea rurală durabilă o necesitate pentru România

Cunoașterea, cercetarea, ameliorarea și dezvoltarea spațiului rural sunt activități complexe, de importanță vitală pentru o țară, atât prin dimensiunea spațiului rural, exprimată prin suprafața deținută, cât și prin ponderea populației ocupate în activități productive, agroalimentare și nonagricole, de servicii, cultural-sociale, de habitat și de turism. În Raportul la Proiectul asupra unei Carte europene a spațiului rural, Comisia de agricultură și dezvoltare rurală a Consiliului European, apreciază că **spațiul rural al Europei reprezintă 85% din suprafața sa și afectează direct sau indirect mai mult de jumătate din populația europeană**. Cu toată urbanizarea rapidă, ca urmare a industrializării fără precedent la sfârșit de secol și mileniu, în condițiile reducerii drastice a populației ocupate în agricultură, silvicultură și piscicultură (fără a se reduce însă și populația rurală) și a diminuării ponderii relative a agriculturii în produsul intern brut, importanța spațiului rural nu se reduce, ci, dimpotrivă, este din ce în ce mai atent studiată, cercetată și supusă unui proces complex de dezvoltare. Problema dezvoltării și amenajării rurale este una dintre cele mai complexe probleme ale contemporaneității, datorită faptului că, în esența sa, presupune **realizarea unui echilibru între cerința de conservare a spațiului rural economic, ecologic și social - cultural de la țară**, pe de o parte și **tendența de "modernizare" a vieții rurale**, pe de altă parte. În același timp, dezvoltarea și amenajarea rurală se află la confluența dintre **tendența de expansiune a urbanului, a dezvoltării agresive a industriei mari pe seama spațiului rural și cerința de a menține, pe cât este posibil, ruralul la dimensiunile, structurile și valorile sale actuale**. Dezvoltarea și amenajarea rurală are ca principal obiectiv

menținerea și conservarea caracterului național al spațiului și culturii rurale iar, acolo unde s-au produs grave distrugerii (fizice sau socio-culturale) locale, regionale sau naționale (cum este cazul țărilor foste comuniste, inclusiv România, și în unele zone supermodernizate în Europa occidentală) se propunea soluția “reconstrucției” sau, eventual, “restaurării” (reruralizării) acestor zone, în sensul readucerii acestora la “standardele” raționale de ruralitate.

Problematika dezvoltării rurale la acest început de secol XXI, în esența sa, rămâne o chestiune fundamentală de gestiune rațională a spațiului rural, de afectare a acestuia pentru economia rurală, folosințe și agrement. Multe din lucrările de amenajare ale spațiului rural, datorită impactului industrializării și a resurselor financiare alocate în acest scop, au făcut să se reducă drastic sau să dispară imense spații rurale. Impactul industrializării nesăbuite și al urbanizării forțate în unele zone s-a manifestat cu agresivitate asupra spațiului rural, cauzând, în ultimă instanță, diminuarea sau chiar dispariția pe suprafețe imense a elementului autentic rural. Tendințele și/sau ambițiile de gigantism au impus “implantarea” în spațiul rural tradițional al unor “mastodonți” industriali sau agroindustriali care, pe lângă faptul că au poluat (și continuă să polueze) mediul rural, au degradat, au stricat peisajul tradițional. Din acest punct de vedere, România, în perioada comunistă, a “excelat” în agresiunea fără discernământ asupra ruralului. În plus, în România comunistă, prin programul de “sistematizare a localităților rurale”, acolo unde a fost “implementat”, practic spațiul rural s-a transformat din habitat specific, cu gospodării având funcțiuni complexe economice și sociale, în blocuri cu rol de baterii de locuințe, antiecologice, neromânești, care au adus grave prejudicii personalității ruralului nostru. Incontestabil, acest program, în locurile unde a fost pus în aplicare, a acționat cu mai multă gravitate împotriva ființei naționale, împotriva culturii și civilizației rurale românești, comparativ cu năvălirile barbare sau vremelnice stăpânire străină în România.

Programe privind restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală. Compatibilizarea agriculturii și a spațiului rural după aderarea României la U.E. este un proces dificil și suficient de lung, care presupune un efort intern al țării și sprijin din partea Comunității Europene.

Consiliul Europei, prin Reglementarea nr. 1268 din 1999, a stabilit condițiile sprijinului acordat pentru agricultură și dezvoltare rurală durabilă pentru perioada de preaderare pentru următoarele țări solicitante: Bulgaria, Cehia, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia, **România**, Slovacia și Slovenia.

Conform prevederilor planului SAPARD, în concordanță cu aquis-ul comunitar, domeniile care au intrat sub incidența programelor de dezvoltare rurală sunt următoarele:

- investiții în exploatațile agricole;
- îmbunătățirea prelucrării și marketingului produselor agricole și piscicole;
- îmbunătățirea structurilor în vederea realizării controlului de calitate, veterinar și de sănătate a plantelor, pentru calitatea produselor alimentare și pentru protecția consumatorilor;
- metode agricole de producție proiectate pentru a proteja mediul și pentru a menține peisajul rural;
- dezvoltarea și diversificarea activităților economice generatoare de activități multiple sau venituri alternative;
- înființarea serviciilor de înlocuire a personalului din ferme și a serviciilor de management

ale fermei;

- înființarea grupurilor de producători;
- refacerea și dezvoltarea satelor, protecția și conservarea patrimoniului rural;
- îmbunătățiri funciare și reparcelare;
- întocmirea și actualizarea registrelor funciare;
- îmbunătățirea pregătirii profesionale;
- dezvoltarea și îmbunătățirea infrastructurii rurale;
- administrarea resurselor de apă pentru agricultură;
- silvicultura, inclusiv împădurirea zonelor agricole, investiții în exploatațile forestiere, deținute în proprietate silvică privată și prelucrarea și marketingul produselor forestiere;
- asistență tehnică pentru măsurile incluse în această reglementare, inclusiv studii de asistență pentru elaborarea și monitorizarea programului, informări și campanii publicitare.

România, prin organismele guvernamentale și locale abilitate, trebuie să facă eforturi pentru a avea acces deplin la măsurile prevăzute în Politica Comună Europeană. De asemenea, considerăm că România **trebuie să aibă, totodată, și propriile programe de dezvoltare rurală durabilă** complementare măsurilor cuprinse în programele comune europene. Programele de dezvoltare rurală, afectează spațiul rural **punctiform** (în locul de implementare) și **teritorial** (localitate, zonă, regiune). Datorită acestui aspect important, programele de dezvoltare rurală impun o multiplă abordare, urmărind influențele directe, secundare, terțiare asupra spațiului economic, agroecosistemului și habitatului. Programele de dezvoltare rurală trebuie, de asemenea, să aibă în vedere funcțiile multiple ale spațiului rural (economică, ecologică, socială și culturală) și să pornească de la următoarele cerințe:

- să localizeze trebuințele oamenilor în centrul obiectivelor și a deciziilor cu privire la desfășurarea programelor;
- să protejeze valorile societății rurale, mai cu seamă viața familială, tradițiile acesteia, în vederea pregătirii tineretului în vederea compatibilizării cu spiritul comunităților respective;
- să dezvolte identitatea comunităților și să sporească simțul de implicare și responsabilizare în domeniul administrării locale;
- să prezerveze particularitățile, tradițiile culturale și istorice ale spațiului rural respectiv și să contribuie la promovarea lor în context regional și național;
- să creeze facilități de diversificare a relațiilor rural-urban, de penetrare în centrele de cultură a populațiilor locale.

Programele de dezvoltare rurală trebuie, totodată, să cuprindă multiple componente ale căror extindere depind de cerințele comunităților locale și/sau regionale precum și de specificitatea economică, ecologică și social-culturală a zonei sau localității pentru care se întocmesc programele de dezvoltare.

Politicile românești în domeniul ruralului trebuie să conțină elemente legislative și financiare concrete de stimularea dezvoltării rurale complexe și durabile. Pornind de la calitățile naturale deosebite ale spațiului rural, politica rurală trebuie să susțină dezvoltarea rurală durabilă ca factor al creșterii economice, de atenuare a cauzelor stării de sărăcie și de trecere treptată spre un standard economic și social acceptabil în mediul rural.

1.5. Economia rurală românească actuală și nevoia restructurării sale

Economia rurală românească este preponderent agrară, deoarece în România economia agricolă propriu-zisă (în principal primară) deține o pondere de 60,5% în structura acesteia, față de numai 14,1% în UE. Structura profund distorsionată a economiei rurale românești determină și o structură similară a populației rurale ocupate pe sectoare de activitate (sectorul primar 64,2%, din care în agricultură 56,6%, sectorul secundar 18,5%, sectorul terțiar 17,3%). La scara spațiului rural românesc, economia non-agricolă (IMM-uri cu profil industrial, servicii, turism rural, etc.) are o pondere redusă, iar turismul rural, în toate variantele sale, cu excepția câtorva zone montane (Bran-Moeciu, Apuseni, Maramureș, Bucovina) și al Deltei Dunării, este cvasi-inexistent (11.000 locuri de cazare în circa 1600 de pensiuni agroturistice).

Investițiile în economia rurală alimentară și non-agricolă din spațiul rural, pe lângă asigurarea creșterii valorii adăugate brute prin procesarea materiilor prime agricole și neagricole din resurse locale, mai are un mare avantaj, atât în perioadele de criză și recesiune cât și în cele de creștere economică, în sensul creării de noi locuri de muncă (pentru folosirea și stabilizarea forței de muncă locale), revitalizarea localităților rurale, în mod deosebit a celor din zonele defavorizate și periferice.

Atât economia rurală, în ansamblul său, cât și economia agroalimentară, ca element important al economiei rurale, prezintă structuri pronunțat diferite în România față de Uniunea Europeană. Astfel, dacă economia rurală românească este preponderent agricolă (circa două treimi, 60,5%) sau agro-alimentară (mai mult de trei pătrimi, 78,1%), în Uniunea Europeană, dominantă economiei rurale este economia serviciilor (cu o pondere de 42,2%, mai mare cu 2% față de economia agro-alimentară).

Diferențe marcante sunt și în ceea ce privește economia agroalimentară. În timp ce procesarea materiilor prime agricole în produse alimentare (purtătoare de valoare adăugată brută), deține o pondere de peste jumătate din valoarea economiei agroalimentare în Uniunea Europeană, în țara noastră producția de materii prime agricole (economia agricolă) deține o pondere mult mai ridicată în valoarea totală a producției agroalimentare finale (peste 75%).

*Industria alimentară reprezintă circa 50–55% din economia agroalimentară a României, dar peste 60% din procesarea producției agricole nu se face în spațiul rural ci în cel urban, această structură a economiei agroalimentare fiind profund distorsionată din punct de vedere teritorial, generând consecințe negative asupra ocupării forței de muncă rurale, a veniturilor la bugetele locale, în general asupra dezvoltării rurale.

Economia alimentară a României deține un loc mult mai important la nivelul economiei naționale, atât ca pondere cât și ca valoare absolută, deoarece, încă mare parte din întreprinderile de procesare sunt concentrate în mediul urban. Fostele mari întreprinderi de procesare agroalimentară ale economiei de comandă construite în perioada comunistă, deși în mare parte privatizate, continuă să aibă aceeași dispunere geografică în marile centre urbane (fabrici de ulei, bere, procesarea cărnii, laptelui, morărit, panificație etc.).

Economia rurală neagricolă în UE reprezintă 75% din totalul economiei rurale, în timp ce în România aceasta are o pondere de circa două ori mai mică (40%). Discrepanțe semnificative se

înregistrează și în ceea ce privește sectorul serviciilor. Astfel, ponderea serviciilor (neagricole) este mult mai redusă în spațiul rural românesc, mai cu seamă, atunci când se face referire la turismul rural care, în România, practic, are o contribuție aproape nulă în economia rurală.

Tabelul 1.2.

Structura economiei rurale, %		
	România	UE
Agricultură	60,5	14,1
Ind. alimentară	15,8*	20,5
Ind. produselor din tutun	1,7	3,2
Piscicultură	0,1	2,5
Ec. agroalimentară	(78,1)	(40,3)
Ec. forestieră	(6,3)	(8,2)
Ind. extractivă	2,6	4,1
Ind. prelucrătoare	3,1	5,2
Ec. industrială	(5,7)	(9,3)
Serv. agroturistice	0,1	4,4
Alte servicii	9,8	37,8
Ec. serviciilor	(9,9)	(42,2)
Ec. neagricolă	(21,9)	(59,7)
TOTAL	100,0	100,0

Sursa: Otiman, P.I. (coord.) (2011). *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*. Editura Academiei Române, p. 83.

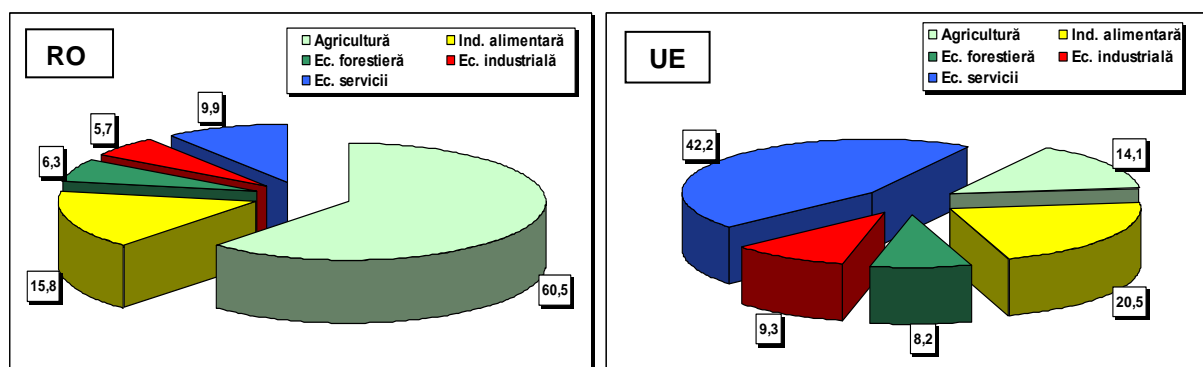

Figura 1.1. Structura economiei rurale, %

Sursa: Otiman, P.I. (coord.) (2011). *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*. Editura Academiei Române, p. 85.

Având în vedere structura rurală precară a României de azi, considerăm că este necesară **crearea unui mediu favorabil stimulării investițiilor în spațiul rural, pentru extinderea IMM-urilor de prelucrare a produselor agricole primare din economia rurală non-agricolă** trebuie să devină o preocupare permanentă a autorităților locale, prin realizarea, în cadrul procesului de descentralizare economică și subsidiaritate decizională, în localitățile rurale (sau zonele rurale) cu excedent de forță de muncă, a unor **microzone industriale sătești**, cu sprijin financiar județean sau regional, echiparea acestora cu utilitățile necesare activităților industriale (energie electrică, termică, gaze, apă, canalizare, drumuri de acces și interioare, telecomunicații etc.), după modelul celor create, de mult timp, în spațiul rural al țărilor din UE.

Tabelul 1.3.

Structura economiei agroalimentare, %

	România	UE
Agricultură	60,7	25,0
Ind. alimentară	35,2	60,9
Ind. produselor din tutun	4,0	7,9
Piscicultură	0,1	6,2
TOTAL	100,0	100,0
PA*/PAA**	1/0,65	1/3,00

*PA – producția agricolă

** PAA – producția agro-alimentară

Sursa: Otiman, P.I. (coord.) (2011). *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*. Editura Academiei Române, p. 84.

În concluzie, pe lângă nivelul scăzut al producției agricole pe lucrător agricol, structurile economiei rurale și agroalimentare sunt încă departe de ceea ce putem numi **o economie rurală competitivă în România**.

Economia rurală slab dezvoltată în țara noastră are consecințe imediate și permanente, vizibile și cu efecte negative asupra satului românesc: îmbătrânirea demografică accentuată, părăsirea localităților rurale de către tineri prin exod urban sau migrație externă, fenomene care accentuează deșertificarea socială a satului.

Analiza comparativă a nivelului actual de dezvoltare al economiei rurale, în general, și al economiei agroalimentare, în special, permite formularea câtorva întrebări:

– este compatibil nivelul actual al economiei rurale cu conceptul european de dezvoltare rurală durabilă?

– nivelul actual al economiei rurale poate susține un ritm accelerat de dezvoltare rurală durabilă în România?

– politicile agricole comunitare actuale, cu tendințe evidente de plafonare a producțiilor agricole în Uniunea Europeană, pot fi aplicate întocmai și în România, dar și în alte țări cu dezvoltare agricolă și rurală precară?

De răspunsul corect la prima întrebare - cheie va depinde și echilibrarea finanțării celor doi piloni ai economiei rurale: **economia agroalimentară - politica de piață agricolă - și economia rurală neagricolă - politica de dezvoltare rurală**.

Tabelul 1.4.

Structura economiei rurale neagricole, %

	România	UE
Economia forestieră	28,8	13,7
Economia industrială	26,0	15,6
Economia servicii,	45,2	70,7
– din care: servicii agroturistice	(0,4)	(7,7)
TOTAL	100,0	100,0

Sursa: Otiman, P.I. (coord.) (2011). *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*. Editura Academiei Române, p. 86.

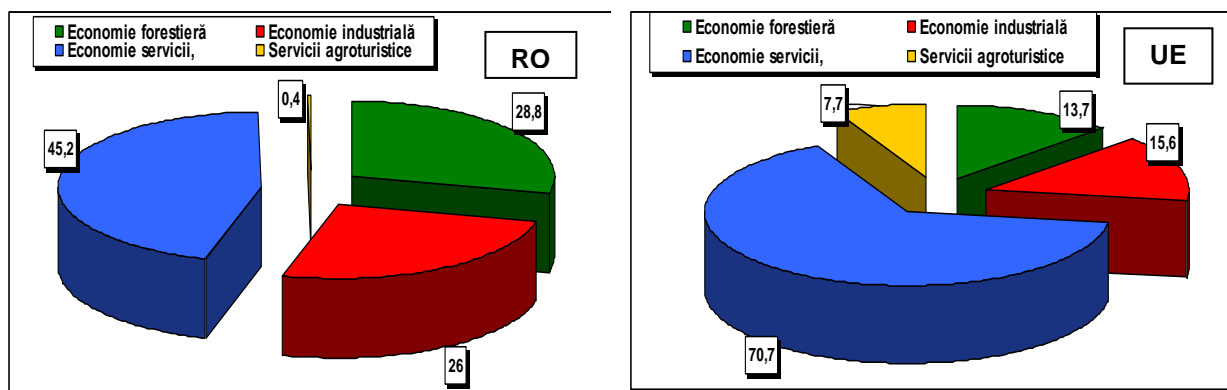

Figura 1.2. Structura economiei rurale neagricole, %

Sursa: Otiman, P.I. (coord.) (2011). *Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*. Editura Academiei Române, p. 87.

Din analiza cauzelor care generează non-performața tehnică și economică în agricultură, rezultă faptul că se manifestă o penurie cronică în alocarea factorilor de producție, alături de un management defectuos în majoritatea exploatațiilor agricole și a societăților comerciale agricole și a IMM-urilor procesatoare, precum și deficiențe majore în managementul filierelor de preluare-stocare-procesare-comercializare a produselor agroalimentare.

Creșterea economică sustenabilă în agricultura românească este discutabilă, atâta timp cât „performanțele” agriculturii României se află la limita cea mai de jos, atâta timp cât, în condițiile ecologice ale țării noastre, importăm circa 25% din valoarea consumului alimentar românesc.

Dar, **creșterea economică sustenabilă** se poate obține, înainte de toate, numai dacă se investește **pe termen mediu și lung în sectoarele agroalimentare productive**, în tehnologii avansate, în circuite comerciale competitive pentru produsele agricole românești, prin extensia pieței agricole, atenuarea turbulențelor și diminuarea fluctuațiilor de producție și a prețurilor, prin extinderea participării produselor agricole românești pe terțe piețe, în primul rând pe piața comună europeană.

Toate strategiile, programele și proiectele europene pentru agricultură trebuie să aibe în centrul lor **dezvoltarea rurală durabilă**, ca factor al **creșterii economice sustenabile**. Aceasta înseamnă economie rurală puternică, edificată pe o infrastructură rurală modernă, echipare tehnică adecvată a teritoriului rural, localităților și locuințelor rurale, folosirea resurselor naturale locale (din mediul rural) reînnoibile în circuitul economic, protecția mediului și a peisajului și, ca efect al acestora, standard acceptabil de viață rurală sau comparabil cu cel din UE.

1.6. Economia montană - o mare și nerezolvată problemă a României

Economia montană, prin resursele naturale pe care le cuprinde teritoriul rural montan al țării, reprezintă una din problemele economice și sociale de primă importanță pentru economia rurală a României, în general și a Țării Hațegului în special, în mare parte însă

nerezolvată.

Zona montană a României constituie un teritoriu special de interes național, cu un imens potențial economic, social, cultural și de mediu, care se diferențiază de alte regiuni defavorizate prin factori naturali restrictivi, care nu pot fi modificați (altitudine, climă, pantă, fertilitate scăzută a solului, perioade mai scurte de vegetație, izolare față de căile de comunicație și acces mai dificil la piețele de desfacere) și prin factori sociali, demografici și economici structurali: îmbătrânirea populației, în principal, active, tendințe majore de exod al tineretului, ocupații restrictive, distanțe mari față de centrele decizionale și administrative, infrastructură insuficientă și de slabă calitate, scăderea dramatică a efectivelor de animale, degradarea pajiștilor naturale, nivel redus al economiei agroalimentare (de prelucrare), defrișările masive și necontrolate ale pădurilor, slaba procesare a materiilor prime forestiere etc.

Resurse umane. Zonele montane defavorizate, rămase în urmă din punct de vedere al dezvoltării rurale datorită condițiilor naturale dificile, au început să fie abandonate în ultimele decenii într-un ritm din ce în ce mai accelerat. Reducerea cea mai accentuată s-a înregistrat pentru categoria de persoane cu vârste cuprinse între 0 și 19 ani, iar la categoria de vârstă peste 65 de ani înregistrându-se o creștere (2,6%), ceea ce indică o tendință de îmbătrânire a populației.

1. Economia agricolă montană, în mare parte ecologică sau organică, axată pe economia pastorală (creșterea vacilor cu lapte, a tineretului taurin și activitățile pastorale de oierit), poate fi împletită, prin pluriactivitate, cu recoltarea și prelucrarea fructelor de pădure și a plantelor medicinale din flora spontană, iar ambele conexe cu activități agroturistice de iarnă și vară sau legate de obiceiurile pastorale și etnofolclorice, religioase, spirituale, activități sportive și de drumeție, toate acestea constituind căi de sporire importante a economiei rurale montane, de valorificare superioară a capitalului natural al zonei de munte.

Agricultura zonei montane. Dimensiunea medie a unei exploatații agricole montane din România este de 3,9 ha (a treia cea mai mică dintre țările montane), dimensiunea economică a fermei este de 253 Euro/ha, iar raportată la unitatea de muncă anuală este de 1631 Euro (cea mai mică din țările montane), rezultând, din aceste date, slaba productivitate a fermelor montane românești și, drept consecință, veniturile mici ale fermierilor din zona montană. Agricultură este practică, în mare parte (peste 65%), în ferme mici și foarte mici (sub 2 ha) de subzistență și semisubzistență, principala activitate fiind creșterea animalelor (vacii, oi, capre) pentru lapte și într-o mică măsură pentru carne. Plantațiile pomicole dețin o suprafață de 47.000 ha, iar suprafața arabilă (peste 500.000 ha) este cultivată, în principal, cu cartofi, porumb, secară și trifoi. Datorită lipsei de piețe de desfacere pentru anumite produse agricole (lână, lapte), numărul animalelor s-a redus constant, ajungând la circa 500.000 bovine, 1.900.000 ovine, 180.000 caprine și 110.000 cabaline. Scăderea cea mai mare s-a înregistrat la bovine (circa 50%), urmat de ovine (20%) și cabaline (20%), având un impact major, atât asupra calității pășunilor, datorită sub-pășunatului sau neîntreținerii pășunilor, dar și asupra satelor și tradițiilor, acestea pierzându-se cu timpul. Animalele din rasele adaptate la condițiile naturale ale zonei montane sunt principalele furnizoare de materii prime de calitate, care pot fi mai bine valorificate în viitor, datorită creșterii cererii de produse montane tradiționale și de calitate, dar și datorită accentuării crizei alimentare la nivel mondial. Existența tradițiilor

și cunoștințelor legate de obținerea și procesarea produselor de origine montană, coroborată cu noua legislație europeană privind etichetarea produselor montane, este o oportunitate pentru dezvoltarea zonelor montane, prin diversificarea activităților turistice.

Zona montană dispune de suprafețe extinse de pajiști (2,4 milioane ha), multe din acestea (60%) cu o înaltă valoare naturală, menținute în această condiție prin practicarea, de-a lungul timpului, a unei agriculturi pastorale tradiționale, extensive (pășunat și cosit). Cu toate acestea, în ultimii ani, calitatea pășunilor și fânețelor s-a degradat datorită reducerii numărului de animale, abandonului sau lipsei lucrărilor de întreținere a pajiștilor. Densitatea animală este la nivel de 50% față de încărcătura normală. Din datele furnizate de APIA, s-au solicitat plăți de agromediu pentru 1,24 milioane ha (60% din suprafața acoperită cu pășuni și fânețe din zona montană). Fermele existente sunt slab utilizate și mecanizate (1 tractor/88 ha teren arabil, 1 motocositoare/69 ha pășune și fâneță) ceea ce duce la un consum mult mai mare de energie, forță de muncă și, ca atare, solicită costuri suplimentare. Lipsa bazinelor colectoare de purin și a platformelor pentru gunoi duce la folosirea ineficientă a îngrășămintelor naturale, dar și la un impact de mediu manifestat prin scăderea calității apelor.

2. Economia forestieră. A doua mare problemă a dezvoltării rurale a României în zonele predominant montane, o reprezintă **economia forestieră** (exploatarea și prelucrarea masei lemnoase, recoltarea și prelucrarea produselor pădurii: fructe, ciuperci, plante medicinale etc., meșteșugurile specifice zonei montane legate de prelucrarea artizanală a produselor forestiere etc.). Economia forestieră românească este departe de a fi o componentă importantă a economiei rurale din zona montană. În structura economiei rurale a României, economia forestieră, cu toate componentele structurale (recoltarea masei lemnoase și prelucrarea acesteia, recoltarea și prelucrarea fructelor de pădure, plantelor medicinale și a ciupercilor, vânătoria și pescuitul etc.), nu depășește 6%. Proiectele de dezvoltare rurală, în zonele de munte, trebuie să cuprindă, în mod obligatoriu, soluții pentru extinderea întreprinderilor mici și mijlocii de prelucrare a masei lemnoase, a altor produse ale pădurii etc. Economia forestieră, în ecosistemele ocupate de păduri, este însă ramura care, asemenea agriculturii în zonele de câmpie, are funcții multiple. Silvicultura, în corelație cu agricultura, poate avea o funcție economică complementară sau o funcție economică de bază, în anumite zone. În cadrul extins al **economiei forestiere**, două aspecte trebuie să constituie obiective ale programelor de dezvoltare și amenajare rurală. Primul, se referă la **extinderea pădurilor prin noi plantări, a perdelelor forestiere de protecție, întreținerea pădurilor actuale, iar al doilea aspect cuprinde exploatarea rațională a pădurilor și procesarea materialului lemnos brut în produse finite înalt prelucrate cu valoare adăugată ridicată**. Referitor la exploatarea rațională a pădurilor și prelucrarea materialului lemnos brut în produse finite înalt prelucrate trebuie precizat că, la această dată, România obține, în medie, pe tona de produs lemnos finit un preț final de 3,2 ori mai mic față de țările din UE (80 €/t în România, 260 €/t în UE). Explicația este simplă: o parte prea ridicată a valorii produsului forestier provine din exportul de bușteni (46%) și nu din exportul de mobilă și produse prelucrate din lemn (54%).

3. Economia vânatului și a pescuitului sportiv reprezintă o componentă importantă a economiei rurale în zona montană, reunind activități extrem de căutate, apreciate și bine

plătite de turiștii români, dar mai ales străini. Cele două activități, datorită absenței infrastructurii specifice de calitate, echipării precare a teritoriului montan și a pensiunilor, confortul modest, reprezintă pentru România factori restrictivi care fac încă economia vânătorii și pescuitului montan necompetitivă, comparativ cu alte țări, inclusiv vecinii apropiați. Este suficient să amintim că țara vecină, Ungaria, cu suprafața montană acoperită cu pădure de circa 7-8 ori mai mică față de a României, obține de 5,5 ori mai multe venituri din vânătoare și pescuit, față de țara noastră.

4. Economia turistică montană. Peisajul rural extrem de divers, în mare parte bine conservat, viața la țară cu însemnate componente tradiționale, potențialul agricol și silvic al zonei de munte, arhitectura specifică mediului rural sunt factori care favorizează dezvoltarea turismului rural montan. Acesta, spre deosebire de celelalte forme de turism, trebuie să fie „difuz”, imperceptibil din punct de vedere al componentei habitale, care să se bazeze pe patrimoniul natural, folcloric, etnografic, spiritual (cultural, în general), arhitectural și gastronomic specific zonelor agroturistice montane.

La această dată, deși există unele semnale pozitive de extindere a turismului rural montan, în general, și a agroturismului, în special, totuși câțiva factori restrictivi limitează extinderea acestora la capacitatea oferită de peisaj și cultura tradițională. Factorii limitativi (restrictivi) sunt: **infrastructura** (șosele, căi ferate, servicii bancare, poștale, telecomunicații rapide și sigure); **condițiile de locuit modeste** (neacceptate nici de turiștii mai puțin pretențioși) oferite de majoritatea gospodăriilor țărănești montane; **instrucția insuficientă** a gospodarilor (cunoștințe minime în domeniul turismului, gastronomie specifică locală, de calitate, necunoașterea unei limbi străine); **nesiguranța, insecuritatea personală** a turiștilor etc. Faptul că numai 0,1% din economia rurală generală a României provine din agroturism, comparativ cu 4,4% în țările UE, este un indicator economic edificator pentru caracterizarea stării de precaritate a agroturismului românesc. Rezultă din această prezentare faptul că sunt necesare investiții importante în agroturism pentru punerea în valoare a resurselor rurale turistice montane (educaționale, financiare, de infrastructură etc.).

Turismul rural și agroturismul montan, prin specificul său de consum agroalimentar intern în gospodăria unde s-au produs alimentele, are o importantă funcție de potențare economică a capacității gospodăriilor țărănești montane. În cazul turiștilor străini, care își petrec vacanțele în pensiunile montane, turismul rural și agroturismul montan constituie o formă de export „intern” de produse agroalimentare. Întrucât majoritatea alimentelor consumate în activitatea de agroturism provin din producția proprie a gospodăriei, determină, pe de-o parte, ca rentabilitatea activității de agroturism să fie ridicată, iar prețurile serviciilor agroturistice sub nivelul prețurilor practicate în celelalte forme de turism. Din calculele efectuate de serviciile turistice de specialitate, rezultă că prețul unui dejun agroturistic în toate pensiunile agroturistice montane este mai mic cu 40-50% față de un dejun servit într-un restaurant din rețeaua hotelurilor turistice (la același nivel de clasificare). Explicația acestei diferențe de preț este simplă. Prețul produselor agricole obținute și consumate în pensiunea (gospodăria) agroturistică nu cuprinde adaosuri comerciale, TVA, accize, cheltuieli de transport, stocare, păstrare etc. Carnea, preparatele din carne, ouăle, brânza, laptele, untul, dulcețurile, murăturile, ciupercile, ceaiurile, vinul, țuica, vișinata, afinata etc.,

pregătite după metodele de prelucrare tradiționale, ajung din producția proprie a fermelor agroturistice direct pe masa turistului rural consumator. Pe de altă parte, serviciile turistice rurale (cazare, servicii etc.) nu sunt purtătoare de cheltuieli adiționale indirecte (regii, comisioane etc.) care fac ca prețul produsului agroturistic să fie mult mai mic comparativ cu prețul produsului turistic urban. Politicile agroturistice trebuie să stimuleze avantajele turismului rural montan, în sensul scutirii de impozite, taxe, reducerea presiunii fiscale, în ansamblu, pentru diminuarea prețurilor și menținerea clienților tradiționali (orașenii cu venituri mai modeste, străinii dornici de cunoaștere a tradițiilor rurale românești, copiii din mediul urban etc.).

Agroturismul în majoritatea zonelor montane din România este, mai degrabă, o potențialitate decât o realitate. Potențialitatea pentru agroturism în zonele montane este generată de frumusețea și liniștea satelor și a gospodăriilor rurale, echiparea viitoare prin proiectele de amenajare a teritoriului și localităților rurale, marea varietate a activităților caracteristice producției agricole, atractivitatea peisajului din mediul înconjurător satelor și tradițiile agrare specifice fiecărei localități rurale montane. Extinderea și generalizarea agroturismului presupune însă o profundă remodelare a infrastructurii rurale și a echipării adecvate pentru turism a gospodăriilor (fermelor) agroturistice. Pe lângă echiparea gospodăriilor (fermelor) agroturistice și ameliorarea infrastructurii rurale pentru extinderea agroturismului, este necesar și un management turistic promoțional, constituirea de rețele de informare turistică prin care să fie adusă cât mai aproape oferta de cererea de agroturism, promovarea acestui tip de turism ca un turism educativ pentru elevii (și chiar locuitorii) din orașe, care nu cunosc în suficientă măsură „viața de la țară” și activitățile caracteristice agriculturii, pomiculturii, creșterii vacilor cu lapte, păstoritului, obiceiurilor și tradițiilor rurale etc.

5. Infrastructura montană. Subdezvoltarea infrastructurii în zona montană a României, în principal în mediul rural, afectează foarte mult dezvoltarea economică și calitatea vieții. **Drumurile**, deși reprezintă principala rută de transport din această zonă, rămân, în continuare, departe de standardele europene în acest domeniu. Atât dezvoltarea cât și calitatea acestora afectează foarte mult traficul din aceste zone. **Lungimea rețelei de alimentare cu apă potabilă** a crescut cu 45%, depășind 100.000 km. Numărul UAT care beneficiau de rețea de apă potabilă este de 500 UAT, ceea ce reprezintă o creștere cu 11,6% față de anul 2007. **Rețeaua de canalizare** din zona rurală montană este o problemă majoră care trebuie rezolvată în următorii ani. **Rețeaua de distribuție a gazelor** în zona rurală montană s-a dezvoltat în ultimul timp ajungând la o lungime de peste 50.000 km, un ritm de creștere mai accelerat (55%) fiind înregistrat în zona rurală.

Zonele schiabile în România, cu excepția câtorva localități și munți (Poiana Brașov, Valea Prahovei, în cea mai mare parte, Semenic, Vatra Dornei, Maramureș etc.), sunt inexistente, iar echipările acestora se află la nivelul anilor 1950-1960.

6. Probleme de mediu în zona montană. Din punct de vedere al mediului, zona montană reprezintă o zonă unde aerul și apele sunt mai puțin poluate, iar pădurile și terenurile agricole cu o înaltă valoare naturală. Marea diversitate a florei și faunei sălbatice a condus la includerea a 57% din suprafața zonei montane în cadrul siturilor Natura 2000. În zona montană a României se regăsesc 197 situri Natura 2000, adică 37% din numărul siturilor și 67% din suprafața protejată la

nivel național. Problemele de mediu cu care se confruntă zona montană se referă la dezvoltarea turismului, care a dus la creșterea cantității de deșeuri, în special de deșeuri nedegradabile, iar absența unor sisteme de colectare a deșeurilor poate avea efecte negative semnificative pe termen lung asupra mediului, implicit cu impact negativ asupra populației.

7. Locuirea (habitatul) permanentă în zona montană - Carpați se ridică până la maximum 1000–1400 m, în timp ce în Alpii elvețieni sau austrieci locuirea permanentă (sau cvasipermanentă, comparativ cu habitatul montan al României) se ridică cu aproape 1000 de m mai sus, adică până la 2000–2200 m, acestea constituind diferențele mari între economiile montane ale României și a altor țări montane ale UE. În timp ce în Elveția și Austria, pentru a mențione aceleași exemple, politicile guvernamentale de economie montană ale acestor țărilor susțin extinderea și consolidarea habitatului montan și a economiei localităților montane, în țara noastră economia montană (cu două excepții: extinderea exploatării forestiere în pădurile accesibile și expansiunea zonelor cu case de vacanță sau transformarea satelor depopulate în sate de vacanță) și habitatul în satele de munte sunt în restrângere dramatică. De ce? Care sunt cauzele?

Întrebările sunt cu atât mai actuale, dacă avem în vedere tendințele încălzirii globale și efectele antropogene ale acesteia. Pornind de la tendințele probabile pe termen lung ale încălzirii globale, apreciem că, în viitor, principala funcție a zonei montane în România (dar nu numai) o reprezintă **spațiul de extindere al habitatului**, de creștere a calității acestuia comparativ cu cel din șes și zona colinară și de **rezervă importantă pentru creșterea producției agricole de calitate**, în mod deosebit a celei ecologice. Cele două funcții importante ale spațiului montan, **extinderea habitatului și rezerva de creștere a producției agricole trebuie să reprezinte** pentru România elemente strategice importante pe termen lung pentru dezvoltarea rurală, acompaniate și susținute de politici guvernamentale și locale agromontane adecvate.

Capitolul 2

RESURSELE NATURALE ȘI ANTROPICE ALE ȚĂRII HAȚEGULUI

2.1. Localizarea Țării Hațegului

Cu o zestre istorică impresionantă, Țara Hațegului se bucură de o poziție privilegiată în istoriografia României, fiind una dintre cele mai însemnate și cunoscute vetre de civilizație neîntreruptă din întregul spațiu românesc. Recunoscută prin importanța istorică deținută, Țara Hațegului reprezintă leagănul civilizației daco-romane pe teritoriul național, arie de reprezentativitate pentru fortificațiile antice și medievale din zid, un areal înțesat de monumente istorice.

Așezată în partea de sud-vest a Transilvaniei, în județul Hunedoara, Țara Hațegului având, ca toate celelalte zone denumite "țară", bine conturată geografic, o delimitare naturală, se suprapune depresiunii cu același nume, mărginită, la sud, de Munții Retezat, la est și nord-est, de Munții Șureanu, la vest, de Munții Țarcu, iar la nord de Munții Poiana Ruscă.

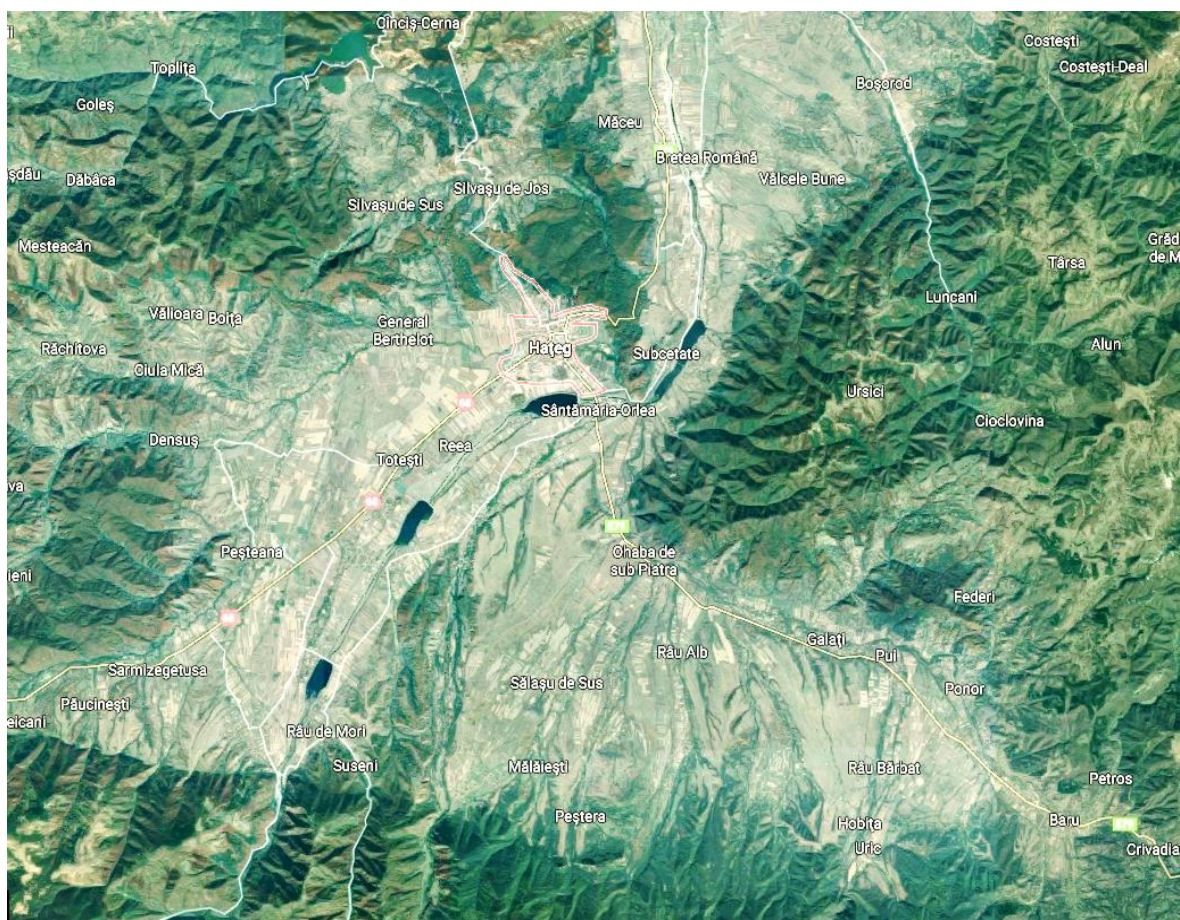

Figura 2.1. Țara Hațegului. Imagine din satelit

Sursa: <https://www.google.ro/maps?hl=ro>

Densitatea, nemaîntâlnită niciunde, de vestigii istorice, de la cele antice - dacice și romane -, la cele medievale, biserici cu cea mai veche atestare documentară din România, existența geoparcului cu dinozauri, parcurilor naționale și rezervațiilor științifice, a obiceiurilor și tradițiilor etno-folclorice și gastronomice, deosebit de bine păstrate, fac din Țara Hațegului una dintre cele mai atractive zone turistice ale țării noastre.

Retezatul, acest munte nepereche al României, este simbolul, este emblema Țării Hațegului. Bogăția sa floristică și faunistică, cu alte cuvinte, biodiversitatea sa, alături de peisajele de neegalat date de cele 40 de piscuri înalte de peste 2200 m și de cele peste 100 de lacuri glaciare, constituie, poate, cea mai importantă atracție turistică naturală, peisagistică, științifică a întregii zone.

Rezervația științifică Gemenele, în suprafață de peste 1600 de ha, unde se află Casa laborator (Cabana) Gemenele a Academiei Române, este locul ideal pentru cercetătorii biodiversității Retezatului.

Importanța științifică internațională a Parcului Național Retezat a fost recunoscută prin înscrierea, de către UNESCO, în lista rezervațiilor biosferei (1980).

Revenind în Masivul Retezat, pe Râul Mare, la confluența cu Zlătuia, nu putem trece pentru prezentarea Țării Hațegului și a munților săi, peste o scriere făcută cu peste 75 de ani în urmă de geograful Ioan Conea, care, în *Monografia Comunei Clopotiva* (localitate care străjuiește intrarea în Retezat, pe Râul Mare), scria: *“La Gura Zlata, valea se deschide. Din dreapta, Zlata vine „năvarnică” de sub Retezat și se aruncă în râul care încă de la Vadul Apelor și-a schimbat numele din Lăpușnic în Râul Mare. La confluența cu Zlata, valea se deschide ca o încăpere rotundă între munți. Acolo, academicianul Brătescu-Voinești și-a clădit casă, punând temelie unei viitoare sigure stațiuni climaterice”.*

Pe valea Râului Mare, de la confluența cu râul Zlata și până aproape de ieșirea din defileu, pe o distanță de circa 18-20 km au apărut, în ultimele două decenii, dar mai ales în ultimii cinci ani, peste 100 de pensiuni și case familiale de vacanță. Fenomenul îl regăsim și în alte părți ale zonei Hațegului, prin văile deosebit de pitorești care pleacă din Masivul Retezat.

Multe s-ar putea scrie încă despre Țara Hațegului, despre Retezat. Dar, socotim noi, că ilustrarea cea mai bună au făcut-o predecesorii noștri Aron Densușianu, marele cărturar și fiu al Țării Hațegului, scriind *“Frumos e Ardealul peste măsură, dar în el mai frumos decât orice este tocmai acest colț care din vechi și până astăzi se cheamă Țara Hațegului”* și aprecierea marelui sociolog acad. Dimitrie Gusti: *“ce bogată, ce mare sumă de civilizație locală românească se poate culege într-un singur sat de munte, în cel neprețuit muzeu etnografic viu, care este Țara Hațegului”.*

Aron Densușianu, în urma călătoriei întreprinse în anul 1865 în Țara Hațegului, scrie în Revista Familia, printre altele, despre pierderile arheologice de la Sarmizegetusa, atrăgând atenția despre faptul că *“cea mai mare parte din ruinele Ulpiei Traiane, inscripțiuni, monumente, sculptură, statuia și altele se află zidite sau așezate ca ornamente în curțile ungurilor, sau mai bine zis, a românilor unguriți din acest ținut”.*

Nu se poate încheia această prezentare a zonei fără a spune câteva cuvinte și despre conacul Berthelot al Academiei Române, din comuna cu același nume (General Berthelot).

Recuperarea castelului, terenului agricol și silvic, în anul 2001, donație a generalului francez H.M. Berthelot, a reprezentat punctul de pornire, ideea constituirii centrului de cercetări și formare continuă în domeniile bio și geodiversității, a agriculturii ecologice și a dezvoltării rurale durabile cu sediul în comuna General Berthelot. Refacerea castelului, preluat într-o stare jalnică de Academie, a constituit pentru întâia instituție de știință și cultură a țării o datorie de onoare, atât pentru memoria donatorului cât și pentru cinstirea familiei Nopcsa care a construit castelul. Totodată, destinația științifică și educativă a castelului și a anexelor sale trebuie să constituie reluarea, după mai bine de șase decenii, a *"dorinței Academiei Române de a îndruma și ajuta populația sătească din regiune"*.

Castelul Berthelot are o istorie lungă. Prima scriere referitoare la castelul de la Fărcădin (vechea denumire a satului Berthelot) o datorăm Coraliei Maria Jianu (Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva) și lui David B. Weishampel (Hopkins University Baltimore, SUA). Fiul cel mare al baronului László Nopcsa (conform celor scrise de Jókai Mór în cartea *Sărmanii bogați* în anul 1860), Ferenc Nopcsa, s-a născut la Fărcădin, în anul 1874, presupunem în castelul despre care vorbim. Despre baronul László Nopcsa se scrie (N.Wardegger 1991) că *"a fost un pasionat colecționar de piese arheologice provenite din lapidarele de la Zam, Mintia, Fărcădin"*. Referitor la castelul familiei Nopcsa de la Fărcădia, Aron Densușianu, în vizita pe care o face în anul 1864 în Țara Hațegului, scrie: *"la curtea baronului Nopcea (scris românește, s.n.) erau strânse mai multe monumente romane, culese de prin ruine, care conțin figuri și inscripțiuni. În salon, mulțime de busturi și statuete"*, iar statuia care are *"toga încopciată la umărul stâng, era tăiată în marmură cu atâta măiestrie și eleganție"*, Baronul Nopcsa susține că bustul ar fi al lui Traian, iar Aron Densușianu scrie, în continuare, *"la scara de intrare în castel străjuiau câte un leu funerar, după care urma un șir de statui bărbătești fără cap"*. Toate acestea, după trecerea castelului în "proprietatea întregului popor", după 1948, au dispărut, dispărând posibilitatea studierii provenienței lor (probabil dacice și romanice).

Ultimul proprietar al castelului familiei Nopcsa de la Fărcădin, baronul Elek Nopcsa și fiii săi, Ferencz, Elek și Ilona, după unirea Transilvaniei cu Regatul României în 1918, părăsesc România, iar castelul și moșia din localitate sunt expropriate, conform prevederilor Legii Reformei Agrare pentru Transilvania și Banat, trecând în proprietatea statului român. Este important de menționat că în anul 1895, Ilona Nopcsa a găsit oase de animale preistorice (dinozauri pitici, se va dovedi mai târziu) pe domeniile familiei din Țara Hațegului. De aici începe activitatea de paleontolog a lui Ferencz Nopcsa, cel care a descoperit și descris pentru prima dată dinozaurii pitici din Țara Hațegului.

După anul 1919, pentru castelul de la Fărcădin începe o altă perioadă istorică, perioada generalului Berthelot. Statul român, pentru meritele deosebite în organizarea modernă a armatei române, donează castelul și domeniul de la Fărcădin-Hațeg generalului francez H.M. Berthelot, căruia i s-a acordat și cetățenia română.

Prezența științifică actuală a Academiei Române în Țara Hațegului-Retezat constituie reluarea activităților de cercetare sociologică, economică și de biodiversitate efectuate de predecesorii noștri academicienii Dimitrie Gusti, Alexandru Borza, Aron Densușianu, A. Niarady.

Spațiul rural al Țării Hațegului se compune din 11 comune și orașul Hațeg care, împreună,

regroupează un număr de 88 de sate și cătune, toate în zona montană.

Tabelul 2.1.

Numărul satelor din comune - Țara Hațeg – Retezat

Comuna	Număr	Încadrarea
Baru	4	3
Breteia Română	13	1
Densuș	7	3
General Berthelot	5	1
Pui	12	3
Răchitova	5	3
Râu de Mori	9	3
Sarmisegetusa	5	3
Sălașu de Sus	11	3
Sântămăria Orlea	9	3
Totești	4	1,2
Hațeg*	4	3
Total	88	

*Orașul Hațeg cu trei sate aparținătoare

Notă: Încadrarea localităților în zona montană conform Ordinului Ministrului Agriculturii și Dezvoltării Rurale nr. 97/1332/2019 privind aprobarea criteriilor de încadrare și a listei localităților din zona montană:

1 - Localități încadrate în zona montană pentru care se aplică doar Programul de încurajare a activităților din zona montană, prevăzut la art. 16 alin. (1) din Legea muntelui nr. 197/2018.

2 - Localități încadrate în zone care se confruntă cu constrângeri naturale semnificative conform Programului Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020.

3 - Localități încadrate în zona montană conform Programului Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020.

Sursa : Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRR, 2018 și Ordinul MADR 97/1332/2019.

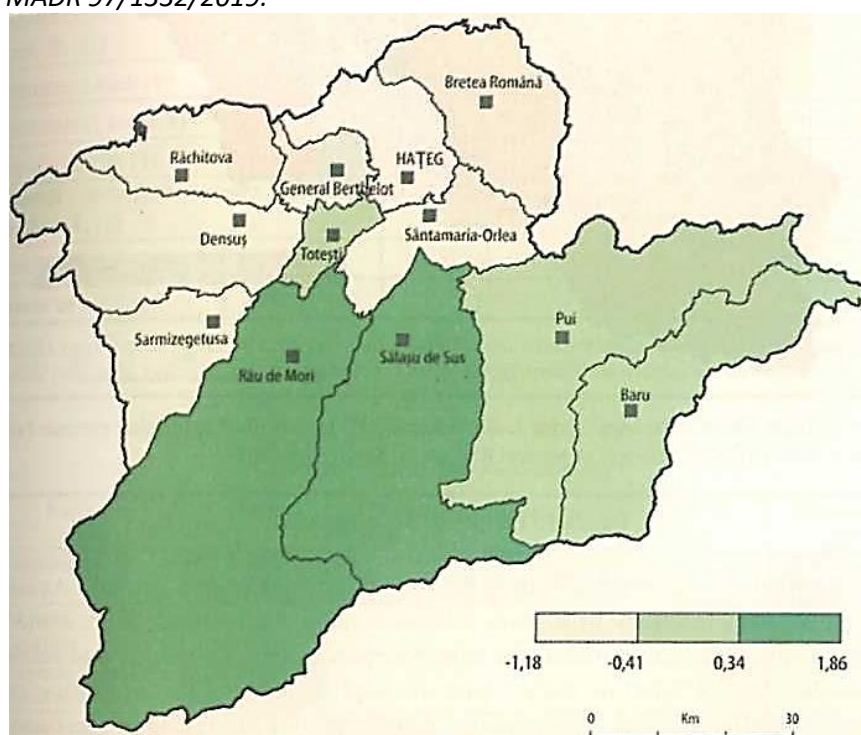

Figura 2.2. Harta comunelor Țării Hațegului

2.2. Populația Țării Hațegului

Potențialul demografic rural al Țării Hațegului Retezat este caracterizat de amploarea statistică pe care o înregistrează, constituind unul dintre argumentele fundamentale ale ruralității specifice acestui areal. Din punct de vedere demografic, Țara Hațegului - Retezat se caracterizează prin ponderea mare a populației rurale care, în prezent, reprezintă 70,14% din populația totală.

Procesul diminuării populației rurale este lent și relativ constant la nivelul întregii depresiuni, având o desfășurare spațială determinată de amploarea factoriilor endogeni-economici și demoeconomici.

Tabelul 2.2.

Evoluția populației rurale din Țara Hațegului (număr)

Comuna	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2017	% 2017/1992
Baru	3067	2985	2888	2890	2868	2797	2789	90,9
Breteia Română	3225	3059	2968	2848	2915	2854	2868	88,9
Densuș	2161	1967	1787	1701	1590	1508	1466	67,8
General Berthelot	1038	985	907	918	916	911	919	88,5
Pui	5222	5008	4802	4610	4504	4313	4239	81,2
Răchitova	1934	1780	1559	1422	1385	1336	1310	67,7
Râu de Mori	3530	3464	3423	3408	3357	3232	3216	91,1
Sarmizegetusa	1544	1511	1424	1339	1251	1191	1172	75,9
Sălașu de Sus	3270	3077	2821	2621	2446	2322	2283	69,8
Sântămăria Orlea	3285	3159	3108	3140	3189	3176	3179	96,8
Totești	1923	1865	1847	1823	1842	1898	1912	99,4
Hațeg	10835	11729	11825	11544	11299	11004	10793	99,6
Total rural	30200	28800	27500	26700	26200	25500	28200	83,4
Total	41034	40589	39359	38264	37562	36542	36146	88,1

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

2.2.1. Evoluția structurală a populației Țării Hațegului

Din punct de vedere demografic, structura în funcție de sex, păstrează, la nivelul populației rurale, limite care permit derularea normală a proceselor specifice din punct de vedere social și economic.

Analiza statistică pe termen lung relevă creșterea sesizabilă a ponderii populației feminine pe întregul areal cercetat. Acest fenomen se datorează duratei de viață a femeilor care este mai mare decât a bărbaților, fapt dovedit de structura pe sexe a populației vârstnice, de peste 65 de ani, în care femeile dețin o pondere de 59%.

Distribuția spațială a modificărilor, lente, cu valori relativ semnificative, a structurii pe sexe este determinată de fluxurile migratorii, de capitalul economic al comunităților rurale și de specificitatea universului de valori și așteptări al populației masculine. Acest tip de distribuție ar trebuie să fie unul dintre factorii importanți ai concretizării strategiilor de dezvoltare comunitară.

Procesul caracteristic al populației rurale din Țara Hațegului este cel de îmbătrânire.

Rata de îmbătrânire, calculat ca raport între numărul persoanelor de peste 65 de ani și numărul persoanelor sub 15 ani, a crescut îngrijorător de la 86,85%, în 1992 la 157,11% în 2017, cu mult peste indicele de îmbătrânire de la nivel național care a crescut de la 47,69, în anul 1992, la 107,90, în 2017. La nivelul comunelor, valoarea maximă este înregistrată de populația comunității rurale Sălașu de Sus, 272,89%, în schimb valoarea minimă aparține populației din localitatea Râu de Mori, 118,8%. Ritmul alarmant de îmbătrânire este resimțit în comunele: General Berthelot, unde rata de îmbătrânire a crescut de la 95,19%, în anul 1992, la 218,89%, în anul 2017, Sarmizegetusa unde rata de îmbătrânire a crescut de la 133,96%, în anul 1992, la 257,76%, în anul 2017 și Sălașu de Sus unde rata de îmbătrânire a înregistrat creștere de la 161,76% în anul 1992 la 272,89% în anul 2017.

Procesul de îmbătrânire a avut o evoluție accelerată în mod deosebit pentru populația feminină a sistemului rural, care, deja caracterizată de o îmbătrânire accentuată, a continuat să îmbătrânească într-un ritm mult mai alert, comparativ cu populația masculină. Pe ansamblu arealului studiat, rata de îmbătrânire la bărbați este de 127,84%, comparativ cu rata de îmbătrânire la femei care este de 186,79%. Diferențierea accentuată a ratei de îmbătrânire pe sexe se regăsește în comuna Răchitova, unde femeile înregistrează o rată de îmbătrânire de 300,00 %, iar bărbații o rată de îmbătrânire de 163,10%

2.2.2. Mișcarea naturală a populației

Mișcarea naturală a populației are implicații semnificative în dezvoltarea și modernizarea structurilor economice și sociale specifice comunităților rurale.

Tabelul 2.3.

Rata natalității (%)

Comuna	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Baru	7,50	8,71	10,04	7,96	6,28	11,08	9,00
Bretea Română	8,06	5,88	7,08	4,92	4,80	7,71	6,36
Densuș	11,11	5,08	8,39	9,41	3,77	4,64	5,42
General Berthelot	9,63	14,21	11,03	3,27	3,28	5,49	8,71
Pui	12,06	13,18	9,58	7,38	8,66	6,03	6,78
Răchitova	12,41	7,87	5,13	4,22	6,50	12,72	6,02
Râu de Mori	10,20	10,39	11,98	8,22	8,94	9,59	10,82
Sarmizegetusa	10,36	13,24	8,43	5,23	6,39	3,36	8,41
Sălașu de Sus	7,65	4,22	8,15	5,72	5,72	6,03	6,50

Sântămăria Orlea	9,44	8,55	11,26	7,96	10,35	7,24	6,57
Totești	9,36	8,04	7,04	7,68	9,77	6,85	7,35
Hațeg	9,23	7,84	10,40	7,71	8,50	8,45	11,56
Total	9,65	8,65	9,55	7,16	7,67	7,83	8,72

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Tabelul 2.4.

Sporul natural (‰)

Comuna	1992	1995	2000	2005	2010	2015	2016
Baru	-11,41	-14,41	-5,89	-11,42	-8,37	-3,58	-4,68
Breteia Română	-12,71	-17,65	-14,15	-17,21	-11,66	-15,42	-11,67
Densuș	-11,57	-18,30	-7,83	-17,05	-13,21	-19,23	-14,24
General Berthelot	-16,38	-4,06	-11,03	-6,54	-7,64	-1,10	3,27
Pui	-7,09	-4,99	-6,46	-8,03	-6,22	-9,51	-8,42
Răchitova	-10,86	-12,92	-11,55	-14,06	-18,05	-9,73	-13,53
Râu de Mori	-5,38	-8,95	-2,63	-7,34	-3,28	-1,55	-6,49
Sarmisegetusa	-4,53	-14,56	-7,72	-12,70	-14,39	-1,68	-8,41
Sălașu de Sus	-11,62	-20,47	-13,47	-18,31	-13,08	-15,50	-16,47
Sântămăria Orlea	-7,91	-6,01	-5,47	-8,92	-5,33	-8,19	-4,70
Totești	-3,64	-11,80	-10,29	-8,23	-4,89	1,58	-1,57
Hațeg	-0,83	-2,64	-0,42	-1,91	-0,09	-3,82	-1,19
Total	-6,87	-9,19	-5,87	-8,60	-6,04	-6,73	-6,00

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

În aceste condiții, **sporul natural** are o tendință de diminuare, scăzând de la -6,87 ‰, în 1992, la -6,00‰, în 2016.

Sporul natural este negativ pe ansamblul Țării Hațegului, în toți anii analizați, la toate comunele, cu două excepții: în anul 2015 în comuna Totești se înregistrează un spor natural pozitiv de 1,58‰ și în anul 2016, în comuna General Berthelot unde se înregistrează un spor natural pozitiv de 3,27‰.

2.2.3. Evoluția migrației

Comunitățile rurale sunt tributare în procesul dezvoltării economico-sociale și fluxurilor de migrație. Analiza acestui indicator scoate în evidență o serie de aspecte socio-economice cu implicații evidente asupra nivelului de dezvoltare rurală de ansamblu al zonei și al fiecărei localități în parte.

Pentru identificarea fenomenelor migrației în Țara Hațegului, am luat în considerare întregul interval de timp 1990- 2016, prin gruparea succesivă, din cinci în cinci ani. O primă constatare este aceea că în primul interval de timp (1990- 1995) se înregistrează cel mai

accentuat flux migratoriu constând în 4229 sosiri și 3821 plecări, rezultând un sold migratoriu pozitiv de 408 persoane. Fenomenul s-a datorat, în mare măsură schimbării legislației referitoare la posibilitatea stabilirii domiciliului în orașe (în particular în orașul Hațeg). Acest nivel a fost depășit doar în intervalul 2006-2010, perioadă în care s-a înregistrat un sold migratoriu pozitiv de 428 persoane (3473 sosiri și 3045 plecări). În acest interval de timp fenomenul migrațional a fost accentuat datorită condițiilor generate de criza economică care a dus la închiderea unor întreprinderi industriale din zone adiacente Țării Hațegului, care a avut ca efect pierderea locurilor de muncă și relocarea unei părți a populației în satele de proveniență. Acestea au oferit posibilități de supraviețuire, îndeosebi pentru persoanele în vârstă aflate în pragul pensionării.

O primă constatare scoate în evidență un sold migratoriu pozitiv, de 1796 persoane pe total Țara Hațegului (17577 sosiri și 15781 plecări), pe întregul interval de timp 1990-2016. Cel mai mare sold migratoriu pozitiv se înregistrează în orașul Hațeg și în comunele Bretea Română, Sântămăria Orlea, Baru și Totești. Solduri negative înregistrează comunele Pui, Răchitova, Densuș și Sălașu de Sus.

Tabelul 2.5.

Sinteza evoluției soldului migrator

Comuna	Sosiri	Plecări	Sold migratoriu*
Baru	1456	1176	280
Bretea Română	1751	1207	544
Densuș	686	826	-140
General Berthelot	415	384	31
Pui	1469	1685	-216
Răchitova	420	636	-216
Râu de Mori	1259	1238	21
Sarmisegetusa	458	434	24
Sălașu de Sus	944	988	-44
Sântămăria Orlea	1696	1379	317
Totești	911	673	238
Hațeg	6112	5155	957
Total	17577	15781	1796

** stabiliri cu domiciliul-plecări cu domiciliul*

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

De menționat faptul că în orașul Hațeg, în primul interval de timp analizat 1990-1995, are loc o creștere accentuată a populației pe seama "sosirilor", fenomen datorat unei măsuri administrative (posibilitatea legală de stabilire a domiciliului în oraș a persoanelor rezidente, cu drept de muncă care au operat legalizarea domiciliului conform legislației noi introduse după anul 1990) și nu datorită mișcării fizice a populației.

Pe de altă parte, dependent de pierderea locurilor de muncă din centre industriale

limitrofe (Hunedoara, Călan, Petroșani) datorită destructurărilor economice majore mai ales în domeniul industriei grele și extractive produse după anul 1990. Practic, pentru nevoia de supraviețuire, o parte importantă din populația disponibilizată din marile centre industriale s-a stabilit în localitățile de origine. Acest fenomen este evident și în cazul orașului Hațeg în care, după anii 1990-1995, înregistrează un sold migratoriu negativ pe întregul interval analizat. De asemenea, având aceleași determinări economice, majoritatea persoanelor sosite (revenite) în ruralul arealului cercetat, este reprezentată de foștii salariați din industrie ajunși la vârsta de pensionare. O revenire a economiei orașului Hațeg, a permis și o ușoară dezvoltare a zonei periurbane reprezentată de localitățile Bretea Română, Sântămăria Orlea și Totești.

Tabelul 2.6.

Analiza SWOT - populația

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Distribuția echilibrată a populației după sexe; – Prezența masivă de personal la țară care s-a retras după disponibilizările masive din centrele industriale din județ; – Populația autohtonă în unele sate păstrează nealterate obiceiurile și meșteșugurile tradiționale practicându-le în viața de zi cu zi; – Disponibilitatea populației în vederea transmiterii artei meșteșugurilor tradiționale celor interesați; – Menținerea și perpetuarea specificului local (costume populare, rețete culinare tradiționale etc.); – Tradiționalismul și conservatorismul manifestat mai ales prin reticența din partea populației vârstnice în acceptarea elementelor de noutate și modernism; – Ospitalitate și acceptare a noilor veniți din mediul urban - rezidenți (case de vacanță). 	<ul style="list-style-type: none"> – Tendința demografică de îmbătrânire; – Scăderea generală a natalității; – Scăderea populației prin migrație; – Forța de muncă calificată și înalt calificată insuficientă, necorelată cu oportunitățile de dezvoltare ale zonei (domeniul economic și turistic); – Lipsă locuri de muncă și a programelor de integrare în societate a persoanelor cu probleme; – Inexistența unui serviciu social la domiciliu sau instituționalizat; – Ponderea crescută a populației inactive; – Lipsa cunoștințelor specifice pentru dezvoltarea afacerilor și crearea de noi locuri de muncă; – Investiții scăzute în resursele umane; – Nivelul de trai și calitatea vieții, relativ scăzute; – Lipsa de preocupare pentru reconversia populației active;
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Repopularea satelor prin atragerea de rezidenți (case de vacanță) din mediul 	<ul style="list-style-type: none"> – Îmbătrânirea populației; – Presiunea de migrație a populației

<p>urban;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Atragerea de noi calificări și competențe și ameliorarea celor existente în alte domenii decât cele tradiționale; – Dezvoltarea sectorului IMM-urilor și creșterea gradului de ocupare prin crearea de noi locuri de muncă; – Creșterea veniturilor populației din agricultură, meșteșuguri și turism rural; – Existența programelor de finanțare pentru dezvoltarea resurselor umane (calificare/ recalificare/ ocupare activă) prin fonduri europene; – Forța de muncă ieftină, încă disponibilă, cu calificare satisfăcătoare; – Grad relativ ridicat de șomeri neindemnizați în căutarea unui loc de muncă. 	<p>bine pregătite înspre alte zone;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Depopularea și abandonarea unor sate; – Absorbția forței de muncă și a tinerilor de către centrele urbane și străinătate; – Sistem educațional neadaptat cerințelor actuale de pe piața muncii; – Instabilitatea și lipsa de coerență a mediul politic și a cadrului de reglementare; – Absența unui sistem național instituționalizat de formare profesională /vocațională; – Pericolul degradării și pierderii în timp a obiceiurilor și meșteșugurilor tradiționale existente.
--	--

2.3. Fondul funciar

Țara Hațegului se întinde pe o suprafață de 155 km², mărginită, la sud, de Munții Retezat, la est și nord-est, de Munții Șureanu, la vest, de Munții Țarcu, iar la nord de Munții Poiana Ruscă.

Tabelul 2.7.

Fondul funciar al Țării Hațegului (ha)

Structura	1992	1995	2000	2005	2010	2014
Total	155194	155194	155194	155194	155194	155194
Agricol, din care:	77693	77690	77355	73800	73777	73455
- arabil	18331	18024	17961	16740	16693	16688
- pășuni	35369	35639	35412	35134	35189	34847
- fânețe	21659	22606	22620	21443	21439	21464
- livezi	2334	1421	1362	483	456	456
Neagricol, din care:	77501	77504	77839	81394	81417	81739
- păduri	-	-	-	-	66120	66499

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

De menționat este faptul că din totalul suprafeței neagricole, 81,4% reprezintă suprafața ocupată de păduri, iar diferența de 18,6% (15240 ha) o reprezintă luciul de apă, construcții, căi de comunicații, terenuri degradate și neproductive etc.

2.3.1. Structura fondului funciar agricol

Structura suprafeții de 73455 ha teren agricol este prezentată în figura 2.3. Ponderea cea mai importantă de 76% (56311 ha) o deține terenul ocupat de pășuni și fânețe, urmat de terenul arabil cu 23%, iar suprafața de livezi deține numai 1%. În zona cercetată, nu există plantații de viță de vie, decât sporadic în curțile și grădinile gospodăriilor.

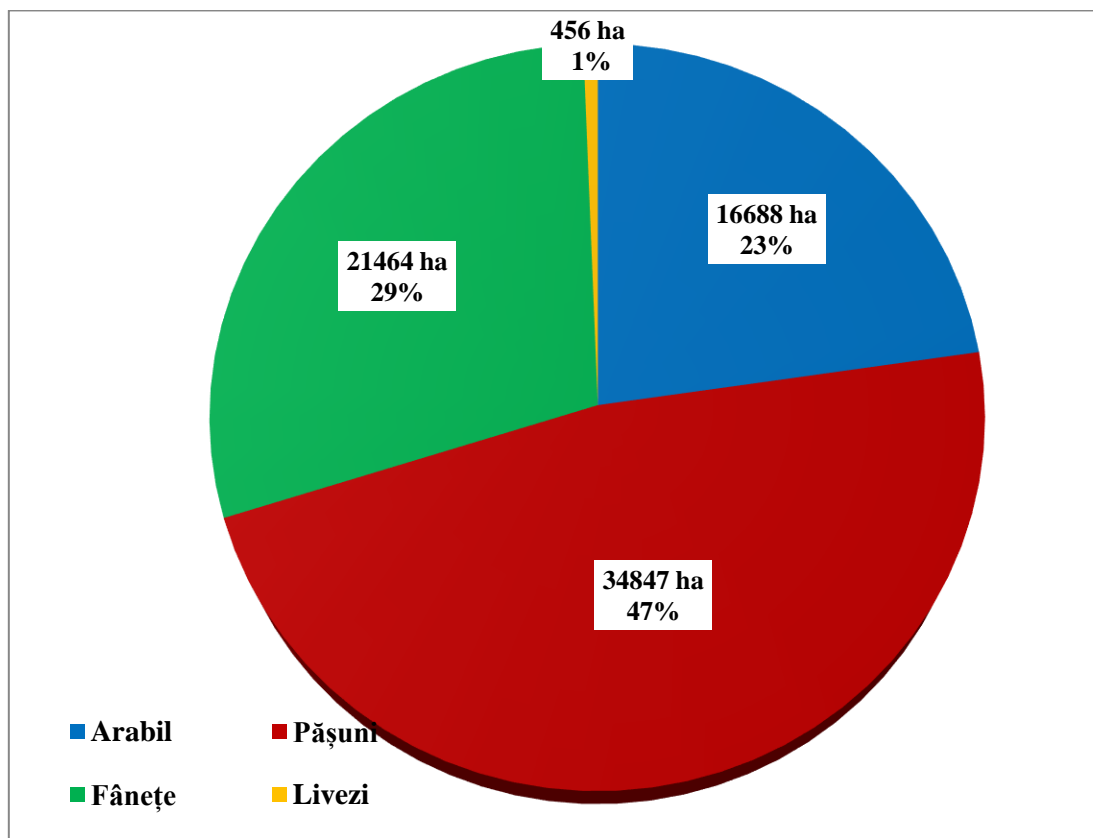

Figura 2.3. Structura fondului funciar agricol din Țara Hațegului

2.3.1.1. Terenul arabil

În structura fondului funciar agricol din întregul areal al Țării Hațegului, suprafața arabilă deține o pondere redusă, de numai 22,7% din suprafața agricolă, cea mai mare parte (77,3%) fiind deținută de pășuni și fânețe. Grupul comunelor care au o pondere a suprafeței arabile raportată la suprafața agricolă peste media zonei este format din: comuna Totești cu 62,7%, General Berthelot cu 42,4%, Bretea Română cu 47,7%, Hațeg cu 42,4% și Densuș cu 24,2%. Cu o mărime situate sub media zonei se poziționează grupul format din comunele Răchitova cu 22,5%, Sălașu de Sus cu 22,5%, Sarmizegetusa cu 16,2%, Pui cu 17,4%, Râu de Mori cu 11,8% și Baru cu cea mai mică pondere de numai 8,3%.

2.3.1.2. Pășunile și fânețele în Țara Hațegului

Pășunile și fânețele reprezintă categoria de folosință cu cea mai mare suprafață din terenul agricol, cu o pondere de 76% din totalul suprafeței agricole, cu mult peste mărimea suprafeței arabile (23%) sau a suprafețelor pomicole (1%).

Ponderea suprafețelor de pășuni și fânețe variază foarte mult de la o comună la alta, astfel, în cazul comunei Baru, 91,7% din suprafața agricolă o reprezintă suprafața de pășuni și fânețe în timp ce, în cazul comunei Totești, această mărime este de numai 37%. Cu o structură a fondului funciar agricol dominată de pășuni și fânețe, peste media zonei se evidențiază și comunele Râu de Mori cu 88,2%, Sarmizegetusa cu 83,8%, Pui cu 82,6% și Răchitova cu 77,5%. Celelalte comune, cu excepția comunei Totești, deși dețin o suprafață de pășuni și fânețe mai mare decât suprafața arabilă, se poziționează sub media de 76,7%.

2.3.1.3. Pomicultura

Pomicultura a ocupat un loc important în agricultura zonei studiate până la sfârșitul anului 2000, când are loc o diminuare severă a suprafeței cultivate cu pomi fructiferi. În structura suprafeței agricole, livezile dețineau o pondere importantă (3%) în anul 1992, care însă s-a diminuat foarte mult, în prezent, rămânând în cultură doar o suprafață redusă ce reprezintă 0,6% din fondul funciar agricol.

Defrișarea plantațiilor de livezi s-a produs în deosebi după desființarea Întreprinderii Agricole de Stat și a Cooperativelor agricole de producție cu ferme pomicole specializate și fărâmițarea exploatațiilor agricole, fără a se găsi soluții corespunzătoare pentru păstrarea și exploatarea comasată, în forme asociative a acestora.

Dacă la începutul perioadei analizate am găsit plantații pomicole în toate comunele din bazinul Țării Hațegului, treptat acestea au fost defrișate, ajungându-se în prezent ca doar 4 comune să mai figureze cu suprafețe destinate pomilor fructiferi (Densuș cu 354 ha, General Berthelot cu 62 ha, Hațeg cu 35 ha și Totești cu 5 ha), care au rămas în cultură până la sfârșitul intervalului de timp analizat.

2.3.2. Fondul forestier

În Țara Hațegului fondul forestier deține o suprafața de 66499 ha, ceea ce reprezintă 42,8% (în anul 2014) din suprafața totală. Această bogăție naturală a fost dintotdeauna o caracteristică distinctă a zonei, pădurea constituind o resursă naturală importantă pentru comunitatea locală. Exploatarea masei lemnoase nu este de dată recentă. La început pădurile au fost defrișate în vederea extinderii terenurilor agricole, iar, mai târziu, din secolul XIX valorificarea industrială a acestora va constitui principala cauză a reducerii fondului forestier. Activitatea forestieră a influențat mult evoluția economică a zonei, astfel, pentru a facilita transportul de masă lemnoasă au fost create structuri specifice de transport constând în funiculare și căi ferate înguste (mocănița pe valea Streiului la care s-a renunțat în anii 1970-1972) și, ulterior drumuri forestiere auto cu acces în toate zonele de exploatare.

În ultimi ani se constată o creștere a fondului forestier, prin împăduriri naturale sau plantări, cu 379 ha, de la 66120 ha în anul 2010 la 66499 ha în prezent, pe seama diminuării fondului funciar agricol ca urmare a nelucrării terenului mai ales în perimetrele limitrofe pădurilor.

2.4. Apele și construcțiile hidrotehnice din Țara Hațegului

2.4.1. Cursuri de apă

În depresiunea Țara Hațegului densitatea medie a cursurilor permanente de apă are o valoare determinată de 0,91 km curs apă /km², ceea ce oferă o imagine relevantă a potențialului regiunii din punct de vedere hidrografic.

Râul Strei este colectorul principal, cu izvoarele în partea centrală a Munților Șureanu alături de care se remarcă, prin debit, afluenții de stânga care drenează versantul nordic al Munților Retezat, nord-estic al Munților Țarcu și sud-estic al Munților Poiana Ruscă și, în mare parte, Depresiunea Hațegului: Râu Mare (cu Sibișel, Râușor și Galbena), Râu Bărbat, Râu Alb. Afluenții de dreapta Streiului (Văratec) au debit mult mai redus.

Alături de apele curgătoare din zonă, în harta hidrografică un loc important îl ocupă lacurile hidroenergetice și lacurile glaciare. Din categoria lacurilor hidroenergetice menționăm, în primul rând, acumulările de pe Râu Mare și Strei. Cel mai mare lac de acumulare este Lacul Gura Apelor, cu un baraj de înălțime impresionantă de 168 m, amplasat la confluența râurilor Lăpușnicul Mare, Lăpușnicul Mic și Râu Șes, inclusiv aducțiunile care preiau o parte din debitele de pe versantul nordic și vestic al Munților Retezat, care împreună cumulează un volum de 210 milioane mc apă. Menționăm, de asemenea, și acumulările din zona depresionară de pe Râu Mare (Ostrovul Mic, Păclișa și Hațeg) și acumularea Subcetate de pe râul Strei.

Referitor la lacurile glaciare, de mare atracție turistică în Retezat, sunt des întâlnite circurile glaciare complexe, Bucura fiind cel mai important de pe întreg cuprinsul Carpaților Românești cu o suprafață de 8,92 ha și 17,5 m adâncime.

În partea superioară a bazinului hidrografic Judele se regăsește lacul Zănoaga, care are o adâncime de 29 m, fiind cel mai adânc lac glaciar din țară. La toate acestea se adaugă și alte concentrări de lacuri prezente în partea superioară a bazinelor: Zlata (Zănoaga Mică, Tăul Negru, Gemenele), Sibișel (Stânișoara, Pietrele, Galeș), Lăpușnicul Mare (Peleaga).

Existența apei a constituit dintotdeauna unul dintre elementele hotărâtoare în amplasarea localităților, existând o legătură evidentă între așezările umane și rețeaua hidrografică, integrată efectiv în vatra localităților. De fapt, este suficientă o analiză de suprafață a distribuției așezărilor față de rețeaua hidrografică pentru a observa modul evident în care localitățile se aliniază de-a lungul cursurilor de apă.

2.4.2. Construcțiile hidrotehnice

Amenajările hidroenergetice au o importanță economică deosebită, atât pentru economia locală cât și pentru economia națională. Conform datelor comunicate de Sucursala Hidrocentrale Hațeg¹ care administrează amenajările hidroenergetice de pe Râu Mare și Strei din județul Hunedoara, precum și al râurilor Timiș, Bistra, Cerna, Sucu și Sebeș din județul Caraș-

¹ <http://www.hidroelectrica.ro/Details.aspx?page=38>

Severin și are în componența sa un număr de 16 hidrocentrale (11 sunt în exploatare pe Râul Mare, două pe râul Strei, una pe râul Râul Alb, una pe râul Cerna și una pe râul Sebeș), precum și 10 microhidrocentrale răspândite în județul Hunedoara și patru microhidrocentrale în județul Caraș-Severin și o microhidrocentrală în județul Timiș, având o putere instalată totală de 706,517 MW și o energie medie multianuală de 1314,31 GWh.

Referitor la amenajările hidroenergetice din Țara Hațegului, este menționată perioada de început a construcțiilor – anul 1974, când, în urma Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 759, amenajarea hidroenergetică Râul Mare–Retezat, formată din barajul Gura Apelor, hidrocentrala subterana Retezat și hidrocentrala Clopotiva, a luat ființă ca primă investiție pentru amenajarea potențialului hidroenergetic al Râului Mare. Șase ani mai târziu, prin Decretul Consiliului de Stat nr. 311, a fost aprobată investiția amenajării hidroenergetice Râul Mare Aval pe sectorul Clopotiva–Hațeg. Mai apoi, prin Decretul Consiliului de Stat nr. 40/1989, a fost aprobată amenajarea hidroenergetică a râului Strei pe sectorul Subcetate–Simeria.

În perioada 1986–1991, au fost puse în funcțiune cele 11 hidrocentrale din cadrul amenajărilor Râul Mare Retezat și Râul Mare Aval. Între anii 2004-2006 au fost finalizate lucrările la hidrocentrala Subcetate, iar în anul 2010 a fost pusă în funcțiune hidrocentrala Plopi, ambele făcând parte din amenajarea râului Strei.

Amenajarea hidroenergetică Râul Mare Retezat cuprinde barajul Gura Apelor și hidrocentralele Retezat și Clopotiva, cu o putere instalată de 349 MW și o energie medie multianuală de 629,50 GWh.

Barajul Gura Apelor este un baraj din anrocamente cu nucleu central de argilă, cu înălțimea de 168 m. Acesta este amplasat la confluența râurilor Lăpușnicul Mare, Lăpușnicul Mic și râul Șes, situat la 45 km de orașul Hațeg. Lacul de acumulare Gura Apelor are o suprafață de 390 ha și un volum total de 210 milioane mc apă, asigurat prin captarea debitelor Râului Mare și a debitelor cursurilor de apă captate prin intermediul aducțiunii secundare și aducțiunii principale Retezat.

Hidrocentrala Retezat, construcție subterană realizată între anii 1977-1986, este a doua centrală de vârf de pe râurile interioare din țară. Aceasta este echipată cu două turbine de tip Francis, cu o putere instalată de 335 MW și o energie medie multianuală de 605 GWh.

Hidrocentrala Clopotiva, situată în aval de hidrocentrala Retezat, este echipată cu două turbine de tip Kaplan cu o putere instalată de 14 MW. Este o centrală pe derivație cu rol de centrală de restituție.

Amenajarea hidroenergetică Râul Mare Aval are o putere instalată totală de 134,3 MW și asigură o producție medie anuală a energiei de 193,4 GWh. Amenajarea situată în depresiunea Hațegului, între hidrocentrala Clopotiva și confluența Râului Mare cu râul Strei, cuprinde 3 acumulări (Ostrovul Mic, Păclișa și Hațeg) realizate cu baraj și diguri perimetrare din materiale locale, și cu centrala în frontul de retenție, și 6 hidrocentrale amplasate pe canale de derivație (Ostrovul Mare, Cârnești I, Cârnești II, Totești I, Totești II și Orlea). Toate hidrocentralele sunt echipate cu câte două turbine de tip Kaplan.

Amenajarea hidroenergetică Strei are în exploatare, de la finalul lucrărilor de investiție, 7 hidrocentrale. Din schema de amenajare aprobată au fost executate până în prezent și sunt în

exploatare hidrocentralele Subcetate (echipată cu două turbine Kaplan, cu o putere instalată de 12,215 MW și o energie de proiect de 26,28 GWh) și Plopi (de tip derivație, echipată cu două turbine Kaplan, cu o putere instalată de 12 MW și o energie medie multianuală de 27,42 GWh).

Pe lângă hidrocentralele menționate mai sus, Sucursala Hidrocentrale Hațeg administrează și 10 CHEMA-uri (Centrale Hidro Electrice de Mica Putere, între 100 KW și 300 MW). Acest tip de hidrocentrale reprezintă varianta mult optimizată și ecologică a hidrocentralelor mari, în primul rând datorită faptului că nu blochează albia râului și folosesc doar o parte din debitul râului. Din cele 10 CHEMA-uri din județul Hunedoara, cinci se regăsesc în arealul cercetat:

- CHEMA Valea Cracului 1, județul Hunedoara, localitatea Zeicani, $P_i = 0,536$ MW;
- CHEMA Valea Cracului 2, județul Hunedoara, localitatea Zeicani, $P_i = 0,415$ MW;
- CHEMA Valea Cracului 3, județul Hunedoara, localitatea Zeicani, $P_i = 0,560$ MW;
- CHEMA Zeicani, județul Hunedoara, localitatea Zeicani, $P_i = 0,365$ MW;
- CHEMA Baru Mare, județul Hunedoara, localitatea Baru, $P_i = 0,440$ MW;

De menționat este și faptul că lacurile de acumulare de la hidrocentralele menționate constituie sursă pentru alimentarea cu apă a mai multor localități urbane și rurale, nu numai din Țara Hațegului ci și din afara acestuia (Hunedoara, Deva precum și alte localități rurale dintre Hațeg și Deva).

În ultimii ani, administrațiile locale accesează fonduri europene și naționale pentru realizarea unor sisteme, de cele mai multe ori locale, de alimentare cu apă (una sau mai multe localități), a căror surse le reprezintă râurile din proximitate sau corpurile de apă freatică.

Un fenomen antropoc negativ în zonă îl reprezintă tendința de implementare a numeroase proiecte de microhidrocentrale pe râurile de munte, multe dintre acestea cu un impact negativ asupra mediului, impact insuficient studiat. Activitățile antropice, uneori iraționale, gândite pe termen scurt, își spun cuvântul prin amplitudinea dată de acțiunile de defrișare, construcția de microhidrocentrale sau comportamentul inadecvat cu privire la protejarea biodiversității în cuprinsul arealelor protejate.

2.5. Protejarea și conservarea cadrului natural

Dezvoltarea durabilă a unei regiuni presupune valorificarea superioară a resurselor naturale de care dispune cu respectarea unui principiu fundamental și anume nedeprecierea parametrilor cantitativi și calitativi precum și o permanentă preocupare pentru refacerea acestora și, în final, diminuare minimă a impactului asupra tuturor componentelor mediului înconjurător. Realizarea acestui deziderat în Țara Hațegului este condiționat de includerea întregului areal în diverse arii protejate.

Astfel, încă în perioada interbelică a fost instituit **Parcul Național Retezat**, (categoria II IUCN, înființat în 1935) care ocupă 20,2% din totalul spațiului studiat. În interiorul acestuia, se găsește zona cu cel mai mare grad de protecție (I IUCN), **Rezervația Științifică Gemenele**, suprapusă peste o parte a bazinului hidrografic Zlata (afluent de dreapta al Râului Mare).

Parcul Natural Grădiștea Muncelului-Cioclovina (V IUCN) este a doua arie protejată ca vechime (înființată la nivel județean în 1979 și recunoscută ca arie de interes național în 2000), ocupând peste 10% din total. Ultima arie protejată recunoscută ca Parc Natural în 2004, iar apoi acceptată în rețeaua EGN (European Geoparks Network), este **Geoparcul Dinozaurilor-Țara Hațegului** (V IUCN).

Cu privire la gestionarea resurselor naturale, trebuie menționat că ariile protejate, prin atribuțiile lor juridice, au posibilitatea de a opri exploatările iraționale de resurse al căror impact pentru mediu este mult mai mare în comparație cu câștigul economic preconizat. De actualitate sunt construcția microhidrocentralelor și exploatările forestiere, legat de care reprezentanții acestora trebuie să fie de o obiectivitate maximă, dusă, uneori, spre un ușor subiectivism, inerent unei meserii practicate cu vocație.

România, ca stat membru al Uniunii Europene, s-a angajat să implementeze legislația referitoare la conservarea biodiversității prin realizarea rețelei Natura 2000. Prin urmare, la nivelul Țării Hațegului, 47% din suprafață a fost declarat sit SCI (Munții Retezat-20,6%, Strei-Hațeg-16,57% și Grădiștea Muncelului-Cioclovina-10,16%), în timp ce 30,05% a fost declarat sit SPA (Munții Retezat-20,24%, Grădiștea Muncelului-Cioclovina-10,16%)” (Hognogi Gh., p. 129)² În Țara Hațegului regăsim o mulțime de **situri naturale** cuprinse în ariile protejate de interes național (rezervații naturale), cuprinse în lista ariilor protejate din județul Hunedoara, din care am extras următoarele:

Tabelul 2.8.

Ariile protejate din Țara Hațegului

Denumirea ariei protejate	Localizare	Categorie IUCN	Tip	Suprafață (ha)
Calcarele de la Fața Fetii	Râu de Mori	IV	botanic	3
Fânațele cu narcise Nucșoara	Nucșoara	IV	botanic	20
Fânațele Pui	Pui	IV	botanic	13
Locul fosilifer cu dinozauri Sânpetru	Sânpetru	IV	paleontologic	5
Pădurea Slivuț	Hațeg	IV	botanic	40
Peștera Tecuri	Baru	IV	speologic	2
Peștera Șura Mare	Pui	IV	speologic	5
Paleofauna reptiliană Tuștea	Tuștea	IV	paleontologic	0,50
Rezervația științifică Gemenele	Râu de Mori	I	științific	1.629,40
Vârful Poieni	Sălașu de Sus	IV	botanic	0,80

Sursa: Lista ariilor protejate din județul Hunedoara

² Gheorghe-Gavrilă Hognogi, Țara Hațegului studiu de geografie regională, Editura Risoprint, Cluj-Napoca

De reținut faptul că depresiunea Hațegului este inclusă într-o proporție de 99,1% într-o arie protejată, ceea ce creează o serie de oportunități, dar și de obligații menite să îndeplinească angajamentele ce decurg din legislația în domeniu.

2.5.1. Parcul Național Retezat

Parcurile naturale sunt acele arii natural protejate ale căror scopuri sunt protecția și conservarea unor ansambluri naturale și peisagistice în care interacțiunea activităților umane cu natura de-a lungul timpului a creat o zonă distinctă, cu valoare semnificativă peisagistică și/sau culturală, deseori cu o mare diversitate biologică.

Managementul parcurilor naturale urmărește menținerea integrității armonioase a omului cu natura prin protejarea diversității habitatelor și peisajului, promovând păstrarea folosințelor tradiționale ale terenurilor, încurajarea și consolidarea activităților, practicilor și culturii tradiționale ale populației locale, unde creșterea oilor (oieritul) și apicultura (albinăritul) reprezintă activități de mare și actuală perspectivă de dezvoltare agricolă și rurală în Țara Hațegului. De asemenea, se oferă publicului posibilități de recreere și turism și se încurajează activitățile științifice și educaționale.

Parcurile naturale corespund categoriei V IUCN "Peisaj protejat: arie protejată administrată în principal pentru conservarea peisajului și recreere".

Parcul Național Retezat face parte din sistemul național de arii protejate conform Legii nr. 5 din 06.03.2000 privind aprobarea planului de amenajare a teritoriului Național - Secțiunea a III-a – zone protejate (publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 152 din 12/04/2000) și Ordin al Ministerului Agriculturii, Pădurilor Apelor și Mediului nr. 552 din 26/08/2003 privind aprobarea zonării interioare a parcurilor naționale și a parcurilor naturale, din punct de vedere al necesității de conservare a biodiversității biologice (publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 648 din 11/09/2003).

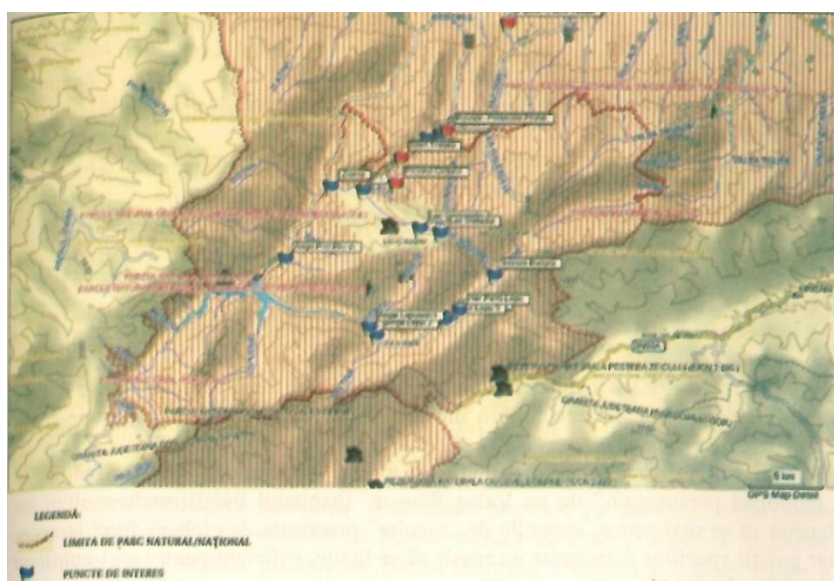

Figura 2.4. Parcul Național Retezat

Figura 2.5. Imagini din Parcul Național Retezat

Sursa: Păun Ion Otiman, Cornel Ionescu, Mădălin Enache, Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României, Ed. Academiei Române, București, 2010

Rezervațiile științifice sunt acele arii naturale protejate ale căror scopuri sunt protecția și conservarea unor habitate naturale terestre și și/sau acvatice, cuprinzând elemente reprezentative de interes științific sub aspect floristic, faunistic, geologic, speologic, paleontologic, pedologic sau de altă natură. Mărimea rezervațiilor științifice este determinată de arealul necesar pentru asigurarea integrității zonei protejate.

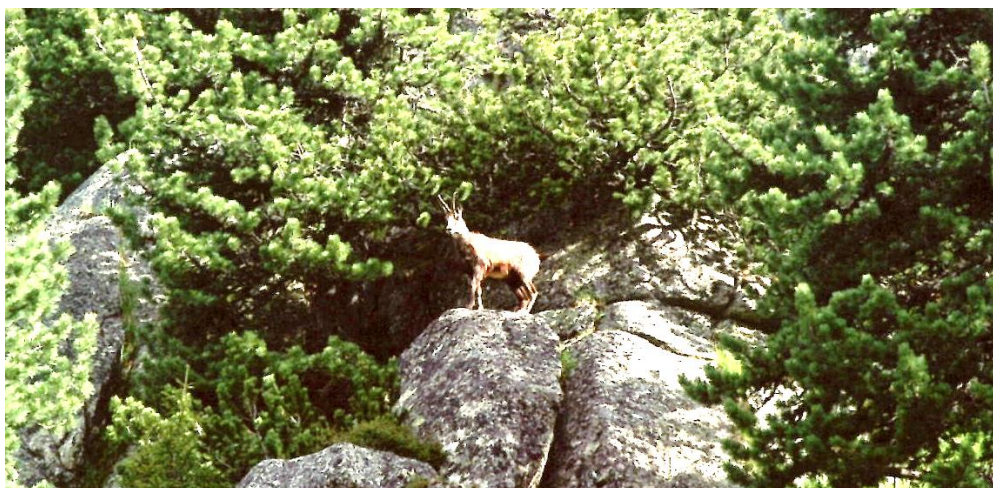

Figura 2.6. Capra neagră - Parcul Național Retezat

Sursa: Păun Ion Otiman, Cornel Ionescu, Mădălin Enache,

Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României, Ed. Academiei Române, București, 2010

Rezervația Științifică Gemenele înființată prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 593/1935, apoi decretul nr. 452/1979, se află pe teritoriul administrativ al comunei Râu de Mori. Rezervație a Biosferei, aceasta corespunde categoriei I IUCN și reprezintă, din punct de vedere științific, cea mai valoroasă zonă a Parcului Național Retezat.

Din anul 1955 Rezervația Științifică Gemenele, se află în administrarea Academiei Române, în baza unui acord încheiat între Academie și Ministerul Agriculturii. În 1979 rezervația a fost inclusă în rețeaua internațională a rezervațiilor prin programul de ocrotire al biosferei coordonat de UNESCO.

Figura 2.7. Tăul Gemenele

Sursa: Păun Ion Otiman, Cornel Ionescu, Mădălin Enache,

Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României, Ed. Academiei Române, București, 2010

În rezervație se asigură un regim strict de protecție, prin care habitatele sunt păstrate în starea lor naturală. În aceste zone se interzice desfășurarea oricăror activități umane, cu excepția activităților de cercetare științifică, educație și ecoturism, ce se pot desfășura numai în conformitate cu **Regulamentul de organizare și funcționare a Rezervației Științifice Gemenele - Parcul Național Retezat**, întocmit de Academia Română. La Art. 1 din regulament se precizează că: *Rezervația științifică Gemenele, parte a Parcului Național Retezat, este arie protejată inclusă în categoria „rezervație științifică”, reglementată prin OUG nr. 236/2000, aprobată prin Legea nr.462/2001 privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și faunei sălbatice. Ea figurează sub nr. 2.494 în anexa nr. 1 din Legea nr. 5/2000 privind aprobarea Planului de Amenajare a Teritoriului Național- Secțiunea a III-a – Zone protejate și este individualizată în Planul de Management al Parcului Național Retezat (noiembrie 2002).*

Limitele rezervației științifice, întinsă pe o suprafață totală de 1.630 ha., sunt definite de punctele: Gura Zlata – Valea Zlătuui – Scoaba Retezatului – vârful Retezat – Șaua Retezatului – vârful Bucurei – Poarta Bucurei – vârful Judele – vârful Bârlea – vârful Șesele Mari – vârful Șesele Mici – vârful Zănoaga – Cioaca Radeșului, coborând apoi pe pârâul Turcului, afluent al Zlătuui, până la Gura Zlata.

Figura 2.8. Imagine din Rezervația Gemenele

Sursa: Păun Ion Otiman, Cornel Ionescu, Mădălin Enache, Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României, Ed. Academiei Române, București, 2010

Pe teritoriul rezervației sunt interzise o serie de activități care pot periclita fenomenele naturale din zonă: turismul, camparea, focul, abandonarea deșeurilor, tăierea sau deteriorarea arborilor, culegerea/colectarea de plante și animale (cu excepția eșantioanelor necesare pentru

cercetările autorizate), vânătoarea și pescuitul, pășunatul, deschiderea de noi poteci sau trasee turistice, alterarea peisajului și a ambianței naturale, prin indiferent ce mijloace.

2.5.2. Geoparcul cu dinozauri din Țara Hațegului³

Geoparcul cu dinozauri Țara Hațegului are o suprafață de 102.392 ha, cuprinzând în totalitate localitățile: Densuș, General Berthelot, Totești, Răchitova, Sântămăria Orlea, Sarmizegetusa, Hațeg și parțial localitățile: Baru Mare, Sălașu de Sus, Pui, Râu de Mori. Geoparcul se învecinează la sud cu Parcul Național Retezat și la nord și nord - est cu Parcul Natural Cioclovina - Grădiștea de Munte.

Geoparcul reprezintă un model nou de arie protejată, deosebit față de parcurile naturale prin prezența în interiorul său, ca element definitoriu, a unor situri geologice cu o deosebită importanță pentru cunoașterea istoriei Pământului, a evenimentelor și proceselor geologice care au avut loc în decursul acestei istorii. Alături de siturile geologice, prezența în aria respectivă a unor locuri semnificative din punct de vedere istoric și cultural, reprezintă o condiție de bază în crearea unui geoparc. În managementul unui geoparc, activitățile legate de patrimoniul natural și cel cultural sunt integrate, scopul principal al unui geoparc fiind contribuția la creșterea economică și socială a locuitorilor regiunii în care acesta este situat.

Spre deosebire de alte tipuri de arii protejate, un geoparc este constituit în interiorul comunităților umane și nu în afara acestora.

Inițiativa acestui nou tip de arie protejată aparține UNESCO, care, în anul 1998, a difuzat criteriile și condițiile pentru crearea unui *geoparc* (*Operational Guide for Geoparks*).

Un geoparc reprezintă locul cel mai adecvat pentru cunoașterea geodiversității de către cei care îl vizitează, în mod special pentru educația geologică în natură a elevilor și studenților, pentru aplicarea unor metode și strategii inovative în domeniul geoconservării.

În anul 2000 au fost create primele 4 geoparcuri în Europa: Digne în Franța, Maestrazgo în Spania, Vulkaneifel în Germania și Lesbos în Grecia, iar în anul următor a luat ființă Rețeaua europeană a geoparcurilor, din care, din anul 2005 face parte și *Geoparcul cu dinozauri Țara Hațegului*. În prezent, sunt 37 geoparcuri în 15 țări din Europa și 66 de geoparcuri în cadrul Rețelei globale a geoparcurilor. Pe lângă cele 37 geoparcuri europene, 29 se află în alte zone, în China 22, în Japonia 3, Australia, Malaezia, Iran și Brazilia câte unul, numărul geoparcurilor fiind în creștere în întreaga lume.

Crearea Geoparcului din Țara Hațegului a urmat multor ani de cercetare a geologiei și paleontologiei regiunii. Bogăția patrimoniului natural, în care siturile cu resturi ale "faunei cu dinozauri pitici" conferă o notă specifică regiunii, alături de varietatea și semnificația deosebită a patrimoniului cultural-istoric, care cuprinde capitala romană a Daciei de la Sarmizegetusa Ulpia Traiana și numeroase biserici medievale din piatră, între care se distinge prin arhitectura insolită, biserica de la Densuș, au reprezentat argumente solide pentru admiterea, în martie 2005, a Țării Hațegului în cadrul Geoparcurilor europene. La acea dată, geoparcul din Țara Hațegului reprezenta primul și unicul geoparc din spațiul țărilor foste comuniste din Estul Europei

³ Geo- și biodiversitatea în Țara Hațegului – Retezat, vol. I, Ed. Academiei Române, București, 2010

Înainte de admiterea în cadrul Rețelei europene, Geoparcul din Țara Hațegului a fost recunoscut prin HG 2151/30/11//2004 în cadrul ariilor de protecție a naturii din România. Oficializarea conducerii de către Universitatea din București a geoparcului din Țara Hațegului a avut loc în decembrie 2005 prin semnarea de către Ministrul Mediului și Gospodăririi Apelor și Universitatea București a protocolului de preluare de către Universitate a administrării geoparcului. Prin acest contract, Universitatea București a devenit prima instituție academică care și-a asumat administrarea unei arii de protecție naturală, marea majoritate a celorlalte 25 de asemenea regiuni din România aflându-se în administrarea Regiei naționale a pădurilor - ROMSILVA.

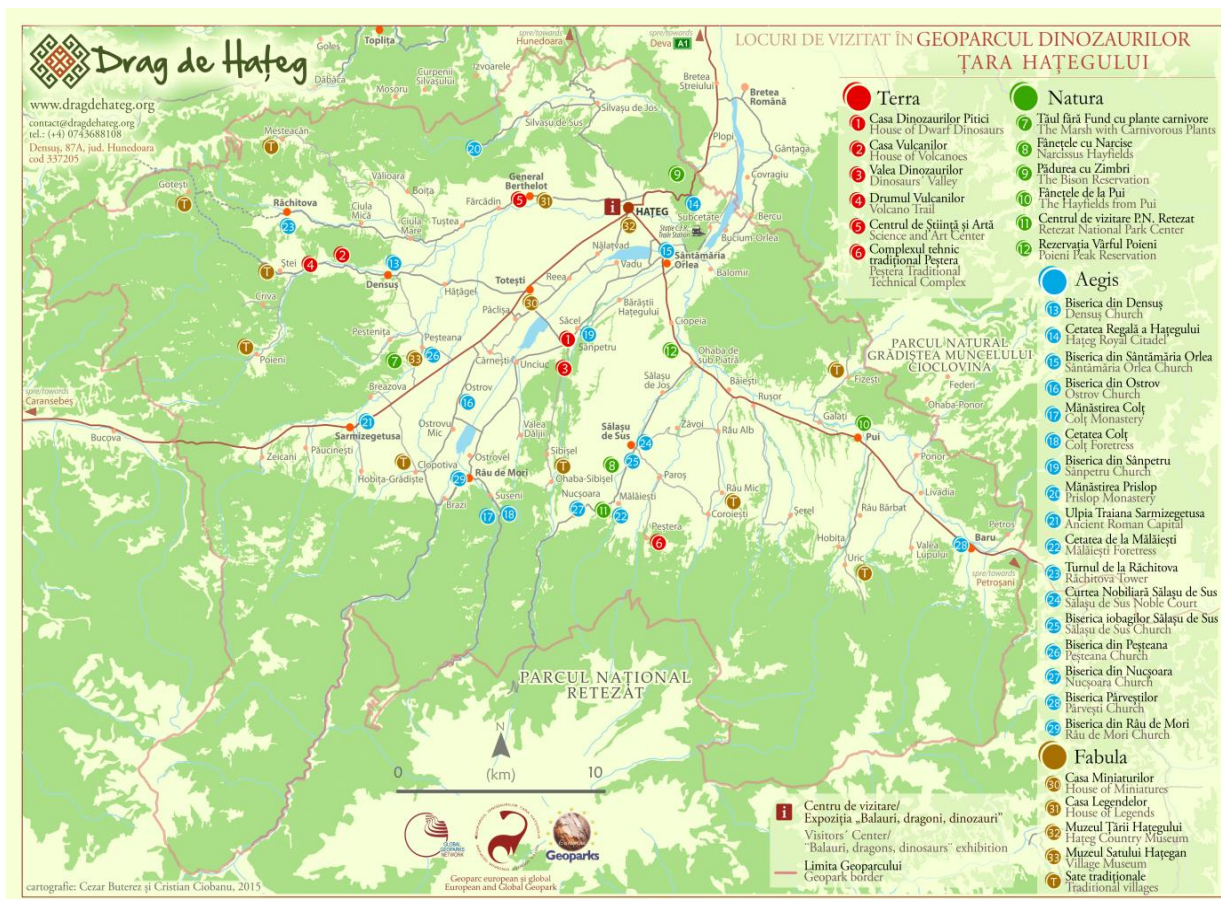

Figura 2.9. Harta Geoparcului cu Dinozauri – Țara Hațegului

Sursa: www.dragdehațeg.ro

Un rol important în susținerea dezvoltării geoparcului, în acord cu necesitățile comunităților locale, l-a avut crearea în anul 2005, la inițiativa Universității București, a Asociației Intercomunale Țara Hațegului, din care fac parte primarii și reprezentanți ai consiliilor din cele 11 localități din cadrul geoparcului din Țara Hațegului.

Obiectivul major al Geoparcului îl constituie dezvoltarea regiunii prin managementul integrat al patrimoniului natural și cultural ținând îmbunătățirea situației socio-economice a comunităților locale. Obiectivele specifice subscrise obiectivului general sunt:

- amenajarea în scop turistic și educativ a siturilor geologice și asigurarea protecției acestora;
- acordarea de consultanță celor interesați pentru dezvoltarea de pensiuni turistice și a

altor infrastructuri conexe agroturismului și turismului cultural;

- educația ecologică a profesorilor/educatorilor și urmărirea transmiterii noilor cunoștințe către elevii din școlile Geoparcului;
- asigurarea condițiilor pentru formarea/reconversia profesională a solicitanților din partea comunităților locale, în principal prin sistemul educației la distanță;
- revitalizarea tradițiilor folclorice și artizanale ale Țării Hațegului.

În cadrul geoparcului se regăsesc mai multe situri naturale protejate dintre care amintim:

- **Depozitele continentale cu resturi de dinozauri de la Sânpetru**, rezervație paleontologică, areal protejat de categoria a IV-a, în suprafață de 5 ha, situată pe teritoriul satului Sânpetru, comuna Sântămăria Orlea. Straturile bogate în resturile scheletice ale dinozaurilor și altor reptile de la sfârșitul Cretacicului târziu (Maastrichtian) aflorează pe ambii versanți ai văii Sibișelului la sud de satul Sânpetru. Din aceasta zonă provin cele mai multe resturi de dinozauri studiate de Franc Nopcsa (1877-1933), primul cercetător al dinozaurilor din Țara Hațegului. Cea mai mare parte a colecției de oase de dinozauri din această regiune se află la Muzeul britanic de istorie naturală din Londra.

- **Depozitele continentale cu ouă de dinozauri de la Tuștea**, rezervație paleontologică, areal protejat de categoria a IV-a, în suprafață de 0,6 ha, situată pe teritoriul localității Tuștea, comuna General Berthelot, cuiburi cu ouă și resturi din scheletul puilor aparținând lui *Telmatosaurus* (dinozaur ierbivor, din grupul „dinozaurilor cu cioc de rață”).

- **Mlaștina de la Peșteana**, rezervație botanică, areal protejat de categoria a IV-a, în suprafață de 2 ha, amplasată pe teritoriul satului Peșteana, comuna Densuș. Mlaștina reprezintă o colmatare subrecentă a unui lac din Pleistocen. Este una dintre cele mai sudice mlaștini oligotrofe din țara noastră, în flora căreia se remarcă populațiile de *Drosera rotundifolia* („rouă cerului”), un relict glaciatic.

- **Vârful Poieni**, de la Ohaba de sub Piatră, areal protejat de categoria a IV-a, de tip botanic, în suprafață de 0,8 ha, amplasat pe teritoriul satului Ohaba de sub Piatră, comuna Sălașu de Sus. Speciile de plante protejate în cadrul sitului includ *Plantago holosteum* și *Astragalus onobrycnis* var. *linearifolicus* (*locus typicus*).

- **Pădurea Slivuț**, rezervație botanică, areal protejat de categoria a IV-a, în suprafață de 40 ha, situată pe teritoriul orașului Hațeg. În stratul ierbos al pădurii s-au identificat speciile *Crocus banaticus*, *Melampyrum bihariense* și *Lembotropis nigricans*. Din anul 1958, în zonă s-a creat rezervația de zimbri.

- **Fânețele cu narcise de la Nucșoara**, rezervație botanică de categoria a IV-a, în suprafață de 20 ha, pe raza satului Nucșoara, comuna Sălașu de Sus. Reprezintă un vestigiu al unor străvechi asociații hidrofile cu endemitul *Peucedanum rochelium*, având un aspect peisagistic deosebit datorat populațiilor de narcise (*Narcissus stellaris*).

- **Fânețele de la Pui**, rezervație botanică, de categoria a IV-a în suprafață de 5 ha, pe raza comunei Pui. Reprezintă un vestigiu al unor asociații floristice și aspect peisager.

Ca arie protejată, geoparcul are un caracter inovativ și, în același timp, deosebit de util pentru dezvoltarea socio-economică a zonei. Cu toate că celelalte două arii protejate nu sunt atât de presate pentru îndeplinirea unor prevederi venite din exterior, atitudinea conducerii

geoparcului, fără a lua în considerare că are un caracter impus, ar trebui să fie luată ca model. Conștientizarea faptului că nu este suficient doar a fi recunoscută și declarată o arie protejată, aceasta presupune o îndelungată muncă de conștientizare, în rândul populației, a importanței obiectivelor care au impus constituirea ei.

Cu privire la gestionarea arealelor protejate, se observă o diferență de atitudine între Geoparcul Dinozaurilor - Țara Hațegului și celelalte două arii, concretizată în diverse acțiuni de conștientizare a locuitorilor (tinere/adulți) și de amenajare a unor obiective instructiv-educative, trasee turistice etc. Această realitate se datorește în mare parte administratorului, Universitatea București, care, prin competența angajaților săi, a reușit să obțină cu fiecare evaluare (2010 și 2014) un vot de încredere din partea EGN și GGN (Global Geoparks Network).

- **Pădurea Slivuț** - arie naturală protejată de interes național, categoria a IV IUCN (rezervație naturală de tip botanic), se întinde pe 40 ha care cuprinde și Rezervația de Zimbri⁴, reprezintă un ecosistem natural cu quercinee xeroterme, rest al unor întinse suprafețe de pădure naturală de stejar, dar care au fost defrișate datorită extinderii activităților agricole specifice pentru zonele colinare de pe rama Depresiunii Hațegului. Din anul 1958, în zona s-a creat, în această pădure, o rezervație de zimbri a cărei custodie o are ocolul Silvic Hațeg.

Istoria Rezervației de zimbri Slivuț, unul dintre simbolurile Hațegului, a început în 1958, când o pereche de zimbri „*Podarec și Polonka*” a fost adusă din Polonia. De atunci, lucruri importante aveau să se întâmple în pădurea Slivuț, primul loc de pe teritoriul României în care a fost introdus zimbrul european (*Bison bonasus*).

O lege nescrisă, dar respectată cu sfințenie, spune că numele puilor de zimbri născuți în țara noastră trebuie să înceapă cu litera „R” sau chiar cu indicativul „RO”. Așa că, toți cei peste 50 de „zimbrșori” care au văzut lumina zilei la Hațeg, de-a lungul celor 54 ani de existență a rezervației, au purtat astfel de nume. Primii au fost *Roman, Retezat și Romina*. În momentul de față, în rezervația aflată la 3 km de Hațeg, se află 13 zimbri. Adulții - *Roșu, Romeo, Romanița, Roxi, Roxana și Rozina* – au vârste cuprinse între 3 și 13 ani. Administratorii se mândresc cu cei patru pui care și-au început viața în vara anului 2013: *Romulus* (n. 3 iulie), *Roman* (n. 29 august), *Rodica* (n. 12 septembrie) și *Roibu* (n. 29 septembrie). Prin WWF România – *50 ani de conservare a naturii* – o femelă din rezervație – *Romanița* - a fost inclusă în cel mai mare proiect European derulat de organizațiile de mediu (WWF România și Rewilding Europe) cu scopul de a salva de la dispariție cel mai mare mamifer de pe continent și reintroducerea speciei în mediul natural. Prin acest proiect, femela se va alătura altor 20 zimbri într-un țarc cu o suprafață de 150 ha în comuna Armeniș, județul Caraș - Severin, locul unde cele 21 exemplare au fost eliberate în pădurile din Munții Țarcu. În locul femelei luate din rezervație, a fost adusă o altă femelă din Germania cu scopul de a întări baza genetică a turmei.

În 2014, de Ziua Europei, s-a născut încă un pui de zimbru la Slivuț - *Romanca*, a cărei mamă este *Roxana*, femela care inițial a fost aleasă în programul de reintroducere a zimbrilor din rezervației în zone sălbatice, dar pentru că deja era gestantă a fost înlocuită.

De menționat faptul că restricțiile impuse prin legislația care reglementează ariile

⁴ Strategia de dezvoltare locală pentru perioada 2014 – 2020 a orașului HAȚEG, județul HUNEDOARA

protejate, au un impact negativ asupra dezvoltării strict economice a comunităților locale, ceea ce determină o anumită reticență din partea locuitorilor și a administrațiilor locale față de instituirea acestor arii protejate. Din discuțiile purtate cu autoritățile locale, s-a desprins ideea că reglementările impuse ar trebui să aibă în vedere solicitările acestora referitoare la desfășurarea activităților tradiționale specifice fiecărei zone, în primul rând la posibilitatea de creștere a animalelor, în special a oieritului la sălașele existente, permisiunea de construcții suplimentare atașate acestora, tăierea rațională a masei lemnoase necesară construcțiilor și încălzirii locuințelor în parchete delimitate de organele silvice și cele de protecție a mediului. De fapt, locuitorii și autoritățile locale conștientizează aspectele benefice ale diversității și calității elementelor cadrului natural din ariile protejate și a menirii acestora dar fără a le afecta activitățile esențiale specifice zonei montane.

2.6. Situri istorice, culturale și spirituale

Întregul ținut al Țării Hațegului se remarcă printr-un vast patrimoniu arheologic ce cuprinde o varietate de situri antropice cu o bogată încărcătură istorică doveditoare a continuității vieții sociale pe aceste meleaguri. Multitudinea acestor situri obligă cercetătorii în domeniu la o sistematizare a tipologiei acestora. O astfel de tipologizare scoate în evidență existența a trei grupe: *patrimoniu arheologic, laic și de cult*.

Patrimoniul arheologic conține cele mai multe monumente istorice, atât de interes național cât și local, datând din primele secole d.Hr., cu o puternică dezvoltare în perioada romană până în Evul Mediu, toate aflate într-o stare accentuată de degradare. Țara Hațegului se constituie într-o vatră veche a civilizației daco-romane, aici regăsindu-se situri arheologice reprezentative pentru poporul român (Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, cetatea regală a Hațegului, ruinele podului roman). Pe lângă acestea, au fost descoperite urme ale unor *villae rusticae* romane.

Dacă în cazul cetăților dacice din Munții Orăștiei există o promovare intensă a acestora (doar prin raportare la activitatea turistică regională), în cazul siturilor arheologice din Țara Hațegului, acestea sunt slab valorificate, cu câteva excepții (Sarmizegetusa Ulpia Traiana). La nivel regional, se pot distinge două areale reprezentative pentru patrimoniul arheologic: zona Sarmizegetusei și zona Hațeg-Subcetate. Însă și în acest caz, raportându-ne la contextul teritorial existent, pentru orice propunere de amenajare ulterioară, trebuie să se aibă în vedere integrarea siturilor arheologice din Țara Hațegului cu cetățile dacice din Munții Orăștiei (Luncani-Piatra Roșie, Costești-Blidaru, Costești-Cetățuie, Căpâlna, Bănița), înscrise în patrimoniul UNESCO.

Capitolul 3.

ECONOMIA RURALĂ A ȚĂRII HAȚEGULUI

3.1. Starea actuală a economiei rurale din Țara Hațegului

Înainte de anii '90, Țara Hațegului și orașul Hațeg au reprezentat o zonă eminentă orientată spre industria alimentară, acoperind întreaga gamă de produse alimentare rezultate din prelucrarea cărnii, laptelui, legumelor și fructelor, producerea berii și a produselor de panificație. Cu excepția micilor meșteșuguri și a producției industriale strict legată de asigurarea locală a serviciilor pentru populație, întreaga activitate industrială a fost acoperită de industria alimentară capabilă să absoarbă și să rețină forța de muncă din întreaga zonă. Modificările intervenite în ultimele trei decenii au introdus ajustări structurale și noi orientări, conducând la îndepărtarea de vocația inițială a regiunii astfel încât industria alimentară reprezintă astăzi numai circa 25% din entitățile economice active, cuantificând și inițiativele antreprenoriale individuale (Persoane Fizice Autorizate și Întreprinderi Individuale).

Întreprinderile active în sectorul primar sunt distribuite în mod echilibrat între agricultură și silvicultură dat fiind profilul geografic și valorile medii ale altitudinilor unităților administrative care compun Țara Hațegului. Evoluția acestora, atât în agricultură cât și în silvicultură, nu prezintă variații semnificative pentru perioada analizată, acestea fiind reprezentate, în principal, de societăți cu răspundere limitată de dimensiuni medii în agricultură și posesorii silvice.

Tabelul 3.1.

Numărul întreprinderilor active din agricultura și silvicultură din Țara Hațegului

Localitatea	Număr		
	Agricultura	Silvicultura	Total
Baru	1	3	4
Bretea Română	3	0	3
Densuș	4	4	8
General Berthelot	1	0	1
Pui	2	6	8
Răchitova	0	2	2
Râu de Mori	2	3	5
Sălașu de Sus	1	1	2
Sântămăria-Orlea	2	1	3
Sarmizegetusa	0	0	0
Totești	3	0	3
Hațeg	10	3	13
Țara Hațegului	29	23	52

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Datele prezentate în tabelul anterior nu cuprind întreprinderile Individuale și Persoanele Fizice Autorizate în cazul agriculturii sau posesoratele silvice, acestea reprezintă înregistrări și forme de auto-angajare absolut necesare, derivate din obținerea statutului de fermier activ necesar obținerii sprijinului financiar pe suprafață din PNDR sau accesării altor forme de sprijin prin proiecte în cadrul aceluiași program în cazul instalării tinerilor fermieri sau modernizării exploatațiilor.

Numărul operatorilor economici activi în industrie înregistrează o creștere de aproape 15% pe ansamblul perioadei analizate, iar modificările nu sunt induse de creșteri în industria alimentară. Pentru intervalul analizat numărul întreprinderilor active din industria alimentară rămâne constant, creșterea fiind produsă de afacerile nou deschise în domeniile producției industriale și manufacturilor. Păstrarea numărului afacerilor industriale, chiar și a celor de dimensiuni reduse, ca element de stabilitate, este suplimentat de apariția de noi afaceri. Noile afaceri industriale sunt implantări și inițiative antreprenoriale amplasate exclusiv în zona rurală a Țării Hațegului.

Tabelul 3.2.

Numărul întreprinderilor active din industrie din Țara Hațegului

Localitatea	Număr	
	Industrie	d.c. ind. alim.
Baru	4	1
Breteia Română	3	0
Densuș	0	0
General Berthelot	1	0
Pui	4	1
Răchitova	1	0
Râu de Mori	2	0
Sălașu de Sus	6	3
Sântămăria-Orlea	4	0
Sarmizegetusa	2	1
Totești	1	0
Hațeg	30	11
Țara Hațegului	58	17

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Numărul întreprinderilor active în domeniul construcțiilor cuantifică toate formele juridice de desfășurare a activității, incluzând micii meseriași autorizați ca Persoane Fizice Autorizate sau Întreprinderi Individuale, justificând astfel valorile extrem de ridicate pentru regiune. Reducerea considerabilă a numărului antreprenorilor în construcții la nivelul centrului urban este explicată de efectul migrației interne și externe și închiderea afacerilor, scăderea fiind compensată la scara întregii regiuni de creșterile din zona rurală. Relativa stabilitate la nivel numeric ascunde un puternic dezechilibru la nivelul volumului cifrei de afaceri, așa cum este prezentat în continuare.

Numărul întreprinderilor active din construcții din Țara Hațegului

Localitatea	Număr
Baru	4
Bretea Română	7
Densuș	4
General Berthelot	1
Pui	1
Răchitova	3
Râu de Mori	7
Sălașu de Sus	2
Sântămăria-Orlea	3
Sarmizegetusa	0
Totești	6
Hațeg	33
Țara Hațegului	71

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Întreprinderile active în domeniul serviciilor cunosc o ușoară creștere în volumul de ansamblu la scara întregii regiuni a Țării Hațegului (6%), cu fluctuații aferente afacerilor mici, afacerilor de comerț stradal și de piețe, împreună cu afaceri legate de transport, energie sau servicii medicale. În privința domeniilor, dispariția serviciilor publice de transport în relief accidentat și cu diferențe de nivel considerabile a condus la oportunitatea ocupării acestui segment de servicii de firme private. Suplimentar, un factor favorizant este reprezentat de vocația pentru turism de toate formele, de la cel natural sau culinar, la cel istoric sau ecumenic. Această oportunitate a fost folosită și de antreprenorii interesați de servicii turistice, de la găzduire de oaspeți în locuințele proprii sau spații minim amenajate (camping sau tabere) la pensiuni turistice și agroturistice. Suportul nerambursabil ocazionat de cofinanțarea proiectelor în domeniu a oferit o dimensiune suplimentară. Cu toate acestea, nivelul curent al dezvoltării turismului și serviciilor conexe este încă departe de potențialul real, factorii favorizanți din categoria infrastructură specifică, transport și alternative de servicii turistice nefiind sincronizați cu oportunitățile de piață, nivelul inițiativei antreprenoriale și posibilitățile de susținere financiară. Creșterea ușoară a afacerilor în servicii la nivelul Țării Hațegului este integral susținută de mediul rural, centrul urban, orașul Hațeg, cunoscând o scădere de 7,2%, reducere mai accentuată decât creșterea de ansamblu a regiunii.

Tabelul 3.4.

Numărul întreprinderilor active din servicii din Țara Hațegului

Localitatea	Număr
Baru	17
Bretea Română	19
Densuș	18
General Berthelot	7
Pui	25
Răchitova	5
Râu de Mori	24
Sălașu de Sus	17
Sântămăria-Orlea	30
Sarmizegetusa	9
Totești	19
Hațeg	206
Țara Hațegului	396

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

3.2. Cifra de afaceri în economia rurală a Țării Hațegului

Evoluția cifrei de afaceri din agricultură, la scara Țării Hațegului, înregistrează o creștere de 62% pentru perioada analizată, creșterea fiind datorată infuziei de capital privat și public prin investiții directe sau sprijinite de cofinanțarea proiectelor din PNDR.

Tabelul 3.5.

Cifra de afaceri a întreprinderilor active din agricultura și silvicultură din Țara Hațegului, lei

Localitatea	Cifra de afaceri		
	Agricultura	Silvicultura	Total
Baru	325568	3825432	4151000
Bretea Română	116175	0	116175
Densuș	7285727	4290818	11576545
General Berthelot	95934	0	95934
Pui	163566	11584280	11747846
Răchitova	0	6884201	6884201
Râu de Mori	6497456	702355	7199811
Sălașu de Sus	47180	1068724	1115904
Sântămăria-Orlea	934200	21889	956089
Sarmizegetusa	0	0	0
Totești	3692776	0	3692776
Hațeg	1882893	20313650	22196543
Țara Hațegului	21041475	48691349	69732824

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Această creștere este cea mai susținută de comunele Bretea Română, de peste 11 ori față de începutul perioadei, comuna Răchitova, cu o creștere de peste 8 ori, urmată de comunele Densuș și Pui, cu creșteri de peste 4, respectiv 3 ori față de 2010.

În varianta în care cifra de afaceri din sectorul primar este prezentată separat pentru agricultură și silvicultură, creșterile sunt mult mai precis asociate agriculturii pentru comunele Bretea Română și Densuș, respectiv silviculturii pentru comunele Răchitova și Pui. Deși creșterile valorilor cifrelor de afaceri în termeni de evoluție sunt favorabili agriculturii, în valori absolute, acestea indică silvicultura drept prim domeniu între cele două analizate cu un total de 2 ori mai mare, sau peste dublul totalului cifrei de afaceri din agricultură.

Tabelul 3.6.

Cifra de afaceri a întreprinderilor active din industrie din Țara Hațegului, lei

Localitatea	Cifra de afaceri	
	Industria	d.c. ind. alim.
Baru	3379595	82453
Bretea Română	455598	0
Densuș	0	0
General Berthelot	383838	0
Pui	2173141	250333
Răchitova	164250	0
Râu de Mori	515559	0
Sălașu de Sus	1498836	967956
Sântămăria-Orlea	3250077	0
Sarmizegetusa	130191	129191
Totești	193683	0
Hațeg	50487901	43194680
Țara Hațegului	62632669	44624613

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Creșterea cifrei de afaceri în activitatea industrială din Țara Hațegului atinge aproape dublul valorii de start a perioadei analizate, reprezentând o creștere de 89% ca valoare totală pentru întreaga regiune. Contribuția afacerilor din diferitele unități administrative componente este însă extrem de inegală, cu fluctuații de la reduceri drastice (Densuș, Râu de Mori, Baru), la creșteri temperate (Sălașu de Sus, Sântămăria-Orlea, Totești), creșteri importante (Sarmizegetusa, Hațeg), sau chiar explozivă (Pui, Bretea Română). Creșterile moderate sau importante de la nivelul întregii ramuri secundare în cazul Sălașului de Sus, Sarmizegetusei sau Hațegului sunt datorate integral industriei alimentare, în timp ce dezvoltările de la Pui sau Bretea Română nu includ nici o componentă alimentară.

Tabelul 3.7.

Cifra de afaceri a întreprinderilor active din construcții din Țara Hațegului, lei

Localitatea	Cifra de afaceri
Baru	10916495
Bretea Română	1738921
Densuș	3186278
General Berthelot	86106
Pui	2441473
Răchitova	1018360
Râu de Mori	884848
Sălașu de Sus	121246
Sântămăria-Orlea	733133
Sarmizegetusa	0
Totești	646684
Hațeg	21921581
Țara Hațegului	43695125

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Evoluția cifrei de afaceri în domeniul construcțiilor este în strânsă corelație cu numărul și volumul contractelor pentru lucrări publice, finanțate direct de la bugetul de stat sau în cadrul proiectelor cofinanțate de programe operaționale. Evoluția defavorabilă, după orizontul 2015, este în strânsă corelație cu această oportunitate de contractare, în special cu volumele financiare aferente acestor lucrări. Reducerea, pe ansamblu, a cifrei de afaceri este drastică și reprezintă la finele perioadei analizate doar 60% din echivalentul perioadei de start, după atingerea unui vârf de +44% în 2015.

Tabelul 3.8.

Cifra de afaceri a întreprinderilor active din servicii din Țara Hațegului, lei

Localitatea	Cifra de afaceri
Baru	4525552
Bretea Română	48201989
Densuș	4876603
General Berthelot	1490956
Pui	12517469
Răchitova	3879175
Râu de Mori	3459620
Sălașu de Sus	2972510
Sântămăria-Orlea	11599351
Sarmizegetusa	7359981
Totești	13517159
Hațeg	293343666
Țara Hațegului	407744031

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Întreprinderile active în domeniul serviciilor cunosc o dezvoltare evidentă pentru majoritatea localităților componente, cu excepția comunelor Sântămăriei-Orlea și Râu de Mori. Cele mai importante creșteri sunt înregistrate pentru Bretea Română, de peste 4 ori față de valoarea din 2010, Densuș, de peste 3,5 ori, Sarmizegetusa cu o creștere de 2,75 ori mai mare, sau General Berthelot și Totești în cazul cărora expresia creșterii cifrei de afaceri reprezintă dublul valorii de la începutul perioadei.

Tabelul 3.9.

Întreprinderi active în Țara Hațegului, nr.

Localitatea	Agricultura	Silvicultura	Industrie		Construcții	Servicii	Total
			Total	d.c. ind. alim.			
Baru	1	3	4	1	4	17	29
Bretea Română	3	0	3	0	7	19	32
Densuș	4	4	0	0	4	18	30
General Berthelot	1	0	1	0	1	7	10
Pui	2	6	4	1	1	25	38
Răchitova	0	2	1	0	3	5	11
Râu de Mori	2	3	2	0	7	24	38
Sălașu de Sus	1	1	6	3	2	17	27
Sântămăria-Orlea	2	1	4	0	3	30	40
Sarmizegetusa	0	0	2	1	0	9	11
Totești	3	0	1	0	6	19	29
Hațeg	10	3	30	11	33	206	282
Țara Hațegului	29	23	58	17	71	396	577
Structura, %	5,0	4,0	10,1	(2,9)	12,3	68,6	100

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Tabelul 3.10

Cifra de afaceri a întreprinderilor active din Țara Hațegului, lei

Localitatea	Agricultura	Silvicultura	Industrie		Construcții	Servicii	Total
			Total	d.c. ind. alim.			
Baru	325568	3825432	3379595	82453	10916495	4525552	22972642
Bretea Română	116175	0	455598	0	1738921	48201989	50512683
Densuș	7285727	4290818	0	0	3186278	4876603	19639426
General Berthelot	95934	0	383838	0	86106	1490956	2056834
Pui	163566	11584280	2173141	250333	2441473	12517469	28879929
Răchitova	0	6884201	164250	0	1018360	3879175	11945986
Râu de Mori	6497456	702355	515559	0	884848	3459620	12059838
Sălașu de Sus	47180	1068724	1498836	967956	121246	2972510	5708496
Sântămăria-Orlea	934200	21889	3250077	0	733133	11599351	16538650
Sarmizegetusa	0	0	130191	129191	0	7359981	7490172

Totești	3692776	0	193683	0	646684	13517159	18050302
Hațeg	1882893	20313650	50487901	43194680	21921581	293343666	387949691
Țara Hațegului	21041475	48691349	62632669	44624613	43695125	407744031	583804649
Structura, %	3,6	8,3	10,7	(7,6)	7,5	69,8	100

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

3.3. Densitatea agenților economici în Țara Hațegului

Deși în valori absolute, evoluția economiei nu pare spectaculoasă, creșterea de ansamblu a densității la nivelul Țării Hațegului reprezintă un plus de 60% față de valoarea de început a perioadei analizate (2010). Această valoare se compune însă din creșteri importante, așa cum este cazul la Densuș, de la 4,4 la 20,46, la Totești, de la 7,06 la 15,17 sau General Berthelot, de la 3,28 la 10,88.

Tabelul 3.11.

Densitatea agenților economici în Țara Hațegului, nr. agenți economici înregistrați/1000 locuitori

Localitatea	Densitatea
Baru	10,40
Breteia Română	11,16
Densuș	20,46
General Berthelot	10,88
Pui	8,96
Răchitova	8,40
Râu de Mori	11,82
Sălașu de Sus	11,83
Sântămăria-Orlea	11,64
Sarmizegetusa	9,39
Totești	15,17
Hațeg	26,13
Țara Hațegului	16,29

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Domeniile în care s-au înființat, respectiv desființat cele mai multe întreprinderi, prezentate la nivelul unităților administrative componente ale Țării Hațegului, sunt: Hațeg - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+10), Comerț cu amănuntul, cu excepția autovehiculelor și motocicletelor (-15); Baru - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+4); Bretea Română - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+16), Agricultură, vânatoare și servicii anexe (-4); Densuș - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+8), Agricultură, vânatoare și servicii anexe (-3); General Berthelot - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+6), Agricultură, vânatoare și servicii anexe (-3); Pui - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+22), Agricultură, vânatoare și servicii anexe (-6); Răchitova - Agricultură, vânatoare și servicii anexe (+12), Comerț cu amănuntul, cu excepția autovehiculelor și motocicletelor (-2); Râu de Mori - Agricultură,

vânătoare și servicii anexe (+14); Sălașu de Sus - Agricultură, vânătoare și servicii anexe (+25), Agricultură, vânătoare și servicii anexe (-2); Sântămăria-Orlea - Agricultură, vânătoare și servicii anexe (+6), Agricultură, vânătoare și servicii anexe (-2); Sarmizegetusa - Agricultură, vânătoare și servicii anexe (+4), Agricultură, vânătoare și servicii anexe (-3); Totești - Agricultură, vânătoare și servicii anexe (+2).

Tabelul 3.12.

Numărul de întreprinderi nou înființate și închise anual în Țara Hațegului

Localitatea	Nou înființate	Desființate	Diferența
Baru	8	7	1
Bretea Română	30	6	24
Densuș	12	3	9
General Berthelot	11	3	8
Pui	29	14	15
Răchitova	15	3	12
Râu de Mori	32	7	25
Sălașu de Sus	32	4	28
Sântămăria-Orlea	16	6	10
Sarmizegetusa	4	5	-1
Totești	9	5	4
Hațeg	52	63	-11
Țara Hațegului	250	126	124

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Este important de menționat faptul că în situații precise și numeroase, firmele sunt autorizate pentru coduri CAEN multiple astfel încât una și aceeași firmă este contorizată pentru domenii diferite de activitate, fie pentru numărul de firme desființate, fie pentru cele nou înființate. În egală măsură, pentru firmele nou înființate sunt luate în considerare toate formele de autorizare pentru activitate comercială incluzând Persoanele Fizice Autorizate și Întreprinderile Individuale.

3.4. Personalul salariat din economia rurală a Țării Hațegului

Evoluția numărului mediu de salariați, incluzând persoanele auto-angajate prin dobândirea statutului juridic de la înregistrarea activității în agricultură, prezintă un trend ascendent. Silvicultura reprezintă principalul angajator din sectorul primar ca valori absolute ale numărului total de locuri de muncă, iar creșterea pentru întreaga perioadă (2010-2017) se cifrează la 38 de noi locuri de muncă.

Agricultura înregistrează o creștere mult mai importantă, depășind dublul valorii inițiale, cifrându-se la 93 de noi locuri de muncă.

Tabelul 3.13.

Numărul mediu de salariați în agricultura și silvicultura din Țara Hațegului

Localitatea	Număr	
	Agricultura	Silvicultura
Baru	1	19
Bretea Română	10	0
Densuș	82	40
General Berthelot	5	0
Pui	1	69
Răchitova	0	35
Râu de Mori	29	16
Sălașu de Sus	0	15
Sântămăria-Orlea	3	2
Sarmizegetusa	0	0
Totești	17	0
Hațeg	16	94
Țara Hațegului	164	290

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Tabelul 3.14.

Numărul mediu de salariați în industria din Țara Hațegului

Localitatea	Număr	
	Industrie	din care ind. alim.
Baru	47	2
Bretea Română	13	0
Densuș	6	0
General Berthelot	7	0
Pui	23	6
Răchitova	0	0
Râu de Mori	9	0
Sălașu de Sus	21	15
Sântămăria-Orlea	39	0
Sarmizegetusa	2	2
Totești	11	0
Hațeg	382	184
Țara Hațegului	560	209

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Industria din Țara Hațegului a pierdut peste o treime dintre salariați (35%) în intervalul analizat, cu precădere prin diminuările orașului Hațeg (-287 salariați). Alte trei localități

înregistrează scăderi ale numărului de salariați în industrie: Densuș, Sălașul de Sus și Sarmizegetusa, contorizând un total mult mai temperat de 71 de locuri de muncă.

Declinul și dispariția industriei alimentare de la începutul anilor '90 a condus spre o piață consolidată în prezent, iar scăderea numărului de salariați din industria alimentară reprezintă sub 10% din totalul locurilor de muncă pierdute de-a lungul perioadei (-25 salariați) la scara întregii regiuni.

Numărul mediu de angajați în construcții nu cunoaște o evoluție liniară, prezentând un vârf pentru anul 2015, moment de încheiere a perioadei de programare 2007-2013.

Tabelul 3.15.

Numărul mediu de salariați în construcțiile din Țara Hațegului

Localitatea	Număr
Baru	46
Bretea Română	9
Densuș	103
General Berthelot	1
Pui	11
Răchitova	9
Râu de Mori	36
Sălașu de Sus	1
Sântămăria-Orlea	3
Sarmizegetusa	0
Totești	3
Hațeg	283
Țara Hațegului	505

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Valorile totale pentru Țara Hațegului nu prezintă deplasări semnificative comparând cei doi ani de început și încheiere a perioadei (2010 și 2017), cu un număr de intrări și ieșiri aproximativ egal (-183 și +179). Diferențele sunt reprezentate însă de distribuția acestor modificări, astfel orașul Hațeg pierde pe ansamblu 173 de locuri de muncă și prezintă o reducere la aproape jumătate din locurile de muncă în construcții existente în 2015.

Evoluții opuse sunt înregistrate de comuna Densuș, cu 103 locuri de muncă în 2017 și cu un vârf de 132 locuri de muncă în 2015. Variații sensibile sunt observate și în comuna Baru, unde, de la doar 5 locuri de muncă în construcții în 2010, atinge un maxim de 54 de locuri de muncă în 2015 și 46 de locuri de muncă în 2017, sau în comuna Râu de Mori, cu o creștere de la 21 la 36 de locuri de muncă în sector.

În domeniul serviciilor, evoluția numărului mediu de salariați este una pozitivă cu o pantă ascendentă pentru intervalul de timp observat, creșterea medie totală reprezentând peste 15% pentru întreaga regiune a Țării Hațegului.

Cea mai consistentă contribuție, în acest sens, este adusă de orașul Hațeg, cu 160 de noi

locuri de muncă, urmat de comuna Bretea Română cu 82 de locuri de muncă, aceasta reprezentând o creștere echivalentă cu 50% din dezvoltarea din mediul urban și Sarmizegetusa cu 39 de locuri de muncă în servicii. Scăderi notabile sunt înregistrate în cazul comunelor Sântămărie-Orlea (-36 locuri de muncă), Totești (-26 locuri de muncă), sau Răchitova (-10 locuri de muncă).

Oscilațiile puternice sunt influențate de comerțul cu amănuntul, comerț stradal sau în piețe și de magazinele alimentare mixte și mai puțin de activitățile de prestări servicii.

Tabelul 3.16.

Numărul mediu de salariați în serviciile din Țara Hațegului

Localitatea	Număr
Baru	39
Bretea Română	134
Densuș	30
General Berthelot	11
Pui	69
Răchitova	14
Râu de Mori	35
Sălașu de Sus	27
Sântămărie-Orlea	131
Sarmizegetusa	55
Totești	45
Hațeg	1227
Țara Hațegului	1817

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Pentru perioada 2010-2018, evoluția șomajului înregistrează o scădere continuă pentru Țara Hațegului, numărul total de șomeri cunoscând o reducere de la peste 1800 de persoane la începutul perioadei, la sub 600 de persoane la finele perioadei. Diferențierea șomajului în masculin și feminin, prin prisma evoluției evidențiază o reducere ușor mai pronunțată în cazul bărbaților, cu o scădere de 3,5 ori față de o diminuare cu factor 2,9 în cazul femeilor. Pe ansamblu, în Țara Hațegului, valorile înregistrate în 2018 prezintă o distribuție aproximativ egală, fără discriminare bazată pe gen.

Trendul și proporționalitatea reducerii numărului de șomeri de ambele sexe se păstrează, la amplitudini diferite, pentru toate unitățile administrative componente ale regiunii. Dezechilibrele inițiale în distribuția pe sexe sunt compensate pe parcursul perioadei observate de reduceri semnificative ale șomajului în rândul femeilor. Valori notabile ale acestor reduceri fiind înregistrate pentru femei în cazul comunelor Densuș (la 61%), Pui (la 43%), sau Sântămărie-Orlea (la 42%), iar pentru bărbați, în cazul comunei Râu de Mori (la 47%). Valorile prezentate anterior exprimă valoarea finală a numărului de șomeri la finele perioadei analizate exprimată procentual din valoarea de la începutul perioadei. În absența unei evidențe care să

ne permită identificarea precisă a locurilor de muncă ocupate de persoanele care au părăsit șomajul, putem extrapola parțial folosind numărul de firme nou înființate în regiune (250 de unități) și firmele existente.

Tabelul 3.17.

Sinteza nr. de salariați în Țara Hațegului, nr.

Localitatea	Agricultura	Silvicultura	Industria		Construcții	Servicii	Total
			Total	d.c. ind. alim.			
Baru	1	19	47	2	46	39	152
Bretea Română	10	0	13	0	9	134	166
Densuș	82	40	6	0	103	30	261
General Berthelot	5	0	7	0	1	11	24
Pui	1	69	23	6	11	69	173
Răchitova	0	35	0	0	9	14	58
Râu de Mori	29	16	9	0	36	35	125
Sălașu de Sus	0	15	21	15	1	27	64
Sântămăria-Orlea	3	2	39	0	3	131	178
Sarmizegetusa	0	0	2	2	0	55	57
Totești	17	0	11	0	3	45	76
Hațeg	16	94	382	184	283	1227	2002
Țara Hațegului	164	290	560	209	505	1817	3336
Structura, %	4,9	8,7	16,8	(6,3)	15,1	54,5	100

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

2.5. Analiza SWOT a economiei rurale a Țării Hațegului

Tabelul 3.18.

Analiza SWOT a economiei rurale a Țării Hațegului

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Existența materiilor prime pentru industria alimentară (grâu, orz, orzoaică, porumb, cartofi, floarea soarelui, legume, plante furajere); – Fond forestier bogat și personal calificat în domeniu; – Potențial ridicat pentru exploatarea și prelucrarea lemnului; – Bun potențial și volum de resurse pentru 	<ul style="list-style-type: none"> – Slaba dezvoltare a activităților industriale; – Posibilitate redusă de cofinanțare de la bugetul local a proiectelor; – Număr scăzut al întreprinzătorilor privați cu capital mare; – Infrastructura bancară și de asigurări slab dezvoltată; – Slabă promovare a potențialului

<p>exploatarea produselor de balastiere;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Existența unei comunități de afaceri locale, în faza incipientă, reprezentată prin câteva societăți comerciale și persoane fizice autorizate cu activitate în zonă; – Existența meșteșugarilor și a păstrătorilor de obiceiuri și tradiții; – Grad ridicat de reziliență a produselor tradiționale și locale; – Deschiderea reprezentanților autorităților locale pentru dezvoltarea comunității de afaceri. 	<p>economic al zonei;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Număr redus de IMM-uri/microîntreprinderi de interes local, cu nivel redus al investițiilor; – Nivel relativ scăzut al remunerării muncii; – Creșterea ponderii muncii la negru; – Slaba dezvoltare a rețelelor comerciale. – Neuniformitatea nivelului serviciilor către populație și slaba lor dezvoltare; – Absența activităților de reciclare a produselor pădurii; – Insuficienta dezvoltare a activităților economice conexe.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Creșterea nivelului de informare în accesarea proiectelor europene; – Creșterea sprijinului pentru investitori; – Sprijin cu finanțare națională și europeană pentru crearea de noi locuri de muncă; – Posibilitatea dezvoltării sectorului de servicii și comerț; – Posibilitatea reconversiei unor capacități economice aflate în conservare în capacități cu profil nou de fabricație; – Existența unui potențial ridicat de producere a energiei regenerabile; – Existența unor spații și terenuri disponibile pentru dezvoltări antreprenoriale; – Numărul mare/fluxul de turiști care vizitează (pelerinajul național) Mănăstirea Prislop; – Posibilitatea dezvoltării industriei de prelucrare a lemnului la nivel secundar; – Dezvoltarea meșteșugurilor și a tradițiilor; – Oportunitatea amenajării de parcuri industriale. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prolungirea crizei sanitare cauzate de COVID-19; – Presiunea ridicată a migrației forței de muncă active; – Spirit antreprenorial slab dezvoltat; – Accesul dificil al IMM – urilor și producătorilor agricoli la sursele de finanțare; – Bugete locale insuficiente pentru a susține și încuraja economia locală; – Slaba absorbție a fondurilor europene; – Adaptabilitatea greoaie a agenților economici la normele impuse de U.E.; – Lipsa investițiilor durabile provenind din exteriorul teritoriului; – Dezvoltare industrială scăzută; – Inexistența unei piețe active și constante pentru desfacerea produselor; – Implicarea insuficientă a populației în activitățile economice la nivel de comunitate.

Capitolul 4. AGRICULTURA ȚĂRII HAȚEGULUI

3.1. Evoluția fondului funciar

Agricultura Țării Hațegului este una din activitățile importante din economia acestei zone, înregistrând evoluții diferite de la o localitate la alta, ca urmare a nivelului resurselor specifice fiecărei localități și a istoricului activităților economice desfășurate în zona respectivă.

Țara Hațegului se întinde pe o suprafață de 155 km².

Tabelul 4.1.

Fondul funciar din Țara Hațegului (ha)

Structura	Suprafața	%
Total	155194	100
Agricol din care:	73455	47,3
- arabil	16688	22,7
- pășuni	34847	47,4
- fânețe	21464	29,2
- livezi	456	0,7
Neagricol din care:	81739	52,7
- păduri	66499	81,4

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online (2014 ultimul an prezentat în statistici)

Structura fondului funciar al Țării Hațegului este caracteristic zonelor depresionare în care domină formele de relief frământate, terenul agricol și neagricol având ponderi aproape identice cu o ușoară creștere a terenului neagricol.

Structura terenului arabil este specifică zonelor colinare și de munte, unde pajiștile montane au ponderea cea mai mare din agricol (76,6%), din care fânețele naturale 29,2%. Prin urmare, resursa vegetală dominantă, principală a Țării Hațegului o reprezintă pajiștile naturale – bază a dezvoltării creșterii animalelor, în principal a erbivorelor: ovine, caprine, bovine.

De menționat este faptul că din totalul suprafeței neagricole, 81,4% reprezintă suprafața ocupată de păduri, iar diferența de 18,6% (15240 ha) o reprezintă luciul de apă, construcții, căi de comunicații, terenuri degradate și neproductive etc.

Suprafața totală (ha)

Comuna	Suprafața
Baru	14571
Bretea Română	10036
Densuș	13612
General Berthelot	3074
Pui	22879
Răchitova	7359
Râu de Mori	38632
Sarmisegetusa	7312
Sălașu de Sus	22303
Sântămăria Orlea	6780
Totești	2203
Hațeg	6433
Țara Hațegului	155194

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Suprafețele deținute de fiecare comună nu s-au modificat în ultimii ani. Din cele 12 comune componente, este de remarcat suprafața însemnată a comunelor Râu de Mori, Pui și Sălașu de Sus, care însumează 54% din suprafața Țării Hațegului.

Element important al fondului funciar, suprafața agricolă a Țării Hațegului a înregistrat o diminuare pe ansamblu, ca efect al evoluțiilor din fiecare comună în parte.

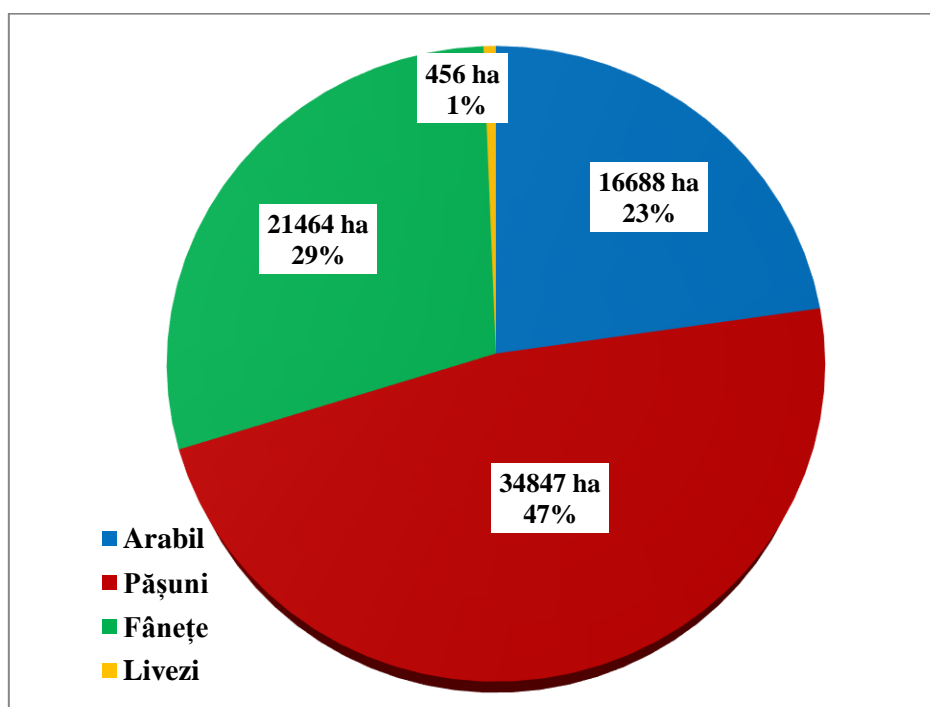

Figura 4.1. Structura fondului funciar agricol din Țara Hațegului

Structura suprafeței de 73455 ha teren agricol (la nivelul anului 2014, ultimul disponibil în statistici), este prezentată în graficul 3.1., ponderea cea mai importantă de 76% (56311 ha), era deținută de terenul ocupat de pășuni și fânețe, urmat de terenul arabil cu 23%, respectiv livezi cu doar 1%. În zona cercetată, nu există plantații de viță de vie, numai sporadic în curțile și grădinile gospodăriilor.

Referitor la evoluția suprafeței agricole pe comunele din Țara Hațegului, se remarcă faptul că, în perioada 1992-2014, are loc un proces de diminuare a suprafeței agricole cu 4238 ha (5,5% din suprafața inițială), de la 77693 ha în anul 1992, la 73455 ha în anul 2014. În aceeași perioadă, crește suprafața terenului neagricol atât pe seama procesului de împădurire, cât și datorită scoaterii din circuitul agricol a terenurilor destinate construcțiilor.

Dacă pe ansamblul Țării Hațegului s-a constatat diminuarea suprafeței agricole cu 5,45% din suprafața inițială, în cazul comunei Densusș diminuarea este de 2166 ha reprezentând 35,29% din suprafața agricolă a comunei existentă în anul 1992. Diminuări importante de suprafață agricolă au fost și în cazul comunelor Răchitova, cu 633 ha (15,42% din suprafața inițială), Râu de Mori, cu 600 ha (3,71% din suprafața inițială), General Berthelot, cu 264 ha (11,75% din suprafața inițială), Bretea Română, cu 232 ha (3,40% din suprafața inițială). De fapt, cu excepția comunei Totești care înregistrează o ușoară creștere a suprafeței agricole cu 50 ha, toate celelalte comune înregistrează diminuări de suprafață agricolă în avantajul suprafețelor neagricole reprezentate de terenuri împădurite și terenuri destinate construcțiilor. Se remarcă stabilitatea mărimii suprafeței agricole a comunei Sălașu de Sus.

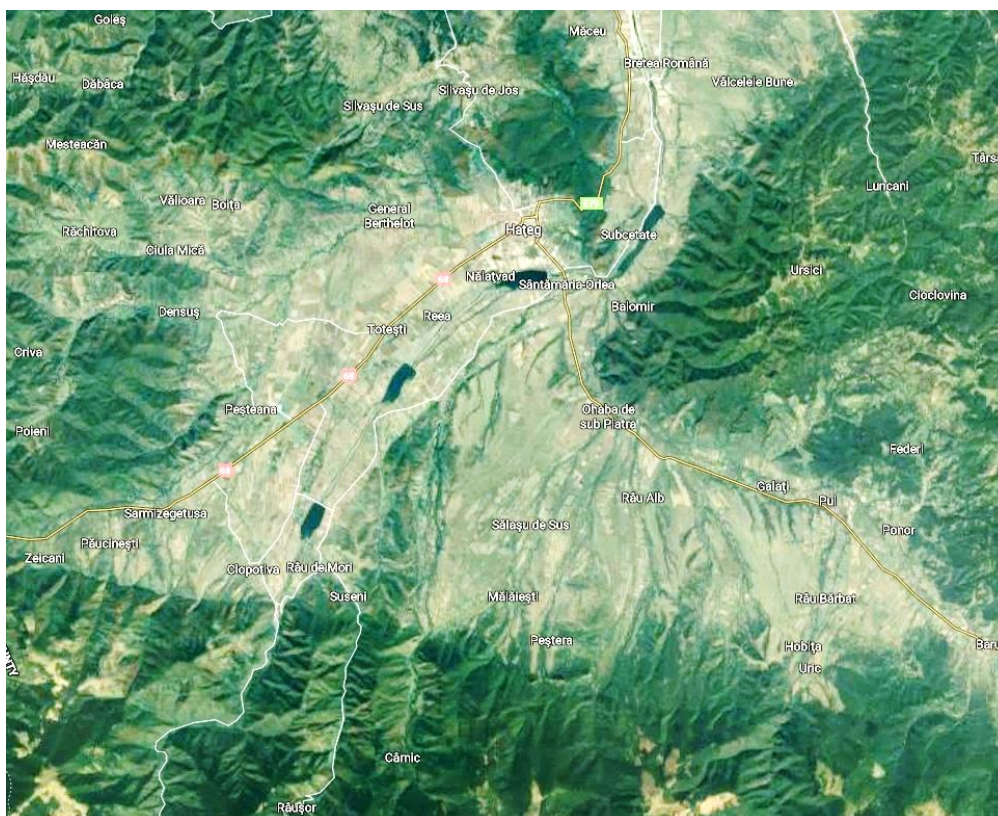

Figura 4.2. Depresiune Țării Hațegului, imagine din satelit

Sursa: Google Maps

Sub aspectul suprafeței medii a fondului agricol deținut de o gospodărie, față de 5 ha, în medie pe total Țara Hațegului, remarcăm trei grupe de comune, astfel (figura 3.3.):

- **comune cu peste 10 ha/gospodărie:** Râu de Mori cu 11,4 ha și Sălașu de Sus cu 10,2 ha;

- **comune cu 5 până la 10 ha/gospodărie:** Sarmizegetusa cu 8,3 ha, Bretea Română cu 8,0 ha, Pui cu 7 ha, Răchitova cu 6,1 ha, Densuș cu 5,5 ha și General Berthelot cu 5,4 ha;

- **comune cu sub 5 ha teren agricol pe o gospodărie:** Baru cu 4,8 ha, Sântămăria Orlea cu 3,6 ha și Totești cu 3,1 ha. Orașul Hațeg are o suprafață mult mai mică (0,7 ha) datorită specificului urban al localității.

Suprafață agricolă pe o gospodărie se păstrează relativ constant pe ansamblul Țării Hațegului, cu o ușoară diminuare de la 5,2 ha teren agricol la 5,0 ha pe o gospodărie, în condițiile în care suprafața agricolă s-a diminuat substanțial, cu 4238 ha. Datorită diminuării numărului de gospodării, suprafața medie pe o gospodărie, crește în cazul a șapte comune (Baru, Pui, Răchitova, Râu de Mori, Sarmizegetusa, Sălașu de Sus și Totești), chiar dacă și la aceste comune, cu excepția comunei Totești, suprafața agricolă totală a scăzut.

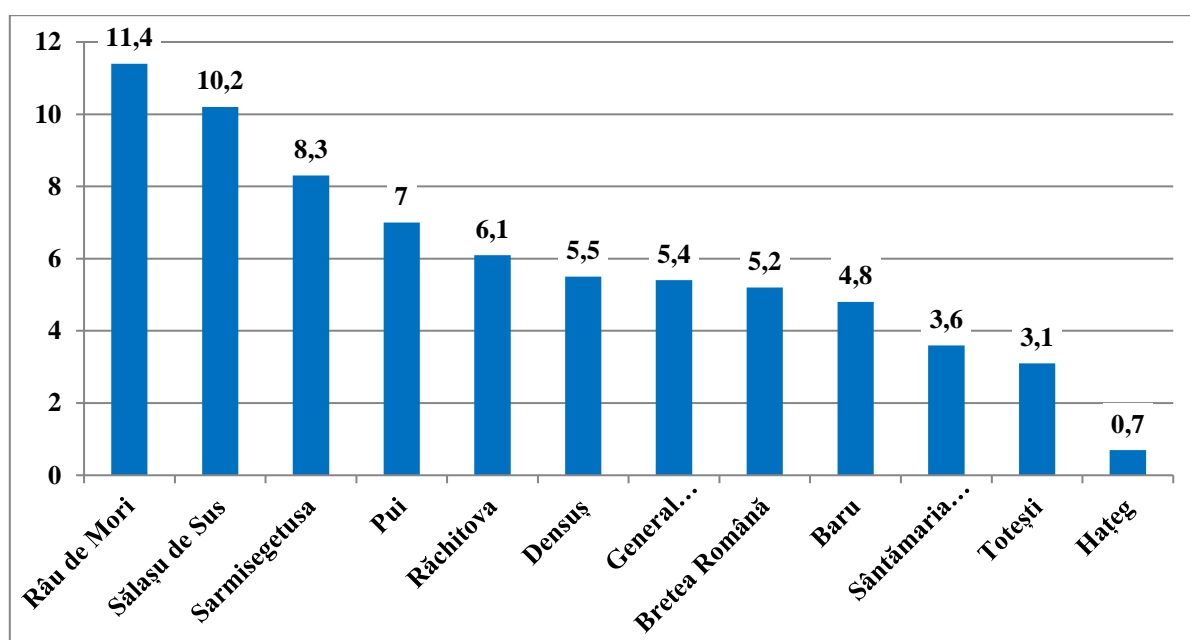

Figura 4.3. Ierarhizarea comunelor din Țara Hațegului după dimensiunea suprafeței agricole, medie, pe o gospodărie, ha

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Suprafața arabilă

În structura fondului funciar agricol din Țara Hațegului, în anul 2014, suprafața arabilă deținea o pondere redusă, de numai 22,7% din suprafața agricolă, cea mai mare parte (77,3%) fiind deținută de pășuni și fânețe. Comunele care au o pondere a suprafeței arabile raportată la suprafața agricolă peste media zonei sunt: Totești cu 62,7%, General Berthelot cu 42,4%, Bretea Română cu 47,7%, Hațeg cu 42,4% și Densuș cu 24,2%. Cu o mărime situate sub media zonei se

poziționează comunele Densuș cu 24,2%, Răchitova cu 22,5%, Sălașu de Sus cu 22,5%, Sarmizegetusa cu 16,2%, Pui cu 17,4%, Râu de Mori cu 11,8% și Baru cu cea mai mică pondere de numai 8,3%.

Tabelul 4.3.

Suprafața arabilă, ha	
Comuna	Suprafața
Baru	492
Bretea Română	3138
Densuș	962
General Berthelot	959
Pui	2076
Răchitova	781
Râu de Mori	1843
Sarmisegetusa	694
Sălașu de Sus	1980
Sântămăria-Orlea	1232
Totești	1177
Hațeg	1354
Țara Hațegului	16688

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Referitor la evoluția suprafeței arabile pe comunele din Țara Hațegului, remarcăm că în perioada 1992-2014 are loc un proces de diminuare a suprafeței arabile cu 1643 ha (9% din suprafața inițială), de la 18331 ha, în anul 1992, la 16688 ha, în anul 2014. Evoluția mărimii suprafeței arabile este diferit de la o comună la alta. Astfel, unele comune înregistrează creșteri de suprafață arabilă: Râu de Mori, cu 110 ha, Totești 51 ha, Hațeg 48 ha și General Berthelot 8 ha, în timp ce alte comune înregistrează o diminuare a suprafeței arabile: Sântămăria Orlea 692 ha, Sălașu de Dus 510 ha, Baru 293 ha, Bretea Română 242 ha, Densuș 59 ha, Pui 46 ha, Răchitova 11 ha și Sarmizegetusa 7 ha.

Sub aspectul mărimii suprafeței arabile deținută în medie de o gospodărie, față de 1,1 ha pe total Țara Hațegului, remarcăm trei grupe de mărime, astfel (figura 3.4):

- **comune cu peste 2 ha teren arabil/gospodărie:** General Berthelot cu 2,6 ha, și Bretea Română cu 2,5 ha;
- **comune cu 1-2 ha teren arabil pe gospodărie:** Totești cu 2 ha, Sălașu de Sus cu 1,9 ha, Răchitova 1,4 ha, Sarmizegetusa 1,4ha, Densuș 1,3 ha, Râu de Mori 1,3 ha, Pui cu 1,2ha și Sântămăria Orlea cu 1,1 ha;
- **comune cu sub 1 ha teren agricol pe o gospodărie,** reprezentat de comuna Baru cu 0,4 ha și orașul Hațeg cu 0,3 ha.

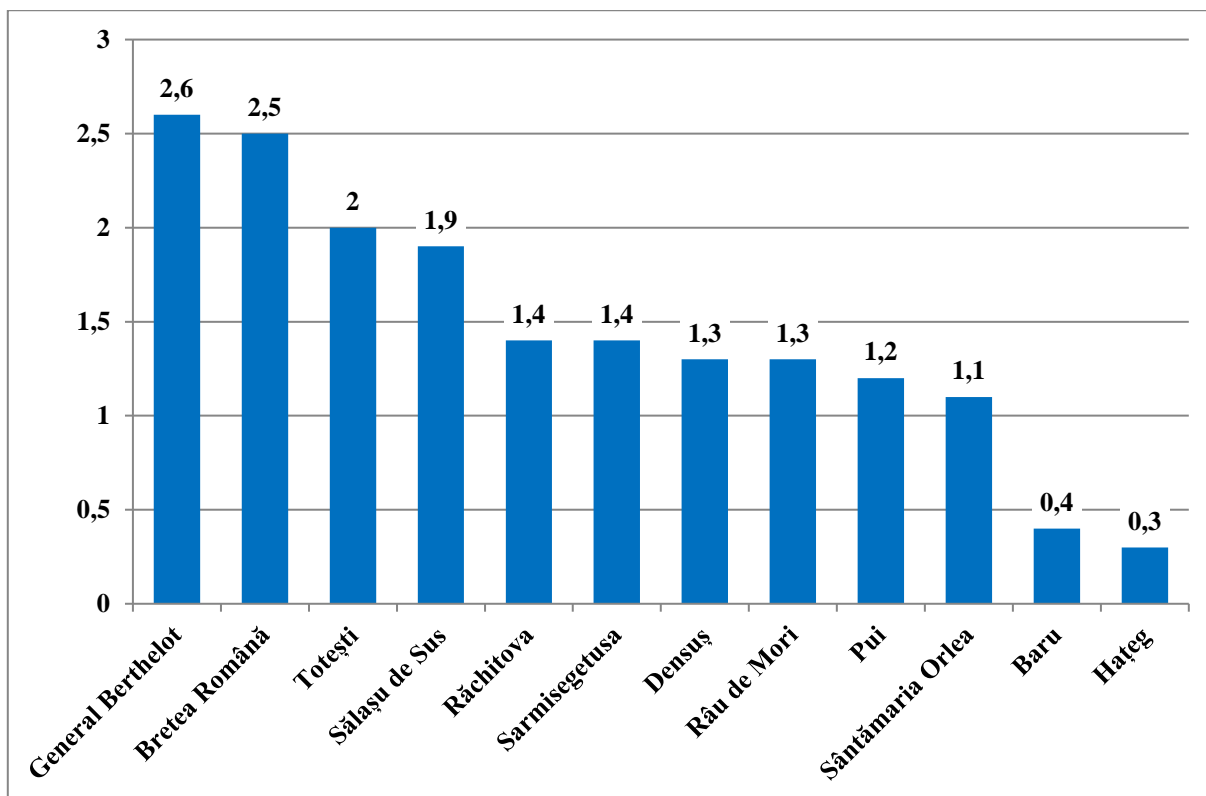

Figura 4.4. Ierarhizarea comunelor din Țara Hațegului după dimensiunea suprafeței arabile, medie, pe o gospodărie (2014)

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Suprafața de pajiști naturale

Pășunile și fânețele reprezintă categoria de folosință cu cea mai mare suprafață din terenul agricol, cu o pondere de 76% din totalul suprafeței agricole, cu mult peste mărimea suprafeței arabile (23%) sau a suprafeței pomicole (1%)

Tabelul 4.4.

Suprafața de pășuni și fânețe (ha)

Comuna	Suprafața
Baru	5424
Bretea Română	3447
Densuș	2656
General Berthelot	961
Pui	9885
Răchitova	2692
Râu de Mori	13714
Sarmisegetusa	3582
Sălașu de Sus	8585
Sântămăria-Orlea	2866
Totești	695
Hațeg	1804
Țara Hațegului	56311

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Ponderea suprafețelor de pășuni și fânețe variază foarte mult de la o comună la alta. Astfel, în cazul comunei Baru, 91,7% din suprafața agricolă o reprezintă suprafața de pășuni și fânețe în timp ce, în cazul comunei Totești, această mărime este de numai 37%. Cu o structură a fondului funciar agricol dominată de pășuni și fânețe, peste media zonei se evidențiază și comunele Râu de Mori cu 88,2%, Sarmizegetusa cu 83,8%, Pui cu 82,6% și Răchitova cu 77,5%. Celelalte comune, cu excepția comunei Totești, deși dețin o suprafață de pășuni și fânețe mai mare decât suprafața arabilă, se poziționează sub media de 76,7%.

Tabelul 4.5.

Suprafața de pășuni și fânețe pe o gospodărie (ha)

Comuna	Suprafața
Baru	4,4
Bretea Română	2,7
Densuș	3,7
General Berthelot	2,6
Pui	5,7
Răchitova	4,7
Râu de Mori	10,0
Sarmizegetusa	7,0
Sălașu de Sus	8,3
Sântămăria-Orlea	2,5
Totești	1,2
Hațeg	0,4
Țara Hațegului	3,8

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

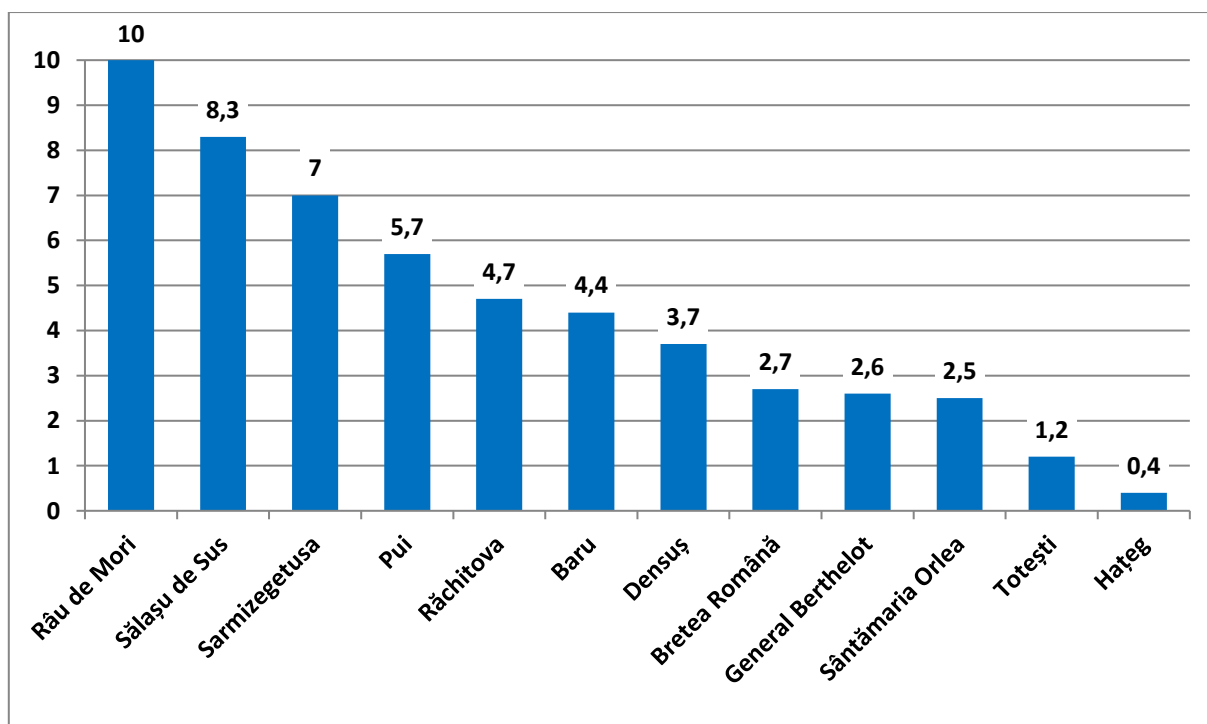

Figura 4.5. Ierarhizarea comunelor din Țara Hațegului după dimensiunea suprafeței ocupate cu pășuni și fânețe, medie, pe o gospodărie

Din perspectiva suprafețelor de pășuni și fânețe deținută de o gospodărie, nivelul mediu pe Țara Hațegului este de 3,8 ha. Peste acest nivel, se remarcă comuna Râu de Mori cu 10 hectare de pășuni și fânețe pe o gospodărie, urmată de comuna Sălașu de Sus cu 8,3 ha, Sarmizegetusa cu 7 ha, Pui cu 5,7 ha, Răchitova cu 4,7 ha și Baru cu 4,4 ha. Sub media zonei regăsim comunele Totești cu 1,2 ha, Sântămăria Orlea cu 2,5 ha, General Berthelot cu 2,6 ha, și Bretea Română cu 2,7ha (figura 3.5.).

Suprafața de livezi

Cultivarea pomilor fructiferi a ocupat un loc important în agricultura zonei până la sfârșitul anului 2000, când are loc o diminuare severă a suprafeței cultivate cu pomi fructiferi. În structura suprafeței agricole, livezile au deținut o pondere importantă (3%), în anul 1992, care însă s-a diminuat foarte mult, la sfârșitul anului 2014, rămânând în cultură doar o suprafață redusă ce reprezintă 0,6% din fondul funciar agricol.

Defrișarea plantațiilor de livezi s-a produs în deosebi după desființarea CAP și IAS cu ferme pomicole specializate și fărâmițarea exploatațiilor agricole datorită procesului de împrăștiere, fără a se găsi soluții corespunzătoare pentru păstrarea și exploatarea comasată, în forme asociative a acestora.

Tabelul 4.6.

Suprafața cu livezi (ha)

Comuna	Suprafața
Densuș	354
General Berthelot	62
Totești	5
Hațeg	35
Țara Hațegului	456

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online

Dacă la începutul perioadei analizate regăsim plantații pomicole în toate comunele din bazinul Țării Hațegului, treptat acestea au fost defrișate, ajungându-se ca numai 4 comune să mai figureze cu suprafețe destinate pomilor fructiferi (Densuș - 354 ha, General Berthelot - 62 ha, Hațeg - 35 ha și Totești - 5 ha), care au rămas în cultură până la sfârșitul intervalului de timp analizat.

4.2. Potențialul de producție al terenului agricol la principalele culturi

Pentru identificarea potențialului de producție la principalele culturi din Țara Hațegului am folosit Studiul Pedologic și Agrochimic realizat de **Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București**. Studiul pedologic urmărește inventarierea factorilor ecologici necesari pentru estimarea capacității de producție și a pretabilității terenurilor pentru modurile de folosință și pentru principalele plante de cultură.

Potențialul de producție la principalele culturi din Țara Hațegului rezultat din bonitatea terenului agricol prin stabilirea notelor de bonitare determinate de **Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București** este prezentat în tabelele următoare.

Tabelul 4.7.

Precipitații multianuale (mm)

Comuna	Relief	Precipitații		
		Medie	Minimă	Maximă
Baru	munte	1715	1054	2306
Breteia Română	munte	1261	0713	1755
Densuș	Parțial munte	1332	0735	1903
General Berthelot	Parțial munte	1137	0598	1636
Pui	munte	1715	1054	2306
Răchitova	munte	1331	0735	1903
Râu de Mori	munte	2087	1262	2864
Sarmisegetusa	munte	2087	1262	2863
Sălașu de Sus	munte	2199	1399	2948
Sântămăria Orlea	munte	1261	0714	1756
Totești	câmpie	1137	0598	1637
Hațeg	Parțial munte	1136	0598	1636

Sursa: Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

Tabelul 4.8.

Notele de bonitate și potențialul de producție la cereale păioase

Comuna	Grâu*				Orz*				Potențial cereale**	
	NB	Med	Min	Max	NB	Med	Min	Max	neirigat	irigat
Baru	0	0	0	0	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Breteia Română	35	2593	1658	3527	32	2795	1942	3648	mijlociu	mijlociu
Densuș	18	1307	836	1779	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	32	2343	1499	3187	29	2549	1771	3327	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	17	1227	785	1669	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	28	2064	1320	2808	22	1907	1325	2489	mijlociu	mijlociu
Totești	30	2181	1395	2968	26	2250	1563	2937	scăzut	mijlociu
Hațeg	38	2754	1762	3747	34	2944	2046	3843	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale-Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.9.

Notele de bonitate și potențialul de producție la porumb

Comuna	Porumb*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	27	2546	1524	3569	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	27	2556	1529	3583	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	22	2071	1239	2903	mijlociu	mijlociu
Totești	28	2641	1580	3703	scăzut	Mijlociu
Hațeg	30	2879	1722	4036	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.10.

Notele de bonitate și potențialul de producție la floarea-soarelui

Comuna	Floarea-soarelui*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	18	684	348	1020	scăzut	scăzut
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	28	2064	1320	2808	scăzut	scăzut
Totești	30	2181	1395	2968	scăzut	scăzut
Hațeg	16	606	309	904	scăzut	scăzut

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.11.

Notele de bonitate și potențialul de producție la soia

Comuna	Soia*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	26	1208	746	1670	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	24	1128	697	1560	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	22	1907	1325	2489	scăzut	scăzut
Totești	26	2250	1563	2937	scăzut	mijlociu
Hațeg	29	1361	841	1882	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.12.

Notele de bonitate și potențialul de producție la rapiță

Comuna	Rapiță*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	35	1113	812	1415	mijlociu	mijlociu
Densuș	18	561	409	713	scăzut	scăzut
General Berthelot	32	1006	734	1279	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	17	527	384	669	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	28	886	646	1126	mijlociu	mijlociu
Totești	30	937	683	1190	scăzut	mijlociu
Hațeg	38	1183	863	1503	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.13.

Notele de bonitate și potențialul de producție la mazăre

Comuna	Mazăre*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	32	1725	1035	2415	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	29	1605	963	2247	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	23	1250	750	1750	mijlociu	mijlociu
Totești	30	1632	979	2285	scăzut	mijlociu
Hațeg	36	1965	1179	2751	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA - București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.14.

Notele de bonitate și potențialul de producție la fasole

Comuna	Fasole*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	32	2942	1745	4138	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	29	2737	1624	3850	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	23	2132	1265	2999	mijlociu	mijlociu
Totești	30	2784	1652	3916	scăzut	mijlociu
Hațeg	36	3351	1989	4714	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.15.

Notele de bonitate și potențialul de producție la sfeclă de zahăr

Comuna	Sfeclă de zahăr*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Breteia Română	23	24320	16961	31680	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	25	26321	18356	34285	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	21	21793	15199	28388	mijlociu	mijlociu
Totești	29	30637	21366	39908	scăzut	mijlociu
Hațeg	27	28637	19971	37302	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.16.

Notele de bonitate și potențialul de producție la cartofi

Comuna	Cartof*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Breteia Română	26	13803	8348	19259	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	27	14287	8640	19933	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	25	13588	8218	18959	mijlociu	mijlociu
Totești	32	17079	10329	23830	scăzut	mijlociu
Hațeg	30	16113	9745	22481	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.17.

Notele de bonitate și potențialul de producție la lucernă

Comuna	Lucernă*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	27	17807	16505	19109	mijlociu	mijlociu
Densuș	0	0	0	0	scăzut	scăzut
General Berthelot	23	15254	14139	16369	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	16	10147	9406	10889	scăzut	scăzut
Totești	21	13421	12440	14402	scăzut	mijlociu
Hațeg	28	18396	17051	19741	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.18.

Notele de bonitate și potențialul de producție la trifoi

Comuna	Trifoi*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Bretea Română	37	18572	16118	21026	mijlociu	mijlociu
Densuș	20	9946	8631	11260	scăzut	scăzut
General Berthelot	34	17050	14797	19302	mijlociu	mijlociu
Pui	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Răchitova	18	9286	8059	10513	scăzut	scăzut
Râu de Mori	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	16	7865	6826	8904	scăzut	scăzut
Sălașu de Sus	0	0	0	0	scăzut	scăzut
Sântămăria Orlea	29	14614	12683	16545	mijlociu	mijlociu
Totești	31	15933	13828	18039	scăzut	mijlociu
Hațeg	42	21058	18275	23841	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.19.

Notele de bonitate și potențialul de producție la pășuni

Comuna	Pășuni*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	27	6750	5738	7763	mijlociu	mijlociu
Bretea Română	41	10300	8755	11845	mijlociu	mijlociu
Densuș	38	9450	8033	10868	mijlociu	mijlociu
General Berthelot	43	10825	9201	12449	mijlociu	mijlociu
Pui	30	7450	6333	8568	mijlociu	mijlociu
Răchitova	30	7525	6396	8654	mijlociu	mijlociu
Râu de Mori	15	3800	3230	4370	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	28	6950	5908	7993	mijlociu	mijlociu
Sălașu de Sus	26	6575	5589	7561	mijlociu	mijlociu
Sântămăria Orlea	38	9550	8118	10983	mijlociu	mijlociu
Totești	42	10525	8946	12104	mijlociu	mijlociu
Hațeg	48	11925	10136	13714	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.20.

Notele de bonitate și potențialul de producție la fânețe

Comuna	Fânețe*				Potențial**	
	NB	Med	Min	Max	Neirigat	Irigat
Baru	21	5350	4548	6153	mijlociu	mijlociu
Bretea Română	33	8125	6906	9344	mijlociu	mijlociu
Densuș	32	8075	6864	9286	mijlociu	mijlociu
General Berthelot	37	9175	7799	10551	mijlociu	mijlociu
Pui	25	6300	5355	7245	mijlociu	mijlociu
Răchitova	23	5750	4888	6613	mijlociu	mijlociu
Râu de Mori	11	2700	2295	3105	scăzut	scăzut
Sarmisegetusa	22	5375	4569	6181	mijlociu	mijlociu
Sălașu de Sus	24	5950	5058	6843	mijlociu	mijlociu
Sântămăria Orlea	31	7800	6630	8970	mijlociu	mijlociu
Totești	37	9325	7926	10724	scăzut	mijlociu
Hațeg	38	9475	8054	10896	mijlociu	mijlociu

Sursa: *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București

**Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Potențialul producției zootehnice

Pentru principalele produse zootehnice (carne de bovine, suine, ovine, caprine și păsări precum și lapte) potențialul de producție, diferențiat în funcție de tipul de procesare și sistemul de creștere a animalelor, este prezentat în tabelele 3.22 și 3.23.

Tabelul 4.21.

Potențialul de producție al cărnii

Comuna	Procesare în afara fermei						Procesare în cadrul fermei					
	Sistem închis			Pășunat liber			Sistem închis			Pășunat liber		
	Bovine	Suine	Ovine / Caprine	Bovine	Ovine / Caprine	Păsări	Bovine	Suine	Ovine / Caprine	Bovine	Ovine / Caprine	Păsări
Baru	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat
Bretea Română	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu
Densuș	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu
General Berthelot	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu
Pui	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu
Răchitova	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu
Râu de Mori	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat
Sarmisegetusa	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat
Sălașu de Sus	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Ridicat	Mijlociu	Mijlociu	Ridicat
Sântămăria Orlea	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu
Totești	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Scăzut	Scăzut	Mijlociu
Hațeg	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu	Mijlociu

Sursa: Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Tabelul 4.22.

Potențialul de producție al laptelui

Comuna	Procesare în afara fermei		Procesare în fermă	
	Sistem Închis	Pășunat Liber	Sistem Închis	Pășunat Liber
Baru	mijlociu	mijlociu	Ridicat	Ridicat
Bretea Română	mijlociu	scăzut	mijlociu	scăzut
Densuș	mijlociu	mijlociu	mijlociu	mijlociu
General Berthelot	mijlociu	scăzut	mijlociu	scăzut
Pui	mijlociu	mijlociu	mijlociu	mijlociu
Răchitova	mijlociu	mijlociu	mijlociu	mijlociu
Râu de Mori	mijlociu	mijlociu	Ridicat	Ridicat
Sarmisegetusa	mijlociu	mijlociu	Ridicat	Ridicat
Sălașu de Sus	mijlociu	mijlociu	Ridicat	mijlociu
Sântămăria Orlea	mijlociu	scăzut	mijlociu	scăzut
Totești	mijlociu	scăzut	mijlociu	scăzut
Hațeg	mijlociu	mijlociu	mijlociu	mijlociu

Sursa: Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Agenția pentru Finanțarea Investițiilor Rurale

Notele de bonitare pe culturi și potențialul de producție, prezentate în tabelele de mai sus, vor fi valorificate pentru întocmirea strategiilor de dezvoltare a agriculturii din Țara Hațegului.

4.3. Suprafețele cultivate și producțiile obținute în Țara Hațegului

Grâul și porumbul sunt principalele cereale cultivate în Țara Hațegului. Suprafața cultivată cu grâu variază de la an la an, cea mai mică valoare înregistrându-se în anul 2015 în comuna Sarmizegetusa (32 ha), iar cea mai mare din toate valorile fiind de 836 ha în anul 2015 în comuna Totești. Suprafețe cultivate cu secară dețin o pondere scăzută în comparație cu cele cultivate cu grâu, în perioada analizată acestea crescând de la 98 ha în anul 2010, la 173 ha în 2017. Condițiile de mediu din zonă, în mare parte deal și munte, nu sunt favorabile culturii de grâu, din această cauză, producțiile obținute sunt sub media națională, fluctuând între 2874 kg/ha în anul 2010 și 3331 kg/ha în anul 2017.

Tabelul 4.23.

Suprafețele cultivate (ha) și producțiile obținute (kg/ha) la culturile de grâu și secară în Țara Hațegului

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	101,7	4167
Bretea Română	416,7	2767
Densuș	129,0	3333
General Berthelot	77,0	2700
Pui	240,0	3573
Răchitova	42,7	3367
Râu de Mori	273,3	3067
Sarmizegetusa	88,7	1367
Sălașu de Sus	112,7	2437
Sântămăria-Orlea	179,0	2800
Totești	542,7	3417
Hațeg	236,3	2967
Țara Hațegului	2439,7	2997

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Din punct de vedere al structurii pe localitățile componente, este de remarcat ponderea mare din localitățile Bretea Română și Totești care dețin împreună mai mult de o treime (36,6%) din suprafața cultivată cu grâu și secară a Țării Hațegului în anul 2017.

Figura 4.6. Cultură de grâu din Țara Hațegului

4.4. Producția vegetală în Țara Hațegului

În Țara Hațegului se cultivă în principal orzoaică de primăvară, care este folosită atât în hrana animalelor cât și pentru livrare la fabrica de bere. Orzul deține o pondere foarte scăzută din suprafața cultivată, datorită condițiilor neprielnice din zonă pentru această cultură. Suprafețe mai mari cultivate, se găsesc în comunele Bretea Română (150 ha), Sălașu de Sus (118 ha) și Pui (110 ha).

Tabelul 4.24.

Ponderea suprafețelor cultivate cu grâu și seară pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	4,2
Bretea Română	17,2
Densuș	5,4
General Berthelot	3,1
Pui	9,9
Răchitova	1,8
Râu de Mori	11,2
Sarmizegetusa	3,8
Sălașu de Sus	4,6
Sântămăria-Orlea	7,3
Totești	21,7
Hațeg	9,9
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Producția medie în zonă este destul de scăzută față de media națională (4400 kg/ha), din aceleași considerente legate de condițiile limitative de relief și climă.

Tabelul 4.25.

Suprafețele cultivate (ha) și producțiile obținute (kg/ha) la culturile de orz și orzoaică în Țara Hațegului

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	0,0	0
Bretea Română	120,0	2694
Densuș	18,0	2859
General Berthelot	5,0	1133
Pui	110,0	1745
Răchitova	3,0	1750
Râu de Mori	23,3	1600
Sarmizegetusa	10,3	1317
Sălașu de Sus	120,0	1983
Sântămăria-Orlea	83,3	2025
Totești	25,0	2871
Hațeg	38,0	2331
Țara Hațegului	556,0	2217

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Referitor la ponderea suprafețelor cultivate cu orz și orzoaică în Țara Hațegului, ele reprezintă 4,32% din totalul suprafeței arabile cultivate. Dintre comunele luate în studiu, în perioada analizată, se constată că singura comună în care nu s-a cultivat orz și orzoaică a fost Baru, iar în comunele General Berthelot, Răchitova și Sarmizegetusa, suprafețele cultivate nu depășesc 10 ha anual.

Tabelul 4.26.

Ponderea suprafețelor cultivate cu orz și orzoaică pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	-
Bretea Română	21,5
Densuș	3,2
General Berthelot	0,9
Pui	19,8
Răchitova	0,5
Râu de Mori	4,1
Sarmizegetusa	1,9
Sălașu de Sus	21,6
Sântămăria-Orlea	15,1
Totești	4,5
Hațeg	6,9
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Suprafețele cultivate cu ovăz sunt foarte mici, datorită producțiilor modeste obținute pe unitatea de suprafață.

Tabelul 4.27.

**Suprafețele cultivate (ha) și producțiile obținute (kg/ha) la ovăz
în Țara Hațegului**

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	-	0
Bretea Română	43,3	2267
Densuș	7,3	2228
General Berthelot	1,0	444
Pui	120,0	1411
Răchitova	4,3	1717
Râu de Mori	18,3	467
Sarmizegetusa	9,0	1159
Sălașu de Sus	124,0	1667
Sântămăria-Orlea	64,3	1567
Totești	20,0	1826
Hațeg	38,3	1228
Țara Hațegului	450,0	1724

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Ponderea cea mai mare o deține comuna Pui (30,6%), și care, împreună cu comuna Sălașu de Sus, însumează 58,7% din suprafața totală cultivată cu ovăz în Țara Hațegului.

Tabelul 4.28.

Ponderea suprafețelor cultivate la cultura de ovăz pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	-
Bretea Română	9,8
Densuș	1,6
General Berthelot	0,2
Pui	27,0
Răchitova	1,0
Râu de Mori	3,6
Sarmizegetusa	2,0
Sălașu de Sus	27,5
Sântămăria-Orlea	14,7
Totești	4,5
Hațeg	8,2
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Principala cultură cerealieră cultivată în Țara Hațegului este reprezentată de cultura porumbului, care deține o pondere de 35,4% din totalul suprafeței arabile. Această pondere este consecința condițiilor climatice favorabile din zonă pentru această cultură și a faptului că reprezintă principala cereală utilizată în creșterea animalelor. Randamentul la această cultură este mai mare decât la celelalte cereale, existând totuși diferențe mari între localități și ani agricoli. Chiar dacă, tehnologiile aplicate s-au îmbunătățit (utilaje și hibrizi performanți), producția medie și la această cultură este încă dependentă în mare măsură de condițiile climatice. Absența irigațiilor reprezintă o mare deficiență, care conduce la obținerea de randamente scăzute la această cultură.

Tabelul 4.29.

Suprafețele cultivate (ha) și a producțiilor obținute (kg/ha) la cultura de porumb boabe în Țara Hațegului

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	200,0	5467
Bretea Română	573,3	2867
Densuș	377,3	2650
General Berthelot	358,7	3402
Pui	820,0	2916
Răchitova	361,0	2734
Râu de Mori	363,3	3130
Sarmizegetusa	129,0	1767
Sălașu de Sus	306,7	2267
Sântămăria-Orlea	271,3	3773
Totești	406,7	3100
Hațeg	358,7	2699
Țara Hațegului	4526,0	3064

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Ponderea cea mai mare în suprafața de porumb o deține comuna Pui (17,1%), și care, împreună cu comunele Bretea Română, General Berthelot, Totești și Râu de Mori, cultivă 58,8% din suprafața totală în Țara Hațegului.

Ponderea suprafețelor cultivate la cultura de porumb boabe pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	4,5
Breteia Română	12,7
Densuș	8,4
General Berthelot	7,7
Pui	18,3
Răchitova	8,1
Râu de Mori	7,9
Sarmizegetusa	3,0
Sălașu de Sus	6,7
Sântămăria-Orlea	5,9
Totești	8,9
Hațeg	8,0
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Figura 4.7. Cultură de porumb – Țara Hațegului

(foto: Adrian Băneș)

O altă cultură importantă din zonă, ținând cont de suprafețele cultivate, este **cartoful**, în Țara Hațegului existând tradiție pentru aceasta. Suprafețele cultivate variază de la o localitate la alta (45 ha în comuna General Berthelot, respectiv 250 ha în comuna Pui, în anul 2017), inclusiv de-a lungul perioadei analizate, totuși, suprafața cultivată la nivelul Țării Hațegului rămânând constantă, în jur de 1900 ha. Dotarea tehnică s-a îmbunătățit și pentru această cultură, fermierii achiziționându-și utilaje de plantat și combine de recoltat cartofi, eliminând astfel, în mare parte, munca fizică.

Tabelul 4.31.

Suprafețele cultivate (ha) și producțiile obținute (kg/ha) la cultura de cartof în Țara Hațegului

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	100,0	16333
Breteia Română	193,3	9333
Densuș	176,0	9647
General Berthelot	53,3	9948
Pui	250,0	11833
Răchitova	150,7	9500
Râu de Mori	173,7	15016
Sarmizegetusa	105,0	6267
Sălașu de Sus	230,7	12333
Sântămăria-Orlea	180,0	11050
Totești	133,0	15672
Hațeg	147,7	10937
Țara Hațegului	1893,3	11211

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Ponderile suprafețelor deținute de cultura cartofului în Țara Hațegului, nu prezintă mari variații de la o comună la alta, situându-se aproximativ în intervalul 5-10 %, cu excepția comunei Pui (13,2 %) și a comunei General Berthelot (2,4 %).

Tabelul 4.32.

Ponderea suprafețelor cultivate la cultura de cartof pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	5,3
Breteia Română	10,2
Densuș	9,3
General Berthelot	2,8
Pui	13,2
Răchitova	7,9
Râu de Mori	9,2
Sarmizegetusa	5,6
Sălașu de Sus	12,2
Sântămăria-Orlea	9,5
Totești	7,0
Hațeg	7,8
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Legumele în Țara Hațegului se cultivă atât în grădinile gospodăriilor, cât și în câmp, pe suprafețe ce variază de la o localitate la alta, în principal pentru consumul propriu. Cele mai mari suprafețe sunt cultivate cu varză, tomate, ceapă, morcovi, fasole și ardei, ponderile acestora variind de la o localitate la alta. Membrii gospodăriilor alocă o mare parte din timp întreținerii culturilor de legume, acestea fiind fertilizate în principal cu gunoi de grajd, provenit de la animalele din gospodărie.

Figura 4.8. Cultură de legume în câmp – Țara Hațegului
(foto: Miroslav Raicov)

Tabelul 4.33.

**Suprafețele cultivate (ha) și a producțiile obținute (kg/ha) la legume
în Țara Hațegului**

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	31,7	9698
Bretea Română	188,0	10983
Densuș	48,0	9972
General Berthelot	20,7	8553
Pui	140,0	12829
Răchitova	77,7	11932
Râu de Mori	47,3	16413
Sarmizegetusa	43,0	7125
Sălașu de Sus	78,0	7060
Sântămăria-Orlea	83,3	9096
Totești	65,3	12260
Hațeg	56,7	10716
Țara Hațegului	879,7	10553

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Suprafețe mai mari, regăsim în localitățile Bretea Română și Pui, 190 ha, respectiv 140 ha, acestea deținând împreună cu comuna Răchitova și Sântămăria-Orlea o pondere de 56% din total suprafață cultivată cu legume în Țara Hațegului.

Tabelul 4.34

Ponderea suprafețelor cultivate cu legume pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	3,6
Bretea Română	21,4
Densuș	5,5
General Berthelot	2,4
Pui	15,9
Răchitova	8,8
Râu de Mori	5,4
Sarmizegetusa	4,8
Sălașu de Sus	8,9
Sântămăria-Orlea	9,5
Totești	7,4
Hațeg	6,5
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Figura 4.9. Cultură de lucernă – Țara Hațegului

(foto: Miroslav Raicov)

Ținând cont de numărul destul de mare de animale din zonă, fermierii asigură baza furajeră a acestora prin cultivarea de plante de nutreț, în principal lucernă și trifoi. De asemenea, se cultivă, în jur de 60 ha de sfeclă furajeră, în localitățile Sălașu de Sus, Râu de Mori și Hațeg. Din păcate, porumbul pentru siloz, care reprezintă un furaj cu calități deosebite în furajarea vacilor de lapte, este cultivat pe suprafețe foarte mici.

Suprafețele cultivate (ha) și a producțiile obținute (kg/ha) la plantele de nutreț, în ogor propriu, în Țara Hațegului

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	43,3	8469
Breteia Română	970,0	14523
Densuș	121,3	13246
General Berthelot	142,0	7984
Pui	186,0	13501
Răchitova	113,7	13768
Râu de Mori	326,0	12517
Sarmizegetusa	76,7	9072
Sălașu de Sus	249,0	10879
Sântămăria-Orlea	111,3	10849
Totești	58,0	16847
Hațeg	200,0	12802
Țara Hațegului	2597,3	12038

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

În cazul plantelor de nutreț, cele mai mari ponderi a suprafețelor cultivate cu acestea, le regăsim în localitățile Bretea Română, Sălașu de Sus, Hațeg și Râu de Mori, care dețin împreună o pondere de 69,9%.

Tabelul 4.36.

Ponderea suprafețelor cultivate la plantele de nutreț pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	1,7
Breteia Română	37,3
Densuș	4,7
General Berthelot	5,5
Pui	7,2
Răchitova	4,4
Râu de Mori	12,6
Sarmizegetusa	2,9
Sălașu de Sus	9,5
Sântămăria-Orlea	4,3
Totești	2,2
Hațeg	7,6
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Suprafața ocupată cu pășuni a înregistrat o scădere de 3,9% pe total Țara Hațegului, în perioada analizată, ca efect al evoluțiilor diferite pe fiecare localitate în parte. Scăderi mai mari s-au înregistrat în comuna Baru.

Tabelul 4.37.

**Suprafețele (ha) și a producțiile obținute (kg/ha) la pășuni naturale (masă verde)
în Țara Hațegului**

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	2594,7	5849
Bretea Română	2133,7	4724
Densuș	1619,3	6000
General Berthelot	385,0	4974
Pui	3789,0	4139
Răchitova	1021,0	4167
Râu de Mori	12146,7	4233
Sarmizegetusa	1864,3	4167
Sălașu de Sus	5887,3	4031
Sântămăria-Orlea	1851,0	4667
Totești	247,7	6333
Hațeg	828,3	4444
Țara Hațegului	33539,7	4844

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Figura 4.10. Fânețe naturale în Țara Hațegului
(foto: Ciprian Mihăescu; prelucrare: Adrian Băneș)

Referitor la ponderile suprafețelor deținute de pășunile naturale, în 3 din cele 12 localități componente ale Țării Hațegului (Râu de Mori, Sălașu de Sus și Pui), care dețin 66,5% din pășunile arealului definit în anul 2017, suprafața ocupată cu pășuni s-a menținut aproximativ constantă sau a înregistrat mici creșteri, situație posibil explicabilă, printre altele, prin practicarea activității de creștere a animalelor.

Tabelul 4.38.

Ponderea suprafețelor deținute de pășunile naturale pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	7,7
Bretea Română	6,3
Densuș	4,8
General Berthelot	1,1
Pui	11,3
Răchitova	3,0
Râu de Mori	36,2
Sarmizegetusa	5,6
Sălașu de Sus	17,6
Sântămăria-Orlea	5,5
Totești	0,7
Hațeg	2,5
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Suprafața ocupată cu fânețe a crescut extrem de puțin pe ansamblul Țării Hațegului cu 0,5% în anul 2017 comparativ cu anul 2010, cu aceleași mici oscilații de la o localitate la alta. Astfel, în timp ce în comunele Baru, Densuș, Pui, Râu de Mori, Sarmizegetusa, Sălașu de Sus, Sântămăria Orlea, Totești se înregistrează o tendință de menținere sau creștere a suprafeței ocupate cu fânețe, în celelalte localități se remarcă un mic trend descrescător al acestora, cea mai însemnată diminuare fiind vizibilă în localitatea Răchitova (-8,1% în anul 2017 față de 2010).

Din punct de vedere al localităților componente, cele mai mari ponderi ale suprafeței ocupate cu fânețe în total suprafață cu fânețe a Țării Hațegului, revin comunelor Pui, Sălașu de Sus și Baru (53% în anul 2017) pentru ca celelalte localități să înregistreze ponderi cuprinse între 2% în Totești până la 8,4% la Sarmisegetusa în anul 2017.

Tabelul 4.39.

**Suprafețele (ha) și a producțiile obținute (kg/ha) la fânețe naturale (masă verde)
în Țara Hațegului**

Localitatea	Media	
	Suprafața	Producția
Baru	2533,0	7333
Breteia Română	1270,7	6658
Densuș	943,7	7183
General Berthelot	540,7	6000
Pui	6082,7	6060
Răchitova	1609,3	6000
Râu de Mori	1664,7	6133
Sarmizegetusa	1745,3	4167
Sălașu de Sus	2658,7	5333
Sântămăria-Orlea	1027,0	5031
Totești	424,0	9333
Hațeg	858,7	6000
Țara Hațegului	21358,3	6270

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Tabelul 4.40.

Ponderea suprafețelor deținute de fânețele naturale pe comune în Țara Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	11,9
Breteia Română	6,0
Densuș	4,4
General Berthelot	2,5
Pui	28,5
Răchitova	7,6
Râu de Mori	7,8
Sarmizegetusa	8,1
Sălașu de Sus	12,5
Sântămăria-Orlea	4,8
Totești	2,0
Hațeg	4,0
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după fișele AGR2A și 2B de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Referindu-ne la suprafața ocupată atât cu pășuni cât și cu fânețe, aceasta poate constitui un punct de plecare în dezvoltarea activităților de creștere a animalelor, activități ce trebuie, evident, integrate cu unități de procesare a produselor agricole. De asemenea, mai departe, este necesară și dezvoltarea de activități conexe neagricole sau de activități suport pentru agricultură.

4.5. Efectivele de animale din Țara Hațegului

Analizând evoluția numărului de animale pe specii, se constată că, efectivele de bovine, porcine și cabaline scad în perioada analizată, iar efectivele de ovine și caprine cresc. De asemenea, în Țara Hațegului există multe familii de albine.

Tabelul 4.41.

Efectivele de animale din Țara Hațegului, nr.

Specia	Capete
Bovine	10160
Ovine	36076
Caprine	2227
Porcine	5751
Păsări	109964
Cabaline	1694
Albine - familii	5981

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

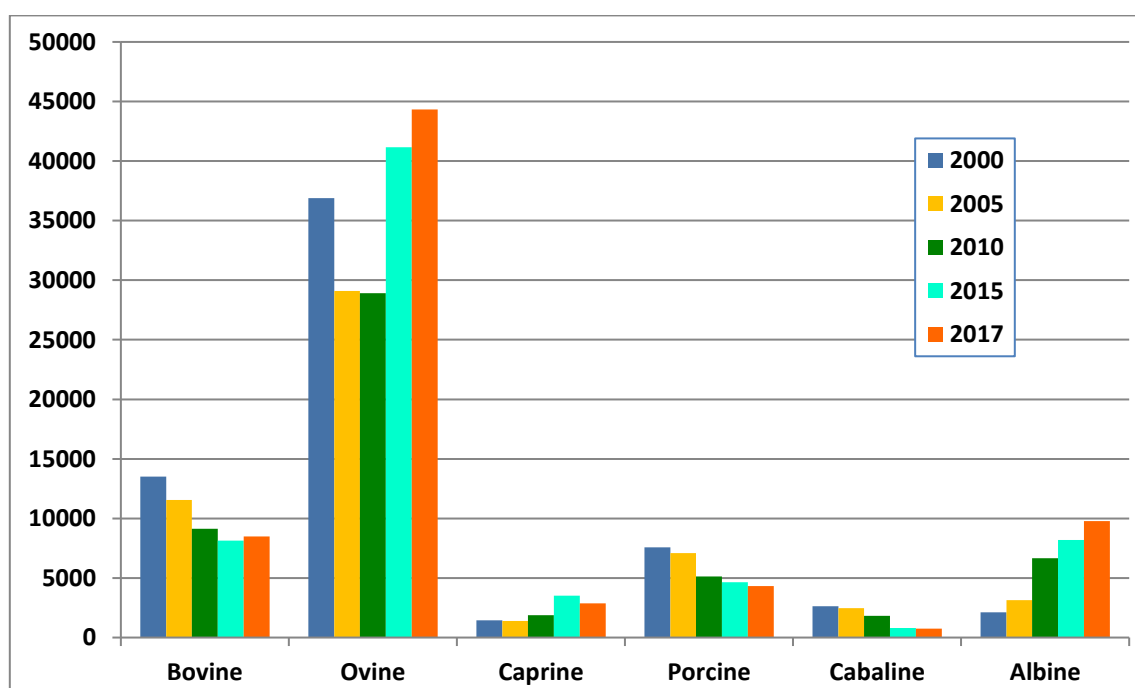

Figura 4.11. Evoluția efectivelor de animale din Țara Hațegului, (nr.)

În continuare prezentăm efectivele de animale pe fiecare specie și localități. Datele provin de la Direcția pentru Agricultură și Dezvoltare Rurală Hunedoara și de la compartimentul Agricol al primăriilor din Țara Hațegului, și prezintă situația efectivelor de animale din gospodăriile populației la 31.12 a fiecărui an.

Efectivele de bovine din Țara Hațegului se află pe un trend puternic descendent, diminuându-se cu 62,91% pe total în anul 2017 comparativ cu anul 2000. Această prăbușire a efectivelor este rezultatul involuțiilor înregistrate în creșterea bovinelor pe fiecare localitate componentă.

Figura 4.12. Turmă de vaci pe pășune în comuna General Berthelot (Țara Hațegului)
(foto: Adrian Băneș)

Tabelul 4.42.

Efectivele de bovine din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	642
Bretea Română	1447
Densuș	633
General Berthelot	357
Pui	1958
Răchitova	798
Râu de Mori	1014
Sarmizegetusa	406
Sălașu de Sus	1210
Sântămăria-Orlea	764
Totești	438
Hațeg	493
Țara Hațegului	10160

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Din punct de vedere al ponderii efectivelor de bovine din fiecare comună în total efective bovine din Țara Hațegului, perioada 2000-2017, posibili generatori de activități agricole în acest domeniu sau de dezvoltare a afacerilor existente sunt comunele Pui, Sântămăria-Orlea și Bretea Română, care dețin cumulativ o pondere de 46% din efectivele de bovine ale Țării Hațegului, foarte aproape de acestea situându-se și comunele Sălașu de Sus și Râu de Mori.

Tabelul 4.43

Ponderea efectivelor de bovine din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	6,3
Bretea Română	14,0
Densuș	6,1
General Berthelot	3,5
Pui	19,9
Răchitova	7,9
Râu de Mori	10,0
Sarmizegetusa	4,0
Sălașu de Sus	11,7
Sântămăria-Orlea	7,6
Totești	4,3
Hațeg	4,7
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

O situație mai favorabilă se înregistrează în privința efectivelor de ovine, a căror dezvoltare este susținută și de existența suprafețelor considerabile de pășuni și fânețe.

Figura 4.13. Turmă de oi în comuna Densuș (Țara Hațegului)

(foto: Adrian Băneș)

Chiar dacă, pe total, efectivele de ovine s-au diminuat cu 18,9% în anul 2010,

comparativ cu 2000, în anii următori efectivele au crescut în aproape toate localitățile Țării Hațegului, aceasta fiind de 20,17% în anul 2017 comparativ cu 2000, respectiv 52,4% în anul 2017 comparativ cu 2010, confirmând caracterul tradițional al acestei ocupații. Unele Scăderi inexplicabile ale efectivelor de ovine se înregistrează în comuna Râu de Mori și Sălașu de Sus, comune cu potențial mare din acest punct de vedere, ținând cont de suprafețele mari de pășuni și fânețe deținute.

Tabelul 4.44.

Efectivele de ovine din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	1672
Bretea Română	5160
Densuș	2748
General Berthelot	2438
Pui	9182
Răchitova	1320
Râu de Mori	2240
Sarmizegetusa	1353
Sălașu de Sus	2797
Sântămăria-Orlea	3034
Totești	2980
Hațeg	1154
Țara Hațegului	36076

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Tabelul 4.45.

Ponderele efectivelor de ovine din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	4,6
Bretea Română	14,1
Densuș	7,9
General Berthelot	6,3
Pui	26,2
Răchitova	3,6
Râu de Mori	6,2
Sarmizegetusa	3,9
Sălașu de Sus	7,9
Sântămăria-Orlea	8,1
Totești	8,0
Hațeg	3,0
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Din punct de vedere al structurii pe localitățile componente, este de remarcat ponderea ridicată și în creștere a efectivelor de ovine din localitățile Pui, Bretea Română și Sântămăria Orlea care dețin împreună 51% din efectivele de ovine ale Țării Hațegului.

La ora actuală în Țara Hațegului, creșterea efectivelor ce caprine și ovine este stimulată și de producția de „Vîrșli de SĂLAȘU”, **produs tradițional atestat** (conform Ordinului Ministerului Agriculturii, Alimentației și Pădurilor nr. 339/19.05.2003 privind aprobarea Listei cuprinzând indicațiile geografice protejate și recunoscute în România pentru produse alimentare), materia primă de bază în prepararea lor fiind carnea „macră” de oaie și capră din rase autohtone, iar membranele folosite pentru obținerea acestor cârnați fiind intestinale de oaie. În consecință, perioada 2000-2017 se caracterizează printr-o tendință de creștere și a efectivelor de caprine atât pe total cât și în majoritatea localităților componente.

Tabelul 4.46.

Efectivele de caprine din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	216
Bretea Română	278
Densuș	232
General Berthelot	50
Pui	78
Răchitova	48
Râu de Mori	628
Sarmizegetusa	64
Sălașu de Sus	260
Sântămăria-Orlea	172
Totești	41
Hațeg	159
Țara Hațegului	2227

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Astfel, din cele 12 localități ale Țării Hațegului, în 9 din acestea procentul efectivelor de caprine a crescut în perioada analizată. Creșteri importante s-au înregistrat în localitățile Hațeg, Baru, Sălașu de Sus și Râu de Mori, care dețin 60,1% din efectivele de caprine din Țara Hațegului.

Ponderi mai mici ale efectivelor de caprine se înregistrează în comunele General Berthelot, Răchitova, Totești, Sarmizegetusa și Pui.

Tabelul 4.47.

Ponderea efectivelor de caprine din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	8,2
Bretea Română	11,0
Densuș	10,3
General Berthelot	2,3
Pui	4,1
Răchitova	2,3
Râu de Mori	33,5
Sarmizegetusa	3,1
Sălașu de Sus	9,9
Sântămăria-Orlea	7,6
Totești	2,0
Hațeg	5,7
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

O tendință de diminuare se înregistrează și în privința efectivelor de porcine, care s-au redus în interval de 17 ani cu nu mai puțin de 43% pe total. Singura excepție de la tendința generală, o regăsim în comun Totești în care efectivele de porcine au crescut de la 511 capete în anul 2000, la 649 capete în anul 2017.

Tabelul 4.48.

Efectivele de porcine din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	179
Bretea Română	898
Densuș	443
General Berthelot	283
Pui	877
Răchitova	356
Râu de Mori	975
Sarmizegetusa	163
Sălașu de Sus	367
Sântămăria-Orlea	271
Totești	623
Hațeg	349
Țara Hațegului	5751

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Ca pondere a efectivelor din fiecare localitate în total, sunt de remarcat comunele Pui, Râu de Mori, Bretea Română și Totești, a căror pondere cumulată în total efective de porcine este de 72,8%. Efectivele de porcine au scăzut și prin prisma faptului că, în zonă, nu există niciun punct de sacrificare și prelucrare a cărnii de porc. Porcii sunt crescuți în gospodării individuale, mare parte fiind destinați consumului propriu.

Tabelul 4.49.

Ponderea efectivelor de porcine din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	3,1
Bretea Română	15,9
Densuș	7,2
General Berthelot	4,9
Pui	15,9
Răchitova	6,3
Râu de Mori	17,4
Sarmizegetusa	2,9
Sălașu de Sus	6,1
Sântămăria-Orlea	4,4
Totești	11,1
Hațeg	5,6
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Tabelul 4.50.

Efectivele de păsări din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	5777
Bretea Română	13772
Densuș	9841
General Berthelot	4608
Pui	13866
Răchitova	5867
Râu de Mori	12834
Sarmizegetusa	6092
Sălașu de Sus	10187
Sântămăria-Orlea	12585
Totești	8290
Hațeg	8899
Țara Hațegului	109964

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Efectivele de păsări au înregistrat o creștere foarte mică la nivel zonal, cu anumite oscilații între localitățile componente ale Țării Hațegului.

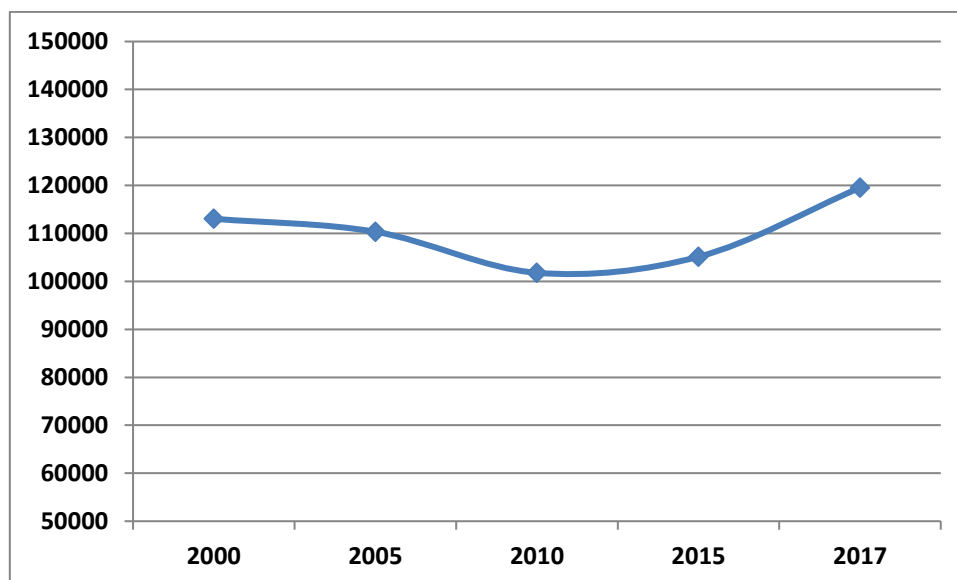

Figura 4.14. Evoluția efectivelor de păsări din localitățile Țării Hațegului, nr.

Pe localități componente, cele mai mari ponderi în total efective de păsări se înregistrează în localitățile Râu de Mori, unde activează și o fermă de creștere a păsărilor cu un efectiv de aproximativ 20000 de capete, Sântămăria Orlea și Pui, al căror procent cumulativ în total s-a majorat de la 31,5% (2000) la 48,8% (2017).

Tabelul 4.51.

Efectivele de păsări din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	5,3
Bretea Română	12,6
Densuș	8,9
General Berthelot	4,2
Pui	12,5
Răchitova	5,4
Râu de Mori	11,4
Sarmizegetusa	5,6
Sălașu de Sus	9,3
Sântămăria-Orlea	11,5
Totești	7,6
Hațeg	8,2
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

O situație diferită se înregistrează în privința efectivelor de cabaline, al căror număr se înscrie pe un trend puternic descendent, de peste 350% pe total Țara Hațegului, în anul 2017 comparativ cu anul 2000. Dacă facem referire la localitățile componente, cele mai mari scăderi s-au înregistrat în comunele Pui, Sălașu de Sus Baru. Cel mai mare efectiv de cabaline, peste 100, sunt în comuna Râu de Mori (165) și Densuș (105).

Figura 4.15. Cai pe pășunea din vecinătatea comunei Pui (Țara Hațegului)
(foto: Ciprian Mihăescu; prelucrare: Adrian Băneș)

Tabelul 4.52.

Efectivele de cabaline din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Capete
Baru	184
Bretea Română	147
Densuș	131
General Berthelot	40
Pui	450
Răchitova	34
Râu de Mori	185
Sarmizegetusa	100
Sălașu de Sus	187
Sântămăria-Orlea	122
Totești	74
Hațeg	57
Țara Hațegului	1694

Sursa: date prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Utilitatea cabalinelor în desfășurarea anumitor activități cu caracter agricol și neagricol a condus la o pondere ridicată a acestora în comunele Râu de Mori, Densuș, Pui și Sântămăria-Orlea, a căror pondere în total efective de cabaline se ridică la 62% din efective în anul 2017.

Tabelul 4.53.

Ponderea efectivelor de cabaline din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	10,6
Bretea Română	8,2
Densuș	9,5
General Berthelot	2,3
Pui	23,9
Răchitova	2,4
Râu de Mori	12,1
Sarmizegetusa	6,8
Sălașu de Sus	9,3
Sântămăria-Orlea	8,2
Totești	4,6
Hațeg	3,9
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Una dintre activitățile agricole, cu potențial de dezvoltare locală, o constituie apicultura, pe fondul creșterii substanțiale a numărului de familii de albine din localitățile Țării Hațegului.

Tabelul 4.54.

Familiile de albine din localitățile Țării Hațegului, nr.

Localitatea	Stupi
Baru	214
Bretea Română	960
Densuș	638
General Berthelot	300
Pui	563
Răchitova	738
Râu de Mori	331
Sarmizegetusa	282
Sălașu de Sus	566
Sântămăria-Orlea	271
Totești	512
Hațeg	1026
Țara Hațegului	5981

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

Numărul de familii de albine a înregistrat creșteri importante în perioada anilor 2000-2017, atât la nivel de comună, cât și la nivelul întregii zone. Această creștere se datorează în special datorită subvenționării acestui sector, atât din fonduri naționale, cât și europene. În zonă sunt mulți fermieri care au beneficiat de măsura de instalare a tinerilor fermieri și de măsura privind sprijinirea fermelor agricole de semisubzistență. Această activitate aduce beneficii atât din punct de vedere asupra mediului, cât și asupra obținerii unor surse semnificative de venit, prin valorificarea produselor obținute. De asemenea, produsele apicole obținute sunt de calitate ridicată, datorită floristicii diversificate și nepoluat din zonă.

Referindu-ne la localități componente, cele mai mari ponderi în total familii de albine se înregistrează în localitățile Răchitova, Bretea Română, Densuș, Sălașu de Sus și Hațeg, al căror procent cumulativ este de 72,5%.

Tabelul 4.55.

Ponderea familiilor de albine din localitățile Țării Hațegului, %

Localitatea	%
Baru	4,0
Bretea Română	15,9
Densuș	9,7
General Berthelot	5,1
Pui	9,3
Răchitova	10,2
Râu de Mori	6,0
Sarmizegetusa	5,6
Sălașu de Sus	7,9
Sântămăria-Orlea	6,8
Totești	6,7
Hațeg	17,6
Țara Hațegului	100,0

Sursa: date medii prelucrate după Rapoartele tehnico-operative asupra situației din zootehnie de la DAJ Hunedoara și de la primăriile comunelor

4.6. Valoarea producției agricole în Țara Hațegului

Tabelul 4. 56.

Valoarea și structura producției vegetale în Țara Hațegului

Țara Hațegului	Valoarea producției vegetale, lei	Structura producției vegetale. %
Grâu	5553777	3,9
Orz	1080179	0,8
Ovăz	808551	0,6
Porumb	11055271	7,7
Legume	63821907	44,5
Cartofi	13974319	9,8
Pl. de nutreț	7370336	5,1
Pășuni	21507867	15,0
Fânețe	18132391	12,7
TOTAL	143304598	100

Sursa: calculații proprii

Tabelul 4. 57.

Valoarea și structura producției zootehnice în Țara Hațegului

Țara Hațegului	Valoarea producției zootehnice, lei	Structura producției zootehnice
Bovine	46624243	66,6
Ovine	6795115	9,7
Caprine	508016	0,7
Porcine	4237888	6,1
Păsări	5201592	7,4
Cabaline	3673400	5,2
Albine	2943480	4,2
TOTAL	69983734	100

Sursa: calculații proprii

Tabelul 4.58.

Valoarea producției agricole în Țara Hațegului

Comune	Suprafața agricolă, ha	Valoarea producției agricole, lei	Valoarea producției agricole, lei/ha
Baru	14571	14006006	961,2
Breteia Română	10036	26736640	2664,1
Densuș	13612	14574087	1070,7
General Berthelot	3074	6780419	2205,7
Pui	22879	37053425	1619,5
Răchitova	7359	14952485	2031,9
Râu de Mori	38632	28421028	735,7
Sarmizegetusa	7312	8046129	1100,4
Sălașu de Sus	22303	20262436	908,5
Sântămăria-Orlea	6780	15680397	2312,7
Totești	2203	14025331	6366,5
Hațeg	6433	12749949	1982,0
Total Țara Hațegului	155194	213288332	1374,3

Sursa: calculații proprii

Tabelul 4.59.

Valoarea și structura producției agricole în Țara Hațegului

Comune	Valoarea producției		Total, lei	%	
	Vegetal, lei	Zootehnic, lei		Vegetal	Zootehnic
Baru	9811036	4194970	14006006	70,0	30,0
Breteia Română	17512829	9223811	26736640	65,5	34,5
Densuș	10034577	4539510	14574087	68,9	31,1
General Berthelot	3862744	2917675	6780419	57,0	43,0
Pui	22621401	14432024	37053425	61,1	38,9
Răchitova	9941092	5011393	14952485	66,5	33,5
Râu de Mori	21195392	7225636	28421028	74,6	25,4
Sarmizegetusa	5297877	2748252	8046129	65,8	34,2
Sălașu de Sus	13605477	6656959	20262436	67,1	32,9
Sântămăria-Orlea	10137801	5542596	15680397	64,7	35,3
Totești	10108363	3916968	14025331	72,1	27,9
Hațeg	9176009	3573940	12749949	72,0	28,0
Țara Hațegului	143304598	69983734	213288332	67,2	32,8

Sursa: calculații proprii

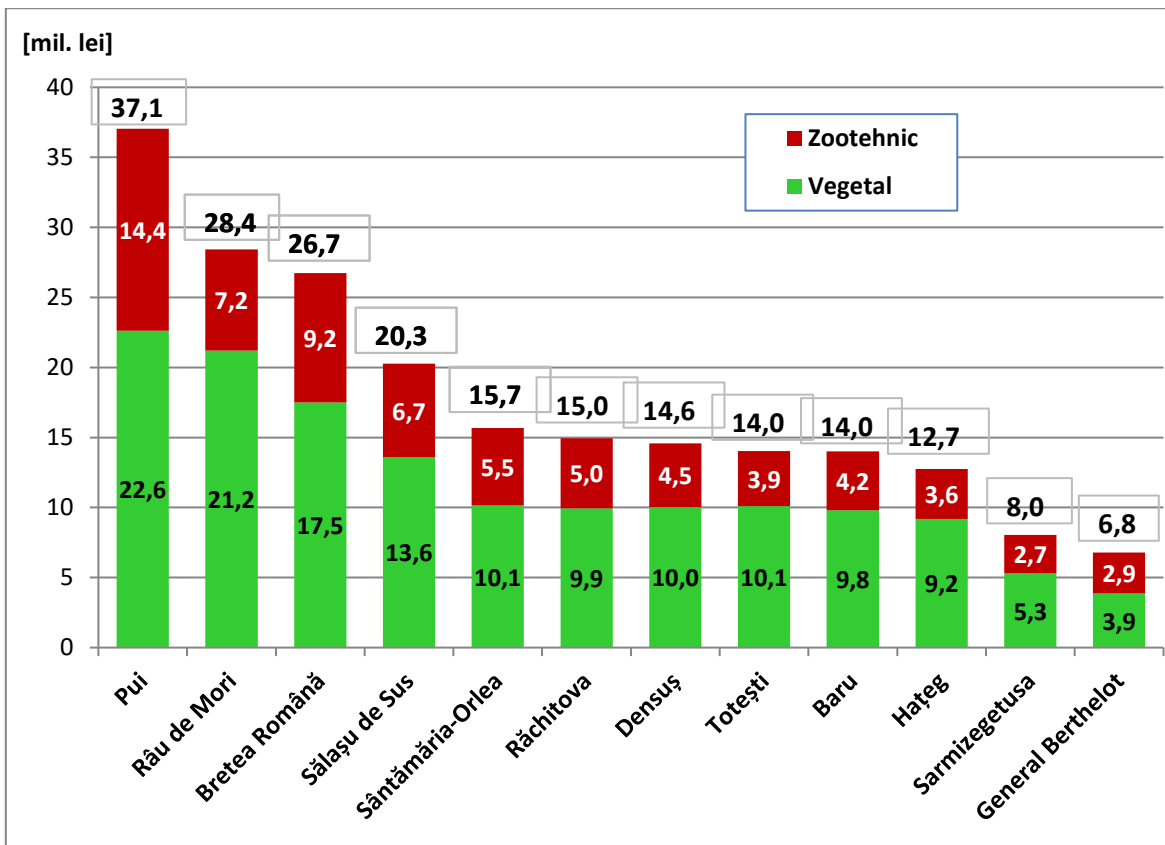

Figura 4.16. Producția agricolă pe comune, mil. lei

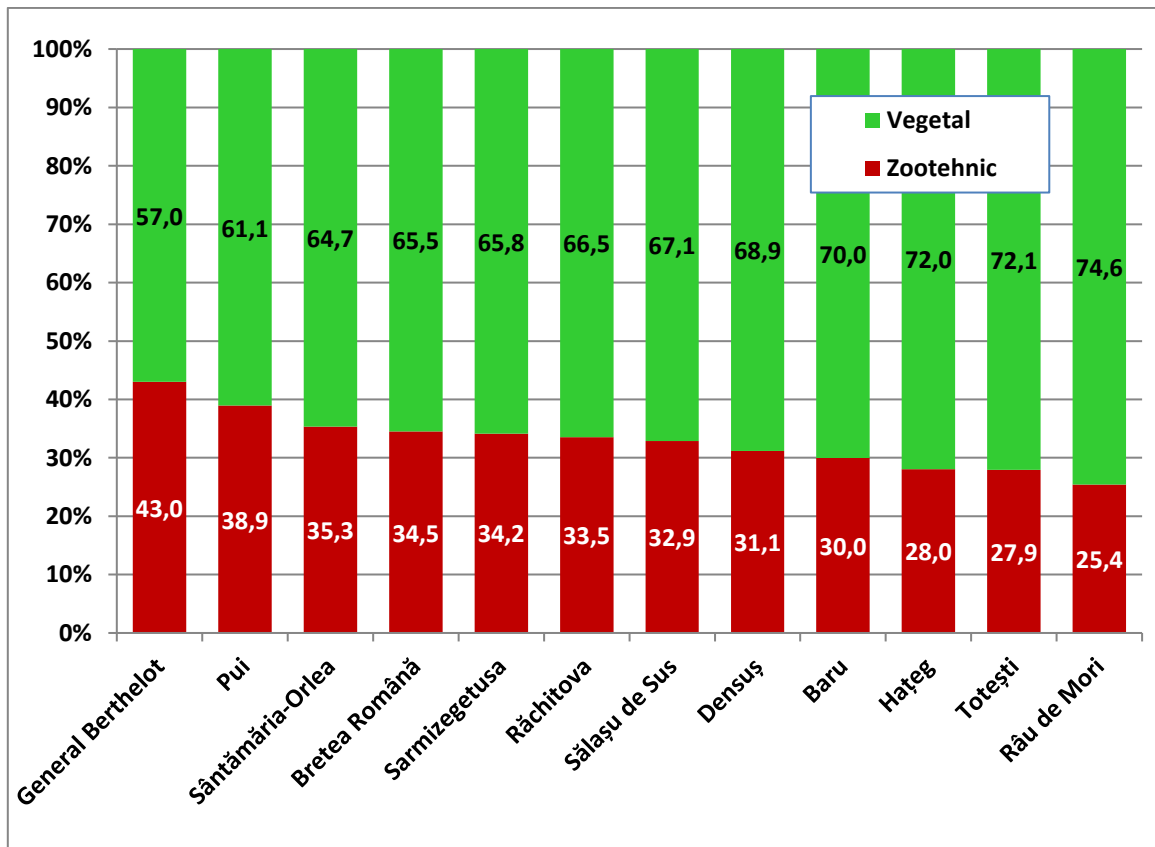

Figura 4.17. Structura producției agricole pe comune, %

4.7. Analiza SWOT – Agricultura Țării Hațegului

Tabelul 4.60.

Analiza SWOT a agriculturii și dezvoltării rurale în Țara Hațegului

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Condițiile climatice favorabile pentru agricultură; – Existența de suprafețe agricole mari cu pășuni și fânețe; – Tradiție în creșterea animalelor: vaci, oi, capre, cai; – Existența unor ferme care funcționează cu succes; – Forme de relief corespunzătoare dezvoltării agriculturii, creșterii animalelor și agroturismului; – Utilizarea redusă a pesticidelor și îngrășămintelor; – Potențial piscicol și de vânătoare ridicat; – Realizarea de produse alimentare tradiționale și băuturi tradiționale; – Recoltarea de produse ale pădurii și comercializarea lor: ciuperci, fructe de pădure; – Existența posesorilor în unele localități; – Existența produselor cu specificitate tradițională și locală. 	<ul style="list-style-type: none"> – Prezența suprafețelor de teren necultivate; – Fărâmițarea proprietăților funciare; – Împăduriri necontrolate ale pășunilor și fânețelor; – Management de slabă calitate în domeniul exploatarei agricole; – Birocratizarea excesivă a legislației și instituțiilor; – Absența motivației și a resurselor materiale care să faciliteze angajarea specialiștilor din agricultură în mediul rural; – Accesul redus la servicii de consultanță rurală, datorită inexistenței acestor posturi la nivel local; – Absența unei bănci agricole care să finanțeze cu prioritate agricultura și dezvoltarea rurală; – Specii de pomi fructiferi endemice și valoroase slab reprezentate; – Acoperirea cu servicii medicale veterinare este redusă; – Nivelul scăzut de prelucrare a produselor agricole și zootehnice, cu valoare adăugată redusă; – Insuficiența spațiilor de depozitare autorizate a legumelor și fructelor.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Posibilitatea creșterii nivelului de informare în accesarea proiectelor europene; – Posibilitatea dezvoltării centrelor de colectarea și procesare a produselor agricole; – Posibilitatea dezvoltării fermelor zootehnice prin accesarea de fonduri europene; 	<ul style="list-style-type: none"> – Presiunea de reducere accentuată asupra forței de muncă active; – Slaba absorbție a fondurilor europene; – Slaba informare a agricultorilor cu privire la normele europene; – Inexistența unei piețe active și constante pentru desfacerea produselor agricole; – Concurența marilor producători agricoli și a distribuitorilor;

<ul style="list-style-type: none"> –Posibilitatea dezvoltării meșteșugurilor și a tradițiilor bazate pe produse agricole locale; –Existența cadrului și inițiativelor de sprijinire și încurajare a comercializării de produse tradiționale; –Creșterea competitivității sectorului agricol prin sprijinirea tinerilor fermieri în dezvoltarea afacerilor; –Posibilitatea introducerii și re-introducerii de specii pomicole valoroase; –Posibilitatea valorificării superioare a potențialului de vânătoare și pescuit; –Posibilitatea dezvoltării microfermelor în mediul rural cu cofinanțare publică. 	<ul style="list-style-type: none"> – Abundența produselor alimentare din alte țări pe piețele de aprovizionare; – Creșterea perioadelor de secetă pe timpul unui an, coroborată cu lipsa sistemelor de irigații, conduce la producții agricole scăzute și de slabă calitate; – Lipsa asigurărilor pentru agricultură, lipsa de informare sau mentalitatea învechită.
---	---

Capitolul 5.

EXPLOATAȚII AGRICOLE ÎN ȚARA HAȚEGULUI – PREZENTAREA STUDIILOR DE CAZ

5.1. Ferma vegetală - S.C.GLOBAL AGRI SRL – comuna Totești, sat Păclișa

Societatea Global Agri SRL a fost înființată în anul 2005, în comuna Totești, sat Păclișa, având domeniu de activitate cultivarea cerealelor și comerțul cu cereale. Este cea mai mare fermă din zonă, aceasta cultivând în jur de 1200 ha de teren agricol pe raza comunei Totești și a orașului Hațeg. Terenul este cultivat cu porumb – 400 ha, rapiță – 300 ha, păioase – 300 ha, floarea soarelui – 100 ha, soia – 50 ha și lucernă – 50 ha.

Figura 5.1. Culturi de triticale și de rapiță, S.C. Global Agri SRL

(sursa: <https://global-agri-srl.business.site/>)

Ținând cont de condițiile climatice din zonă și a calității terenurilor, producțiile medii obținute sunt de 5 t/ha la cereale păioase, 7 t/ha la porumb, 2,5 t/ha la rapiță și de 2 t/ha la floarea soarelui și soia. În plus, terenurile cultivate fiind răspândite pe teritoriul comunei Totești și a orașului Hațeg, exploatarea se confruntă cu un grad ridicat de fărâmițare al acestora. Exploatarea acestor terenuri fărâmițate duce atât la creșterea costurilor de producție pe unitatea de suprafață, cât și la diminuarea producției.

Figura 5.2. Parcul de utilaje agricole, S.C. Global Agri SRL
(sursa: <https://global-agri-srl.business.site/>)

Ferma deține 7 tractoare (100 - 250 CP), 2 combine și toată gama de utilaje necesare exploatării terenului. Utilajele în cea mai mare parte sunt noi, de capacități medii, optime pentru cultivarea terenurilor fărâmițate deținute de fermă. Pentru transportul cerealelor, ferma deține și câteva camioane cu benă.

Administratorii fermei au accesat fonduri europene prin submăsura 4.2, ”Sprijin pentru investiții în procesarea/ marketingul produselor agricole”, în valoare de 1061633 euro, din care 530816 euro (ceea ce reprezintă 50%) contribuție PNDR, pentru construcția unei baze de recepție, condiționare și depozitare a cerealelor. Perioada de implementare a acestui proiect este 2020-2023, dar fermierul a reușit să finalizeze această investiție în luna septembrie 2021.

Figura 5.3. Panoul proiectului accesat din fonduri europene de firma S.C. Global Agri SRL
(foto: Adrian Băneș)

Această investiție a fost realizată atât pentru depozitarea producției proprii obținute, cât și pentru achiziția de cereale de la fermierii din zonă care nu prezintă interes pentru marii

traderi. În acest fel, fermierul poate să depoziteze cerealele și să le comercializeze în perioadele când prețul acestora este mai mare și să nu vândă imediat după recoltare. Baza de recepție deține și un uscător cu o capacitate de 200 t/24 h.

Figura 5.4. Silozurile, baza de recepție, condiționare și depozitare a cerealelor
(foto: Adrian Băneș)

Pentru a obține randamente mai mari pe unitatea de suprafață, în fermă sunt utilizate îngrășăminte chimice și pesticide de cea mai bună calitate. În fermă se cultivă, în principal, soiuri și hibrizi, care au o productivitate mare. Societatea produce grâu de sămânță, atât pentru necesitățile proprii, cât și pentru vânzare pe piață, fiind certificată în acest scop de către ISTIS. De asemenea, la sediul societății funcționează și o fitofarmacie, din care fermierii mai mici își pot procura pesticidele și îngrășămintele necesare.

În viitor, administratorii fermei își propun mărirea suprafeței cultivate prin achiziția de noi terenuri din zonă, să investească în achiziția de noi utilaje și construcția unui FNC pentru a transforma o parte din cerealele obținute în furaje concentrate.

Referitor la problemele existente la nivelul fermei, amintim:

- deși zona are o rețea hidrografică destul de bogată, cu toate acestea ferma nu reușește să-și irige terenurile pentru că nu primește autorizațiile de mediu necesare amenajării unor bazine de colectare a apei;

- în anul 2015, din cauza "Identificării fără echivoc a parcelelor agricole" cerută de APIA, exploatarea a pierdut mare parte din subvenția pe suprafață;

- creșterea artificială a devizelor de lucrări de către constructori, în cazul implementării proiectelor europene care prevăd realizarea de construcții. Din această cauză, administratorii fermei nu vor mai accesa fonduri europene care prevăd realizarea de construcții, ci doar proiecte care prevăd achiziția de utilaje;

- nevoia de forță de muncă calificată reprezintă o altă problemă cu care se confruntă exploatarea;

- deși animalele sălbatice produc pagube însemnate culturilor agricole, exploatarea nu primește despăgubirile cuvenite conform legii.

5.2. Ferma vegetală Stanislav Dragoș Ilie I.I. – comuna Totești , sat Cârnești

Cultivarea cartofului reprezintă o tradiție în Țara Hațegului, favorizată de condițiile climatice și de relief ale zonei care este clasificată o zonă închisă pentru cartof. Cartoful este cultivat atât în grădinile gospodăriilor, cât și în câmp, pe suprafețe ce variază de la o localitate la alta.

Unul dintre puținii cultivatori de cartofi din Țara Hațegului, este Stanislav Dragoș Ilie, un tânăr care se ocupă, împreună cu tatăl său, de cultivarea cerealelor și a cartofului. Acesta a preluat în anul 2021 exploatarea de la tatăl său și a accesat submăsura 6.1., Instalarea Tinerilor Fermieri, din cadrul Programului Național de Dezvoltare Rurală.

Fermierul cultivă 70 ha de teren, din care 20 ha în proprietate și 50 ha în arendă, nivelul arendei plătite fiind de 600 kg de cereale. Din suprafața totală, 5 ha sunt cultivate cu cartof, 35 ha cu porumb și 30 ha cu grâu și triticale. În anii trecuți, a cultivat și 10 ha de cartof, dar din cauza prețului mic, a importurilor masive de cartof din Polonia și a lipsei forței de muncă, aceștia au redus suprafața cultivată. Acestea au fost și motivele principale pentru care majoritatea cultivatorilor de cartof au renunțat la această cultură, rezultând o scădere însemnată a suprafețelor acestei culturi în Țara Hațegului.

Din punctul de vedere al dotării tehnice, fermierul deține un parc de utilaje bine dotat, format din 4 tractoare, o combină și utilajele aferente necesare desfășurării activității agricole.

Figura 5.5. Dotarea tehnică a fermei vegetale Stanislav Dragoș Ilie I.I. – comuna Totești , sat Cârnești

(foto: Adrian Băneș)

Producțiile obținute la unitatea de suprafață sunt bune pentru calitatea solurilor din zonă. La cultura de grâu, fermierul a obținut o producție medie de 5000 kg/ha, la porumb 7-8000 kg/ha, iar la cartof 30-32 t/ha. Anul acesta (2022), din cauza secetei, producțiile obținute au fost mai scăzute, la porumb 2000 kg/ha, iar la cartof 22 t/ha.

După recoltare, cerealele sunt depozitate într-o hală recent construită, unde sunt înșăcuite la 30 kg și vândute la diverși crescători de animale.

Figura 5.6. Depozitul de cereale, ferma vegetală Stanislav Dragoș Ilie I.I.

(foto: Adrian Băneș)

Costurile de producție în ultimul an au crescut foarte mult, atât la cereale cât și la cartof, în special datorită creșterii prețului îngrășămintelor chimice, pesticidelor și combustibililor. La cultura cartofului, datorită frecvenței bolilor și dăunătorilor, fermierul a fost nevoit să efectueze 8 tratamente împotriva manei și 3 tratamente împotriva gândacului de Colorado.

Figura 5.7. Efectuarea tratamentelor la cartof, ferma vegetală Stanislav Dragoș Ilie I.I.
(foto: Dragoș Ilie Stanislav)

Cartofii sunt plantați cu ajutorul unui utilaj automat. Recoltatul se face semiautomat, din cauza terenului stâncos, cartofii sunt dislocați din pământ cu un utilaj agricol, pe sol în brazdă, adunați și încărcăți manual în saci, de zilieri.

Figura 5.8. Recoltarea cartofilor, ferma vegetală Stanislav Dragoș Ilie I.I.

(foto: Dragoș Ilie Stanislav și Adrian Băneș)

Recolta este depozitată într-un siloz de la fostul CAP Clopotiva (satul vecin), unde, cu un sortator, sunt calibrați și ambalați în saci de 20 kg. Producția de cartofi este valorificată, cu greu, la magazine din Valea Jiului și la restaurante din zonă.

Problemele cu care se confruntă fermierul sunt multiple. Dintre acestea amintim:

- prețul scăzut de valorificare a cartofilor, de numai 1,2 lei/kg, ceea ce, în cele mai multe cazuri, nu acoperă nici costurile de producție;
- lipsa centrelor de colectare și sortare, pentru a putea intra în marile lanțuri de magazine;
- absența cooperativei cultivatorilor de cartofi din Țara Hațegului, pentru a putea obține input-uri la prețuri mai bune, prețuri mai mari pentru valorificarea producției și acces la fondurile europene destinate cooperativelor;
- lipsa forței de muncă;
- penuria de îngrășăminte naturale, datorită efectivelor tot mai scăzute de animale în zonă, care ar putea să scadă costul de producție.

5.3. Ferma legumicolă Huzoni Marian – comuna General Berthelot, sat Tuștea

Legumele se cultivă în Țara Hațegului atât în grădinile gospodăriilor, cât și în câmp, pe suprafețe ce variază de la o localitate la alta, în principal pentru consumul propriu. Cele mai mari suprafețe sunt cultivate cu varză, tomate, ceapă, morcovi, fasole și ardei, ponderile acestora variind de la o localitate la alta.

Unul dintre cultivatorii de legume, în special în spații protejate, este domnul Huzoni Marian, care se ocupă cu legumicultura de aproximativ 14 ani în comuna General Berthelot, sat Tuștea. Acesta cultivă în solarii, pe o suprafață de 20 ari, tomate în ciclul I de producție (primăvara și vara), iar în ciclul al II-lea (iarnă), cultivă ceapă verde, usturoi verde, salată, spanac și ridichi. În câmp, fermierul, cultivă anual 1,5-2 ha de cartofi din soiuri olandeze.

Figura 5.9. Solarul pentru producerea răsadurilor
(foto: Marian Huzoni și Adrian Băneș)

Răsadurile de tomate sunt produse într-un solar încălzit cu lemne și electric la nivelul solului. Anual, produce în jur de 15.000 de fire de tomate, din care aproximativ 7.000 de fire sunt folosite în solarile proprii, iar restul sunt vândute. Cultura de tomate este fertilizată în principal cu gunoi de grajd, odată la doi ani, folosind și îngrășăminte chimice, dar în cantități mici. Combaterea bolilor și dăunătorilor se face, de asemenea, cu cantități moderate de pesticide. Irigarea se realizează printr-un sistem de udare prin picurare.

Producția de tomate este valorificată, pe baza certificatului de producător eliberat de Primăria comunei General Berthelot, în special pe piața din Hunedoara, de la începutul lunii iunie și până la sfârșitul lunii septembrie. În anii trecuți, a produs și tomate cherry, pe care le-a comercializat la pensiunile din zonă. A renunțat, din cauza cantităților mici comandate și a lipsei constanței comenzilor.

Producția de cartofi este, de asemenea, vândută direct în piața din Hunedoara.

Forța de muncă este constituită, în principal, din membrii familiei (d-nul Huzoni, soția și fiica acestora), iar în perioada plantatului și recoltatului folosește și lucrători locali zilieri.

Figura 5.10. Cultura de tomate în solarile Huzoni
(foto: Adrian Băneș)

Fermierul a beneficiat prin Programul Național de Dezvoltare Rurală 2007-2013 de Măsura 141 „Sprijinirea fermelor agricole de semi – subzistență”, care a prevăzut acordarea unui sprijin de 1.500 de Euro/an fermelor de semi – subzistență, pentru o perioadă de cinci ani. Cu aceste sume a achiziționat o freză pentru prelucrarea solului și a extins suprafața cu solarii.

Prin cultivarea suprafeței de 20 ari de solarii și de 1,5-2 ha de cartofi anual, familia Huzoni își asigură venituri suplimentare la bugetul familial.

O mare problemă cu care se confruntă fermierul este legată de desfacerea legumelor, respectiv inexistența centrelor de colectare a legumelor în zonă, fiind nevoit să vândă producția la piața locală, ceea ce ocupă o mare parte din timpul și resursele familiei. O altă problemă este reprezentată de calitatea apei folosite pentru irigații, aceasta fiind calcaroasă, ceea ce atrage după sine schimbarea anuală a sistemului de irigații, cu costurile aferente.

În viitor, fermierul urmărește mărirea suprafeței cultivate cu solarii, dar este restricționat de absența forței de muncă calificate din zonă și a posibilităților de desfacere a unor cantități mai mari și ritmice de produse.

5.4. Ferma de vaci cu lapte S.C. ADI LACT PROD COM SRL comuna General Berthelot, sat Tuștea

În satul Tuștea, comuna General Berthelot, familia Ursu, care deține o fermă de creșterea a vacilor de lapte din anul 2006, cu un efectiv total de 120 de animale, din care 60 vaci de lapte.

Forța de muncă în fermă este asigurată de familie, doamna Minerva Ursu fiind și administratorul societății, soțul, fiul și trei angajați permanenți.

În anul 2008, familia Ursu a achiziționat din Austria, 30 de vaci de lapte, rasa Fleckvieh, pe care a înmulțit-o an de an prin montă artificială cu material seminal de la Stațiunea din Târgu Mureș. Sistemul de creștere al vacilor cu lapte este stabulație liberă, în două grajduri, unul unde furajarea se face din exterior și al doilea în interior, unde vacile se mulg în stand de muls.

Figura 5.11. Grajdurile cu vaci, S.C. Adi Lact Prod Com SRL

(foto: Adrian Băneș)

Producția medie obținută pe cap de vacă este de cca. 18 l/zi. Marea problemă cu care se confruntă ferma, este absența procesatorului care să achiziționeze laptele. Laptele obținut este valorificat, în cea mai mare parte, la piață în Hunedoara, iar o mică parte procesat în telemea pentru piața locală.

Figura 5.12. Tancul de răcire al laptelui, S.C. Adi Lact Prod Com SRL

(foto: Adrian Băneș)

Vițeeii masculi obținuți sunt valorificați la 2 luni după fătare către alte ferme de creștere și îngrășare a tăurașilor. O altă problemă cu care se confruntă ferma constă în prețul mic obținut pe viței. Vițelele, în cea mai mare parte, sunt ținute ca tineret femel de reproducție.

Figura 5.13. Viței, S.C. Adi Lact Prod Com SRL

(foto: Adrian Băneș)

Baza furajeră constă în cea mai mare parte în cultivarea a cca. 120 ha de teren agricol, 90 ha porumb pentru siloz, porumb pentru boabe și grâu, 30 ha lucernă.

Premix-urile vitamino-minerale și șroturile de soia și floarea soarelui se achiziționează de la producători de furaje concentrate.

Figura 5.14. Siloz și depozitare furaje S.C. Adi Lact Prod Com SRL

(foto: Adrian Băneș)

Parcul de mașini și utilaje agricole este învechit, cele mai multe utilaje fiind achiziționate second hand, necesitând reparații frecvente, cu costuri ridicate.

Figura 5.15. Parcul de mașini și utilaje al S.C. Adi Lact Prod Com SRL

(foto: Adrian Băneș)

Societatea nu a reușit să acceseze fonduri europene pentru modernizare, deoarece nu au îndeplinit, în niciun an, condițiile minime obligatorii pentru calificare, în principal datorită schimbării condițiilor de eligibilitate din ghidurile solicitantului.

5.5. Ferma de vaci cu lapte S.C. FERMELE DENIS, ADO SRL – comuna Densuș, sat Peșteana

Cea mai mare fermă de vaci din Țara Hațegului se află în comuna Densuș, sat Peșteana, la poalele Munților Retezat. Ferma Denis face parte din grupul fermelor ADO, având un efectiv total de 800 de vaci din rasa Bălțată Românească, din care 400 vaci de lapte. Ferma a luat ființă în anul 2013 pe locul unei vechi ferme de vaci care a aparținut IAS Hațeg. Adăposturile au fost modernizate în totalitate iar în fermă a construit o fabrică de prelucrarea laptelui în produse lactate diverse.

Figura 5.16. Adăposturile de vaci ale fermei Denis

(foto: Adrian Băneș)

Vacile sunt crescute în sistem intensiv, ținute în grajduri mari, bine ventilate și aerisite, pe loturi diferite de producție, pentru a se face o furajare corectă diferențiată. Confortul vacilor este asigurat prin covoare de cauciuc.

Figura 5.17. Covoare de cauciuc din adăposturi și bazinul de colectare, ferma Denis

(foto: Adrian Băneș)

Gunoii de grajd este evacuat cu ajutorul plugurilor racloare, fiind separat, la ieșirea din grajd, în dejecții solide și lichide. Cu gunoii rezultat, ferma fertilizează natural aproximativ 100

ha anual.

Furajarea se face cu ajutorul remorcilor tehnologice, cu siloz, lucernă, fân, borhot. Separat, pentru fiecare lot de vaci în parte se administrează șroturile de soia și floarea soarelui precum și premixurile vitamino-minerale. Baza furajeră este asigurată în proporție de 70% din producția proprie, obținută de pe cele 560 ha de teren agricol, din care 350 ha de teren arabil, cultivat cu porumb pentru siloz, porumb boabe, triticale și lucernă, iar restul fiind pășuni și fânețe. Ferma deține două silozuri de 500 t pentru depozitarea cerealelor, 17 silozuri pentru depozitarea porumbului siloz și un FNC pentru obținerea furajelor concentrate. Pentru completarea necesarului de furaje, ferma achiziționează de la terți porumb boabe și fân.

Figura 5.18. Baza furajeră, ferma Denis

(foto: Adrian Băneș)

Administratorul fermei este preocupat, în permanență, de dotarea și modernizarea acesteia cu mașini și utilaje de ultimă generație, pentru a putea cultiva suprafața agricolă deținută și îngrijirea animalelor în cele mai bune și avantajoase condiții. De exemplu, producția de siloz în anul 2021 este de peste 85 t/ha, aceasta fiind una foarte ridicată, atât pentru țara noastră, cât și pentru Uniunea Europeană.

Figura 5.19. Obținerea bazei furajere de pe terenurile proprii, ferma Denis
(foto: Adrian Băneș)

Viței obținuți în fermă, în cea mai mare parte, sunt crescuți într-un grajd foarte modern, în cușete individuale suspendate separate, monitorizați în permanență. Vițelele sunt crescute atât pentru refacerea și înmulțirea efectivelor de vaci din fermă, cât și pentru vânzarea de juninci gestante către alte ferme. Tăurașii sunt crescuți în cea mai mare parte pentru reproducție, având o valoare genetică ridicată. Proprietarul fermei este și acționar al Stațiunii de reproducție Semtest Târgu Mureș, o parte dintre tăurași mergând către aceasta, iar o altă parte fiind vânduți pe piață, la fermele de vaci care practică monta naturală.

Figura 5.20. Adăposturile pentru viței, ferma Denis
(foto: Adrian Băneș)

În fermă, monte sunt realizate în proporție de 95% artificial, cu material seminal de la Semtest Târgu Mureș, iar 5% dintre vaci, care au probleme de reproducție, sunt montate natural.

Mulsul se face lotizat într-o sală de muls modernă, loturile de vaci cu producție mare se mulg de trei ori pe zi, iar vacile cu producție mai mică de două ori pe zi. Producția medie obținută pe cap de vacă este de cca. 25 l/zi. Laptele obținut este procesat în fabrica proprie în proporție de 30%, iar diferența este comercializată la diverse firme procesatoare.

Produsele lactate proprii sunt obținute exclusiv prin procesarea laptelui produs în ferma proprie. Prin procesarea laptelui fabrica obține o gamă de peste 40 de produse, astfel:

- Brânzeturi maturate minim 4 luni din clasele Premium, cu denumiri locale Retezat, Peleaga, Caciota și Trapist;
- Smântână 25% grăsime;
- Smântână 12% grăsime;
- lăurt 10% grăsime;
- Sana 1.8 % grăsime 300 ml;
- Chefir 3.6 % grăsime 500 ml;
- lăurt 2.8% grăsime - 170 g;
- Lapte consum 1.8% - 1 l;
- Brânză dulce;
- Telemea proaspătă;
- Caș de vacă;
- Cașcaval maturat minim 4 săptămâni.

Utilajele din fabrica de procesare se pretează doar pentru obținerea de produse naturale, care nu conțin conservanți, coloranți sau lapte praf, cu termene de valabilitate scurte. Brânzeturile de tip telemea și anumite cașcavaluri sunt maturate între 6 și 12 luni. În timpul procesului de maturare, acestea sunt lăsate să se odihnească pe lemn și se rotesc manual săptămânal pentru ca acestea să obțină culoarea și gustul ideale. Producția se realizează în proporție de 80% prin procedee manuale. De asemenea, fabrica a acreditat telemeaua de vacă ca "Produs montan".

Figura 5.21. Magazine de desfacere a produselor obținute în ferma Denis
(foto: Adrian Băneș)

Desfacerea produselor obținute se realizează prin magazinele proprii "FERMELE ADO" din Deva, Hunedoara, Călan și Alba Iulia. Laptele de la fermele ADO se găsește și la dozatoarele ADO din Deva, Hunedoara, Călan, Hațeg, Sarmisegetusa și Peșteana.

Proprietarul fermei dorește să mărească efectivul de vaci cu lapte și implicit producția de lapte, prin achiziția de vaci și din rasa Holstein. De asemenea, urmărește să extindă capacitatea de prelucrare a fabricii de lapte, iar pentru diversificarea producției alimentare să construiască și populeze o fermă de porcine de 2000 de capete, prin fonduri europene.

Una din cele mai mari probleme cu care se confruntă ferma, este prețul scăzut al laptelui. Administratorul fermei a dorit să intre pe piața supermarket-urilor, dar din cauză că produsele obținute sunt naturale, cu termen de valabilitate limitat și din cauza prețului mai mic

al produselor concurente, nu a reușit acest lucru.

O altă problemă cu care se confruntă ferma este lipsa forței de muncă calificată din zonă, deși compania oferă salarii peste medie, cazare în fermă pentru familiile fără posibilități și o masă caldă zilnică la cantină. În prezent, sunt angajate 98 de persoane, care, de-a lungul ultimilor ani, au o fluctuație nepermis de mare pentru o fermă performantă. Ferma a angajat trei lucrători din Nepal, urmând a sosi în perioada următoare încă trei tractoriști și trei mulgători din străinătate.

Din cauza perioadei scurte în care se poate aplica gunoiul de grajd pe terenul agricol, deși ferma are capacități mari de depozitare, managementul dejecțiilor reprezintă o altă problemă cu care se confruntă, deoarece, conform normelor de bune practici naționale pe care trebuie să le respecte pentru a putea beneficia de subvenții pe suprafață, prin intermediul APIA, (care interzice aplicarea gunoiului de grajd între octombrie și martie), perioada în care se poate împrăștia gunoiul se suprapune cu perioada de vegetație a culturilor agricole.

5.6. Ferma de ovine - Pipău Septimiu (PFA) – comuna Densuș

Unul dintre crescătorii importanți de creștere a ovinelor în Țara Hațegului, este Pipău Septimiu din comuna Densuș. Acesta deține 500 de oi, din care 400 mulgătoare, din rasa Țurcană, varietățile Bucălaie, Brează și Oacheșă. Fermierul deține 90 ha de teren, din care 5 ha cultivate cu porumb și 2 cu lucernă, iar diferența sunt pășuni și fânețe. Oile pășunează atât pe terenurile proprii, cât și pe terenurile altor persoane fizice din zonă, aproximativ 500 ha, care nu au posibilități să le întrețină, oferindu-i-le acestuia fără arendare.

Figura 5.22. Turma de oi Pipău, comuna Densuș

(foto: Adrian Băneș)

Profitul obținut din această activitate, conform celor relatate de crescător, până acum doi ani a fost foarte mic, datorită prețului scăzut de valorificare al brânzei și mai ales al mieilor. În ultimii doi ani, prețul mieilor a crescut pe fondul creșterii cererii de berbecuți din țările arabe, anul acesta (2021) ajungând la 13-14 lei/kg în viu. Din aceste considerente, fermierul nu a mai muls oile, în consecință nu a mai făcut brânză, lăsând mieii să sugă până la valorificarea acestora, adică la aproximativ 30 kg în viu.

De la 100 de oi fătătoare fermierul obține în medie 120 de miei, ceea ce reprezintă aproximativ 20% fătări gemelare. În cea mai mare parte, mieii sunt vânduți de Paște, reținând pentru întinerirea efectivului matcă numai 60 de mieluțe.

Fermierul beneficiază de subvenții de la APIA pentru cele 90 de ha deținute și de subvenție pe cap de animal, de numai 17 euro/ovină adultă.

În ultimii ani, crescătorul și-a redus efectivul de ovine din cauza lipsei acute de forță de muncă din acest sector. Anul acesta, de exemplu, a vândut 100 de oi de reproducție și reforme, cu 650 de lei bucata.

O altă problemă cu care se confruntă crescătorul este reprezentată de imposibilitatea valorificării lânii, datorită nefinalizării inițiativelor Ministerului Agriculturii privind achiziția și prelucrarea acesteia.

Figura 5.23. Bazinul de îmbăiere (tratament) și grajdul pentru fătări
(foto: Adrian Băneș)

Conform celor relatate de fermier, cheltuielile mari de întreținere a oilor (furaje, tratamente, forță de muncă, achiziția de berbeci etc.), nu permit obținerea unui profit decent, avantajul pășunatului fără plata arenzii și subvenția APIA (chiar dacă este mică) fiind la ora actuală singurele elemente care îl conving să-și continue activitatea.

5.7. Ferma de ovine Toncea Petru (I.I.) – comuna Densuș, sat Hățăgel

Toncea Petru este un alt crescător de ovine din comuna Densuș, sat Hățăgel, care deține 670 de oi, foarte bine întreținute, din rasa Țurcană varietatea Bucălaie. Turma de oi este împărțită în trei ciopoare, îngrijite de doi ciobani angajați, crescătorul și soția acestuia.

Din cele 670 de oi, 200 au fost mulse, obținând între 8 și 10 kg de brânză /oaie, iar la celelalte au fost lăsați mieii să sugă pentru a crește sporul zilnic al acestora. Prolificitatea în această fermă este ridicată, fiind de 130-140 de mieii la 100 de oi. Vânzarea mieilor s-a făcut cu prețul de 14,5 lei/kg în viu, la o greutate cuprinsă între 30-50 kg. Fermierul a păstrat 30 de berbecuți și 120 de mieluțe pentru reproducție. Oile de prăsilă sunt vândute cu 1.500 lei/ cap, iar berbecii cu 3000 lei/ cap. Întrucât deține animale frumoase, cu productivitate ridicată, având cerere mare pentru acestea, crescătorul dorește să autorizeze crescătoria în viitorul apropiat ca fermă de elită.

Figura 5.24. Turma de oi, crescător Toncea

(foto: Adrian Băneș)

Pășunatul, în timpul verii (din mai și până în septembrie) se face în zona alpină pe raza comunei Sântămărie-Orlea, pe o suprafață de 140 ha, luată în concesiune, la un preț de 300 lei/ha. Din luna septembrie, pășunatul se face pe miriștile din comuna Densuș până la căderea primelor zăpezi.

Baza furajeră este asigurată prin cultivarea a circa 60 ha teren agricol, din care 40 ha cultivate cu porumb, 12 ha cu lucernă iar diferența cu orz și grâu.

Pentru a asigura o furajare bună, pe terenul de pe care s-a recoltat orzul și grâul, în vară, crescătorul seamănă rapiță, cultura a doua, care este pășunată în toamnă.

Datorită cererii crescute pentru miei, crescătorul practică parțial și fătările de toamnă, cu vânzarea mieilor luna februarie, când cererea este mare pe piața arabă, iar oferta este mică.

5.8. Ferma de ovine Crișan – comuna Densuș

În comuna Densuș, am întâlnit un alt crescător de ovine, domnul Crișan, care deși este medicul uman în localitate, crește aceste animale din multă pasiune. Cele 328 de oi din rasă Țurcană, varietatea Brează, specializată (în principal), pentru producția de lapte, 227 din acestea fiind mulgătoare. Ca și ceilalți crescători de ovine din zonă, până acum doi ani, prețul la miei fiind redus, a înregistrat, aproape în fiecare an, pierderi.

Prolificitatea în crescătoria Crișan este ridicată, acesta obținând o medie de 155 de miei la 100 de oi fătate. Miei sunt înțărcați la vârsta de 2-3 luni, fiind furajați cu porumb și lucernă până la greutatea de aproximativ 30 kg, când îi vinde la diverși intermediari. După înțarcarea mieilor, crescătorul mulge oile pentru brânză, pe care o valorifică pe piața locală.

Figura 5.25. Turma de oi, crescător Crișan
(foto: Adrian Băneș)

Oile sunt pășunate pe terenurile proprii, în acest sens deținând 78 ha de pășune. Fermierul mai deține 18 ha de teren arabil cultivat cu porumb și orzoaică de primăvară, precum și 10 ha de lucernă.

Figura 5.26. Fânar, crescător Crișan
(foto: Adrian Băneș)

Pe perioada de iarnă, animalele sunt ținute în grajd, pentru a putea să le ofere condiții bune de furajare cu fân de lucernă și porumb.

Figura 5.27. Grajdurile pentru oi, crescător Crișan
(foto: Adrian Băneș)

Problemele cu care se confruntă fermierul sunt multiple. Dintre acestea amintim:

- prețul scăzut al laptelui, de numai 3,5 lei/litru (din punctul de vedere al crescătorului acesta trebuind să fie de cel puțin 7 lei/litru);
- inexistența centrelor zonale de colectare a laptelui și a brânzei;
- lâna nu este colectată și valorificată, neexistând întreprinderi care să o prelucreze;
- inexistența abatoarelor pentru sacrificarea ovinelor;
- subvențiile mici obținute în sectorul creșterii ovinelor;
- cumpărarea terenului agricol fără înregistrarea notarială din absența actelor de moștenire din partea vânzătorului și a necadastrării terenurilor.

5.9. Ferma de ovine Sălășan Ovidiu – comuna Baru, sat Pietros

Un alt crescător în Țara Hațegului este Ovidiu Sălășan din satul Pietros, comuna Baru. Acesta deține o fermă de familie cu 75 de oi din rasa Țurcană varietatea Brează, foarte bine crescute și îngrijite. Din cele 75 de oi, 50 sunt mulgătoare. Oferind condiții de creștere și furajare foarte bune, prolificitatea în fermă este foarte ridicată, de peste 160%-170%, având oi cu fătări multiple chiar și 3-4 miei, din care sunt păstrați numai doi miei la fiecare oaie. Crescătorul întreține aceste oi cu multă pasiune cu ajutorul soției și a celor doi fii.

Figura 5.28. Turma de oi, crescător Sălășan, comuna Baru, sat Pietros

(foto: Octavian Izvorel Sălășan)

Din 15 mai și până pe 15 august oile sunt pășunate la munte, în goluri alpine, unde 3-4 crescători formează un pâlc de circa 200 de oi care pășunează împreună, fiecare crescător îngrijind oile pe rând prin rotație. La urcarea pe munte producția de lapte a fiecărui crescător se "măsoară" și, în funcție de producția obținută, se împarte brânza între fermieri. Pășunea aparține posesorului satului Pietros. Crescătorii care fac parte din acest pâlc sătesc nu plătesc pentru pășunat. Din 15 august, când oile coboară de la munte, fiecare crescător le îngrijește pe cont propriu.

Producția de brânză obținută pe oaie este foarte bună, fiind cuprinsă între 15-20 kg. Mieii la două luni după fătare sunt înțărcați, o parte fiind destinați pentru reproducție, iar restul sunt vânduți ca animale de reproducție. În această fermă, mieii fătați în februarie ajung ca berbeci adulți să cântărească 150 kg, iar ca oi adulte 120 kg. Prețul de vânzare la crescătoria Sălășan este cuprins între 10.000 și 15.000 lei la oile adulte de reproducție, iar berbecii de reproducție la prețuri între 15.000 și 20.000 lei/ cap.

Figura 5.29. Berbec de 150 kg, crescătoria Sălășan, comuna Baru, sat Pietros
(foto: Adrian Băneș)

Furajele necesare creșterii oilor, în cea mai mare parte, le cumpără pentru că nu deține teren arabil. Are în proprietate numai 12 ha de fânețe pe care produce fân, insuficient pentru necesarul crescătoriei. Astfel, pentru fiecare oaie fermierul cumpără fân de lucernă și aproximativ 100 kg cereale pentru fiecare oaie.

Figura 5.30. Mioare de 9 luni, crescătoria Sălășan, comuna Baru, sat Pietros
(foto: Adrian Băneș)

Pentru obținerea fânului de pe cele 12 ha de fânețe, crescătorul a investit cca. 100.000 lei în achiziția a două tractoare, o cositoare, o greblă și o balotieră.

Figura 5.31. Utilaje agricole, crescătoria Sălășan, comuna Baru, sat Pietros
(foto: Adrian Băneș)

Fiind o afacere de familie și ținând cont de faptul că ambii soți sunt angajați și că prețul furajelor este în continuă creștere, domnul Sălășan nu își propune, în următorii ani, să crească efectivul de animale, urmărind să mențină acest efectiv, să vândă animale de reproducție de înaltă valoare genetică la prețuri mari, care să-i asigure venituri decente.

În viitor, urmărește să acceseze fonduri europene pentru construirea unei pensiuni agroturistice prin care să valorifice producția agricolă din gospodăria proprie, în general, și cea de la turma de oi, în special.

5.10. Ferma de ovine Mihăiesc Ioan – comuna Totești, sat Păclișa

Mihăiesc Ioan este un crescător de ovine din comuna Totești, satul Păclișa, pe care l-am întâlnit la „Expoziția de ovine”, în incinta târgului de animale din orașul Hațeg, crescătorul deține 70 de oi, din rasa Țurcană varietatea Brează, foarte bine întreținute.

Figura 5.32. Oi, crescător Mihăiesc Ioan, comuna comuna Totești, sat Păclișa
(foto: Adrian Băneș)

Oile sunt pășunate pe suprafața de 15 ha de pajiște naturală, concesionată de la Primăria Totești, cu suma de 150 lei/ha. Crescătorul deține în proprietate 5 ha de teren arabil, cultivat cu porumb și lucernă. Pentru completarea necesarului de furaje, fermierul achiziționează furaje din piață.

Prolificitatea, conform prezentării fermierului, este foarte ridicată, 85% din oi făcând gemelar, iar unele oi chiar și 3 miei. O parte din mieii obținuți sunt vânduți în preajma Sărbătorilor Pascale, iar cealaltă parte sunt îngrijiți și crescuți pentru reproducție.

Figura 5.33. Miei, crescător Mihăiesc Ioan, comuna comuna Totești, sat Păclișa
(foto: Adrian Băneș)

Fermierul, după înțârcarea mieilor, mulge oile, iar laptele rezultat îl transformă în brânză, pe care o vinde beneficiarilor permanenți de acasă, la un preț de 35 lei/kg.

Mihăiesc Ioan participă constant la diverse târguri și expoziții din zonă, unde vinde animale de reproducție la prețuri cuprinse între 2000-2500 lei pentru o oaie și 3500-4000 lei pentru un berbec.

Problemele cu care se confruntă fermierul, sunt reprezentate de imposibilitatea valorificării lânii și cererea redusă pentru brânză datorită puterii scăzute de cumpărare a consumatorilor din zonă.

5.11. Ferma de ovine Petresc Mircea I.I. – comuna Sântămăria-Orlea, sat Bărăștii Hațegului

Petresc Mircea, este crescător de ovine din satul Bărăștii Hațegului. Acesta deține un efectiv de 300 de ovine din rasa Țurcană, varietatea Brează, din care aproximativ 200 sunt mulgătoare. Animalele sunt îngrijite din pasiune, împreună cu soția și un cioban angajat.

Figura 5.34. Turma de oi, crescător Petresc, comuna Sântămăria-Orlea, sat Bărăștii Hațegului
(foto: Petresc Mircea)

Baza furajeră o asigură aproape în totalitate prin terenurile pe care le deține în proprietate 18 ha, în arendă 35 ha de la primăria Sântămăria-Orlea, la care plătește o arendă de 300 lei/ha, în arendă 5 ha de la proprietari de teren din sat și 45 ha de la posesorul Bărăștii Hațegului și la care plătește o taxă de 200 lei/ha. Aceste terenuri, sunt cultivate cu cereale păioase (triticale, orzoaică și ovăz) 6 ha, 5 ha cu porumb și 4 ha cu lucernă, cealaltă parte a terenului fiind folosite ca pășune și fâneță.

Terenurile sunt lucrate cu utilajele proprii, achiziționate second-hand: 4 tractoare cu puteri cuprinse între 45-100 CP și toată gama de utilaje agricole necesară.

Din cauza lipsei forței de muncă calificată, fermierul mulge doar oile de la care vinde mieii înainte de Paște. La celelalte oi, mieii sug până în iulie-august. După înțârcarea mieilor,

sunt ținuți în stabulație și hrăniți cu furaje concentrate granulate pentru finisare, în vederea valorificării lor pe piețele arabe.

Figura 5.35. Oi, crescător Petresc, comuna Sântămăria-Orlea, sat Bărăștii Hațegului
(foto: Petresc Mircea)

Laptele obținut de la oile mulse este transformat în caș, pe care îl comercializează locuitorilor din zonă, atât în stare proaspătă, cât și sărat. Prețul de valorificare la ora actuală este bun, de 30-35 lei/kg cașul și 40-45 lei/kg pentru brânza sărată. În schimb, prețul de valorificare al mieilor a scăzut mult în ultima perioadă, ajungând la 11-12 lei/kg, de la 18-20 lei/kg cât a fost în perioada Sărbătorilor Pascale.

Pentru creșterea veniturilor, fermierul Petresc Mircea, vinde și animale de reproducție, prețul obținut pentru o oaie fiind de 700 lei, iar pentru un berbec, de 3000 lei.

Figura 5.36. Berbec, crescător Petresc, comuna Sântămăria-Orlea, sat Bărăștii Hațegului
(foto: Petresc Mircea)

La munte, în perioada de vară (mai – septembrie) sunt urcate doar oile sterpe, fiind predate unui alt cioban.

Dintre problemele cu care se confruntă crescătorul de ovine amintim:

- lipsa forței de muncă calificate din acest sector. Fermierul ar dori să mărească efectivul de animale până la 1000 de capete, deoarece posesorul Bărăștii Hațegului deține 200 de ha de pășuni și fânețe neexploatate;

- lipsa punctelor de sacrificare locale și dependența mare față de piața arabă;

- imposibilitatea valorificării lânii, arderea acesteia, pe lângă faptul că este dificilă, creează și probleme de mediu;

- lipsa de informare și comunicare între fermieri și autoritățile statului. De multe ori apar oportunități de finanțare, care nu sunt aduse la cunoștința fermierilor în timp util pentru a-și putea pregăti cererile de finanțare;

- prezența ursului și a șacalului în zona comunei Sântămăria-Orlea, creează pagube din ce în ce mai însemnate în efectivele de ovine.

5.12. Ferma de ovine – Zgârcea Dănuț Mihai – comuna Totești, sat Cârnești

Un alt crescător de ovine din comuna Totești, sat Cârnești, pe care l-am întâlnit la „Expoziția de ovine” în incinta târgului de animale din orașul Hațeg, este Zgârcea Dănuț Mihai. Acesta deține 250 de oi, din care 210 mulgătoare, din rasa Țurcană, varietatea Brează, îngrijite de către familie și un cioban angajat.

Figura 5.37. Oi, crescător Zgârcea Dănuț Mihai, comuna Totești, sat Cârnești
(foto: Adrian Băneș)

Fermierul are în concesiune de la primăria Totești și în arendă de la proprietarii din sat 40 ha de pășune. Pe lângă acestea, mai cultivă 26 ha cu plante de nutreț, porumb și cereale

păioase, din care își asigură complet baza furajeră.

Cea mai mare parte din oi, sunt pășunate, vara, la munte, datorită calității nutriționale superioare a pășunii, față de pășunea din sat, care, în ultimii ani, este afectată de secetă.

Mieii sunt vânduți, la fel ca și în cazul celorlalți fermieri, în cea mai mare parte de Paști, iar exemplarele cele mai frumoase sunt crescute pentru completarea și extinderea turmei și pentru vânzarea în târguri și piețe.

Laptele este transformat în caș și telemea proaspătă, pe care le vinde de acasă la un preț cuprins între 35-40 lei/kg.

O problemă mare cu care se confruntă fermierul, este reprezentată de apariția șacalului în zona comunelor Totești și Densuș, care creează pagube din ce în ce mai însemnate în efectivele de ovine. De asemenea, subvențiile încasate pe cap de animal, sunt încă mici și nestimulente pentru crescător (16-17 euro pe cap de oaie), aspect descurajator pentru extinderea efectivului de ovine.

5.13. Ferma de ovine Zapodeanu Silviu – comuna Densuș, sat Peșteana

În comuna Densuș, crescătorul de ovine, Zapodeanu Silviu, crește 150 de oi din rasă Țurcană, varietatea Brează din care 100 sunt fătătoare. Ca și ceilalți crescători de ovine din zonă, până acum doi ani, prețul la miei fiind redus, a înregistrat, aproape în fiecare an, pierderi. Din cei 120 de miei obținuți anul acesta, a reținut 40 de miei și 10 berbeci pentru reproducție.

Figura 5.38. Berbeci, crescător Zapodeanu Silviu, comuna Densuș, sat Peșteana
(foto: Adrian Băneș)

Oile sunt pășunate pe terenurile luate în concesiune de la primăria Densuș (39 ha), la preț de 240 lei/ha și pe terenurile arendate (31 ha) la preț de 600 lei/ha. De asemenea, fermierul mai deține 10 ha de teren arabil cultivat cu lucernă, necesară în perioada fătărilor din iarnă. Astfel, fermierul este nevoit să achiziționeze doar porumbul și concentratele.

Problemele cu care se confruntă fermierul sunt subvențiile mici obținute în sectorul creșterii ovinelor, precum și lipsa forței de muncă.

5.14. Ferma de ovine Stan Marinel – comuna Râu de Mori, sat Ohaba Sibișel

Unul dintre crescătorii importanți de creștere a ovinelor în Țara Hațegului este Stan Marinel din satul Ohaba Sibișel, comuna Râu de Mori. Acesta deține o fermă de familie cu 300 de oi din rasa Țurcană varietatea Brează, foarte bine îngrijite. De aceste animale se ocupă cu soția și cele două fete, reușind să-și asigure un nivel de trai decent pentru întreaga familie.

Figura 5.39. Turma de oi, crescător Stan Marinel, comuna Râu de Mori, sat Ohaba Sibișel
(foto: Adrian Băneș)

Din cele 300 de oi, circa 200 sunt mulgătoare. Oferind condiții de creștere și furajare foarte bune, fermierul obține o producție foarte bună de lapte, în medie 1 l de lapte / zi / oaie. Producția de lapte fiind mare pe cap de oaie, mulsul se efectuează manual, de trei ori pe zi, pentru a preîntâmpina apariția mamitelor la ugerul oilor. Laptele muls este procesat de către soția fermierului în caș, care este vândut de acasă, la un preț de 35-40 lei/kg.

Figura 5.40. Mulsul oilor, crescător Stan Marinel, comuna Râu de Mori, sat Ohaba Sibișel
(foto: Adrian Băneș)

Din 15 iunie și până pe 20-25 august oile sunt pășunate la munte, înainte și după această dată, acestea fiind pășunate pe cele 20 ha de concesionate de la primăria Râu de Mori.

O parte din mieii obținuți, la două luni după fătare, sunt înțărcați și vânduți de Paște, iar restul sunt păstrați pentru reproducție în ferma proprie și o mică parte pentru vânzare.

Furajele necesare creșterii oilor, în cea mai mare parte, le cumpără pentru că deține doar 3 ha de teren arabil, insuficient pentru necesarul fermei.

Figura 5.41. Turma de oi în țarc, crescător Stan Marinel, comuna Râu de Mori, sat Ohaba Sibişel
(foto: Adrian Băneș)

Crescătorul Stan Marinel împreună cu cumnatul său, proprietarul Parcului Dinosaur World Transylvania care se află între satul Sânpetru (Comuna Sântămăria Orlea) și satul Sibişel (Comuna Râu de Mori), județul Hunedoara, au amenajat o stână turistică modernă, care începând cu anul 2023, va fi inclusă în traseul de vizitare turistică.

Cea mai mare problemă cu care se confruntă fermierul este reprezentată de lipsa pășunii. Deși primăria comunei Râu de Mori deține suprafețe importante de pășuni și fânețe (aproape 14.000 ha), de cele mai multe ori, acestea sunt închiriate unor fermieri din alte zone și județe, în detrimentul crescătorilor de animale din localitate.

O altă problemă cu care se confruntă fermierul este legată de valorificarea mieilor, prețul fiind încă mic, stabilit de către samsari, scăzând astfel veniturile obținute.

5.15. Ferma de găini ouătoare - S.C. BOCANII SRL – comuna Râu de Mori, sat Ostrovu Mic

Societatea comercială Bocanii SRL din comuna Râu de Mori, sat Ostrovu Mic, a fost înregistrată la registrul comerțului în anul 1992, având ca obiect principal de activitate transporturile. În anul 1999, în baza proiectului „Dezvoltarea și modernizarea fermei avicole S.C. Bocanii S.R.L. la punctul de lucru Ostrovu Mic, din comuna Râu de Mori”, a fost înființată

ferma de găini ouătoare. În acest moment, ferma are o capacitate maximă de 30.000 de găini și populată cu un efectiv de 23.500 de păsări, în două hale de producție găini ouătoare și a treia destinată pentru puii de o zi, care sunt crescuți până la 16 săptămâni, când aceștia sunt transferați în halele de producție.

De la începutul anului 2012, conform directivelor europene, administratorii societății au fost nevoiți să înlocuiască cuștile de tip vechi, mecanizând în totalitate procesul de producție. Într-o cușcă de tip nou se cresc 14 găini ouătoare, iar prin îndeplinirea acestui standard, ferma beneficiază de subvenția oferită pentru stimularea bunăstării păsărilor.

Inițial, puicuțele au fost achiziționate din Cehia, la 16 săptămâni și introduse în hală pentru producție. La ora actuală, achiziționează pui de o zi, tot din Cehia, creșcuți în hala de tineret, până la vârsta de 16 săptămâni.

Figura 5.42. Halele de creștere a puilor de o zi (stânga) și de producție (dreapta)
(foto: Adrian Băneș)

Baza furajeră este asigurată în cea mai mare parte prin cultivarea a 200 ha de teren agricol, din care 100 ha sunt cultivate cu porumb, 40 ha cu triticale, iar 60 ha cu floarea soarelui și soia. Porumbul și triticalele sunt folosite pentru obținerea furajelor concentrate, iar floarea soarelui și soia sunt vândute pe piață. Ferma are 3 silozuri cu capacitate totală de 1500 t.

Figura 5.43. Silozurile pentru depozitarea cerealelor
(foto: Adrian Băneș)

Pentru cultivarea celor 200 ha de teren, ferma este dotată cu toată gama de mașini și utilaje agricole necesare: două tractoare John Deere de 120 și 200 CP, o combină Claas Tucano, trei pluguri reversibile, o semănătoare de plante prășitoare și una pentru păioase, remorcă, mașină de împrăștiat îngrășăminte chimice, mașină de împrăștiat gunoi și o mașină de erbicidat. Toate utilajele sunt relativ noi și se găsesc în stare foarte bună, dotate cu sisteme de ghidare și monitorizare.

Pentru reducerea costurilor de producție, administratorii fermei au implementat, în anul 2018, un proiect finanțat din fonduri europene nerambursabile, prin Programul Național de Dezvoltare Rurală, "Fabrica de nutrețuri concentrate în localitatea Ostrovu Mic", în valoare de 1.142.824 euro, din care 770.318 euro finanțare publică și 372.506 euro cofinanțare din partea beneficiarului. Pentru obținerea furajelor concentrate se achiziționează doar șroturile de soia și premixurile necesare furajării păsărilor.

Figura 5.44. Fabrica de nutrețuri combinate, proiect finanțat prin fonduri europene
(foto: Adrian Băneș)

Figura 5.45. Mașini și utilaje, SC Bocanii SRL
(foto: Adrian Băneș)

După introducerea puicuțelor în halele de producție, acestea sunt ținute pentru ouat 365 zile, obținându-se în medie 300 de ouă de la fiecare. Sistemul de colectare și de ambalare este automat, ouăle fiind cântărite și sortate pe patru categorii, în funcție de mărime.

Figura 5.46. Sistemul de colectare și sortare a ouălor
(foto: Adrian Băneș)

După vârsta de un an, găinile sunt comercializate pentru abatorizare sau prin vânzare gospodăriilor țărănești din zonă, pentru creștere și sacrificare. Pentru abatorizare, găinile reformate sunt vândute, în special, în Polonia, la un preț derizoriu, de 1 leu/ kg. Găinile vândute gospodăriilor țărănești din zonă au un preț ce variază între 3÷8 lei/ kg.

Ouăle obținute sunt comercializate în micile magazine sătești din zona Țării Hațegului până la Petroșani, distribuția realizându-se cu o mașină frigorifică.

Principala problemă cu care se confruntă ferma este reprezentată de fluctuația mare a prețului oului de la un anotimp la altul. Primăvara și vara este o perioadă mai dificilă pentru că păsările țărănilor încep să producă tot mai multe ouă, așa că, în aceste anotimpuri, un ou iese din fermă, de cele mai multe ori, sub prețul de producție. Aceste fluctuații de preț sunt și cauza pentru care, administratorii fermei nu vând spre supermarket-uri, acestea impunând contracte derulate pe un an, la un preț fix.

O altă problemă, conform celor relatate de administrator, este reprezentată de concurența neloială de pe piața ouălor care vin din țările non-UE. În aceste țări, fermierii nu trebuie să respecte toate normele de bunăstare și de tratamente aplicate găinilor în țările UE, ouăle având astfel un preț de achiziție mai mic.

5.16. Stupina Huzoni – comuna General Berthelot

Una dintre activitățile agricole cu mare potențial de dezvoltare locală o constituie apicultura, pe fondul creșterii substanțiale a numărului de familii de albine din localitățile Țării Hațegului. Numărul de familii de albine a înregistrat creșteri importante în Țara Hațegului, de la 2123 în anul 2000, la circa 10000 în anul 2020. Această creștere se datorează în special datorită subvenționării acestui sector, atât din fonduri naționale, cât și europene. În zonă sunt mulți

apicultori care au beneficiat de măsura de instalare a tinerilor fermieri și de măsura privind sprijinirea fermelor agricole de semisubzistență în acest domeniu. Această activitate aduce beneficii atât mediului, cât și obținerii unor surse suplimentare de venit, prin valorificarea produselor obținute. De asemenea, produsele apicole obținute sunt de calitate ridicată, datorită bogăției (biodiversității) floristice și absenței poluării din zonă.

Figura 5.47. Panou cu datele de identificare a stupinei Huzoni Alin Raul Ionuț I.I.

(foto: Alin Huzoni)

Unul dintre apicultori este Alin Huzoni, care se ocupă cu creșterea albinelor de 8 ani în comuna General Berthelot, sat Tuștea, când deținea 10 familii de albine. În anul 2017, fermierul s-a înscris la Registrul Comerțului, ca întreprindere individuală, pentru a putea beneficia de diverse programe naționale și europene de finanțare.

Acesta deține astăzi un număr de 140 de familii de albine. Din acestea, cu un număr de 40 de familii a plecat, în anul 2021, în pastoral la salcâm lângă Drobeta-Turnu Severin pe malul Dunării, apoi la Cocorova, între Drobeta-Turnu Severin și Motru, iar al treilea cules, la efectuat în Țara Hațegului. Deplasare și transportul stupilor s-a efectuat cu o autoutilitară de 3,5 t, pe care o deține în proprietate.

A mai fost plecat în pastoral și la Fârlug, județul Caraș-Severin, la tei, dar, din cauza temperaturilor ridicate, florile nu au secretat polen suficient și nu a obținut producția așteptată.

Figura 5.48. Stupina de producție Huzoni Alin Raul Ionuț I.I.

(foto: Alin Huzoni)

Producția obținută în urma celor trei deplasări a fost, în medie, de 25 kg de miere pe familie de albine. Producția totală obținută anul acesta, este de 900 kg miere de salcâm și 100 kg de miere polifloră. Mierea de salcâm este depozitată în butoaie de 200 l (cca. 300 kg), iar cea polifloră este ambalată la borcan pentru comercializare pe piața locală. Mierea de salcâm nu a fost încă valorificată, în așteptarea creșterii prețului din perioada toamnă-iarnă. În anii trecuți, producția de miere de salcâm a fost vândută unor procesatori din Deva și Blaj, la prețuri variind între 26 și 29 lei/kg.

În anul 2021, apicultorul Alin Huzoni a achiziționat prin Programul Național Apicol, 60 de familii de albine, de la o stupină de elită din județul Alba, prin care și-a dublat numărul de stupi.

Pentru un număr de 80 de familii de albine, în acest an, apicultorul a beneficiat de ajutorul de minimis în valoare de 23,7 lei/ familia de albine, care se acordă din fonduri naționale, pentru pierderile înregistrate în primăvară din cauza condițiilor meteo.

În anii următori, apicultorul Huzoni dorește să obțină și alte produse apicole, cum ar fi propolisul și polenul, care sunt foarte căutate pe piață. De asemenea, apicultorul dorește să construiască o linie de ambalare a produselor apicole obținute, prin intermediul fondurilor europene.

5.17. Stupina Magdesc Marcel Claudiu PFA – comuna Răchitova

Unul dintre cei mai mari apicultori din Țara Hațegului este Magdesc Marcel Claudiu, care deține 170 familii de albine, în comuna Răchitova. Acesta, împreună cu soția, sunt asistenți medicali la Spitalul din Hunedoara, iar pentru întregirea veniturilor familiei, se ocupă cu creșterea albinelor, activitate pe care o desfășoară în timpul liber cu foarte multă pasiune.

Figura 5.49. Stupina Magdesc Marcel Claudiu PFA – comuna Răchitova
(foto: Adrian Băneș)

Pentru a putea obține producții ridicate, stupina este transportată în sistem pastoral la salcâm, în pădurile de lângă Drobeta-Turnu Severin, în pădurile de tei la Bocșa și în județul Timiș la cultura de floarea-soarelui. Deplasare și transportul stupilor se efectuează cu o autoutilitară

de 7,5 t, pe care o deține în proprietate.

Figura 5.50. Stupina Magdesc Marcel Claudiu PFA – Pastorală la floarea-soarelui
(foto: Magdesc Marcel Claudiu)

Producția obținută în ultimii ani la o familie de albine în pastoral este de 40 - 50 kg de miere pe o familie. Producțiile ridicate sunt datorate și materialului genetic de foarte bună calitate, mătcile fiind achiziționate doar din stupine certificate și autorizate de către Autoritatea Națională Sanitară Veterinară și pentru Siguranța Alimentelor (A.N.S.V.S.A.).

Din cantitatea totală de miere obținută, 20% este valorificată pe piața locală, la borcan, iar restul este comercializată en-gros în butoaie. Anul acesta (2022), fermierul a întâmpinat probleme la vânzarea mierii, deoarece prețul acesteia a scăzut foarte mult față de anii anteriori și, odată cu începerea războiului din Ucraina. Prețul oferit pe piață la mierea polifloră este de 12 lei/kg, mierea de tei 14 lei/kg, iar cea de salcâm 29 lei/kg. Aceste prețuri, din păcate, nu reușesc să acopere costurile de producție, care sunt mari, astfel că, apicultorul a decis să nu vândă, încă, mierea obținută din acest an.

Apicultorul a accesat submăsura 6.3, "Sprijinirea fermelor agricole de semisubzistență", din cadrul Programului Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020, prin care a beneficiat de

15.000 euro, fonduri nerambursabile, din care a reușit să achiziționeze în principal lăzi pentru creșterea albinelor. De asemenea, s-a înscris și în Programul Național Apicol, prin intermediul căruia a achiziționat măști și tratamente necesare stupilor de albine.

O problemă majoră pe care a semnalat-o apicultorul, este reprezentată de concurența nelocală de pe piața mierii și a produselor apicole care vine din țările non-UE. În aceste țări, apicultorii nu trebuie să respecte toate normele de bunăstare și de tratamente aplicate albinelor ca în țările UE, produsele apicole având astfel un preț de achiziție mai mic, magazinele din România comercializând, în mare parte, acest tip de miere. De asemenea, o mare problemă o reprezintă și mierea contrafăcută existentă pe piață.

O altă problemă semnalată este lipsa subvențiilor pe familia de albine, care, ar fi putut ajuta apicultorii la acoperirea costurilor de producție și asigurarea profitabilității stupinei.

5.18. Ferma – Pensiune - Continental Berries – comuna Bretea Română

În comuna Bretea Română, un investitor a pus bazele unei afaceri complexe, formate dintr-o fermă care cultivă căpșuni, mure, zmeură, alături de oferirea unor activități de turism rural.

Întreprinzătorul Nicolas Mur, după 24 de ani de muncă în domeniul design-ului de interior, în Spania, s-a reîntors în România și a plantat 12 ha de mur, 6 ha de zmeură și 5 ha de căpșuni. Plantația se află în anul doi de producție. Producția în primii doi ani fiind mică, a fost destinată, în principal autorecoltării de către vizitatorii fermei.

Figura 5.51. Plantația de căpșuni, mure și zmeură a Continental Berries, Bretea Română
(sursa: <https://www.facebook.com/carpathianberries> și foto: Adrian Băneș)

Începând cu anul următor, când plantația va fi în plină producție, întreprinzătorul Mur dorește ca o parte din producție să fie procesată, într-o fabrică (aflată la ora actuală în construcție), în dulceturi, siropuri și distilate (vin, lichior și pălincă de mure, zmeură și căpșuni). Tot de anul viitor, intenționează să planteze și 12 ha de afin.

Întreținerea culturilor se face cu ajutorul celor mai noi tehnologii. De exemplu, tratamentele fito-sanitare se realizează cu ajutorul dronelor care execută stropirile cu cantități minime de pesticide, la momentul optim și într-un timp extrem de scurt. Irigarea se realizează prin picurare pe toată suprafața cultivată, apa folosită fiind adusă printr-un sistem de conducte de la 2 km distanță, deoarece în urma forărilor realizate în fermă, s-a descoperit doar apă termală. Sistemul de susținere al plantelor este metalic, pretându-se și pentru recoltare mecanizată.

Materialul săditor a fost achiziționat de la Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară Cluj-Napoca, fiind produs in vitro. Investiția pentru un hectar s-a ridicat la suma de 25.000 de euro (materialul săditor, plantatul, sistemul de irigații și de susținere).

În interiorul plantației de fructe de pădure, fermierul a început construcția a 19 foișoare de lemn, acoperite cu stuf, a unei scene, a unui bar și a unui fast-food (punct gastronomic local), pentru turiști. Fiecare foișor va avea câte un ciubăr cu apă termală. Această primă fază a proiectului dorește să o inaugureze la 1 decembrie 2021.

Figura 5.52. Construcțiile zonei recreative a Continental Berries, Bretea Română
(foto: Adrian Băneș)

A doua parte a proiectului, mai amplă, va consta în:

- construirea a 41 de clădiri, care vor fi amenajate specific fiecărui județ al României;
 - un bazin mare cu apă termală, din piatră, cu cascade iluminate;
 - o sală de jocuri (șah, domino, remmy, biliard etc.);
 - o zonă retrasă pentru lectură;
 - teren de volei, teren de badminton, teren de tras cu arcul, teren de tenis;
 - un cinema în aer liber;
 - un iaz cu nuferi și pești colorați;
 - zonă din pădure dedicată paint-ball-ului, transportul până acolo realizându-se cu ajutorul unor ATV-uri, care sunt deja achiziționate;
 - un hotel (5 stele), total deconectat de la serviciile de televiziune și Internet.
- Investiția totală pe care o anticipează antreprenorul se ridică la suma de 5 milioane de euro, realizată în totalitate din resurse proprii.

Figura 5.53. Sediul și laboratoarele de producere a materialului săditor,
Continental Berries, Călan
(foto: Adrian Băneș)

Toate aceste realizări și investiții sunt realizate cu ajutor propriilor angajați, cărora li se oferă salarii atractive și condiții de muncă bune.

Fermierul Mur a înființat și o cooperativă a producătorilor de fructe de pădure din România, prin care dorește să achiziționeze producția acestora în vederea prelucrării în fabrica proprie. Prin laboratoarele proprii, Continental Berries va pune la dispoziția membrilor cooperativei material săditor de înaltă valoare genetică, produs in vitro.

În plus, societatea este implicată și în diverse proiecte de ajutorare a comunității locale, din care exemplificăm spitalele din zonă și liceul agricol.

După finalizarea întregii investiții, Continental Berries va putea deveni un exemplu de afacere integrată și pentru alte zone cu potențial de dezvoltare a turismului, atât din Țara Hațegului, cât și din România.

5.19. Producătorul de virșli - Florin Iovănescu (I.F.) – sat Sălașu de Jos

O activitate cu tradiție în Țara Hațegului o reprezintă obținerea produsului local tradițional virșli. Această activitate s-a dezvoltat datorită faptului că în zonă s-au crescut efective mari de ovine și caprine, fiind atestată documentar încă din anii 1840-1850, concentrată în zona localității Sălașu de Jos. În anul 1990, în localitate existau circa 20 de producători, dar odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, în anul 2007, datorită standardelor impuse, cei mai mulți dintre aceștia au fost nevoiți să-și închidă afacerea. Au mai rămas, la ora actuală, doar trei astfel de producători autorizați sanitar-veterinar, unul dintre ei fiind Florin Iovănescu. Acesta, împreună cu familia, se ocupă de producerea și comercializarea virșlilor, fiind înregistrat la Registrul Comerțului ca Întreprindere Familială din anul 1991. Familia dânsului are o îndelungată tradiție în această activitate, străbunii lui producând și comercializând virșli încă de la începutul secolului trecut.

Familia Iovănescu produce virșli din carne de oaie, capră și vită, în funcție de sezon, materia primă fiind achiziționată de la abatorul din Orlac de lângă Deva. În trecut, acesta, a deținut un punct propriu de sacrificare, dar, din cauza legislației sanitar-veterinare extrem de stufoasă, a fost nevoit să-l închidă.

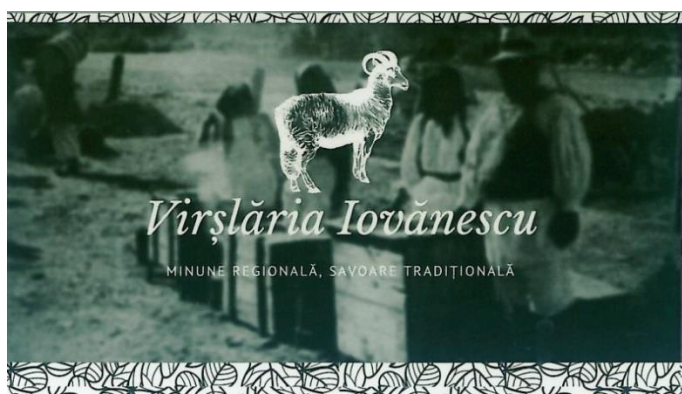

Figura 5.54. Materiale de promovare și atestatul de produs tradițional, Virșlăria Iovănescu, sat Sălașu de Jos (foto: Adrian Băneș)

Producția obținută este valorificată prin cele 3 magazine proprii de desfacere, din localitățile Hațeg, Hunedoara și Petroșani și prin participarea la diverse târguri din zonă. De asemenea, familia Iovănescu oferă și servicii de livrare produselor sale la domiciliu, prin intermediul comenzilor on-line, distribuite cu ajutorul firmelor de curierat rapid.

Procesul de producție constă în măcinarea și condimentare carnii de oaie, capră sau vită, urmată de malaxare și șprițare în mațe naturale de oaie, toate aceste procese realizându-se mecanic. Unul din secretele calității și gustului deosebit al virșliilor de Sălaș este reprezentat de cuptorul de coacere și afumare al acestora. Acest cuptor funcționează pe bază de lemn de fag, având trei focuri care trebuie întreținute și supravegheate în permanență, timp de patru ore, pentru a putea obține virșli de cea mai bună calitate. Realizarea unei șarje de virșli se face din aproximativ 50 kg de carne și durează trei zile.

Figura 5.55. Instalațiile de procesare a cărnii și cuptorul tradițional pe lemne, Virșlăria Iovănescu, sat Sălașu de Jos (foto: Adrian Băneș)

Pentru diversificarea gamei de produse comercializate, familia Iovănescu produce și pastă de mici, pastramă de berbecuț și curcan, cârnați de curcan și salam de mînzat. Toate aceste produse sunt preparate natural, fără adaosuri de conservanți și coloranți artificiali.

Figura 5.56. Virșli produși de Virșlăria Iovănescu, sat Sălașu de Jos (sursa: <https://www.facebook.com/virslidesalasvictoria/>)

Virșlăria Iovănescu este preocupată și de modernizarea continuă a procesului de producție, având deja finalizat un nou cuptor pe lemne pentru coacerea și afumarea produselor.

Figura 5.57. Noua afumătoarea și cuptorul tradițional pe lemne

Virșlăria Iovănescu, sat Sălașu de Jos

(foto: Adrian Băneș)

Fiind o activitate tradițională, virșlăria Iovănescu nu este interesat de mărirea capacității de producție, dorind să mențină calitatea produselor, pe fondul penuriei de materie primă de calitate și a forței de muncă specializate. Problema majoră cu care se confruntă producătorul este reprezentată de legislație și condițiile sanitar-veterinare severe pe care trebuie să le îndeplinească, de multe ori aberante. Cei trei producători de virșli din Sălașu de Jos au avut discuții cu Direcția Agricolă Județeană Hunedoara și cu Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, pentru obținerea înregistrării produselor cu Denumire de Origine Protejată și Indicație Geografică Protejată, dar nu au reușit acest lucru pentru că autoritățile birocratice județene și ministeriale, necunoscătoare și insensibile, au dorit atestarea acestor produse la nivelul întregii Transilvanii și nu ca produs local "Virșli de Sălașu", așa cum, de fapt, este în realitate. Cei trei producători nu au fost de acord cu această soluție birocratică și neconformă, deoarece rețeta de producere a virșlilor diferă de la o zonă la alta. De exemplu, virșli din zona Brad-ului, următorii ca notorietate în Ardeal, sunt produși prin fierbere și nu prin coacere, precum cei din zona Sălaș.

5.20. Producător tradițional – "Cămara din Totești", Paula Bora, comuna Totești

În comuna Totești, familia Bora, își întrecește veniturile prin producerea de siropuri, sucuri, dulcețuri, zacuscă și murături naturale, sub sigla "Cămara din Totești". Familia Bora a început această activitate acum șapte ani, prin valorificarea surplusului de produse obținute în

gospodăria proprie, în principal dulcețuri și siropuri din flora spontană.

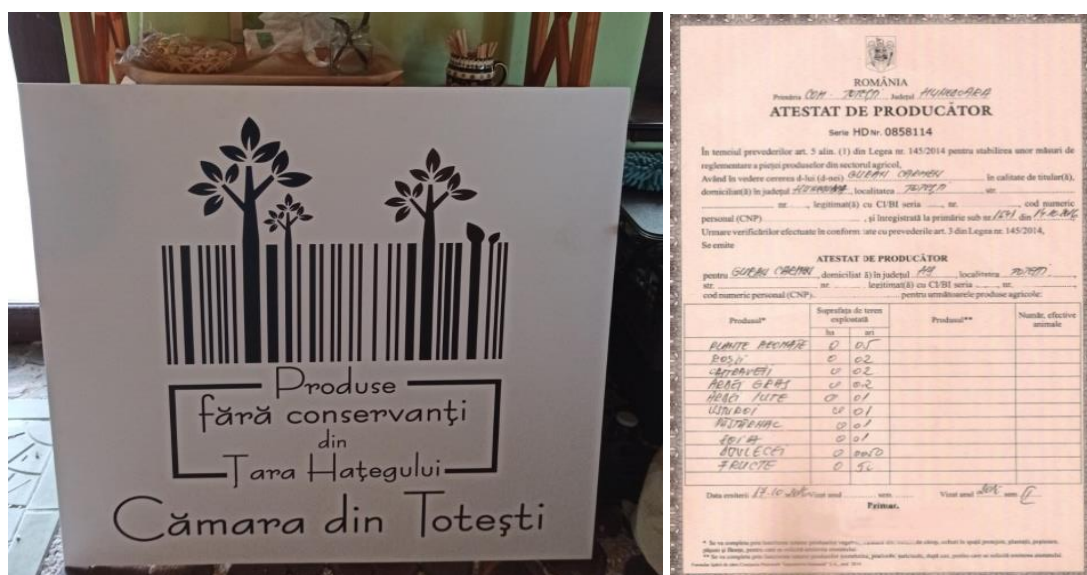

Figura 5.58. Panoul de promovare și atestatul de producător
(foto: Adrian Băneș)

Având comenzi din ce în ce mai multe, familia Bora și-a extins, atât gama cât și cantitatea de produse comercializate, din care enumerăm:

- sirop din flori sălbatice și plante aromatice (sirop din petale de mac sălbatic, sirop din flori de liliac, sirop din flori de soc, sirop din petale de trandafir sălbatic, aromat cu vanilie, sirop din flori de salcâm, mentă sălbatică, salvie, isop, aromat cu boabe de cafea, sirop de mentă sălbatică, sirop din flori de iasomie, sirop de salvie (frunze și flori), sirop din muguri de brad, sirop din muguri și conuri de jneapăn);
- sirop de fructe (cireșe de vară, afine de munte, zmeură de munte);
- extracte fără zahăr (extracte la abur care se beau ca un sirop, cu apă, apă minerală, în limonade sau cocktailuri), din afine de munte, dunde negre, coacăze, corcodușe, zmeură de munte, mix de fructe (zmeură, agrișe, mere, corcodușe);
- dulceață, gem, peltea

Figura 5.59. Produsele comercializate de "Cămara din Totești"

(foto: Adrian Băneș)

- flori sălbatice (petale de păpădie cu ghimbir și lămâie, flori de liliac aromată cu batoane de scorțișoară și scotch whisky, petale de mac sălbatic aromată cu scotch whisky, flori de salcâm aromată cu rom, flori de soc, petale de trandafir sălbatic și flori de salvie;
 - dulceață de fructe (smochine, zmeură și frăguțe de munte, corcodușe, afine de munte, mure, gutui cu anason stelat și batoane de scorțișoară;
 - produse fără zahăr (magiun din mere de livadă aromată cu scorțișoară, magiun din coacăze roșii, magiun din afine de munte, magiun de prune).
- sosuri, zacuscă, murături (roșii de grădină cu ardei capia copti pe grătar și șovârv, roșii de grădină cu busuioc proaspăt, roșii de grădină cu ardei copt pe grătar și puțin ardei iute, dulceață din ardei iute cu roșii cherry, Orange Sweet Chilly cu ardei iute portocaliu, batoane de morcov și de păstârnac, zacuscă de vinete, ciolomadă (murături asortate), tocană de legume, gogoșar în sos de muștar.

Gama de produse obținute este limitată cantitativ la doar câteva zeci de borcane din fiecare sortiment, într-un an reușind să obțină o producție totală de 1500-2000 bucăți.

Materia primă utilizată la fabricarea acestor produse provine din grădina proprie, unde nu folosește pesticide, din grădinile țărănești din zonă, care, de asemenea, nu folosesc pesticide și din flora spontană a Munților Retezat. Ca îngrășămintă, folosește numai compostul produs în gospodăria proprie, încercând astfel să obțină produse cât mai naturale.

Figura 5.60. Culegerea produselor din flora spontană

(sursa: <https://www.camaradintotesti.com/>)

În vederea comercializării producției, familia Bora și-a autorizat bucătăria pentru a certifica siguranța alimentară a produselor, comercializare acestora realizându-se pe baza certificatului de producător obținut de la primăria Totești.

Figura 5.61. Prelucrarea produselor oferite de "Cămara din Totești"

(sursa: <https://www.camaradintotesti.com/>)

Producția este vândută prin magazinul propriu și pe baza comenzilor telefonice sau online primite, efectuând personal traseul Totești – Deva – Hunedoara, odată pe lună, respectiv Totești – Timișoara, de două ori pe lună. În plus, prin participarea la târguri și ateliere de lucru care au loc în diverse orașe, promovează și comercializează o altă parte din produse. De asemenea, ca urmare a promovării prin mijloacele on-line, "Cămara din Totești" este frecvent vizitată de grupuri de turiști, cărora le prezintă produsele, proveniența acestora și modul lor de fabricare.

În perspectivă, familia Bora dorește să-și dubleze producția, deoarece are cerere în creștere, atât în zonă, și în restul regiunii cât și din străinătate, păstrând în continuare caracterul de microafacere. Pentru promovarea micilor întreprinderi și implicit a zonei, împreună cu alți câțiva astfel de producători, dorește crearea unei "Uniuni a producătorilor din Țara Hațegului", în scopul comercializării produselor obținute sub brand-ul "Produs în Țara Hațegului".

O problemă mare cu care se confruntă "Cămara din Totești", este prețul ridicat al testelor privind siguranța alimentară, care trebuie făcute pentru fiecare lot și pentru fiecare gamă de produse în parte, acesta atrăgând după sine și creșterea prețului produselor.

Capitolul 6

TURISMUL ÎN ȚARA HAȚEGULUI

6.1. Turismul – ramură esențială a dezvoltării rurale în Țara Hațegului

Călătorul prin România, ca turist, om de afaceri sau cercetător științific, poate întâlni, la tot pasul, peisaje mirifice, vestigii ale trecutului neamului nostru (unele, puține la număr, bine conservate, altele, cele mai multe, lăsate în voia sortii, distruse sau în pragul dispariției fizice irecuperabile), poate cunoaște obiceiuri de o rară frumusețe, bine păstrate și transmise din generație în generație, ca autenticitate și culoare românească a tradițiilor sau poate gusta din inconfundabila și, pe alocuri, nealterata gastronomie locală.

Oriunde îl poartă pașii prin România, cu mașina, trenul sau avionul, de la Otopeni pe litoralul Mării Negre sau în Delta Dunării, în Bucovina sau Maramureș, în zona Bran-Moeciu sau în Munții Apuseni, în Banatul montan sau pe Clisura Dunării, în Câmpia Bărgănelului deosebit de bogată în dropii altădată (pe când scria Alexandru Odobescu *Pseudokynegeticos*), sau pe Dealurile Moldovei (pline cu vii roditoare, pe vremea lui Ștefan cel Mare), trecătorul, va observa cât de generos a fost Creatorul suprem cu această țară și cât de puțin sensibili, harnici și creatori suntem noi, cei de azi.

Există, totuși, în România, o țară – Țara Hațegului – care, apreciem noi că din punct de vedere al interesului turistic, istoric, cultural, spiritual sau științific, nu este întrecută de nici o altă țară românească. Densitatea nemaîntâlnită niciunde de vestigii istorice, de la cele antice-dacice și romane, la cele medievale, biserici cu cea mai veche atestare documentară din România, existența geoparcului cu dinozauri, parcurile naționale și rezervațiile științifice, obiceiurile și tradițiile etno-folclorice și gastronomice, deosebit de bine conservate și păstrate, fac din Țara Hațegului una dintre cele mai atractive zone turistice ale țării noastre.

Dacă intri în Țara Hațegului dinspre Banat, pe Poarta de Fier a Transilvaniei, după numai câțiva kilometri ajungi la Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmisegetuza, apoi la cea mai veche biserică – monument istoric aflată în comuna Densuș, iar pe dreapta, ajungi în comuna Râu de Mori, satul Suseni unde întâlnim cetatea medievală Colți, descrisă de Jules Verne în romanul său *Cetatea din Carpați*.

Întorcându-te de la Suseni în Râu de Mori și de apucăm pe valea Râului Mare, intri, de fapt, în Masivul Retezat, calificat de marele botanist clujean, academicianul Alexandru Borza (creatorul Parcului Național Retezat, în anul 1935): *“pământ sfânt pentru știință în întregimea sa, un monument sacru al naturii, un gigantic sanctuar al naturii”*.

Retezatul, acest munte nepereche al României, este simbolul, este emblema Țării Hațegului. Bogăția sa floristică și faunistică, cu alte cuvinte, biodiversitatea sa, alături de peisajele de neegalat date de cele 40 de piscuri înalte de peste 2200 m și de cele peste 100 de lacuri glaciare, constituie, poate, cea mai importantă atracție turistică și științifică a întregii zone.

Rezervația științifică Gemenele în suprafață de peste 1600 de ha, unde se află Casa laborator (Cabana) Gemenele a Academiei Române este locul ideal pentru cercetătorii biodiversității Retezatului.

Importanța științifică internațională a Parcului Național Retezat a fost recunoscută prin înscrierea acesteia, de către UNESCO, în lista rezervațiilor biosferei (1980).

Revenind în Masivul Retezat, pe Râul Mare, la confluența cu Zlătuia, nu putem trece în prezentarea Țării Hațegului și a munților săi, peste o scriere făcută acum 75 de ani de geograful Ioan Conea – care, în monografia comunei Clopotiva (localitate care străjuiește intrarea în Retezat, pe Râul Mare), scria: *“La Gura Zlata, valea se deschide. Din dreapta, Zlata vine „năvarnică” de sub Retezat și se aruncă în râul care încă dela Vadul Apelor și-a schimbat numele din Lăpușnic în Râul Mare. La confluența cu Zlata, valea se deschide ca o încăpere rotundă între munți. Acolo, academicianul Brătescu-Voinești și-a clădit casă, punând temelie unei viitoare sigure stațiuni climaterice”* .

Pe valea Râului Mare, de la confluența cu râul Zlata și până aproape de ieșirea din defileu, pe o distanță de circa 18-20 km au apărut, în ultimele două decenii, dar mai ales în ultimii cinci ani, peste 100 de pensiuni și case familiale de vacanță. Fenomenul îl regăsim și în alte părți ale zonei Hațegului, prin văile deosebit de pitorești care pleacă din Masivul Retezat. Ce uimitoare previziune au avut cercetătorii echipelor regale ale Școlii Sociologice de la București și a Institutului Social Român, fondat și condus de academicianul Dimitrie Gusti, fost președinte al Academiei Române.

Multe s-ar putea scrie încă despre Țara Hațegului, despre Retezat. Dar, socotim noi, că ilustrarea cea mai bună au făcut-o Aron Densușianu, marele cărturar al Țării Hațegului, scria *„Frumos e Ardealul peste măsură, dar în el mai frumos decât orice este tocmai acest colț care din vechi și până astăzi se cheamă Țara Hațegului”* și aprecierea marelui sociolog acad. Dimitrie Gusti: *„ce bogată, ce mare sumă de civilizație locală românească se poate culege într-un singur sat de munte, în cel neprețuit muzeu etnografic viu, care este Țara Hațegului”*.

Aron Densușianu, în urma călătoriei întreprinse în anul 1865 în Țara Hațegului, scrie în *Revista Familia*, printre altele, despre pierderile arheologice de la Sarmizegetusa atrăgând atenția despre faptul că *„cea mai mare parte din ruinele Ulpiei Traiane, inscripțiuni, monumente, sculptură, statuia și altele se află zidite sau așezate ca ornamente în curțile ungarilor, sau mai bine zis, a românilor unguriți din acest ținut”*.

Nu se poate încheia această introducere în turismul zonei fără a spune câteva cuvinte și despre conacul Berthelot al Academiei Române, din comuna cu același nume (General Berthelot). Recuperarea în anul 2001 a castelului, terenului agricol și silvic, donație a generalului francez H.M. Berthelot, a reprezentat punctul de pornire, ideea constituirii centrului de cercetări și formare continuă în domeniile bio și geodiversității, a agriculturii ecologice și a dezvoltării rurale durabile cu sediul la Berthelot. Refacerea castelului, preluat într-o stare jalnică de Academie, constituie pentru întâia instituție de știință și cultură a țării o datorie de onoare, atât pentru memoria donatorului cât și pentru cinstirea familiei Nopcsa care a construit castelul. Totodată, destinația științifică și educativă a castelului și a anexelor sale trebuie să constituie reluarea, după mai bine de șase decenii, a *„dorinței Academiei Române de*

a îndruma și ajuta populația sătească din regiune”.

Castelul de la Berthelot are o istorie lungă. Prima scriere referitoare la castelul de la Fărcădin (vechea denumire a satului Berthelot) o datorăm Coraliei Maria Jianu (Muzeul Civilizației Dacice și Romane Deva) și lui David B. Weishampel (Hopkins University Baltimore, SUA). Fiul cel mare al baronului Lászlo Nopcsa (conform celor scrise de Jókai Mór în cartea *Sărmanii bogați* în anul 1860), Ferenc Nopcsa, s-a născut la Fărcădin, în anul 1874, presupunem în castelul despre care vorbim. Despre baronul László Nopcsa se scrie (N.Wardegger 1991) că *„a fost un pasionat colecționar de piese arheologice provenite din lapidările de la Zam, Mintia, Fărcădin”*. Referitor la castelul familiei Nopcsa de la Fărcădin, Aron Densușianu în vizita pe care o face în anul 1865 în Țara Hațegului scrie faptul că *„la curtea baronului Nopcea (scris roman, s.n.) erau strânse mai multe monumente romane, culese de prin ruine, care conțin figuri și inscripțiuni. În salon, mulțime de busturi și statuete”, iar statuia care are „toga încopciată la umărul stâng, era tăiată în marmură cu atâta măiestrie și eleganțe”*. Baronul Nopcsa susține că bustul ar fi al lui Traian, iar Aron Densușianu scrie, în continuare, *„la scara de intrare în castel străjuiau câte un leu funerar, după care urma un șir de statui bărbătești fără cap”*. Toate acestea, după trecerea castelului în proprietatea întregului popor, după 1948, au dispărut, dispărând posibilitatea studierii provenienței lor (probabil dacice și romanice).

Este important de menționat că în anul 1895 Ilona Nopcsa a găsit oase de animale preistorice (dinozauri pitici, se va dovedi mai târziu) pe domeniile familiei din Țara Hațegului. De aici începe activitatea de paleontolog a lui Ferencz Nopcsa, cel care a descoperit și descris pentru prima dată dinozaurii pitici din Țara Hațegului.

După anul 1919, pentru castelul de la Fărcădin începe o altă perioadă istorică, perioada generalului Berthelot. Statul român, pentru meritele deosebite în organizarea modernă a armatei române, îi donează castelul și domeniul de la Fărcădin-Hațeg generalului francez H.M. Berthelot, căruia i s-a acordat și cetățenia română.

Prezența științifică actuală a Academiei Române în Țara Hațegului-Retezat constituie realuarea activităților de cercetare sociologică, economică și de biodiversitate efectuate de predecesorii noștri academicienii Dimitrie Gusti, Alexandru Borza, Aron Densușianu, A. Niarady.

Ultimii proprietari ai castelului familiei Nopcsa de la Fărcădin, baronul Elek Nopcsa și fiii săi, Ferencz, Elek și Ilona, după unirea Transilvaniei cu Regatul României în 1918, părăsesc România, iar castelul și moșia din localitate sunt expropriate, conform prevederilor Legii Reformei Agrare pentru Transilvania și Banat, trecând în proprietatea statului român.

După anul 1919, pentru castelul de la Fărcădin începe o altă perioadă istorică, perioada generalului Berthelot. Statul român, pentru meritele deosebite în organizarea modernă a armatei române, îi donează castelul și domeniul de la Fărcădin-Hațeg generalului francez H.M. Berthelot, căruia i s-a acordat cetățenia română și calitatea de membru de onoare al Academiei Române.

Prezența științifică actuală a Academiei Române în Țara Hațegului-Retezat constituie reluarea activităților de cercetare sociologică, economică și de biodiversitate efectuate de predecesorii noștri academicienii Dimitrie Gusti, Alexandru Borza, Aron Densușianu, A. Niarady.

Spațiul rural al Țării Hațegului reprezintă unul dintre cele mai bogate zone ale României

în oferte turistice naturale și antropice, datorită potențialului natural, socio-cultural și istoric exploatabil din punct de vedere turistic. Resursele turistice naturale, sunt concretizate prin marea varietate a reliefului și frumusețea peisajelor, prin bogăția biodiversității (flora și fauna) și unicitatea geodiversității (Geoparcul cu dinozauri din Țara Hațegului, Parcul Național Retezat și Rezervația Științifică Gemenele). Deoarece potențialul turistic cuprinde numeroase resurse economice al căror consum poate fi realizat numai „in situ”, antrenarea acestora în circuitul economic al valorilor ca proces superior de dezvoltare rurală a spațiului rural Țara Hațegului - Retezat.

Optimizarea activităților de servicii turistice rurale se poate realiza prin modele matematice și analize de sistem adecvate.

Pornind de la marea varietate a ofertei turistice, specialiștii în managementul turismului pot găsi soluții optime pentru extinderea serviciilor de turism rural și agroturistice, drept componentă a dezvoltării rurale durabile.

Economia rurală a României, formată din economia agricolă (agrară) și economia non-agricolă (industria alimentară și nealimentară, serviciile), se află încă în stare de nonconvergență economică comparativ cu majoritatea țărilor din UE atât ca mărime absolută cât și ca structură. Afirmatia anterioară este suficient de bine susținută prin următoarele mărimi:

- valoarea producției agricole finale în România este de 2,2, ori mai mică față de cea înregistrată de țările UE (888 €/ha în România; 1944 €/ha în UE);
- valoarea producției agricole comerciale în România este de 4 ori mai redusă comparativ cu cea obținută de agricultorii din UE (426 €/ha în România față de 1710 €/ha în UE);
- înzestrarea cu active a exploatațiilor agricole românești de 34 ori mai redusă față de UE;
- ponderea agriculturii în economia rurală este de 4,3 ori mai mare în România (60,5% în România și 14,1% în UE), fapt ce indică un pronunțat caracter agricol (agrar) al economiei rurale românești;
- ponderea serviciilor în spațiul rural românesc în total economie rurală este de numai 9,8% față de 42,2% în UE (de circa 4,4 ori pondere mai redusă);
- **agroturismul în UE are o pondere de 4,4% din economia rurală (14% din valoarea totală a serviciilor), în timp ce în România acesta are o pondere de numai 0,1 % (circa 1,1% din totalul serviciilor din spațiul rural).**

Resursele turistice naturale (marea varietate a reliefului și frumusețea fără egal a peisajelor, de la lacurile glaciare până la semețele vârfuri ale Retezatului și Țarcului), de la bogăția biodiversității (flora și fauna) până la unicitatea geodiversității reprezentată de Geoparcul dinozaurilor din Țara Hațegului, Parcul Național Retezat și Rezervația Științifică Gemenele fiind „culmi” ale resurselor naturale din această zonă. Acad. Al. Borza face cea mai frumoasă descriere a Parcului Național Retezat *„pământ sfânt pentru știință în întregimea sa, un monument sacru, un gigantic sanctuar al naturii”* (A. Bavaru, 2007).

Din punct de vedere al resurselor antropice, puține zone ale României pot fi comparate

sau asemănate cu Țara Hațegului. O densitate nemaîntâlnită de vestigii antice dacice (Sarmisegetuza), romane (villa rustica), cetăți și turnuri de apărare (Colț, Nălațvad, Răchitova), biserici (Densuș, Sântămăria Orlea), castele și conace (Berthelot, Kendeffy) aparținând civilizației medievale, arhitectura rurală, etnografia și folclorul autentic hațegan etc., reprezintă atracții turistice de excepție pentru Țara Hațegului-Retezat.

6.2. Concepte, metodologie

Cercetând literatura științifică de specialitate am constatat un "vid" conceptual și metodologic referitor la cele două componente fundamentale ale turismului rural: **1) monitorizarea și evaluarea (cuantificarea) potențialului turistic complex al localităților rurale** (turismului rural) și, pe această bază, **2) managementul optimizării ofertei** (traseelor, circuitelor) **turistice rurale ale unei zone.**

În schimb, clasificări cu privire la tipologia din punct de vedere al potențialului (ofertei) turistice se găsesc în literatură, după cum urmează: sate turistice etno-folclorice, sate turistice de creație artistică și artizanală, sate turistice climaterice și sate peisagistice, sate turistice pescărești și de interes vânătorească, sate turistice viti-pomicole, sate turistice pastorale, sate turistice pentru practicarea sporturilor (G. Erdeli, A. Gheorghilaș -2006) sau într-o lucrare aplicată cu referire la teritoriul rural în Țara Hațegului: sate agro-turistice pastorale, sate agro-turistice pomicole, sate agro-turistice cu profil mixt, sate turistice peisagere, sate turistice cu potențial cultural-istoric, sate turistice – bază de plecare pentru ascensiuni montane, sate – sprijin pentru areale de dispersie a caselor de vacanță, sate – sprijin pentru turismul de tranzit (montan, alpin etc.), sate cu obiective economice de interes turistic (N. Popa – 1999). N. Popa merge chiar mai departe, observând faptul că „*ierarhizarea satelor turistice din Țara Hațegului a avut în vedere tocmai măsura în care comunitățile rurale s-au putut organiza pentru a pune în valoare potențialul local și pentru a genera fluxuri turistice cât mai importante*” (s.n.).

Autorul lucrării mai înainte citat simte nevoia ierarhizării satelor turistice din zona Hațegului funcție de „**potențialul turistic rural local**” (rural, sublinierea și adăugirea noastră) și generarea „**fluxurilor turistice**”. În continuare, autorul distinge în Țara Hațegului: **sate cu infrastructură turistică precară** (55 sate), **sate cu infrastructură satisfăcătoare** (14 sate) și **sate cu perspective certe de dezvoltare turistică** (10 sate), clasificarea făcându-se funcție de doi factori: infrastructura de transport și calitatea habitatului - **factori existenți** - și calitatea resurselor (ofertei) naturale și antropice - **factori potențiali** -.

Conceptualizări metodologice

Pornind de la stadiul cercetării prezentat anterior, considerăm necesară conceptualizarea metodologică a monitorizării și cuantificării potențialului turistic al așezărilor rurale (A_j), în diferite zone (areale) turistice (Z_k), pornind de la două cerințe de bază ale domeniului:

- **dezvoltarea durabilă (prioritizată) a zonelor și satelor** cu potențial natural și antropic pentru **turismul rural și agroturism**;
- **optimizarea managementului activităților de turism rural și agroturism** în așezările

și zonele turistice rurale.

Din punct de vedere al obiectivelor urmărite (evaluare – cuantificare) cu privire la potențialul turistic rural complex al satelor și optimizarea ofertei (traseelor, fluxurilor, circuitelor) turistice, considerăm, de asemenea, că sunt necesare și unele clasificări terminologice (insuficient precizare în literatura de specialitate), referindu-ne aici la următoarele categorii: **potențialul turistic, resursă turistică, obiectiv turistic, ofertă turistică, infrastructură turistică.**

Potențialul turistic al unei zone (localități) este constituit din totalitatea resurselor naturale și antropice și a infrastructurii turistice existente în structura spațiului rural respectiv.

Resursa turistică reprezintă „atracții turistice pretabile (potențiale) pentru vizitare” și „atracții turistice posibile (prezente) de valorificat direct prin activități de turism” (Mariana Ramona Ciolac-2009), regăsite în spațiul rural sub formă de obiective turistice (naturale sau antropice) sau ca „materii prime” folosite în realizarea diferitelor produse turistice”.

Oferta turistică este o noțiune comercială (economică) cuprinsă într-un program (plan) de turism rural sau într-un circuit turistic. De regulă, oferta turistică cuprinde mai multe obiective turistice tematice (drumuri pastorale, lacuri glaciare, cuiburi de dinozauri, drumul țuicii sau al vinului, drumul bisericilor vechi etc.)

Obiectiv turistic, în concepția noastră, reprezintă o entitate naturală sau antropică bine delimitată în spațiu care constituie atracție turistică permanentă (Biserica din Densuș, Masivul Retezat, viața pastorală montană, cazanele de țuică din Răchitova, gospodăriile de preparare de virșli din Sălăș etc.).

Infrastructura turistică cuprinde amenajările și dotările tehnice existente și/sau necesare pentru organizarea și amenajarea turistică și generală a teritoriului, localităților și caselor rurale.

Modelul matematic de evaluare și cuantificare a potențialului turistic rural

Dezvoltarea durabilă a zonelor și satelor pentru turism rural și agroturism se fundamentează pe evaluarea și monitorizarea potențialului turistic al zonelor pornind de la clasificarea resurselor sau obiectivelor turistice. În majoritatea țărilor clasificarea resurselor și a obiectivelor turistice se face pe trei clase¹ (trei stele sau clasele 1, 2, 3).

Pornind de la resursele turistice prezente într-o localitate rurală (A_j) și clasele acesteia, $r_i, r_i \in [0,1,2,3]$, unde:

$r_i = 0$, resursă inexistentă

$r_i > 0$, resursă existentă de clasă 1, $r_i = 1$; clasă 2 $r_i = 2$; clasă 3 $r_i = 3$,

se calculează potențialul turistic al acesteia:

$$P(A_j) = \sum_i r_i$$

¹ Referitor la clasificarea resurselor sau obiectivelor turistice trebuie să facem o precizare pentru a nu confunda clasificarea acestora, pe trei nivele (trei stele) cu clasificarea așezămintelor turistice (hoteluri, moteluri, pensiuni, cabane, stațiuni, care se face pe cinci nivele).

Potențialul turistic al zonei $P(Z_k)$ se obține prin relația:

$$P(Z_k) = \sum_j (A_j) = \sum_i \sum_j r_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, m; \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Elementele de calcul al potențialului turistic rural al unei localități rurale (A_j) funcție de resursele turistice r_i se află în matricea resurselor:

$$r_{ij} = \begin{pmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{pmatrix}$$

Așezarea rurală cu potențial turistic maxim se obține din:

$$\max P(A_j), \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Ierarhizarea așezărilor rurale rezultă din:

$$P(A_1) > P(A_2) > \dots > P(A_n)$$

Optimizarea managementului activităților de turism se obține prin același algoritm, pornind de la obiectivele turistice ale acestora $o_i > 0$,

$$M(A_j) = \sum_i t_i$$

$$t_{ij} = \begin{pmatrix} t_{11} & t_{12} & \dots & t_{1n} \\ t_{21} & t_{22} & \dots & t_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ t_{m1} & t_{m2} & \dots & t_{mn} \end{pmatrix}$$

Pornind de la obiectivele turistice $t_i > 0$ din fiecare așezare turistică A_j , din zona Z_k , se pot stabili itinerarii tematice zonale optime, plecând de la drumul parcurs:

$$D = \max \sum_i \sum_j t_{ij}, \quad i = 1, 2, \dots, n; \quad j = 1, 2, \dots, m$$

6.3. Tipologii turistice rurale în Țara Hațegului

Tipologia satelor hațegane funcție de resursele, obiectivele și infrastructura turismului rural.

Diferitele tipuri de turism rural s-au conturat în Țara Hațegului funcție de **resursele**

naturale și antropice (și obiectivele turistice) și de **infrastructura turistică** existentă (sau potențială de dezvoltare) în zonă rurală.

Tipurile (formele) de turism care se practică în Țara Hațegului (*Popa, N. – 1999*) sunt următoarele:

- **Turismul montan** are cea mai mare arie de răspândire determinată de resursele naturale de excepție oferite de masivele Retezat, Țarcu, Șureanu și Munții Poiana Ruscă. De departe, Masivul Retezat reprezintă resursa „regală” a Țării Hațegului datorită frumuseții inegalabile oferită de Parcul Național Retezat, Rezervația Științifică Gemenele, cu cele 40 de vârfuri peste 2000 de metri și 12 vârfuri de peste 2300 m și cele 82 lacuri glaciare. O variantă a turismului montan o reprezintă **turismul sportiv pentru practicarea sporturilor de iarnă** la pârtia dotată cu instalație pe cablu de la Complexul Râușor (Râu de Mori) sau **turismul sportiv pentru practicarea sporturilor nautice** pe lacul de acumulare de pe Râul Mare. Datorită sălbăticiei și spectaculozității masivelor montane în ultimul timp a început să se practice o specie de turism sportiv extrem de distrugător pentru mediu, peisaje și liniștea profundă a munților – **enduromania** (circuite de mașini și motociclete pe teren accidentat). Această specie de turism montan sportiv este din ce în ce mai contestată atât de localnici, cât și de ecologiști, silvicultori și turiștii iubitori de liniște și frumuseți neîntinate.

Turismul montan (drumeția), are ca bază de plecare aria depresionară a Hațegului spre culmile munților înconjurători. Traseele cele mai spectaculoase și, deci, cele mai frecventate, pornesc din partea sudică a depresiunii, zonele Râu de Mori - Brazi, Sălașu de Sus - Nucșoara, Pui – Hobița, către zona centrală înaltă a masivului Retezat. Aici sunt vizitate Parcul Național, relieful glaciar, numeroasele lacuri glaciare sau vârfurile piramidale ce depășesc 2300 m altitudine. Alte circuite pun în valoare carstul și așezările păstorești din zona platoului Ohaba-Ponor (Munții Șureanu), iar altele se îndreaptă din Clopotiva și Hobița - Grădiște spre Munții Țarcu ori, din Densuș către Munții Poiana Ruscă.

Turismul montan este asociat cu sporturile de iarnă, fiind practicat în mod organizat numai în zona Complexului Râușor, unde a fost amenajată o pârtie de schi și s-a construit o instalație de transport pe cablu. În condiții naturale, unele sporturi de iarnă se practică și în alte locații favorabile, îndeosebi pe văile nordice ale muntelui Retezat.

- **Turismul cultural, spiritual și științific** s-a conturat și a evoluat datorită obiectivelor culturale, arhitectonice, vestigii arheologice (antice și medievale), bisericilor, parcurilor și rezervațiilor naturale și științifice oferite de așezările și arealele rurale din Țara Hațegului.

Un loc aparte în cadrul turismului științific îl ocupă bogăția biodiversității (în mod deosebit din masivul Retezat) și geodiversității (Geoparcul dinozaurilor pitici din Țara Hațegului).

Obiective istorice, precum amfiteatrul dacic de la Sarmisegetusa, vestigii romane (villa rustica), castele (conace) medievale de la Sântămăria Orlea, Berthelot, Nalațvad, Densuș, cetățile de la Suseni-Colți, Răchitova, Crivadia, Sălașu de Sus etc.

Din punct de vedere al resurselor antropice, în Țara Hațegului întâlnim o densitate mare de vestigii antice dacice (Sarmizegetusa), romane (villa rustica, Bretea Română), cetăți și turnuri de apărare (Colți, Nălațvad, Răchitova), biserici (Densuș, Sântămăria Orlea), castele și conace

(Berthelot, Kendeffy) aparținând civilizației medievale. De asemenea, arhitectura rurală, etnografia și folclorul autentic hațegan, reprezintă atracții turistice de excepție pentru Țara Hațegului.

În funcție de resursele naturale și antropice, de obiectivele turistice și de infrastructura turistică existente în zona rurală, în Țara Hațegului, s-au conturat diferitele tipuri de turism rural.

Tipurile (formele) de turism care se practică în Țara Hațegului sunt următoarele: turismul montan, turismul cultural, spiritual și științific, turismul de sfârșit de săptămână, turismul de tranzit și agroturismul.

Turismul de sfârșit de săptămână este cel mai răspândit în Țara Hațegului. Acest fapt se datorează în special extinderii pensiunilor turistice și a caselor de vacanță atât în zona Clopotiva - Râul Mare - Gura Zlata (peste 100 de pensiuni și case de vacanță), cât și în valea Râușorului și în multe alte zone (aproape în toate satele de sub munții Retezat, Șureanu, Țarcu, Poiana Ruscă) Sejurul de week-end este practicat de multe familii din orașele județului Hunedoara și chiar din județul Timiș care mai au casele părintești în Țara Hațegului sau care au construit altele noi. Multe case de week-end, în cazul în care au și gospodărie (grădină de legume, de pomi, vie sau chiar de animale), sunt folosite și sub forma de hobby-ferme.

Turismul de tranzit este practicat de către turiștii care se află pe un circuit mai larg, precum Banat - Țara Hațegului - Valea Jiului – Oltenia, sau Banat - Țara Hațegului – Deva - Hunedoara. Acest tip de turism este favorizat de existența, îndeosebi în compartimentul vestic al depresiei, a unei game variate de atracții turistice, așa cum s-a prezentat anterior (vestigii dacice și romane, vechi monumente de cult, cetăți medievale, castele nobiliare, lacuri de baraj antropice, situri paleontologice etc.) și a unei rețele dense de drumuri, în general bine întreținute.

Spațiul rural, prin componentele și resursele sale, satisface un evantai larg de motivații pentru turist: odihnă, recreere, sport, cură de aer sau balneară, obiceiuri și tradiții oferind turistului rural o arie mare de cuprindere a posibilităților de petrecere a timpului liber. Prin aceasta, turismul rural este un mijloc de valorificare integrală a resurselor mediului rural, cu potențialul său agricol, silvic, turistic, uman și tehnico-economic.

Turismul în Țara Hațegului se află într-o fază incipientă de dezvoltare și organizare, deși Țara Hațegului are potențial remarcabil prin calitatea mediului natural, a ambientului socio-cultural prin diversitatea activităților economice cu tentă tradițională, condiții obligatorii pentru atragerea unei clientele cât mai variate către această formă de sejur turistic.

Teoretic, toate așezările rurale cu funcție agricolă încă puternică dispun de potențial pentru dezvoltarea agroturismului. Realitatea din teren însă, impune o serie de condiționări, care țin de patru mari categorii de factori: **factorii de poziție** (în cadrul unor vecinătăți cu potențial de atracție complementar și cu accesibilitate facilă), **factorii de sit** (calitatea peisajului natural și antropic local), **factorii economici** (un profil agricol personalizat, dinamizat de complementarea sa cu alte activități, rod al valorificării moderne a resurselor și a tradițiilor locale), **factorii demo-culturali** (un suport demografic viguros, deschis și bine pregătit, capabil să internalizeze acele valori care i-ar putea permite vânzarea unui serviciu turistic de calitate).

Din acest punct de vedere, practicarea agroturismului se dovedește a fi una deosebit de complexă, îndeosebi când se pune problema compatibilizării modului de viață al populației rurale, cu exigențele consumatorului de turism, cu atât mai mult cu cât satele care păstrează cel mai bine valorile tradiției sunt, în același timp, și cel mai puțin pregătite (infrastructural, material și chiar cultural) pentru a oferi servicii turistice atractive. Începând de la condițiile de igienă (alimentară, vestimentară, casnică) și până la utilitățile indispensabile confortului modern (apă curentă, apă caldă, canalizare, internet, telefon, posibilități de destindere etc.) sau la aspectul locuinței și la salubritatea anexelor gospodărești, pe funcționalitatea cărora se bazează, de altfel, practica agroturistică, toate necesită eforturi de „aducere la zi”, fără ca aceste transformări să le afecteze specificul autohton, tradițional valoros.

Pe lângă echiparea gospodăriilor (fermelor) agroturistice și ameliorarea infrastructurii rurale pentru extinderea agroturismului, este necesar și un **management turistic promoțional**, constituirea de rețele de informare turistică prin care să fie adusă cât mai aproape oferta de cererea de agroturism, promovarea acestui tip de turism ca un turism educativ pentru toți cei care nu cunosc în suficientă măsură „viața la țară” și activitățile caracteristice agriculturii, pomiculturii, creșterii vacilor cu lapte, păstoritului, obiceiurilor și tradițiilor rurale.

Turismul rural poate contribui la valorificarea resurselor și la dezvoltarea durabilă locală sau regională, prin folosirea durabilă a resurselor turistice, menținerea diversității naturale, culturale și sociale a spațiului rural, integrarea activităților de prestări de servicii în planificarea și strategia de dezvoltare locală, sprijinirea economiilor locale în dezvoltarea socio-economică, dar și în protejarea naturii și a valorilor culturale. Utilizarea cât mai mare a resurselor naturale, economice și umane a unei zone cu un bogat potențial turistic se poate realiza prin implicarea comunităților locale în sectorul turistic, prin sprijinirea grupurilor de inițiativă pentru dezvoltarea și promovarea ofertei turistice locale, pentru protejarea mediului înconjurător și a bunurilor culturale.

6.4. Ofertele turistice ale localităților din Țara Hațegului

Orașul Hațeg

Este singurul oraș al zonei, centru de influență economică și socială, care cuprinde și trei sate aparținătoare: Silvașu de Sus, Silvașu de Jos și Nălațvad. Pe teritoriul cadastral al Hațegului se află Rezervația cu zimbrii din Pădurea Silvăț. În satele aparținătoare se găsesc două obiective de interes deosebit, Mănăstirea Prislop din Silvașu de Sus, fondată în secolul al XIV-lea, și Conacul Nalatzî-Fay din satul Nălațvad.

Biserica actuală a Mănăstirii Prislop datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea și a fost construită din piatră, în plan triconic, cu turla pe naos, arhitectura specifică bisericilor din Țara Românească.

Figura 6.1. Mănăstirea Prislop

(foto: Miroslav Raicov)

La data de 25 noiembrie 1948, Mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan (1920-1955), îl întronizează la Prislop pe Ieromonahul Arsenie Boca de la Mănăstirea Sâmbăta de Sus, iar în 1950 au fost aduse și maicile. Ieromonahul Arsenie Boca a rămas în mănăstire până în 1989, an în care a trecut la Domnul. El a sculptat personal catapeteasma și executat mai multe lucrări de renovare a bisericii și a celorlalte clădiri, fapt pentru care este considerat astăzi ca al treilea ctitor al mănăstirii. Mormântul său se află în cimitirul Mănăstirii Prislop, la mică distanță de peștera Sfântului Ioan de la Prislop. La mormântul său de la mănăstire, trec zilnic sute de persoane, constituind unul dintre cele mai importante locuri de pelerinaj din țară.

Comuna Baru

Aflată într-un cadru natural de o frumusețe deosebită, cu oameni harnici și ospitalieri, comuna Baru poate beneficia din plin de avantajele economice ale agroturismului, turismului montan și a altor forme de turism. Datorită așezării ei comuna Baru beneficiază de foarte multe avantaje și posibilități de practicarea turismului, care sunt însă slab exploatare.

Figura 6.2. Centrul de informare turistică, comuna Bara
(foto: Adrian Băneș)

Având în vedere accesul ușor din drumul național DN 66 pe valea pârâului Bărișor, a fost realizat un punct de informare și un traseu turistic amenajat cu locuri de popas. În prezent, afluxul de turiști în această arie nu este semnificativ datorită poziționării laterale a văii pârâului Bărișor față de DN 66 și a reliefului auster. Acestei poziționări i se datorează, însă, o bună conservare a peisajului natural. La 1792 m altitudine, pe creasta Munților Tulișa, situat într-o șa, la est de costura Vârfului Păpușa (alt. 2500 m), există refugiul turistic Vf. Tulișa, pentru turiștii care merg pe un traseu important din masivul Retezat, pornind din munții Tulișa - Curmătura Făgețel - Vf. Bilugu Mare - Vf. Lazărului - Vf. Custura - Șaua Plaiul Mic - Culmea Drăgșanu - Vf. Albele - Piatra Iorgovanului - Șaua Paltina și ajungând în munții Godeanu.

Figura 6.3. Cabana/refugiul Vf. Tulișa
(foto: Ciprian Mihăescu)

Figura 6.4. Peisaje montane din zona comunei Baru
(foto: Ciprian Mihăescu)

Principalele puncte de atracție turistică din comuna Baru sunt reprezentate de:

- Castrul roman „Comărnicele” (sit arheologic) – realizat din pământ cu dublă incintă (300 x 195 m) cu valuri, șanțuri, șicane în fața porților.
- Biserica „Pogorârea Sf. Duh” (Biserica Pârveștilor) monument istoric construit în secolul al VIII-lea, se află în satul Bărișor la 1 km de centrul de comună. Monumentul are o inscripție datând din anul 1785.
- Muzeul de artă populară ”Maria Hord Gârbea”. Acest muzeu deține peste 160 de exponate de port bărbătesc și femeiesc din comuna Baru, precum și exponate de port femeiesc din alte părți ale țării și exponate de uz casnic.
- Zonele carstice Calcarele Lola de pe Valea Streiului. Această zonă are pereți verticali de calcar de cca 250 m de o frumusețe deosebită, situați de o parte și alta a apelor Streiului.
- Peștera Tecuri - situată pe malul stâng al Streiului la o altitudine de 920 m. Peștera este monument al naturii din anul 1954, păstrând în interior o serie de formațiuni concreționare de o deosebită frumusețe stalactite, stalagmite, perdele și scurgeri în general de culoare roșiatică. Accesul se poate face pe Valea Streiului până la Km 8 pe drumul forestier modernizat, iar de aici pe o potecă de munte cca. 2 ore.
- Cascadele Șipotului - căderi naturale de apă ce ies din carstul versantului stâng al Streiului. Căderea de apă izvorăște undeva în golul de munte, în Ponorâci și după ce străbate platoul Tecuri intră în subteran și prin peșteră izvorăște din nou în peretele de stâncă al Văii Streiului.
- Fântâna Bulbucului - fenomen geologic prin apariția unui „bulz” de calcar în șisturile muntelui purtător a unui izvor cu un debit constant (este captat pentru alimentarea cu apă). Acces auto se realizează cca. 2 km pe Valea Muncelului și apoi pe poteca de munte, cca. 1 km.

Comuna Densuș

Numele comunei Densuș (constituită din șapte sate) este legat de celebra familie de intelectuali Densușianu (cu doi membri ai Academiei Române). În comună, obiectivul turistic de cea mai mare valoare istorică și spirituală pentru ortodoxia română **este biserica ortodoxă Sfântul Nicolae** din Densuș, **monument istoric** datând din secolele XII-XIII. Biserica a fost construită, după unele interpretări istorice, pe un templu antic închinat lui Zamolxe, după alții,

zeului Marte, din materialele aduse de la Sarmizegetusa Ulpia Traiana.

În comuna Densuș, în satul Peșteana se găsește biserica ortodoxă de secol XIII-XIV, sfântul Proroc Ilie, construită din piatră de la Sarmizegetusa Ulpia Traiana, biserica monument medieval Peșteana de secol XV, Muzeul Satului Peșteana și rezervația botanică Mlaștina Peșteana cu o suprafață de 2 ha (mlaștină oligotrofă cu populații de rouă cerului *Drosera rotundifolia* - relict glaciatic).

Figura 6.5. Biserica din Densuș

(Foto: Miroslav Raicov)

Tot în această zonă găsim Casa Vulcanilor, care este o construcție de lut ce spune povestea Pământului, adaptată la povestea geologică a Țării Hațegului. Este un loc unde se pot afla lucruri despre vulcanii ce dăinuiau în Insula Hațegului acum milioane de ani și ale căror urme se găsesc astăzi în comuna Densuș. Construcția este una ecologică din pământ galben, paie și apă. Acest spațiu de vizitare și de educație non-formală, este realizat prin voluntariat în cadrul mai multor proiecte începute în anul 2014 și care a beneficiat de mai multe finanțări din partea Fundației Pentru Parteneriat și MOL Romania, prin Programul Spații Verzi.

Comuna General Berthelot

Este legată de două nume istorice (familia Nopcea-Nopcsa și Generalul Henri Mathias Berthelot) și o instituție (Academia Română) de primă mărime în galeria persoanelor și instituțiilor de renume din România

În comuna General Berthelot se află două obiective turistice și științifice majore **Rezervația paleontologică cu oase și ouă de dinozauri pitici de la Tuștea și Conacul Berthelot**, construit în anul 1762 de familia Nopcsa, proprietatea generalului francez Berthelot în perioada 1923-1926, donată Academiei Române, care l-a deținut în proprietate între anii 1926-1948 și recuperată după anul 2001 de Academie, în prezent cu destinația de Centru de cercetări în geologie și biodiversitate și dezvoltare rurală durabilă în zona Hațeg - Retezat al Academiei Române.

Figura 6.6. Conacul Berthelot înainte de renovare (2009)

Figura 6.7. Centrul pentru dezvoltare durabilă Țara Hațegului-Retezat (Conacul Berthelot după renovare, 2010)

Proiectul Hațeg-Retezat inițiat de Academia Română în calitate de lider-promotor, în consorțiu cu Universitatea București și Asociația Intercomunală Țara Hațegului, ca parteneri, a câștigat prin competiție finanțarea, prin mecanismul Spațiului Economic European, asigurată de Norvegia, Islanda și Liechtenstein. Valoarea totală a proiectului a fost de 2040762 euro, din care finanțare externă prin mecanismul spațiului european în sumă de 1579865 euro (75%) și în sumă de 460897 euro (25%) cofinanțarea partenerilor în proiect.

Lansarea proiectului, a avut loc în 6 iulie 2009, în Aula Academiei Române iar lucrările de reabilitare la așezămintele Nopcea-Berthelot au început în 26 august 2009. Durata execuției lucrărilor de cercetare științifică și de reabilitare a castelului, convenite prin contract, a fost de 16 luni (termen de finalizare februarie 2011), dar lucrările s-au finalizat mai repede, în 10 octombrie 2010, data inaugurării Centrului de Dezvoltare Durabilă în Țara Hațegului-Retezat din comuna General Berthelot.

Comuna Pui

În prezent, în comuna Pui, există trei zone de agrement, una în amonte de satul Uric, cea de-a doua în jurul localității Ohaba Ponor, iar cea de-a treia în amonte de localitatea Hobița. De asemenea, mai există o zonă montană de agrement în masivul Retezat, la cabana Baleia, însă calea de acces este greu accesibilă.

Din anul 1999 s-a înființat Administrația Parcului Național Retezat, constituită în cadrul Direcției Silvice Deva, care își desfășoară activitatea de implementare a proiectului

Managementul conservării biodiversității, ce cuprinde o strategie a conservării mediului natural și includerea într-un sistem național de arii protejate.

Conform Legii nr. 5/2000 din 06/03/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național, Fânețele Pui din Comuna Pui (13 ha), este zonă protejată.

Pe teritoriul comunei Pui se găsesc următoarele monumente și situri arheologice:

- Rezervația naturală Peștera Șura Mare, cunoscută și sub numele de **Ohaba-Ponor**. **Aceasta** este situată în vestul **Munților Șureanu**, pe cursul pârâului **Lunca Ponorului**. Lungimea peșterii este de aproximativ 4500 m, intrarea realizându-se printr-un portal de mari dimensiuni (37 m înălțime și 12 m lățime), cu galeria principală de 2-3 m lățime și 30 m înălțime, fiind străbătută de râul Ohaba, care formează o serie de cascade și un lac interior. În peșteră se afla cea mai mare colonie de lilieci din România, în total peste 10000 de lilieci, printre aceștia aflându-se și cel mai mic exemplar de liliac din Europa. Colonia de lilieci este interesantă și prin faptul că intră în hibernare pe timpul ierni. Pe depozitele de gunoi rezultate de la acești lilieci se dezvoltă numeroase insecte, crustacee și fluturi. Șura Mare este o peșteră greu accesibilă, fiind explorată pentru prima dată în 1929.

- Punctul fosilifer Ohaba Ponor.

- Parcul Național Grădiștea Muncelului – Cioclovina, una dintre cele mai complexe arii protejate din România. Acesta cuprinde, laolaltă, obiective de o deosebită importanță arheologică, antropologică, etnografică, geologică, speologică, faunistică și floristică. În parc este localizat sistemul celor 8 cetăți fortificate din jurul capitalei politice, culturale și religioase a Daciei antice, Sarmizegetusa. Complexul antic constituie, practic, unul dintre obiectivele principale ale conservării în Parcul Natural Grădiștea Muncelului – Cioclovina. Cercetarea siturilor arheologice din zonă este în curs, săpăturile scoțând la iveală, an de an, noi dovezi privind locuirea acestor munți din cele mai vechi timpuri. Este recunoscută și valoarea floristică a parcului. Dintre speciile endemice întâlnite aici menționăm crucea-voinicului, cimbrisorul și brusturul negru, precum și o serie de specii rare, precum *Dianthus petraeus*, *Sesleria rigida*, *Floarea de colț*, *Anacamptis pyramidalis* și *Herminium monorchis*. Fauna este, de asemenea, foarte bine reprezentată. *Sophnochaeta dacica*, specie endemică identificată în Peștera Tecuri, Duvaluis budai, specie rară, care trăiește în Peștera Ponorici, și *Procerus gigas*, cel mai mare gândac din România, sunt doar câteva dintre speciile de coleoptere care pot fi întâlnite în acest parc natural.

Din punct de vedere al păsărilor, se disting uliul porumbar și acvila mică, care sunt doar două dintre speciile deosebite din zonă. Tot aici trăiesc și multe mamifere, precum ursul, lupul, râsul sau pisica sălbatică.

- Zona tampon a Parcului Național Retezat. Parcul Național Retezat se află în zona masivului muntos cu același nume, aparținând de Carpații Meridionali, în partea de sud-vest a României. Importanța florei, faunei și frumusețea deosebită a peisajului de aici au convins autoritățile române, încă din anii '20, de necesitatea protejării acestei zone, fiind primul parc național din România, constituit ca atare în 1935. Atracția cea mare a zonei, este reprezentată de numeroasele lacuri glaciare. Aici există circa 100 de lacuri, dintre care 40 sunt mari sau mijlocii. Mai există 18 lacuri mici, însă permanente, alături de alte 40 foarte mici, care seacă în

sezonul cald. Fauna este extrem de bogată, dintre cele peste 150 de specii de vertebrate, 26 sunt mamifere. Dintre reptile, două sunt considerate specii rare și aflate în pericol: șarpele lui Esculap și vipera cu corn. Între speciile rare de pasări, se întâlnește ciocârlia urecheată, acvila de munte și acvila țipătoare mică. Dintre mamifere, trebuie remarcate două specii de lilieci, și anume liliacul mare cu potcovă și liliacul pitic. Nu lipsesc erbivorele mari precum capra neagră și cerbul carpatin.

Comuna Răchitova

Comuna Răchitova este bine cunoscută în țara Hațegului dar și în toată Transilvania, în primul rând pentru întinsele plantații de pruni din care localnicii prepară binecuvântata **țuică de Răchitova**.

Cel mai reprezentativ monument istoric al comunei, pe lângă bisericile de secol XV, XVI din Răchitova, Ciula Mare și Vălișoara, este cetatea-turn de pază construită din piatră masivă în secolul al XIV-lea pe un promotoriu.

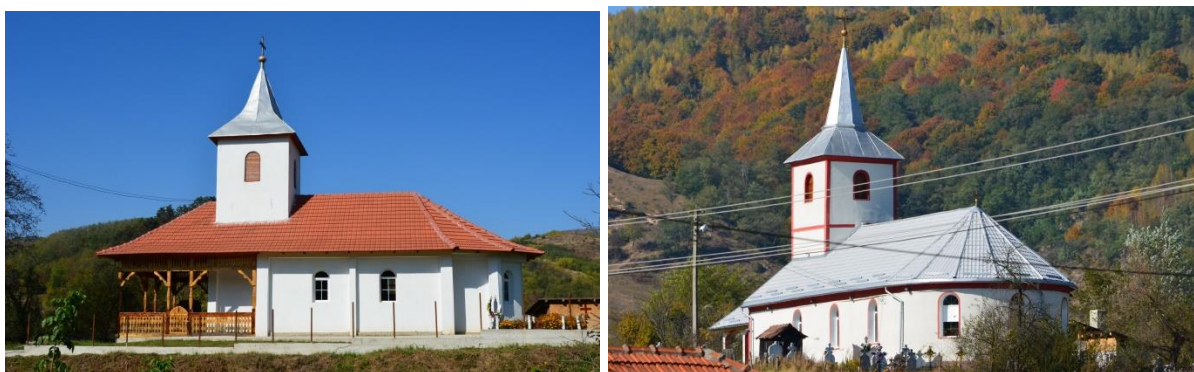

Figura 6.8. Bisericile de secol XV, XVI din Ciula Mare și Răchitova

(foto: Adrian Băneș)

Figura 6.9. Cetatea medievală din Răchitova (cetatea-turn de pază)

(foto: Adrian Băneș)

Pe teritoriul satului Răchitova s-au descoperit vestigii ale exploatării aurului din antichitate, în perioada ocupației romane și din Evul Mediu. În satul Ciula Mare s-a descoperit ceramică din epoca bronzului, iar în satul Vălișoara 14 inele de aur și unelte aparținând neoliticului.

Comuna Râu de Mori

Așezată la poalele Munților Retezat într-un peisaj extrem de frumos și liniștit, comuna Râu de Mori reprezintă un important punct turistic aflat în plină dezvoltare.

Formele de turism practicate sunt:

- turismul montan (drumeția) cu baza de plecare din aria depresionară a Hațegului spre culmile munților înconjurători. cele mai frecventate fiind cele care pornesc din satele de pe ramura sudică a depresiunii către zona central înaltă a masivului Retezat.
- turismul de circulație favorizat îndeosebi de existența în compartimentul vestic al depresiunii, a unei game variate de atracții turistice (vestigii dacice și romane, vechi monumente de cult, cetăți medieval, castele nobiliare, lacuri de baraj antropice, centre de dirijare a turismului montan, situri paleontologice).
- turismul montan asociat cu sporturile de iarnă este practicat în zona Râușor, unde a fost amenajată o pârtie de schi și s-a construit o instalație de transport pe cablu.
- turismul de tranzit este legat de poziția Țării Hațegului la convergența unor importante axe de comunicație care leagă Transilvania de Oltenia și de Banat.
- turismul cultural - științific s-a dezvoltat în legătură cu existența câtorva obiective unice, din domeniile: istorie – arheologie (situri rupestre, cele dacice, romane și medievale), geografie, biologie, paleontologie (Parcul Național Retezat, complexul montan – glaciari, endocarstul, stațiunile de fosile de dinozaur, tipurile specifice de așezări) și sociologie, antropologie.
- turismul de week – end, ce antrenează populația regiunilor urbane din apropiere.

Pe raza comunei Râu de Mori funcționează un hotel și 12 pensiuni, însă pe lângă acestea mai sunt și alte unități de cazare.

În comuna Râu de Mori a fost deschis Centrul Local de Informare Turistică, proiect finanțat prin PNDR 2007 – 2013, Fondul Agricol Pentru Dezvoltare Rurală și Planul European de Redresare Economică. Centrul este deschis turiștilor în fiecare zi a săptămânii, iar turiștii pot viziona la centru filme documentare despre Țara Hațegului, își pot procura pliante turistice, se pot informa și pot face rezervări pentru cazare.

Figura 6.10. Centrul de informare turistică, comuna Râu de Mori
(foto: Adrian Băneș)

Mănăstirea Colț - Biserica Colț - Cetatea Colț. Pe drumul spre Râușor, în satul Suseni se află Biserica Colț care funcționează ca schit cu obște de călugări și poartă hramul „Duminica Tuturor Sfinților”. Vis-a-vis de biserică se află ruinele cetății Colț, situat în vârful unei stânci ce străjuiește drumul și biserica de piatră, cetatea care se spune că l-a inspirat pe Jules Verne când a scris romanul „*Castelul din Carpați*”.

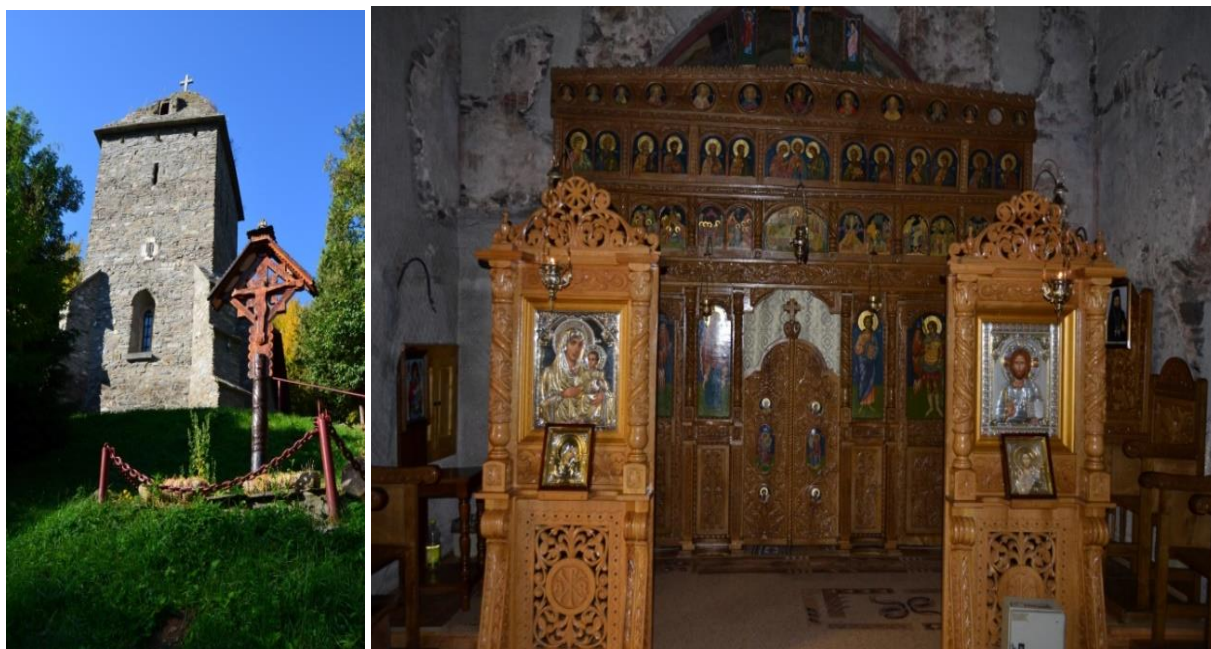

Figura 6.11. Mănăstirea Colț
(foto: Adrian Băneș)

Monument de arhitectură românească, mănăstirea avea și rol de cetate de apărare, acesta fiind rolul turnului prevăzut cu două contraforturi și înălțat deasupra altarului spre răsărit, unde panta colinei era ușor accesibilă. Construită din piatră brută, mănăstirea este împărțită din două încăperi dreptunghiulare, una mai mare care reprezintă nava bisericii, iar cea mai mică formează altarul deasupra căruia se află turnul de formă pătrată cu acoperiș piramidal din piatră. Pe pereții interiori se mai păstrează încă fresce din ansamblul mural realizat în jurul anului 1350 de pictorul Ștefan, cel care a pictat și Biserica din Ostrov și Densuș. Monumentul a fost restaurat în anul 1995, când au fost înălțate zidurile, pentru că rămăsese în picioare numai turnul, s-a refăcut șarpanta acoperișului și a fost acoperită, apoi s-a tencuit în interior și a fost înzestrată cu obiecte de cult. Pentru viața monahilor a fost ridicată o construcție din zid cu cinci chili și bucătărie. Biserica fiind construită la o altitudine de 60 m față de drumul de circulație a fost construită o scară de beton. În exterior, Biserica Colț, prezentând elemente gotice și are tencuiala lucrată în praf de marmură. În interior pereții sunt albi și goi, cu hașuri haotice brăzdate pe pereții de ciment. Pictura bisericii nu s-a păstrat satisfăcător, în Sfântul Altar păstrându-se doar urmele unei fresce mai vechi.

Cetatea Colț este principală mândrie a Văii Râușorului, pe care o domină exact de deasupra mănăstirii.

Figura 6.12. Cetatea Colț

(Foto: Ciprian Mihăescu)

Pentru a ajunge la ea îți trebuie condiție fizică și încălțăminte adecvată pentru a putea urma potecile pădurii, nemarcate, un drum care necesită aproximativ jumătate de oră. Ruina cetății este accesibilă doar dinspre răsărit, peste urma unui șanț de apărare care îl izola în vremurile funcționării de restul platoului stâncos. Punctul cel mai atractiv al ei este turnul – clopotniță, care stă și acum pe pintelul de piatră și de la care-i vine numele „Colț. Chiar dacă ansamblul s-a degradat prin prăbușirea în hăuri a unor cortine, resturile de ziduri păstrate, poziția maiestooasă și renumele familiei Kendeffy au contribuit din plin la geneza unor povești romantice, ajunse în marea literatură, cea mai bine cunoscută rămânând versiunea lui Jules Verne „Castelul din Carpați”.

Curtea Cnezială Râu de Mori. Curtea cnezială a familiei Cârdea, cneaz al Țării Hațegului înaintea administrației maghiare din Ardeal, a fost construită în secolul al XIV-lea pe ruinele unor vechi edificii romane. Ansamblul cuprinde curia, capela și zidul de incintă și figurează pe lista monumentelor istorice.

Figura 6.13. Curtea Cnezială, Râu de Mori

(foto: Adrian Băneș)

Materialele descoperite pun în evidență o evoluție din preistorie, perioada romană și Evul Mediu, până în zilele noastre.

Zona de Agrement Râușor Pârția de schi din Râușor cu o lungime de 1.200 m este unica pârție de schi din Masivul Retezat și una dintre cele mai bune din zona de vest a țării, dotată cu teleschi. Diferența de nivel este de 380 m, iar pârția este concepută pe două secțiuni de teleschi. Din vârful pârției principale au fost create 3 trasee diferențiate pe grade de dificultate: traseul clasic - se coboară pe pârția clasică (nord - vest) primii 300 de m fiind de dificultate ridicată (aprox. 1.300 m lungime); traseul prin pădure - din vârful pârției se pleacă spre nord, traseul șerpuiind prin pădure și urmează după aprox. 1.000 m să se intersecteze cu traseul clasic la jumătatea pârției (aprox. 1.500 m lungime); traseul pe la releu - din vârful pârției se pleacă spre nord ca imediat să se vireze stânga spre nord - vest (spre releu), apoi la releu ne intersectăm cu traseu 2, apoi cu traseul 1 la jumătatea pârției (aprox. 1.500 m lungime). Porțiunea de pârție de la jumătate spre bază poate fi folosită pentru schiorii începători. Se poate practica săniușul, se pot face drumeții montane și pot vizita obiectivele turistice din zonă.

Vânătoare și pescuit. Fauna este diversificată și răspândită în toate sectoarele submontane și montane. Ursul se vânează toamna în Retezatul Mic, capra neagră în număr de câteva sute de exemplare este protejată de lege, cerb, mistreț (primăvara), lup, vulpe, râs, vidre, bursuc etc. Lacurile de acumulare au adus o mulțime de păsări de baltă. Pescuitul se poate face în diverse locuri, în funcție de preferințe. Pe Râul Mare se prinde păstrăv și lipan, în lacurile glaciare păstrăvul de lac putând atinge 25 – 30 cm și 0,500 kg. Funcționează două păstrăvării, la Gura Zlata și la Zeicani, ambele în vecinătatea localității Râu de Mori, unde este crescut păstrăvul curcubeu.

Figura 6.14. Barajul Gura Apelor (lacul Gura Apei)

(foto: Adrian Băneș)

Lacurile de acumulare ale microhidrocentralelor de pe Râul Mare oferă condiții ideale pentru un pescuit sportiv intens. Cel mai mare este lacul Gura Apei cu o capacitate de 200 milioane m³ de apă, susținuți de un baraj de 173 m înălțime.

Rezervația Științifică Gemenele înființată prin Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 593/1935, apoi decretul nr. 452/1979, se află în teritoriul administrativ al comunei Râu de Mori. Rezervație a Biosferei, aceasta corespunde categoriei I IUCN și reprezintă, din punct de vedere științific, cea mai valoroasă zonă a Parcului Național Retezat.

Din anul 1955 Rezervația Științifică Gemenele, se află în administrarea Academiei Române, în baza unui acord încheiat între Academie și Ministerul Agriculturii. În anul 1979 rezervația a fost inclusă în rețeaua internațională a rezervațiilor prin programul de ocrotire al biosferei coordonat de UNESCO. În rezervație se asigură un regim strict de protecție, prin care habitatele sunt păstrate în starea lor naturală. În aceste zone se interzice desfășurarea oricăror activități umane, cu excepția activităților de cercetare științifică, educație și ecoturism, ce se pot desfășura numai în conformitate cu Regulamentul de organizare și funcționare a Rezervației Științifice Gemenele - Parcul Național Retezat. Pe teritoriul rezervației sunt interzise o serie de activități care pot periclita fenomenele naturale din zonă: turismul, camparea, focul, abandonarea deșeurilor, tăierea sau deteriorarea arborilor, culegerea/colectarea de plante și animale (cu excepția eșantioanelor necesare pentru cercetările autorizate), vânătoarea și pescuitul, pășunatul, deschiderea de noi poteci sau trasee turistice, alterarea peisajului și a ambianței naturale, prin indiferent ce mijloace.

Figura 6.15. Imagini din Rezervația Gemenele

Sursa: Păun Ion Otiman, Cornel Ionescu, Mădălin Enache, Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României, Ed. Academiei Române, București, 2010

Limitele rezervației științifice, întinsă pe o suprafață totală de 1.630 ha., sunt definite de punctele: Gura Zlata – Valea Zlătuii – Scoaba Retezatului – vârful Retezat – Șaua Retezatului – vârful Bucurei – Poarta Bucurei – vârful Judele – vârful Bârlea – vârful Șesele Mari – vârful Șesele Mici – vârful Zănoaga – Cioaca Radeșului, coborând apoi pe pârâul Turcului, afluent al Zlătuii, până la Gura Zlata.

Satul Clopotiva

Biserica „Cuvioasa Parascheva” a fost construită în anul 1730, pe ruinele altei biserici mai vechi având în vedere un document de la 1360 care semnală prezența preotului Zampa din Clopotiva în Scaunul de Judecată al Districtului Hațeg. Această biserică a fost românească de la începuturi și decorată cu picturi de sorginte orientală. La prima restaurare, în 1864, a fost modificată poziția sfântului lăcaș, iar picturile originale au fost înlăturate.

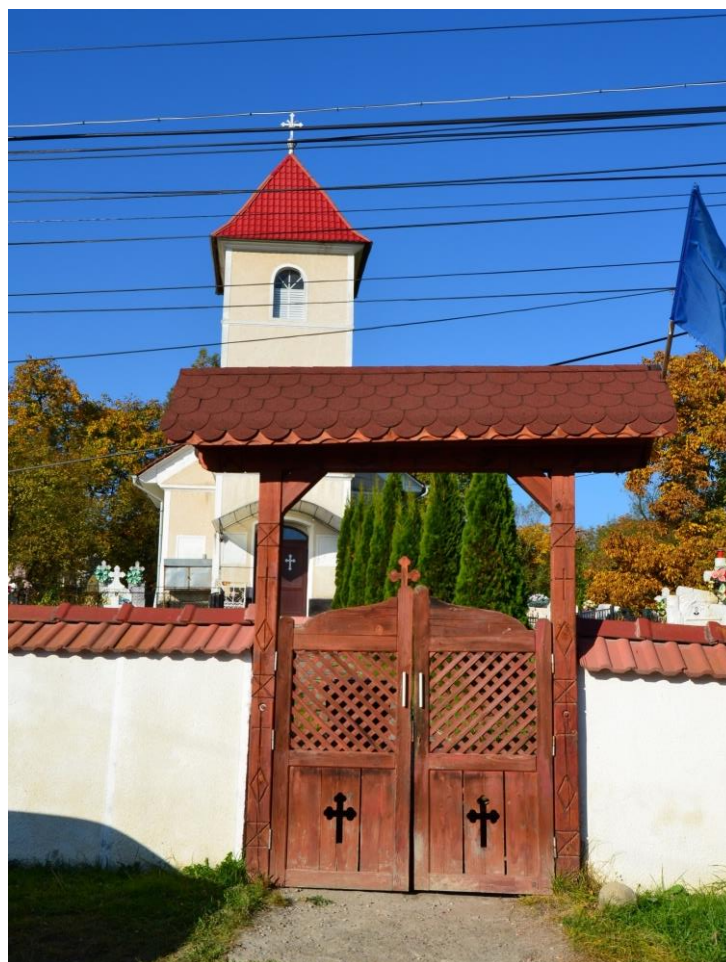

Figura 6.16. Biserica Cuvioasa Paraschiva, Clopotiva
(foto: Adrian Băneș)

Biserica Sf. Ioan Botezătorul. A fost construită în anul 1768 prin strădania credincioșilor din acea vreme. În conscripția din 1767 se amintește de protopopul Pop Ioan Mungan, iar într-o cazanie a rămas scris: „În parohia Clopotiva a fost scaun protopopes, cel din urmă protopop a fost Ioan Popa mort în 1770”. Stilul zidirii bisericii este cel al vechilor biserici din Ardeal.

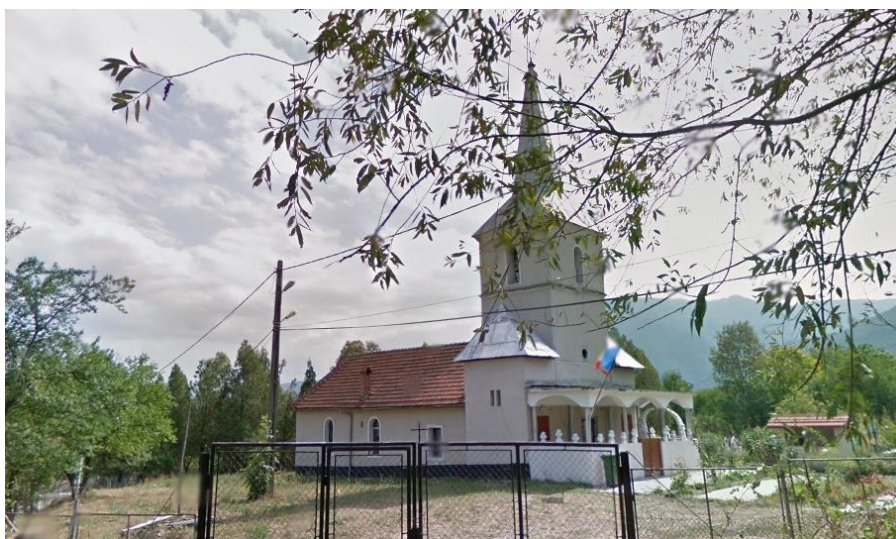

Figura 6.17. Biserica Sf. Ioan Botezătorul - Clopotiva
(foto: Adrian Băneș)

Biserica Pogorârea Sf. Duh – Ostrov. Biserica a fost construită din piatră în secolul al XIV-lea și a suferit multe refaceri. Se compune dintr-o navă dreptunghiulară prelungă, boltită în leagăn, cu absidă semicirculară în prelungire și turn clopotniță patrulater, pe latura de vest. Partea de vest a naosului cu turnul clopotniței, rămase din vechea construcție prezintă caractere romanice care se regăsesc și celelalte biserici de curte din Hațeg.

Comuna Sălașu de Sus

Comuna Sălașu de Sus este una dintre cele mai înzestrate cu oferte turistice de mare atractivitate. Atestată documentar din anul 1360, în urma săpăturilor arheologice s-au descoperit dovezi din neolitic și comuna primitivă (pietre sculptate, cioplite, monede de cupru, dinari romani, monede macedonene, monumente funerare, cărămizi, vase de lut aparținând Legiunii a XII-a Gemeni etc.

Cele mai importante monumente istorice sunt: minele fortificate ale curții nobiliare Iaroslav (secolul al XIV-lea), biserica ortodoxă (sec al XV-lea), curtea fortificată (secolul al XV-lea) din Sălașu de Sus, cetatea medievală din Mălăiești (secolul al XVI-lea), ruinele perioadei romane de la Ohaba de sub Piatră, Biserica din Paroș (secolul al XV-lea).

Figura 6.18. Cetatea Mălăiești

(foto: Adrian Băneș)

Cetatea Mălăiești este situată la sud de satul Mălăiești (comuna Sălașu de Sus, județul Hunedoara), în partea sud-estică a Țării Hațegului, la poalele nordice ale Munților Retezat. Cetatea a fost ridicată de cnejii din Sălașu de Sus la sfârșitul secolului al XIV-lea. La început a fost ridicată ca un turn-locuință pe patru niveluri, apoi i s-au adăugat, în secolul al XV-lea, și ziduri de apărare în formă eliptică. O nouă modificare este datată în a doua parte a secolului al XVI-lea, când a fost inițiată ridicarea a patru bastioane în formă poligonală neregulată, precum și supraînălțarea turnului și a zidurilor ovale. Ulterior, a rezultat un adevărat palat, în zidurile acestuia fiind utilizate și elemente arhitectonice din perioada romană. De-a lungul timpului, acestea s-au distrus, astfel că a rămas în picioare până astăzi doar turnul-donjon.

Pe lângă monumentele istorice, comuna Sălașu de Sus este deosebit de bogată în

rezervații științifice, botanice și geologice, cele mai importante fiind: Rezervația științifică Gemenele din Retezat (aflată pe teritoriul cadastral al comunei); fânețele cu narcise albe și galbene (unde are loc în fiecare sfârșit de mai sau început de iunie festivalul narciselor; rezervația naturală de pătlagină de stâncă (specie botanică rară) de la Vârful Pietrii din Ohaba de sub Piatră.

Comuna Sarmizegetusa

Comuna Sarmizegetusa (până în anul 1931 denumită Grădiște), este un obiectiv principal de interes turistic din țara Hațegului prin **complexul arheologic de la Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa, capitala Daciei Romane a împăratului Traian** (secolul al II-lea d.Hr.), formată din amfiteatrul, forul, palatul, sanctuarul, necropola și termele romane.

Localitatea reprezintă locul de formare a poporului român, prin Colonia Ulpia Traiana Sarmizegetusa, capitală a Daciei romane fondată de împăratul Traian în secolul al II-lea imediat după cucerirea Daciei de către romani.

Figura 6.19. Ansamblu arheologic Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa
(foto: Adrian Băneș)

În nord - vestul coloniei Ulpia, pe partea opusă a DN 68, există un muzeu arheologic al fostei colonii în care sunt expuse obiecte aparținând coloniei: monede, pietre de mormânt, stele și altare funerare, inscripții, statuile votive ale lui Iupiter și Higea, reliefuri ale Cavalerului Trac, ale Dianei, ale Cavalerilor Danubieni, capete de statui de bronz, busturi ale lui Marte, Minerva, medalioane, fibule, mozaicuri, obiecte de argint și bronz, ceramică, sticlărie, precum și capul unei statui de bronz reprezentând pe împăratul Traian.

Figura 6.20. Muzeul arheologic din Sarmizegetusa, vedere din exterior și exponate interioare
(foto: Adrian Băneș)

Muzeul, inaugurat la 9 august 1982, are o expoziție permanentă ce ocupă patru săli la parter și cinci săli la etaj. La parter, mai există o sală care e destinată expozițiilor temporare. Câteva piese sunt expuse și în curtea și cerdacul muzeului. De asemenea, pentru vizitatori există o parcare și un mic local unde se pot servi mâncăruri tradiționale hațegane.

Alte situri arheologice se mai găsesc la **Brezova** (Cuptor de cărămizi de la Brezova, la S de sat, între drum și pâraul Apa Mare; Locuirea romană de la Brezova, Dealul Drăgaia); **Hobița-Grădiște** (așezarea romană de la Hobița-Grădiște. în hotarul satului se află numeroase urme de construcții romane, care țineau de teritoriul Sarmizegetusei - Cuptor de la Hobița-Grădiște - "Dealul Sucionilor", Villa rustica de la Hobița-Grădiște - "Dealul Hobenilor" și Fortificațiile de la Hobița-Grădiște); **Păucinești** (Conducta romană de la Păucinești, în sat, aproape de ruinele bisericii); **Sarmizegetusa** (locuirea neolitică de la Sarmizegetusa; Depozitul de bronzuri de la Sarmizegetusa); **Zeicani** (Monumentele romane de la Zeicani; Fortificația de la Zeicani - "Iordănel").

Comuna Sântămăria-Orlea

Comuna Sântămăria Orlea are o mulțime de obiective turistice, cele mai importante fiind: biserica reformată din Sântămăria Orlea construită în stil gotic în secolul al XII-lea, fiind atestată documentar din anul 1363, Castelul Kendeffy, construit în stil baroc, în anul 1782, Biserica Sfântul Gheorghe din Sânpetru, Castelul Nopcsa din Săcel, Turnul de pază și o parte din Geoparcul dinozaurilor.

Biserica reformată din Sântămăria-Orlea, odinioară ortodoxă ridicată în piatră de cnezii din familia Cândea la sfârșitul sec. XIII în stil romantic, alcătuită dintr-o navă dreptunghiulară tăvănită, cu turn decrosat pe fațada de vest, tribuna de lemn pe stâlpi de zid la vest și un altar dreptunghiular boltit în cruce pe nervuri.

Figura 6.21. Biserica reformată din Sântămăria-Orlea

(foto: Adrian Băneș)

În interior se află un ansamblu de pictură murală având trei straturi realizate în trei etape succesive: primul, cuprinzând două cruci, aparținând chiar etapei construirii bisericii; al doilea, opera a unui pictor peregrin originar din sud-vestul peninsulei Balcanice, datat printr-o inscripție fragmentară la 1311, căruia îi pot fi atribuite picturile din naos; al treilea strat reprezentat de picturile din altar, datorate, se pare unui pictor local și de cele de pe pereții de sub tribună, datorate unui pictor peregrin de formație occidentală, datând probabil din perioada anilor 1400.

Castelul Kendeffy de la Sântămăria Orlea datează din anul 1363, când este menționat în documente cu numele de Castelul Cârdeștilor, dar forma în care poate fi văzut astăzi a primit-o în anul 1782, când familia nobiliară Kendeffy, cea mai bogată familie de nobili de la acea vreme din Transilvania, l-a transformat într-o reședință mai mare, mai impunătoare decât castelele pe care le deținea deja în Țara Hațegului. Castelul a suferit modificări ulterioare (1795-1834, 1870-1874), care au dus la transformarea castelului din stilul baroc în stilul neo-gotic precum și la amenajarea unui parc englez în jurul castelului. El este plasat pe o înălțime delimitată printr-un parapet construit din piatră și cărămidă, și accesibil prin două rampe, are un aspect predominant neogotic, prin următoarele elemente arhitecturale: turnul, balustrada cu crenel, fiale, ferestre în arc frânt, balconul mic, și datorită compoziției sale asimetrice. Mobilierul vechi al castelului a dispărut aproape în totalitate.

În anul 1946 întregul edificiu a fost naționalizat, transformat ulterior în sediu de IAS, apoi transformat în castel de vânatoare pentru oaspeții din străinătate ai partidului comunist. Cu timpul construcția a început să se degradeze, au dispărut obiectele de valoare din castel, reparațiile efectuate pe parcurs au fost sumare. În anul 1982 castelul a fost transformat în hotel. În anul 2000, castelul a fost retrocedat, proprietarul acestuia păstrând destinația de hotel, dar cu slabe resurse financiare nu a reușit să realizeze o adevărată renovare a castelului.

Figura 6.22. Castelul Kendeffy din Sântămăria-Orlea
(foto: Adrian Băneș)

Biserica Sfântul Gheorghe din Sânpetru. Pe acest loc se afla inițial o biserică din lemn. În secolele XII – XV, pe locul bisericii din lemn s-a construit o alta de piatră. Portalul de sud a fost cioplit din piatră romană refolosită. Stilul construcției se află la interferența romanicului cu goticul. De-a lungul timpului, biserica a suferit numeroase modificări.

Castelul Nopcsa, Săcel. Arhitectura sobră a castelului poate fi văzută în satul Săcel (între Sântămăria-Orlea și Râu de Mori, DJ 686), fiind într-o stare avansată de degradare. Castelul nu are mai mult de 200 de ani, dar familia Nopcsa, care și-a avut aici ultima reședință, este atestată documentar de la 1367.

Turnul de pază. Pe culmea dealului Orlea, abrupt și stâncos se găsește ruina turnului de pază numit „turnul lui Vece”. Are o circumferință de 50 m și este construit din piatra și cărămidă romană. Turnul controla accesul pe valea Streiului, spre Hațeg și Banat.

Geoparcul cu dinozauri Țara Hațegului acoperă o suprafață de 102.392 ha și beneficiază de un patrimoniu natural și cultural unic în lume, foarte bogat și divers. O parte semnificativă a acestuia se găsește pe teritoriul comunei Sântămăria-Orlea. El asigură protejarea siturilor cu resturi fosile de dinozauri pitici, unici în lume.

Situl fosilifer cu dinozauri Sânpetru este o arie protejată de interes național (rezervație naturală, de tip paleontologic), inclusă în Geoparcul Dinozaurilor „Țara Hațegului”. Cu o suprafață de 5,0 ha, situată în bazinul Depresiunii Hațeg, pe teritoriul satului Sânpetru comuna Sântămăria-Orlea. Urmele dinozaurilor, descoperite la Sânpetru și în împrejurimi, constituie un patrimoniu geologic foarte important. “Dinozaurii pitici” găsiți aici fiind unici în lume.

Cercetările realizate în bazinul Hațeg au condus la descoperirea resturilor a patru specii de dinozauri ierbivori și patru specii de dinozauri carnivori. Alături de acestea, în bazinul Hațeg

au mai fost descoperite fragmente de oase atribuite unui crocodil, unei broaște țestoase și altor vertebrate (pești, amfibieni, mamifere).

Cea mai importantă descoperire paleontologică din bazinul Hațeg – în afara urmelor de dinozauri – a fost cea a resturilor unui pterozaur gigant, *Hatzegopteryx tambena* (în traducere “uriașul cu aripi din Hațeg”).

Figura 6.23. Panou turistic – Valea Dinozaurilor, Sântămăria-Orlea
(foto: Adrian Băneș)

Comuna Totești

În comuna Totești, cel mai important obiectiv turistic este reprezentat de castelul Pogany, care a fost construit, în stil baroc, în jurul anului 1800. Figurează, împreună cu parcul proprietății, pe noua listă a monumentelor istorice. Castelul Pogány din Păclișa, se află la aproximativ 15 km de Parcul Național Retezat, și la 6 km de Hațeg. Castelul, construit la începutul secolului al XIX-lea, este dispus pe două niveluri și conține 22 de camere. Edificiul este înconjurat de un parc, străbătut de un pârâu, cu alei pentru plimbări. Fiind construit în secolul al XIX-lea, clădirea se încadrează în stilul baroc.

Figura 6.24. Castelul Pogány din Păclișa
(foto: Adrian Băneș)

După cel de-al doilea război mondial, castelul a fost ocupat de armata rusă care a construit în incinta acestuia o cazarmă pentru soldați. În prezent ansamblul găzduiește Spitalul de Neuropsihiatrie Infantilă "Dr. V. Ilea", castelul fiind folosit ca sediu de administrație al spitalului.

6.5. Infrastructura turismului rural în Țara Hațegului

Conform datelor statistice, colectate și centralizate de la Institutul Național de Statistică, în Țara Hațegului există un număr total de 38 de unități de cazare, cu un număr de 733 de locuri. Între acestea predomină pensiunile agroturistice, 15 unități de cazare, cele turistice, 13 unități de cazare și cabanele turistice în număr de 5 unități de cazare. Unitățile mari de cazare, de genul hotelurilor, hostelurilor și motelurilor sunt destul de slab reprezentate, existând doar 3 la nivelul Țării Hațegului.

Tabelul 6.1.

Tipurile de structuri de primire turistică, număr și capacitate de cazare, din Țara Hațegului, 2018

Localitate	Tipuri de structuri de primire turistică	Număr	Capacitate de cazare, nr. locuri
Hațeg	Total	17	389
	Hosteluri	1	45
	Moteluri	1	24
	Cabane turistice	1	28
	Pensiuni turistice	13	273
	Pensiuni agroturistice	1	19
Baru	Total	1	20
	Pensiuni agroturistice	1	20
Breteea Română	Total	1	10
	Pensiuni agroturistice	1	10
Densuș	Total	2	26
	Pensiuni agroturistice	2	26
Râu de Mori	Total	10	197
	Hoteluri	1	50
	Vile turistice	1	10
	Cabane turistice	3	71
	Pensiuni agroturistice	5	66
Sălașu de Sus	Total	2	37
	Cabane turistice	1	29
	Pensiuni agroturistice	1	8
Sarmizegetusa	Total	3	44
	Pensiuni agroturistice	3	44
Totești	Total	1	10
	Pensiuni agroturistice	1	10
TOTAL Țara Hațegului		38	733

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

Gradul de ocupare al unităților de cazare din Țara Hațegului este scăzut, turiștii frecventând zona preponderent în lunile de vară și iarnă (concediu), respectiv în preajma marilor sărbători. Acest grad de ocupare, de doar 11%, este influențat de lipsa unor activități suplimentare facilităților de cazare și masă oferite. Creșterea numărului de turiști în zona Țării Hațegului, ar putea fi obținută prin organizarea de activități complementare, cum ar fi efectuarea de trasee de vizitare la principalele obiective turistice din zonă, drumeții pe jos și cu bicicleta, respectiv implicarea acestora în activitățile din pensiunile agroturistice.

Tabelul 6.2.

Gradul de ocupare al unităților de primire turistică din Țara Hațegului, 2018, %

Localitate	Tipuri de structuri de primire turistică	Capacitatea maximă de cazare	Sosiri	Înnoptări	Gradul de ocupare, %
Hațeg	Total	102.268	7.219	8.491	8,3
	Hosteluri	16.425	1.008	1.228	7,5
	Moteluri	8.760	976	1.145	13,1
	Pensiuni turistice	70.148	4.940	5.751	8,2
	Pensiuni agroturistice	6.935	295	367	5,3
Baru	Total	7.300	319	338	4,6
	Pensiuni agroturistice	7.300	319	338	4,6
Bretea Română	Total	3.650	420	507	13,9
	Pensiuni agroturistice	3.650	420	507	13,9
Râu de Mori	Total	23.806	2.651	5.634	23,7
	Cabane turistice	6.374	535	633	9,9
	Pensiuni agroturistice	17.432	2.116	5.001	28,7
Sălașu de Sus	Total	264	52	61	23,1
	Vile turistice	16	1	1	6,3
	Pensiuni agroturistice	248	51	60	24,2
Totești	Total	3.650	351	415	11,4
	Pensiuni agroturistice	3.650	351	415	11,4
TOTAL Țara Hațegului		140.938	11.012	15.446	11,0

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primărie

6.6. Analiza SWOT – Turismul rural în Țara Hațegului

Tabelul 6.3.

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Potențial turistic natural și antropic deosebit de mare cu posibilități de dezvoltare; – Existența rezervațiilor naturale în zona apropiată: Parcul Național Retezat, Parcul Natural Grădiștea – Muncel și a Geoparcului Dinozaurilor; – Zonă atractivă din punct de vedere turistic și peisagistic, zona muntoasă fiind pretabilă amenajării de trasee și pârtii; – Puncte de atracție, rezervații și monumente istorice, etc.; – Existența meșteșugarilor (și a meșteșugurilor) și a păstrătorilor de obiceiuri și tradiții; – Existența unor lucrări de restaurare a unor monumente istorice ce pot fi prezentate ca modele de bune practici (ex. Cetatea Mălăiești). – Mănăstirea Prislop, celebritatea mormântul părintelui Arsenie Boca, în prezent cel mai important loc de pelerinaj religios din țară – Prezența în zonă a numeroase situri arheologice. 	<ul style="list-style-type: none"> – Potențial turistic nu este valorificat corespunzător; – Trasee cu potențial turistic ridicat neamenajate; – Slaba promovare a patrimoniului cultural, peisagistic, a diverselor trasee turistice etc.; – Durata scurtă a sezonului turistic, deși cadrul natural ar permite un flux continuu al turiștilor; – Număr mic de locuri de recreere, divertisment, de practicarea a diverselor sporturi în mediul rural; – Număr ridicat de monumente istorice aflate în stadiu avansat de degradare; – Regimul juridic incert al monumentelor istorice; – Costurile ridicate de întreținere, respectiv de restaurare a edificiilor istorice; – Promovare insuficientă a monumentelor istorice calată numai pe câteva monumente de interes (Sarmizegetusa, Densus); – Nivel scăzut al investițiilor în lucrări de restaurare.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Creșterea nivelului de informare în accesarea proiectelor europene; – Posibilitatea dezvoltării agroturismului, ecoturismului și a turismului cultural în special în zonele cu potențial turistic neexploatat; – Cadru propice asocierii operatorilor de turism local în vederea promovării serviciilor și a zonei; – Posibilitatea amenajării urbanistică a zonei respectând reguli stricte în ceea ce privește regimul construcțiilor; – Cadru de sprijin favorabil amenajării și dezvoltării pensiunilor rurale familiale; – Posibilitatea introducerii și practicării turismului sportiv; – Posibilitatea valorificării superioare a potențialului piscicol și cinegetic 	<ul style="list-style-type: none"> – Diminuare a forței de muncă active calificate pentru turism; – Absorbția dificilă a fondurilor europene; – Absența unui plan pe termen lung a dezvoltării turistice; – Absența personalului calificat în servicii turistice și neacordarea importanței cuvenite ceea ce duce la descurajarea turiștilor; – Declasarea monumentelor istorice; – Distrugerea completă a siturilor arheologice în urma unor lucrări de restaurare; – Multiplicarea elementelor de artă și decorative de prost gust; – Degradarea pregnantă până la stadiul de ruine al unor monumente istorice și imposibilitatea reconstrucției.

Capitolul 7

INFRASTRUCTURA LOCALĂ A ȚĂRII HAȚEGULUI

Spațiul rural al Țării Hațegului este un spațiu agrar în care predomină proprietatea privat-familială, echipat cu o infrastructură publică în mare măsură necorespunzătoare față de cerințele actuale.

Spațiul rural, din punct de vedere al structurii sale, are două mari componente:

- **intravilanul**, care cuprinde vatra satului (terenul construit, străzile, utilitățile etc.);
- **extravilanul**, care cuprinde suprafețele agricole, forestiere și elementele de infrastructură și echiparea tehnică a teritoriului.

Dezvoltarea rurală, în cele două componente – intravilanul și extravilanul –, este o problemă actuală, complexă, de durată, care urmărește modernizarea, echiparea și dotarea teritoriului, prin sistematizare și amenajare. fără a produce expansiunea urbanului, păstrând, în linii generale, caracterul tradițional al vieții și culturii rurale.

Metodologia de diagnoză a infrastructurii spațiului rural din Țara Hațegului a fost concepută pentru a furniza o imagine cât mai corectă a stadiului de dezvoltare a infrastructurii, în vederea identificării principalelor probleme cu care se confruntă comunitățile rurale din această zonă.

Criteriile utilizate în această analiză țin cont de **habitat** (locuire) și **echiparea tehnică** a localităților. Cele două criterii (locuirea și echiparea tehnică a localităților) cuprind mai multe subcriterii și indicatori pentru a exprima cât mai clar și obiectiv problemele de infrastructură cu care se confruntă locuitorii din această zonă.

Se impune, mențiunea conform căreia selecția criteriilor, subcriteriilor și a indicatorilor analizați a fost determinată de multitudinea aspectelor ce caracterizează infrastructura din spațiul rural, având însă în vedere faptul că prezența sau absența unor indicatori a fost condiționată de existența sau absența unor informații statistice corespunzătoare care să permită cuantificarea lor.

Spațiul rural al Țării Hațegului se compune din 11 comune și orașul Hațeg, împreună regroupează un număr de 88 de sate și cătune.

Tabelul 7.1.

Criteriile, subcriteriile și indicatorii utilizați în diagnoza infrastructurii locale

Criterii	Subcriterii	Indicatori
A. LOCUIRE	A1. Numărul locuințelor	A1.1. Numărul mediu de persoane pe o locuință
	A2. Suprafața locuibilă	A2.1. Suprafața medie locuibilă pe un locuitor
	A3. Locuințe noi	A3.1. Ponderea locuințelor noi, construite în perioada 2010-2018
	A4. Dotarea locuințelor	A4.1. Ponderea locuințelor cu bucătărie
		A4.2. Ponderea locuințelor cu baie
A4.3. Ponderea locuințelor electrificate		
A5. Dotarea cu autoturisme	A5.1 Numărul mediu de persoane pe un autoturism	
B. ECHIPAREA TEHNICĂ A LOCALITĂȚILOR	B1. Alimentarea cu apă în sistem centralizat	B1.1. Lungimea totală a rețelei simple de distribuția a apei
		B1.2. Apa potabilă distribuită consumatorilor
	B2. Canalizarea	B2.1. Lungimea totală simplă a conductelor de canalizare
	B3. Alimentarea cu gaze naturale	B3.1. Lungimea conductelor de distribuție a gazelor naturale
		B1.2. Distribuția gazelor naturale
B4. Rețele de încălzire centrală (termoficare)	B4.1 Ponderea locuințelor cu sisteme de încălzire centrală	

Sursa: date prelucrate după INS – Tempo online și chestionarul aplicat în primării

Tabelul 7.2.

Date comparative Țara Hațegului, jud. Hunedoara, regiunea Vest, Transilvania și România

Specificare	Bucătărie, %	Baie, %	Încălzire centrală, %	Supraf. locuibilă/pers., mp
Țara Hațegului	78,4	63,2	24,5	20,6
Jud. Hunedoara	75,1	44,9	11,0	22,4
Regiune Vest	83,8	47,8	13,6	23,1
Transilvania	79,0	45,1	14,9	20,7
România	73,9	31,0	10,3	20,3

Sursa: date prelucrate după Recensământul populației și locuințelor, 2011

7.1. Locuințele în Țara Hațegului

Din cercetările efectuate pe teren și din datele statistice obținute, **numărul mediu de persoane pe o locuință** în Țara Hațegului este de 2,43, mărime care situează zona sub media națională, reflectând un număr mediu redus de persoane într-o locuință. Acest fapt se datorează migrației masive a tineretului din zonă înspre orașe și înspre țări străine. O densitate mai mare de persoane pe locuință regăsim în Totești (3,16 persoane/locuință), Sântămăria Orlea (2,76), Hațeg (2,51), iar la polul opus regăsim comunele Sălașu de Sus (cu 2,19 persoane/locuință) și comuna Densuș (2,04 persoane /locuință).

La nivel național, suprafața locativă pe un locuitor este de 20,77 m² / persoană, la sate. În Țara Hațegului **suprafața medie locuibilă ce revine pe un locuitor** este de 20,57 m² pe o persoană, fiind aproximativ egală cu media națională. Analiza valorii indicatorului pe comune reflectă inversa proporționalitate a acestuia cu numărul mediu de persoane pe o locuință. Astfel, comunele Densuș, Sălașu de Sus, Râu de Mori, Bretea Română înregistrează cele mai mari valori a suprafeței locative / persoană și, totodată, acestea sunt comunele care au cel mai mic număr mediu de persoane pe o locuință. Deducem deci, că valorile mai mari ale suprafeței locuințelor nu denotă un confort mai mare ci atestă realitatea din zonă și, anume, că se înregistrează o depopulare a acestor localități.

Tabelul 7.3.

A1.1. Numărul mediu de persoane pe o locuință

Localitatea	Populația (număr persoane)	Număr de locuințe	Nr. mediu de persoane pe o locuință	Loc
Baru	2789	1232	2,26	IX
Bretea Română	2868	1264	2,26	X
Densuș	1466	716	2,04	XII
General Berthelot	919	370	2,48	IV
Pui	4239	1722	2,46	V
Răchitova	1310	574	2,28	VII
Râu de Mori	3216	1373	2,34	VI
Sarmisegetuza	1172	515	2,27	VIII
Sălașu de Sus	2283	1040	2,19	XI
Sântămăria Orlea	3179	1150	2,76	II
Totești	1912	605	3,16	I
Hațeg	10793	4285	2,51	III
Țara Hațegului	36146	14846	2,43	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

A2.1. Suprafața medie locuibilă pe o persoană

Localitatea	Populația (număr persoane)	Suprafața locuibilă (mp)	Suprafața medie locuibilă pe un locuitor (mp)	Loc
Baru	2789	56125	20,18	VII
Breteia Română	2868	63023	21,97	IV
Densuș	1466	37820	25,79	I
General Berthelot	919	18676	20,32	VI
Pui	4239	80536	19,00	XI
Răchitova	1310	26085	19,91	VIII
Râu de Mori	3216	71957	22,37	III
Sarmisegetuza	1172	24964	21,30	V
Sălașu de Sus	2283	56044	24,54	II
Sântămăria Orlea	3179	57630	18,12	XII
Totești	1912	36805	19,24	X
Hațeg	10793	214165	19,84	IX
Țara Hațegului	36146	743830	20,57	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Analizând numărul locuințelor nou construite în perioada 2010-2018 observăm că **ponderea locuințelor nou construite** în ultimii nouă ani este foarte redusă, sub 2%. Asistăm, așadar, la o îmbătrânire accentuată a fondului de locuințe. Valori mai mari a ponderii locuințelor noi se înregistrează în orașul Hațeg, determinat de construcția unor imobile ANL (unul existent și unul în construcție) din fonduri publice, respectiv comunele Râu de Mori și Bretea Română, unde s-au construit în ultima vreme multe unități de cazare turistică și case de vacanță.

A3.1. Ponderea locuințelor nou construite în perioada 2010-2018

Localitatea	Număr de locuințe	Nr de locuințe construite în 2010-2018	Ponderea locuințelor nou construite, %	Loc
Baru	1232	8	0,64	X
Breteia Română	1264	44	3,48	I
Densuș	716	8	1,11	VI
General Berthelot	370	3	0,81	IX
Pui	1722	18	1,04	VII
Răchitova	574	1	0,17	XII
Râu de Mori	1373	44	3,20	II
Sarmisegetuza	515	2	0,38	XI

Sălașu de Sus	1040	10	0,96	VIII
Sântămăria Orlea	1150	19	1,65	IV
Totești	605	9	1,48	V
Hațeg	4285	116	2,70	III
Țara Hațegului	14846	282	1,90	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Figura 7.1. Stradă comuna Sălașu de Sus și comuna Râu de Mori
(foto: Adrian Băneș)

Figura 7.2. Casă în construcție, comuna General Berthelot
(foto: Adrian Băneș)

7.2. Dotarea și echiparea locuințelor din Țara Hațegului

Echiparea caselor și a localităților cu instalație de apă potabilă reprezintă în acest moment un standard care nu se mai ia în discuție pentru a se acorda atributul de condiții civilizate de locuire în mediul rural. Existența acestei instalații în spațiul rural este considerată o condiție de la sine înțeleasă. Cu toate acestea, în România, numai 37,2% din casele și localitățile rurale au instalații de apă curentă, iar în cele mai multe județe din Oltenia, Muntenia și Moldova situația este mai mult decât precară. În Țara Hațegului, 68,5% din locuințe prezintă instalații de apă curentă. În linii generale, se menține o corelație strânsă între extinderea rețelei de alimentare cu apă a localităților, extinderea rețelei de canalizare și dotarea locuințelor cu baie. În ceea ce privește extinderea rețelei de alimentare cu apă, se poate observa că, odată cu aderarea României la Uniunea Europeană, având în vedere fondurile accesate și proiectele derulate de către autoritățile locale, lungimea rețelei de distribuție a apei în Țara Hațegului s-a triplat (de la 103,3 km în 2007, a ajuns la 305,8 km în anul 2018). Localități precum Densuș, General Berthelot, Răchitova, Sarmisegetuza, Sălașu de Sus și Totești, care nu au fost racordați la rețeaua de distribuție a apei potabile, au accesat și câștigat proiecte finanțate prin Programul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2007-2013 și PNDR 2014-2020, creând și dezvoltând rețeaua publică de apă potabilă în zonă. Deși în multe localități rețeaua publică de apă acoperă o parte semnificativă din areal, nu toate locuințele rurale sunt racordate la aceasta datorită costurilor mari de racordare.

Tabelul 7.6.

B2.1. Lungimea totală a rețelei simple de distribuția a apei (km)

Localitatea	2007	2018
Baru	22,4	25,4
Bretea Română	13,3	74,8
Densuș	-	23,6
General Berthelot	-	10,9
Pui	16,9	23,4
Răchitova	-	19,8
Râu de Mori	5,0	29,3
Sarmisegetuza	-	12,3
Sălașu de Sus	-	12,1
Sântămăria Orlea	13,1	13,7
Totești	-	10,8
Hațeg	32,6	49,7
Țara Hațegului	103,3	305,8

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

B2.2. Apa potabilă distribuită consumatorilor (mc/loc./an)

Localitatea	Populația (număr persoane)	Cantitatea de apă potabilă distribuită consumatorilor (mii mc)		Apa potabilă distribuită consumatorilor (mc/loc./an), 2018	Loc
		2007	2018		
Baru	2789	54	100	35,8	II
Bretea Română	2868	42	89	31,0	III
Densuș	1466	-	35	23,8	V
General Berthelot	919	-	19	20,7	VII
Pui	4239	73	93	21,9	VI
Răchitova	1310	-	6	4,5	XII
Râu de Mori	3216	11	85	26,4	IV
Sarmisegetuza	1172	-	13	11,1	X
Sălașu de Sus	2283	-	22	9,6	XI
Sântămăria Orlea	3179	164	54	17,0	VIII
Totești	1912	-	23	12,0	IX
Hațeg	10793	688	397	36,7	I
Țara Hațegului	36146	1032	936	25,9	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Alimentarea cu apă în zonă este insuficientă și necorespunzătoare, cantitatea de apă distribuită prin rețea fiind, de regulă, insuficientă. Consumul de apă de la rețea în zona Țării Hațegului este de 25,9 mc/locuitor/an, situându-se sub media națională, de 38,5 mc/locuitor/an, dar peste nivelul ruralului din multe zone ale țării. Consumul redus de apă de la rețeaua publică se explică atât prin prisma factorilor ce țin de infrastructură, dar și prin prisma prețului ridicat al apei. Din acest considerent, mulți locuitori din mediul rural folosesc apa de la fântână atât pentru consumul uz casnic, cât și pentru animale.

Localitățile și locuințele echipate cu sisteme de alimentare cu apă în mod implicit ar trebui să aibă **sisteme de deversare a apelor uzate (rețele de canalizare)**. La nivelul țării nu toate din locuințele și localitățile prevăzute cu instalații de alimentare cu apă au și rețele de deversare a apelor uzate. Și la nivelul Țării Hațegului constatăm o situație îngrijorătoare în ceea ce privește acoperirea localităților și a locuințelor cu sistem de canalizare. În anul 2018, trei dintre localități (Densuș, General Berthelot, Sarmisegetuza) nu au avut nici un metru de canalizare. În celelalte localități au început sau, în puține cazuri, au continuat lucrările de canalizare, finanțate fie din proiecte PNDR, fie cu sprijin bugetar prin Programul Național de Dezvoltare Locală și bugetul local. Dar, chiar și în localitățile unde se înregistrează o lungime mai mare a conductelor de canalizare, aceasta este mult sub dimensiunea rețelei de apă. Astfel, apele uzate nu sunt preluate prin sistemul de canalizare, ci sunt evacuate la suprafața terenului

sau în canale (șanțuri) de deversare, fapt ce denotă o stare precară de igienă a gospodăriilor și localităților. Deversarea necontrolată a apelor menajere reprezintă o problemă importantă în zonă și o sursă de poluare majoră.

Tabelul 7.8.

B3.1. Lungimea totală simplă a conductelor de canalizare (km)

Localitatea	2007	2018
Baru	3	19,3
Bretea Română	-	3,8
Densuș	-	-
General Berthelot	-	12,8
Pui	0,8	0,8
Răchitova	-	18
Râu de Mori	-	13,5
Sarmisegetuza	-	-
Sălașu de Sus	-	13,5
Sântămăria Orlea	9,2	9,2
Totești	-	10,9
Hațeg	13,9	31,0
Țara Hațegului	26,9	120,0

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

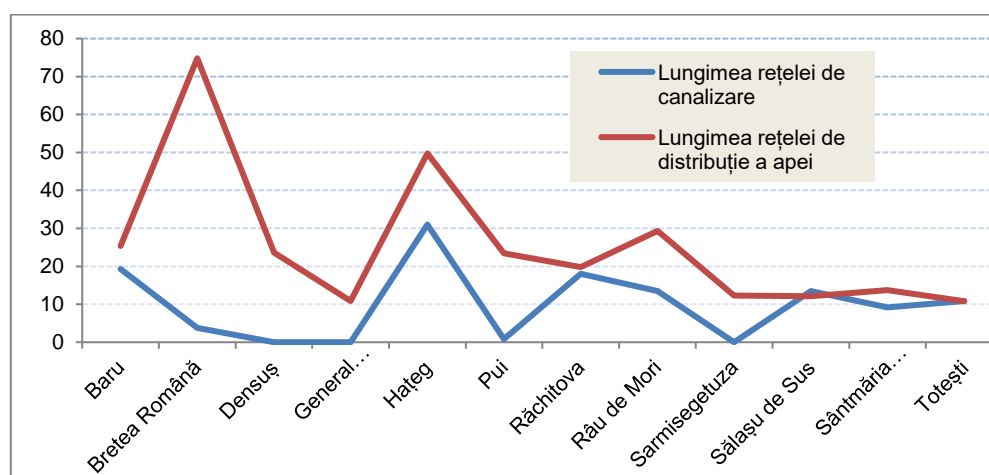

Figura 7.3. Situația rețelelor de distribuție a apei și de canalizare (km)

Echiparea locuințelor cu baie și bucătărie. În vederea caracterizării gradului de confort și de igienă a caselor am analizat echiparea tehnică a locuințelor. În acest sens, un loc aparte îl ocupă **dotarea locuințelor cu bucătărie și baie.**

La nivel național, casele prevăzute cu bucătărie reprezintă 82% în mediul rural, față de 96% în mediul urban. În Țara Hațegului **ponderea locuințelor prevăzute cu bucătărie** este de 87,4%, situându-se puțin peste media ruralului românesc. Dotare mai bună a locuințelor cu

bucătărie se înregistrează în orașul Hațeg, unde 97,1% din locuințe au bucătărie, urmat de comunele Sântămăria-Orlea (96,9%), Totești (93,8%), Baru (91,3%), Sălașu de Sus (90,0%). La polul opus se află locuințele din comunele Pui (68,5%), Bretea Română (73,9%), Răchitova (78,0%).

Tabelul 7.9.

A4.1. Ponderea locuințelor cu bucătărie

Localitatea	Număr de locuințe	Numărul locuințelor cu bucătărie	Ponderea locuințelor cu bucătărie, %	Loc
Baru	1232	1126	91,3	IV
Bretea Română	1264	934	73,9	XI
Densuș	716	603	84,2	VII
General Berthelot	370	336	91,1	V
Pui	1722	1181	68,5	XII
Răchitova	574	448	78,0	X
Râu de Mori	1373	1145	83,4	VIII
Sarmisegetuza	515	419	81,5	IX
Sălașu de Sus	1040	936	90,0	VI
Sântămăria Orlea	1150	1115	96,9	II
Totești	605	568	93,8	III
Hațeg	4285	4162	97,1	I
Țara Hațegului	14846	12973	78,4	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019

Tabelul 7.10.

A4.2. Ponderea locuințelor cu baie

Localitatea	Număr de locuințe	Numărul locuințelor cu baie	Ponderea locuințelor cu baie, %	Loc
Baru	1232	851	69,0	II
Bretea Română	1264	550	43,5	IX
Densuș	716	338	47,2	VIII
General Berthelot	370	157	42,5	X
Pui	1722	636	36,9	XI
Răchitova	574	189	32,9	XII
Râu de Mori	1373	816	59,4	V
Sarmisegetuza	515	248	48,2	VII
Sălașu de Sus	1040	540	51,9	VI
Sântămăria Orlea	1150	772	67,1	IV
Totești	605	410	67,7	III
Hațeg	4285	3886	92,2	I
Țara Hațegului	14846	9393	63,2	

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019

Dacă situația dotării cu bucătării nu este atât de precară, în schimb **ponderea caselor rurale care au baie** este relativ mică. În zona de cercetare, 63,2% din locuințe prezentau baie, însă cu oscilații foarte mari de la o localitate la alta. În Hațeg, 92,2% din locuințe au baie, situație explicabilă prin rețeaua extinsă de alimentare cu apă a locuințelor. În localitățile Baru, Totești, Sântămăria Orlea procentajul locuințelor cu baie este puțin sub 70%, urmând apoi o scădere drastică în ierarhia localităților unde este prezentă baia în case, culminând cu Răchitova unde numai 32,9% din locuințe au baie.

În linii generale se menține o corelație strânsă între extinderea rețelei de alimentare cu apă a localităților, extinderea rețelei de canalizare și dotarea locuințelor cu baie.

Dotarea mai mult decât necorespunzătoare a locuințelor cu baie arată, totodată, și nivelul scăzut de igienă a locuitorilor și caselor. Acest nivel scăzut de igienă, alături de alimentația necorespunzătoare demonstrează, în mare parte, rata încă ridicată a mortalității, în general și a celei infantile, în special.

Gradul de electrificare a locuințelor din arealul cercetat este cuprins între 92-100%, reflectând prezența instalațiilor electrice aproape în toate casele. Problemele care s-au constatat sunt legate de desele căderi de tensiune și fluctuația mare a frecvenței în rețea, cu efecte negative asupra instalațiilor electrice din locuințele oamenilor.

7.3. Situația autoturismelor în Țara Hațegului

Se constată în ultimii ani o creștere a numărului de autoturisme din arealul cercetat, o consecință atât a modernizării cât și o necesitate a celor care navetează, în absența unei infrastructuri feroviare sau a unei rețele de transport rutier public adecvate. În Țara Hațegului, în medie, regăsim un număr de 3,3 persoane pe un autoturism, cu o valoare medie de 2,4 persoane/autoturism în Sălașu de Sus și de 5,4 în Totești.

Tabelul 7.11.

A5.1. Numărul mediu de persoane pe un autoturism

Localitatea	Populația (număr persoane)	Număr de autoturisme (persoane fizice)	Nr. mediu de persoane pe un autoturism	Loc
Baru	2789	755	3,6	VIII
Bretea Română	2868	772	3,7	IX
Densuș	1466	420	3,5	VII
General Berthelot	919	220	4,1	X
Pui	4239	1424	3,0	IV
Răchitova	1310	450	2,9	III
Râu de Mori	3216	1300	2,5	II
Sarmisegetuza	1172	351	3,3	V
Sălașu de Sus	2283	932	2,4	I
Sântămăria-Orlea	3179	707	4,5	XI
Totești	1912	353	5,4	XII
Hațeg	10793	3132	3,4	VI
Țara Hațegului	36146	10816	3,3	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Calitatea habitatului, a modului de viață și starea economică a ruralului, depind în foarte mare măsură de echiparea tehnică a localităților rurale, a locuințelor, a gospodăriilor și a exploatațiilor agricole. Alături de infrastructura de habitat, echiparea tehnică a localităților rurale reprezintă ansamblul de premise pentru a avea în localitățile rurale condiții tehnice de locuit asemănătoare celor din localitățile urbane.

7.4. Echiparea tehnică a localităților și teritoriului Țării Hațegului

Accesul în Țara Hațegului se face prin trei „porți”: dinspre orașele Deva și Hunedoara, pe valea Streiului – drumul european E79; dinspre Banat (orașul Caransebeș), pe valea Bistrei – drumul național DN 68, trecând pe la Porțile de Fier ale Transilvaniei; dinspre municipiul Petroșani, prin Pasul Merișor-Bănița, pe drumul european E79.

Figura 7.4. E79 în comunele Pui și Baru
(foto: Adrian Băneș)

Figura 7.5. DN68 în comunele Sarmizegetusa și Totești
(foto: Adrian Băneș)

Drumurile de acces, E79 și DN 68, sunt drumuri asfaltate de calitate foarte bună. Drumurile comunale, care leagă reședințele de comună de satele aparținătoare sunt de clase de calitate diferite, de la clasa I la clasa V, inclusiv drumuri forestiere. Întâlnim, astfel, porțiuni de drumuri asfaltate, betonate, pietruite sau drumuri de pământ și terasamente în stare mediocră, drumuri pavate cu bolovani de râu sau cu piatră aflate în stare necorespunzătoare. Drumurile care fac legătura dintre reședința de comună/oraș cu satele aparținătoare sunt în întregime asfaltate în Hațeg și în proporție de numai 34,5% în Pui.

B1.1 Lungimea rețelei de drumuri (km)

Localitatea	Lungimea drumurilor de legătură cu satele arondate, km	Asfaltat, %	Betonat. pietruit, de pământ %
Baru	21,8	60,0	40,0
Bretea Română	58,5	53,8	46,2
Densuș	36,0	58,3	41,7
General Berthelot	10,0	80,0	20,0
Pui	64,0	34,5	65,6
Răchitova	22,0	70,0	30,0
Râu de Mori	17,7	40,7	59,3
Sarmisegetuza	9,6	60,0	40,0
Sălașu de Sus	31,0	40,0	60,0
Sântămăria Orlea	27,0	50,0	50,0
Totești	10,0	60,0	40,0
Hațeg	22,0	100,0	0

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR

Figura 7.6. Strada principală în comunele Sălaș, General Berthelot și Răchitova
(foto: Adrian Băneș)

În interiorul satelor, circulația se desfășoară pe străzi parțial modernizate (asfaltate), în cea mai mare parte străzile sunt pietruite sau de macadam și de pământ stabilizat.

Tabelul 7.13.

B1.2 Lungimea rețelei de străzi

Localitatea	Lungimea totală a străzilor, km	Lungimea străzilor asfaltate, km	Pondereea străzilor asfaltate, %	Loc
Baru	19,6	6,3	32,1	XI
Bretea Română	38,2	29,2	76,4	III
Densuș	36	21	58,3	VI
General Berthelot	6,5	6,5	100,0	I
Pui	64	35	54,7	VII
Răchitova	31,5	11,5	36,5	X
Râu de Mori	23,5	9,4	40,0	IX
Sarmisegetuza	9,6	9,6	100,0	I
Sălașu de Sus	27	12	44,4	VIII
Sântămăria Orlea	22,7	13,8	60,8	V
Totești	0,7	0,5	71,4	IV
Hațeg	39	37	94,8	II

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CDRDR

La nivelul infrastructurii de cale ferată, județul Hunedoara este deservit de magistrala 200, parte a culoarului TEN-T Rin - Dunăre. Țara Hațegului este deservită de linia secundară 202, care este traversată doar de șapte trenuri pe zi. Se observă slaba conectare a zonei la rețeaua de căi ferate, o haltă deservind de la 4 până la 15 localități, acoperind un areal de 5-20 de km distanță. Slaba conectare la rețeaua feroviară, coroborată cu starea precară a drumurilor comunale în multe dintre aceste localități, îngreunează foarte mult posibilitatea de mobilitate a locuitorilor, mai ales în cazul navetismului.

Tabelul 7.14.

B1.3 Rețeaua de căi ferate

Localitatea	Stația CFR	Observații
Baru	Baru	Deservește 4 sate din cadrul comunei
Bretea Română	Bretea Streiului	Deservește 13 sate din cadrul comunei
Densuș	Peșteana	Deservește 7 sate din cadrul comunei
General Berthelot	-	
Hațeg	-	Cea mai apropiată stație de cale ferată este în localitatea Subcetate (la 3 km față de reședința de localitate Hațeg)
Pui	Pui	Deservește 12 sate din cadrul comunei
Răchitova	-	
Râu de Mori	-	Cea mai apropiată stație de cale ferată este în localitatea Sarmisegetuza (la 11 km față de reședința de comună)
Sarmisegetuza	Sarmisegetuza	Deservește 5 sate din cadrul comunei

Sălașu de Sus	Ohaba de Sub Piatră	Deservește 11 sate din cadrul comunei
Sântămăria Orlea	Subcetate	Deservește 9 sate din cadrul comunei
Totești	-	Cea mai apropiată stație de cale ferată este în localitatea Peșteana (la 5,7 km față de reședința de comună)

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR

Deși România este mare producătoare de gaz metan, prin sondele din Transilvania și zonele petroliere extracarpatiche și cu mari rezerve de gaz metan în Marea Neagră, instalațiile de gaz metan în țara noastră sunt foarte reduse, iar în spațiul rural aproape inexistente.

Alimentarea cu gaze naturale. În ceea ce privește alimentarea cu gaze naturale (gaz metan) a localităților din Țara Hațegului, doar trei localități, respectiv Hațeg, Baru și Sântămăria Orlea, sunt racordate la rețeaua de gaze naturale. Și, dintre aceste trei localități, doar în două, în Hațeg și Baru, regăsim gospodării care sunt racordate și folosesc gazul metan pentru uzul casnic. La nivelul celorlalte localități, în marea majoritate a acestora, la nivelul reședințelor de comună, există pe rol studii de fezabilitate vizând racordarea la rețeaua de gaze naturale. Având în vedere costul mediu ridicat al racordării gospodăriilor la rețea, multe dintre ele refuză să se racordeze din considerente financiare.

Tabel 7.15.

B4.1. Lungimea conductelor de distribuție a gazelor naturale

Localitatea	1990	1997	2004	2014	2018
Hațeg	7,5	19,0	29,0	34,5	34,0
Baru	-	14,9	13,8	14,9	14,7
Sântămăria-Orlea	-	-	1,3	1,2	1,2
Țara Hațegului	7,5	33,9	34,1	50,6	49,9

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Figura 7.7. Locuințe din comuna Baru, racordate la rețeaua de gaze naturale

(foto: Adrian Băneș)

Localitatea Hațeg a fost racordată la rețeaua de gaze naturale în perioada comunistă, înregistrând în anul 1990 o lungime de 7,5 km de rețea. Pe parcursul anilor rețeaua a fost extinsă, cu finanțare de la bugetul de stat și bugetul local, înregistrând în prezent 34 de km lungime de conducte de distribuție a gazului metan. În localitatea Baru, gazul metan a fost introdus în anul 1997, pe o lungime de 14,9 km. Acest nivel al rețelei nu s-a mai extins apoi, înregistrând și în prezent aceeași lungime a conductelor.

În Sântămăria-Orlea gazul metan a fost introdus în anul 2004, pe o lungime de rețea de 1,3 km, care se menține în aceeași stare și în zilele noastre. De observat este faptul că, din totalul cantității de gaze naturale distribuite, doar o parte (70,3% în Hațeg și 53,9% în Baru) este destinat consumului gospodăriilor, restul fiind folosite la nivelul autorităților și instituțiilor locale. De asemenea, se observă scăderea drastică, a distribuției gazelor spre instituțiile locale. Acest lucru se datorează și faptului că multe instituții, spitale, școli, grădinițe s-au închis, care erau consumatoare de gaz metan.

Tabel 7.16.

B4.2. Distribuția gazelor naturale (mii metri cubi)

Localitatea	2007		2018	
	Total	Pt uz casnic	Total	Pt uz casnic
Hațeg	7397	2600	3747	2633
Baru	2027	177	326	176
Sântămăria Orlea	15	-	20	-
Țara Hațegului	9439	2777	4073	2803

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDRDR, 2019; INS – Tempo online

Considerăm că, spre deosebire de alte sisteme de echipare tehnice a localităților, în cazul rețelelor de alimentare cu gaz metan este necesară atât o **concepție la nivel național** (cantitatea de gaz metan din producția proprie și din import destinat necesarului casnic) și **regional** (distribuțiile pe zone, bazine, județe), cât și **de programare optimă a racordării localităților rurale la rețea** funcție de criteriile economice și tehnice clare. Prin programarea optimă a racordării localităților rurale la rețeaua de distribuție a gazului metan înțelegem stabilirea unui sistem clar de priorități. Prioritățile de racordare ale localităților trebuie să se bazeze **pe costul mediu de racordare pe gospodărie și capacitatea bugetară a localității** de a susține financiar proiectul de racordare.

Echiparea localităților și caselor cu sisteme de încălzire centrală (calorifere, aer cald etc.) reprezintă, de asemenea, o condiție de confort, de economisire a agentului termic și a cheltuielilor de încălzire pe unitatea de suprafață locuibilă și de economisire a timpului destinat activităților gospodărești. În cazul locuințelor rurale nu se poate vorbi de un sistem de încălzire centrală la nivel de localitate. De altfel, singura localitate care era racordată la o rețea de termoficare proprie a fost Hațegul. Însă, din anul 1999 aceasta nu mai funcționează, fiind închisă datorită pierderilor financiare mari acumulate. Rând pe rând, locuințele s-au debransat

de la rețeaua de termoficare, instalându-și centrale proprii de încălzire.

Ațiunea pentru individualizarea sistemului de încălzire pe case este motivată de libertatea fiecărei familii de a-și alege regimul termic dorit în locuințe, de a se înscrie într-un nivel al costurilor de încălzire în funcție de bugetul familiei și de a alege agentul termic dorit. Agentul termic folosit diferă mult de la casă la casă, de la localitate la localitate, de la zonă la zonă și de la țară la țară. În cadrul aceleiași localități se folosește ca agent termic, concomitent, lemnul de foc, deșeuri combustibile, gazul metan, gazul lichefiat, combustibil lichid de diferite tipuri, cărbunele, energia electrică etc. Dintre toate acestea, lemnul este folosit încă cu preponderență pentru încălzirea locuințelor, atât pentru centrale cât și în sobe, cu acțiune negativă asupra procesului de tăiere masivă a lemnului în România.

Tabelul 7.17.

B5.1. Ponderea locuințelor cu sisteme de încălzire centrală

Localitatea	Număr de locuințe	Numărul locuințelor cu încălzire centrală	Ponderea locuințelor cu încălzire centrală, %	loc
Baru	1232	175	14,2	V
Breteia Română	1264	116	9,2	VII
Densuș	716	214	30,0	II
General Berthelot	370	22	6,0	VIII
Pui	1722	93	5,4	IX
Răchitova	574	11	1,9	XII
Râu de Mori	1373	239	17,4	III
Sarmisegetuza	515	23	4,5	X
Sălașu de Sus	1040	32	3,1	XI
Sântămăria Orlea	1150	195	16,9	IV
Totești	605	72	11,9	VI
Hațeg	4285	2448	57,1	I
Țara Hațegului	14846	3640	24,5	-

Sursa: Informații obținute pe baza Fișelor de comună, întocmite de membrii colectivului CCDDRDR, 2019

Ponderea locuințelor care prezintă sisteme de încălzire centrală în Țara Hațegului-Retezat este de 24,5%, cu localitatea Hațeg pe primul loc, cu 57,1% din locuințe cu încălzire centrală și pe ultimul loc, Răchitova, cu o pondere de numai 1,9% cu locuințe în sistem centralizat de încălzire. Așadar, casele sunt încălzite preponderent cu sobe simple sau sobe de teracotă, fără a avea și alternativa de apă caldă, în acest caz. Problema apei calde este rezolvată prin folosirea de boilere electrice sau cazan cu rezervor de apă. Ponderea redusă a locuințelor cu încălzire în sistem centralizat și a absenței apei calde redau gradul redus de confort și de igienă în multe din gospodăriile rurale.

Centralizatorul locurilor ocupate la echiparea tehnică a localităților

	Numărul mediu de persoane pe o locuință	Suprafața medie locuibilă pe un locuitor	Ponderea locuințelor nou construite în perioada 2010-2018	Ponderea locuințelor cu bucătărie	Ponderea locuințelor cu baie	Ponderea locuințelor cu apă potabilă	Ponderea locuințelor cu sisteme de încălzire centrală	Numărul mediu de persoane pe un autoturism	Media	Top
Hațeg	3	9	3	1	1	1	1	6	3,125	I
Râu de Mori	6	3	2	8	5	4	3	2	4,125	II
Baru	9	7	10	4	2	2	5	8	5,875	III
Sântămăria Orlea	2	12	4	2	4	8	4	11	5,875	III
Densuș	12	1	6	7	8	5	2	7	6,000	IV
Totești	1	10	5	3	3	9	6	12	6,125	V
Breteia Română	10	4	1	11	9	3	7	9	6,750	VI
Sălașu de Sus	11	2	8	6	6	11	11	1	7,000	VII
General Berthelot	4	6	9	5	10	7	8	10	7,375	VIII
Pui	5	11	7	12	11	6	9	4	8,125	IX
Sarmisegetuza	8	5	11	9	7	10	10	5	8,125	IX
Răchitova	7	8	12	10	12	12	12	3	9,500	X

7.5. Grupul de Acțiune Locală Țara Hațegului - Ținutul Pădurenilor

Grupul de acțiune locală Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor (GAL - ȚH - ȚP), înființat în anul 2014, cuprinde 24 UAT-uri rurale, din care 10 UAT-uri rurale din Țara Hațegului (figura 5.8.).

În opinia noastră, pornind de la prerogativele și cerințele europene, mai rațională ar fi fost realizarea a două GAL-uri, unul pentru UAT-urile din Țara Hațegului (10 rurale, unul urban) și celălalt pentru cele 14 UAT-uri din Ținutul Pădurenilor, deoarece din niciun punct de vedere (geografic, economic, social, cultural) cele două zone nu se aseamănă.

Cercetătorii Centrului de Cercetare pentru Dezvoltarea Rurală Durabilă a României au fost implicați pe întreg parcursul de formare, animare, design și construcție a elementelor componente ale Strategiei de Dezvoltare Locală (SDL), procesul de validare și consolidare a acesteia în structurile specifice din teritoriu, până la depunerea acesteia spre evaluare și, ulterior, contractare. Contribuția cercetătorilor a continuat de-a lungul implementării SDL, în formatul consultărilor și al expertizei punctuale necesare clarificărilor în dezvoltarea documentelor specifice.

Formularea priorităților, reținute și validarea de către factorii interesați participanți la construcția SDL, conduce la orientarea spre următoarele direcții strategice principale de dezvoltare și acțiune locală (zonală):

1. Creșterea eficienței acțiunilor de dezvoltare rurală și îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populația rurală;
2. Creșterea importanței economice și a competitivității afacerilor agricole;
3. Diversificarea și dezvoltarea susținută a economiei rurale neagricole;
4. Sprijinirea dezvoltării integrate a turismului;
5. Investiții în capitalul uman, cunoaștere și inovare;
6. Reducerea sărăciei și integrarea socială activă a grupurilor marginalizate.

Ideea europeană centrală a înființării GAL-urilor (în fapt, grupuri de acțiune **zonală** și nu locală) a constat în realizarea de proiecte intercomunale la nivel zonal, produse de o autoritate intercomunală cu personalitate juridică, care este GAL-ul, constituită după normele europene în vigoare.

Alocarea ponderilor pentru fiecare dintre cele 6 priorități au fost rafinate prin introducerea și a unei priorități (intermediare) dedicate turismului, datorită vocației, atractivității și dorinței actorilor relevanți din acest domeniu al teritoriului Țării Hațegului.

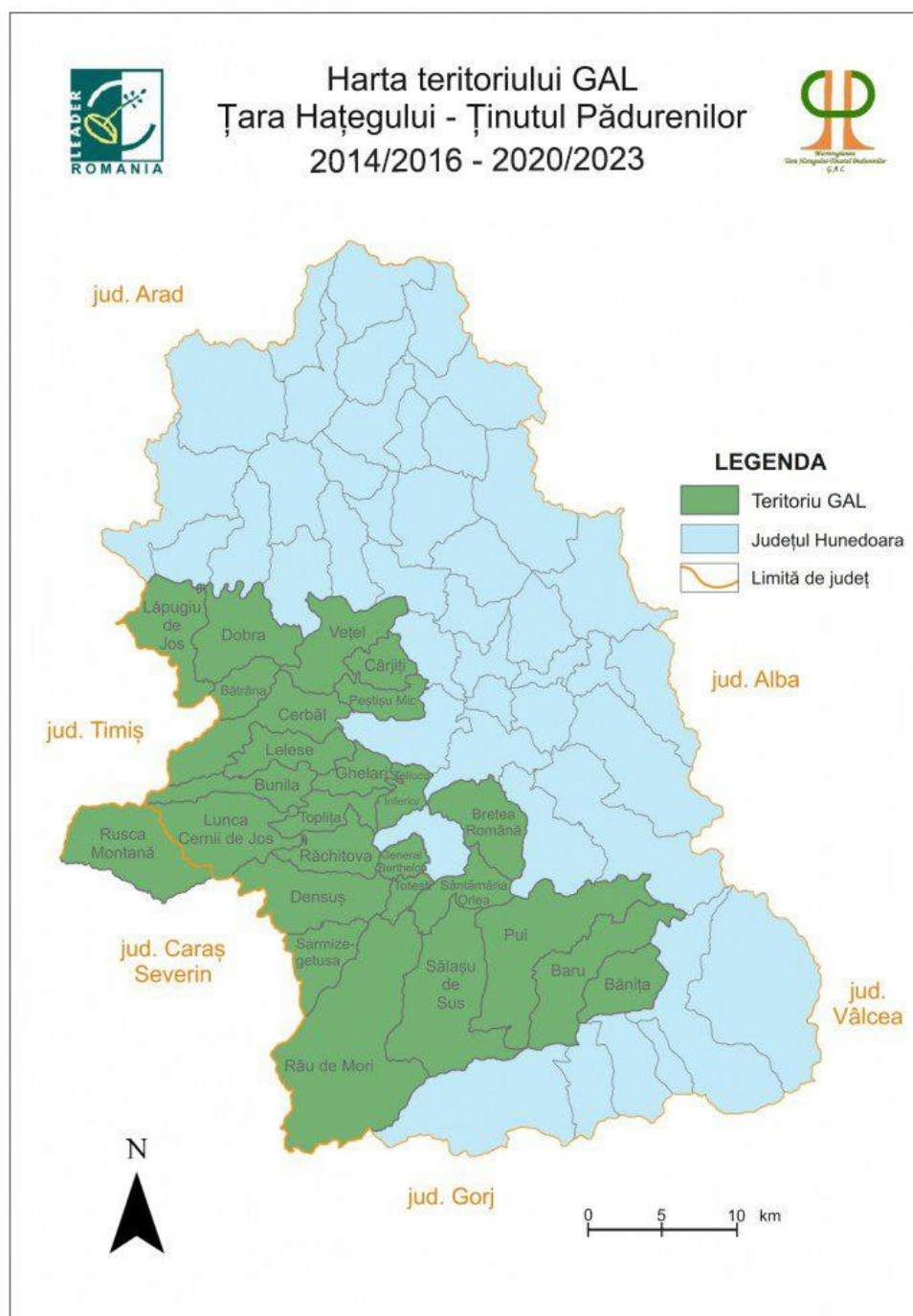

Figura 7.8. Harta teritoriului GAL Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

Volumul și nivelul sprijinului reflectă principiile enunțate, elementele luate în calcul fiind strâns corelate cu nevoile identificate și subliniate atât de Analiza Diagnostic cât și de Analiza SWOT. Astfel, distribuția volumelor de sprijin și a eforturilor specifice pe priorități, se prezintă astfel: Prioritatea 1 SDL Creșterea eficienței acțiunilor de dezvoltare rurală și îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populația rurală / 52%; Prioritatea 2 SDL Creșterea importanței economice și a competitivității afacerilor agricole / 26%; Prioritatea 3 SDL SDL Diversificarea și dezvoltarea susținută a economiei rurale neagricole / 6%; Prioritatea 4 SDL Sprijinirea dezvoltării integrate a turismului / 10%; Prioritatea 5 SDL SDL Investiții în capitalul uman, cunoaștere și inovare / 4%; Prioritatea 6 SDL Reducerea sărăciei și integrarea socială activă a grupurilor marginalizate / 2%.

Obligatoriu de menționat este faptul că **Măsurile M1.1 și M1.2 din cadrul priorității P5 SDL** au acțiune și efect sinergic pentru întreaga strategie, aparținând **obiectivelor transversale**, incorporând **componente inovative și componente de mediu și modificări climatice**, de manieră esențială. Alăturat, este prezentată legătura dintre prioritățile ale Reg. UE nr. 1305/2013, prioritățile SDL și măsurile propuse de SDL.

Tabelul 7.19.

Legăturile între prioritățile și măsurile SDL GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

Priorități de dezvoltare rurală (Reg. UE nr. 1305/2013, art. 5)	Domenii de intervenție (Reg. UE nr. 1305/2013, art. 5)	Măsuri SDL	Priorități SDL
P1	1A		P5 SDL Investiții în capitalul uman, cunoaștere și inovare
	1B	M1.1 Cooperarea in scopul creării de forme asociative, rețele si clustere, grupuri operaționale pentru diversificarea activităților rurale	
	1C	M1.2 Transfer de cunoștințe, formare si învățare continua	
P2	2A	M2.1 Modernizarea exploatațiilor agricole si pomicole	P2 SDL Creșterea importanței economice și a competitivității afacerilor agricole

	2B	M2.2 Ferme mici și mijlocii M2.3 Tineri fermieri	
P3	3A	M3 Sprijin pentru integrarea și promovarea schemelor de calitate pentru produsele locale	
P6	6A	M6.1 Înființarea de activități neagricole	P3 SDL Diversificarea și dezvoltarea susținută a economiei rurale neagricole
		M6.2 Investiții în dezvoltarea turismului	P4 SDL Sprijinirea dezvoltării integrate a turismului
	6B	M6.3 Dezvoltarea satelor	P1 SDL Creșterea eficienței acțiunilor de dezvoltare rurală și îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populația rurală
		M6.5 Investiții în infrastructura socială și de educație a grupurilor marginalizate M6.6 Acțiuni de integrare a minorităților etnice (inclusiv minoritatea romă)	P6 SDL Reducerea sărăciei și integrarea socială activă a grupurilor marginalizate
6C	M6.4 Investiții în infrastructură internet broadband	P1 SDL Creșterea eficienței acțiunilor de dezvoltare rurală și îmbunătățirea condițiilor de viață pentru populația rurală	

Sursa: GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

Proiectele implementate în Țara Hațegului de către GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor:

P1 - Măsura M1.2 Transfer de cunoștințe, formare și învățare continuă a acoperit întreg teritoriul GAL (nu doar Țara Hațegului) cu un proiect de Transfer de cunoștințe și formare în domeniile agricol și neagricol finanțat integral din surse publice, în valoare de 24851 Euro.

Măsura M6.3 Dezvoltarea satelor a sprijinit un număr de 24 de proiecte în valoare totală de 1093796 Euro implementate de cele 10 UAT-uri din Țara Hațegului, cu valori cuprinse între 10.943,36 Euro și 84.000 Euro. Detaliere obiectului proiectelor promovate și implementate de actorii publici sunt redate în tabelul 5.20.

P₂ - Măsura M2.1 Modernizarea exploatațiilor agricole și pomicole a finanțat două proiecte de modernizarea fermei în comuna Râu de Mori cu valori de 20.000, respectiv 49.397,60 Euro exclusiv contribuție publică, alte două proiecte de modernizare a fermei și achiziție de utilaje agricole în comuna Bretea Română, cu 20.000 și respectiv 45.066,68 Euro valoare publică și un proiect de modernizare a fermei în comuna Totești cu o valoare a contribuției publice de 45.196 Euro. La valorile finanțărilor publice se adaugă contribuțiile private, care în cazul măsurii M2.1 depășesc 128.00 Euro pentru cele cinci proiecte.

Măsura M2.3 Tineri fermieri a finanțat un număr de patru proiecte, două în comuna Pui, satele Ponor și Șerel, fiecare în valoare de 20.000 Euro, un proiect în comuna Sălașul de Sus, tot în valoare de 20.000 Euro și un proiect în valoare de 30.000 în localitatea Hățăgel, comuna Densuș.

P₃ - Măsura M6.1 Înființarea de activități neagricole a finanțat opt proiecte de înființare pensiuni agroturistice, cu valoare de 30.000 Euro pentru fiecare proiect în comunele: Râu de Mori (2 proiecte, unul în Clopotiva și unul în Râu de Mori), Sântămărie Orlea, Sălașu de Sus, Baru, Sarmizegetusa, Densuș și Bretea Română, și două proiecte de diversificare a economiei rurale prin construirea unui atelier de articole textile, proiect în valoare de 50.000 Euro în comuna Sântămărie Orlea și un proiect de achiziție linie pentru brichetare resturi vegetale și rumeguș în valoare de 50.000 Euro în comuna Sălașu de Sus.

P₄ - Măsura M6.2 Investiții în dezvoltarea turismului a finanțat un singur proiect în valoare de 59.008 Euro pentru construirea unei pensiuni agroturistice în localitatea Mălăiești, comuna Sălașu de Sus. Diferența față de măsura anterioară constă în faptul că sprijinul pentru agroturism din măsura M6.1 este limitat la 30.000 euro, iar forma de sprijin este de tip grant, în timp ce în cadrul măsurii M6.2 intervenția este de tip cofinanțare pentru investiții cu o intensitate standard pentru sprijinul public de 50%.

P₆ - Măsura M6.5 Investiții în infrastructura socială și de educație a grupurilor marginalizate a ocazionat implementarea proiectului social Renovare și modernizare casa de tip familial "Glasul Speranței România", în comuna Baru, în valoare de 19.892 Euro.

Măsura M6.6 Acțiuni de integrare a minorităților etnice (inclusiv minoritatea romă), tot un singur proiect, Achiziționarea de echipamente în vederea integrării în societate a minorității etnice romă, implementat de autoritățile publice din Sântămăria-Orlea, proiect în valoare de 10.977 Euro.

Proiecte implementate prin măsura M6.3 Dezvoltarea satelor în Țara Hațegului

TOTAL	VALOARE PROIECT (EURO)	COMUNA, LOCALITATEA	TITLUL PROIECTULUI
1.093.796,02	19.977,34	Baru	Amenajare teren de sport si achiziționare grup electrogen
	79.855,00	Baru	Achiziționare și instalare echipamente pentru siguranța și securitatea comunității locale din comuna Baru
	82.081,00	Breteia Romana	Dotarea biroului agricol, deservirea domeniului public și privat al comunei Bretea Romană, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip excavator
	25.000,00	Breteia Romana	Construire capelă mortuară
	19.996,78	Breteia Romana	Modernizarea sistemului de iluminat public din comuna Bretea Română prin achiziționarea de lămpi de iluminat cu led
	19.915,79	Densus	Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Densus
	25.000,00	Densus	Construire capelă mortuară în localitatea Densus
	64.968,49	Densus	Achizitie utilaj multifuncțional în comuna Densus
	80.971,80	General Berthelot	Dotări pentru intervenții în caz de situații de urgență și pentru administrarea domeniului public
	17.722,93	General Berthelot	Refaceri zgrăvelii și pardoseli locale, înlocuire centrală termică și dotări cu rafturi la sediul primăriei General Berthelot
	74.599,12	Pui	Dotare comuna Pui cu utilaj multifuncțional pentru intervenții
	19.569,31	Pui	Dotări IT primăria comunei Pui
	84.000,00	Sălașu de Sus	Dotarea serviciului utilitar prin achiziționare utilaj multifuncțional pentru întreținere drumuri si zone verzi in comuna Sălașu de Sus
	19.116,57	Sălașu de Sus	Înființare sistem de supraveghere video în localitățile Sălașu de Sus , Sălașu de Jos, Coroiești, Mălăiești, Nucșoara, Ohaba de sub Piatră, Paroș , Peștera , Râu Alb , Râu Mic și Zăvoi din comuna Sălașu de Sus
	24.975,00	Sântămăria-Orlea	Achiziționarea de echipamente IT în vederea creșterii gradului de informatizare în comuna
	19.975,78	Sântămăria-Orlea	Dotarea sediului primăriei comunei Sântămăria-Orlea, județul Hunedoara cu echipamente IT și aparatură birotică în vederea eficientizării actului administrativ
	83.046,98	Sântămăria-Orlea	Dotarea serviciului voluntar pentru situații de urgență din comuna Sântămăria-Orlea, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional mobil pentru situații de urgență
	10.943,36	Sântămăria-Orlea	Achiziționarea de echipamente în vederea integrării în societate a minorității etnice rome din comuna Sântămăria-Orlea
	20.000,00	Sarmizegetusa	Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Sarmizegetusa
	80.512,64	Sarmizegetusa	Dotarea compartimentului de gospodărire comunală din comuna Sarmizegetusa, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip buldoexcavator
	79.993,00	Rau de Mori	Amenajare terenuri de sport în satele Clopotiva și Ostrov, comuna Râu de Mori
	44.379,00	Răchitova	Modernizare si dotare dispensar uman, sat Răchitova, comuna Răchitova
	20.000,00	Totești	Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Totești
	77.196,13	Totești	Dotarea compartimentului de gospodărire comunală din comuna Totești, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip buldoexcavator

Sursa: GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

Proiectele inițiate și implementate în cele 10 UAT-uri din Țara Hațegului aparținătoare GAL – ȚH-ȚP, în număr de 44, în valoare de 1.837.885€, se distribuie pe prioritățile SDL, astfel:

Tabelul 7.21.

Proiectele implementate pe priorități în GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor				
P ₁	Transfer de cunoștințe, formare, învățare, cultură	24851	1,4%	(52,0%)
	Dezvoltarea satelor	1093796	60,5%	
P ₂	Modernizarea exploatațiilor agricole	169661	9,4%	(26,0%)
	- finanțare publică	(109461)	(64,5%)	
	- finanțare agricultori	60000	(35,4%)	
	Tineri fermieri	90,000	5,0%	
P ₃	Înființarea de activități neagricole	340000	18,8%	(6,0%)
	- Pensuni agroturistice	(240000)	(70,6%)	
	- Prelucrare produse secundare	(100000)	(29,4%)	
P ₄	Investiții în dezvoltarea turismului	59008	3,3%	(10,0%)
P ₅	Investiții cu capital uman	0	0,0%	(4,0%)
P ₆	Proiecte sociale	30869	1,7%	(2,0%)
	Total	1837885	100%	100%

Sursa: GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

Față de prioritățile stabilite, s-au implementat, pe cele șase priorități, proiectele prevăzute în tabelul 5.21.

Din analiza proiectelor prezentate în tabelul privind alocările de fonduri, se desprinde concluzia conform căreia nici măcar un singur proiect nu are **aplicare zonală la nivelul mai multor UAT-uri** sau la nivelul GAL-ului, așa cum, de fapt, este gândită realizarea și implementarea proiectelor în UAT-urile din GAL.

Tabelul 7.22.

Proiectele implementate în GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor						
Prio-ritatea	Finanțare / Măsură (EURO)	Măsura	Suma Contribuție Publică	Localitate	Proiect	Contribuție privata
P ₁	24.851,00	1.2	24.851,00	THTP	Formare agricol și neagricol	
		2.1	20.000,00	Rau de Mori, Valea Dilji	Modernizarea fermei	
	49.397,60		Rau de Mori, Valea Dilji	Modernizarea fermei	21.381,00	
	45.196,00		Totești, Păclișa	Modernizarea fermei prin achiziție de utilaje	19.660,00	
	20.000,00		Bretea Romana	Achiziție utilaje agricole	20.000,00	
		45.066,68	Bretea Romana, Vâlcele	Modernizarea fermei prin achiziție de utilaje	67.596,00	

P₂	90.000,00	2.3	20.000,00	Sălașu de Sus,	Instalare Tânăr fermier
			30.000,00	Sălașu de Jos	Instalare Tânăr fermier
			20.000,00	Densuș, Hățăgel	Instalare Tânăr fermier
			20.000,00	Pui, Ponor	Instalare Tânăr fermier
			20.000,00	Pui, Serel	Instalare Tânăr fermier
P₃	340.000,00	6.1	30.000,00	Breteia Romana,	Pensiune agroturistica
			50.000,00	Bățălar	Construire atelier articole textile
			30.000,00	Sântămăria	Înființare pensiune agroturistica Lorena
			30.000,00	Orlea, Subcetate	Înființare pensiune agroturistica romană
			50.000,00	Densuș	Achiziție linie pentru brichetare resturi vegetale și rumeguș
			30.000,00	Sarmizegetusa	Înființare pensiune agroturistica
			50.000,00	Sălașu de Sus	Finalizare construcție existentă și transformarea în pensiune agroturistica
			30.000,00	Baru, Livada	Înființare pensiune agroturistica
			30.000,00	Sălașu de Sus,	Finalizare construcție existentă și transformarea în pensiune agroturistica
			30.000,00	Mălăiești	Înființare pensiune agroturistica
			30.000,00	Rau de Mori	Construire și dotare pensiune agroturistica
			30.000,00	Sântămăria	Construire pensiune agroturistica
			30.000,00	Orlea	Construire pensiune agroturistica
			30.000,00	Rau de Mori,	Construire pensiune agroturistica
			30.000,00	Clopotiva	Construire pensiune agroturistica
P₄	59.008,00	6.2	59.008,00	Sălașu de Sus,	Construire pensiune agroturistica
				Mălăiești	
P₁	1.093.796,02	6.3	19.977,34	Baru	Amenajare teren de sport și achiziționare grup electrogen
			79.855,00	Baru	Achiziționare și instalare echipamente pentru siguranța și securitatea comunității locale din comuna Baru
			82.081,00	Breteia Romana	Dotarea biroului agricol, deservirea domeniului public și privat al comunei Bretea Romana, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip excavator
			25.000,00	Breteia Romana	Construire capelă mortuară
			19.996,78	Breteia Romana	Modernizarea sistemului

				de iluminat public din comuna Bretea Română prin achiziționarea de lămpi de iluminat cu led
				Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Densuș
				Construire capela mortuara in localitatea Densuș
				Achiziție utilaj multifuncțional in comuna Densuș
				Dotări pentru intervenții in caz de situații de urgenta si pentru administrarea domeniului public
				refaceri zugrăveli si pardoseli locale, înlocuire centrala termica si dotări cu rafturi la sediul primăriei
				General Berthelot
				General Berthelot
				Dotare comuna Pui cu utilaj multifuncțional pentru intervenții
				Dotări IT primăria comunei Pui
				Dotarea serviciului utilitar prin achiziționare utilaj multifuncțional pentru întreținere drumuri si zone verzi in comuna Sălașu de Sus
				Înființare sistem de supraveghere video in localitățile Sălașu de Sus, Sălașu de jos, Coroiștei, Mălăiești, Nucșoara, Ohaba de sub Piatra, Paros, Peștera, Rau Alb, Rau Mic și Zăvoi din comuna Sălașu de Sus
				Achiziționarea de echipamente IT in vederea creșterii gradului de informatizare in comuna
				Sântămăria-Orlea

				Sântămăria-Orlea Dotarea sediului primăriei comunei Sântămăria- Orlea, județul Hunedoara cu echipamente IT și aparatură birotică în vederea eficientizării actului administrativ Dotarea serviciului voluntar pentru situații de urgenta din comuna Sântămăria-Orlea, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional mobil pentru situații de urgenta Achiziționarea de echipamente în vederea integrării în societate a minorității etnice rome din comuna Sântămăria-Orlea
		19.975,78	Sântămăria- Orlea	Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Sarmizegetusa Dotarea compartimentului de gospodărire comunală din comuna Sarmizegetusa, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip buldoexcavator Amenajare terenuri de sport în satele Clopotiva și Ostrov, comuna Rau de Mori
		83.046,98	Sântămăria- Orlea	Modernizare și dotare dispensar uman, sat Răchitova, comuna Răchitova
		10.943,36	Sântămăria- Orlea	Achiziționare sistem de supraveghere video în comuna Totești
		20.000,00	Sarmizegetusa	Dotarea compartimentului de gospodărire comunală din comuna Totești, județul Hunedoara cu un utilaj multifuncțional de tip buldoexcavator
		80.512,64	Sarmizegetusa	
		79.993,00	Rau de Mori	
		44.379,00	Răchitova	
		20.000,00	Totești	
		77.196,13	Totești	

P₆	19.892,00	6.5	19.892,00	Baru	Renovare si modernizare casa de tip familial "Glasul speranței Romania"	
P₆	10.977,00	6.6	10.977,00	Sântămăria-Orlea	Achiziționarea de echipamente in vederea integrării in societate a minorității etnice rome	
Total	1.946.821,30		1.818.184,30 (93,40 %)			128.637,00 (6,60 %)

Sursa: GAL – Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor

7.6. Analiza SWOT – Infrastructura și mediul înconjurător al Țării Hațegului

Tabelul 7.24.

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Rețea de drumuri județene și comunale între toate localitățile; – Localitățile au o așezare liniară, propice realizării rețelei de alimentare cu apă și canalizare; – Rețele de energie electrică în toate comunele; – Existența rețelei de telefonie fixă, a rețelei de telefonie mobilă, cablu TV și Internet; – Infrastructura educațională pentru învățământul primar în toate comunele; – Lăcașuri de cult în toate comunele și satele Nu la mediu si infrastructura; – Teritoriu geografic specific pentru depresiunile montane (Munții Retezat 2509 m) și zonele de deal (1200 m); – Rețea hidrografică bogată uniform distribuită amenajată și exploată prin microhidrocentrale; – Existența de stații de tratare a apei potabile; – Existența serviciilor de colectare selectivă a gunoiului menajer; – Disponibilitatea terenului pentru 	<ul style="list-style-type: none"> – Comune cu sate izolate, în zonele montane, căi de acces dificile sau blocate (în perioadele cu viscol și zăpada, decembrie-martie); – Rețele de acces: drumuri comunale și sătești nemodernizate și insuficient întreținute; – Slaba reprezentare a căilor ferate în zonă (există doar linia Simeria-Petroșani, care trece prin satul Subcetate - comuna Sântămărie Orlea - și comunele Pui și Baru); – Rețeaua de canalizare și apă potabilă nu este prezentă în toate localitățile; – Prezența neuniformă în teritoriu a sistemelor de distribuție a gazelor naturale; – Infrastructura de telecomunicații prezintă încă zone albe (sate izolate, fără rețea de telefonie și internet); – Inconsistență în efectuarea de lucrări de stabilizare în zonele ce prezintă pericole de alunecări de teren; – Investiții mici în sectorul de protecție a mediului;

<p>construcții; atât terenul cât și imobilele având prețuri mici de achiziție;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Patrimoniu natural și industrial de excepție: situri de importanță comunitară Natura 2000, parcuri/grădini istorice, anexe ale reședințelor nobiliare; – elemente patrimoniale unice cu valoare de simbol local; 	<ul style="list-style-type: none"> – Existența presiunii de poluare a apelor de suprafață și subterane; – Infrastructura de sănătate este deficitară; – Pășuni insuficient întreținute; – Patrimoniu natural și antropoc material și imaterial exploatat insuficient; – Accesibilitate dificilă spre monumentele istorice sau spre locuri cu conotație istorică deosebită; – Semnalizare deficitară a monumentelor istorice.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Creșterea nivelului de informare în accesarea proiectelor europene; – Accesarea fondurilor europene pentru modernizarea și extinderea rețelei de apă și canalizare, amenajarea și regularizarea cursurilor și debitelor de apă; – Posibilitatea de racordare a localităților la sistemul de distribuție a gazelor naturale din magistrala BRUA; – Amenajarea teritoriului pentru sporturi de iarnă; – Împădurirea terenurilor neproductive din comune cu sprijin pentru cofinanțare din PNDR; – Punerea în valoare și promovarea patrimoniului natural și antropoc; – Promovarea și mărirea vizibilității Țării Hațegului (zona etno-folclorică cu patrimoniul material și imaterial păstrat aproape intact și nealterat). 	<ul style="list-style-type: none"> – Imposibilitatea asigurării susținerii financiare în toate domeniile infrastructurii; – Modernizarea excesivă a teritoriului și pierderea valorii culturale; – Defrișări abuzive de pădure; – Procesul de degradare al pășunilor; – Extinderea eroziunii solului cu consecințe grave pe termen lung; – Legislația de mediu într-o continuă schimbare; – Educație ecologică insuficientă și superficială; – Degradarea patrimoniului antropoc.

7.7. Analiza SWOT – Capacitatea administrativă în Țara Hațegului

Tabelul 7.25.

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Asocierea autorităților locale din zonă pentru proiecte comune privind reabilitarea și dezvoltarea infrastructurii (drumuri, apă, canal); – Existența GIL încă din 2006 și GAL din 2009 în teritoriu; – Experiența dobândită în cadrul proiectelor cu diferite surse de finanțare externă; – Capacitatea de a atrage, de a coordona, implementa și monitoriza resurse financiare externe; – Asocierea autorităților locale pentru lobby la autoritățile județene, naționale și europene în vederea promovării și dezvoltării zonei; – Disponibilitatea pentru colaborarea cu parteneri interni și externi; – Parteneriate cu instituții publice, ONG-uri și organizații internaționale; – Existența serviciilor sociale publice și private. 	<ul style="list-style-type: none"> – Posturi din organigrama Primăriei nu sunt ocupate în prezent; – Capacitate administrativă redusă de a genera venituri proprii și de a absorbi fonduri nerambursabile; – Nivelul redus al investițiilor în bugetele locale; – Dotări tehnice și tehnologice insuficiente și/sau depășite moral, aplicații informatice insuficiente sau realizate într-o manieră care nu permite centralizarea, interconectarea și interpretarea integrată a datelor; – Cooperare inter-instituțională inadecvată; – Absența unor sisteme și proceduri de monitorizare și evaluare, inclusiv participativă, a performanței furnizării serviciilor publice.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI:
<ul style="list-style-type: none"> – Posibilitatea accesării de finanțări europene destinate spațiului rural PNDR, POR, POCU, POCA, POIM, POC, etc.; – Posibilitatea implicării populației în activitățile și proiectele ONG-urilor active în zonă; – Implementarea sistemului de semnătură electronică în relația cu autoritățile și instituțiile publice; – Oportunitatea extinderii parteneriatelor public-private și subcontractarea de servicii publice mediului privat; – Existența sprijinului public pentru asistența socială și medicală acordată 	<ul style="list-style-type: none"> – Criza economică și restricțiile specifice pandemiei; – Alocări insuficiente spre bugetele locale; – Întârzieri majore care intervin între momentul depunerii cererilor de finanțare și momentul contractării proiectelor cu finanțare externă, datorate cu precădere proceselor de evaluare și contractare și al celor privind achizițiile publice; – Complexitatea procedurilor de achiziții poate determina prelungirea de la un an la altul a acestei activități și pierderea bugetului alocat achizițiilor;

<p>populației vârstnice;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Posibilitatea achiziționării de terenuri și case (destinate construirii sau amenajării de case de vacanță de către populația urbană, în special tineri; – Posibilitatea înființării de centre sociale și culturale cu sprijin public. 	<ul style="list-style-type: none"> – Deciziile la nivel politic și modificările instituționale frecvente/ potențial nefavorabile; – Instabilitatea specifică Perioadelor electorale - schimbarea aleșilor locali după alegerile locale să permită menținerea parteneriatelor și asocierilor existente în zonă.
---	--

7.8. Analiza SWOT – Educație, cultură în Țara Hațegului

Tabelul 7.23.

PUNCTE TARI:	PUNCTE SLABE:
<ul style="list-style-type: none"> – Introducerea rețelei de cablu și internet în școli; – Existența unui număr suficient de unități de învățământ; – Infrastructură de educație, cultură și sport relativ bună; – Existența sălilor de sport; – Existența transportului școlar; – Organizarea unor evenimente specifice: târguri și nedei, sărbătorile comunei etc.; – Organizarea de evenimente locale sau zonale cu frecvență multianuală; – Organizare de manifestări sportive. 	<ul style="list-style-type: none"> – Nivelul de dotare și modernizare a școlilor și grădinițelor este precar; – Lipsa alocărilor financiare specifice domeniului; – Fluctuația și instabilitatea cadrelor didactice; – Baza materială insuficientă sau uzată fizic și depășită tehnic în unitățile de învățământ; – Implicare redusă a cetățenilor la viața asociativă; – Abandonul practicilor tradiționale în favoarea “modernității”.
OPORTUNITĂȚI:	AMENINȚĂRI
<ul style="list-style-type: none"> – Posibilitatea modernizării tuturor școlilor, grădinițelor și altor instituții culturale din zonă (cămine, muzee, biblioteci etc.); – Posibilitatea accesării de fonduri pentru dezvoltarea educației, culturii și sportului; – Inițierea unor programe de consiliere a copiilor a căror părinți sunt plecați în străinătate; – Organizarea de competiții sportive pentru tineri, la nivel local și zonal, cu atragerea de sponsori pentru aceste competiții; – Posibilitatea sprijinirii investițiilor pentru asigurarea unei educații moderne; 	<ul style="list-style-type: none"> – Prolungirea crizei sanitare cauzate de COVID-19; – Amplificarea dezechilibrelor demografice prin scăderea natalității și îmbătrânire; – presiunea de migrație a populației tinere spre alte zone; – Decizii de închidere/restrângere a activității școlilor generale din satele aparținătoare comunelor, cu impact asupra scăderii gradului de instruire școlară; – Scăderea numărului de copii școlari,

<ul style="list-style-type: none"> – Oportunități de amenajare de parcuri și spații de joacă pentru copii; – Cadru favorabil sprijinii afirmării tinerelor talente în diferite domenii artistice și sportive, și organizarea de concursuri cultural-educative pentru elevi și tineri; – Oportunități de investiții pentru desfășurarea activităților de educație, cultură și sport. 	<p>una din cauze fiind proveniența lor din familii cu posibilități materiale reduse, ca incidență a sărăciei;</p> <ul style="list-style-type: none"> – Neadaptarea învățământului la cerințele pieței muncii la nivel de sistem educațional; – Migrarea părinților, apariția și multiplicarea fenomenelor sociale în rândul tinerilor; – Riscul pierderii tradițiilor locale; – Posibilitatea degradării clădirilor școlare în absența lucrărilor de renovare și sau neconservare.
--	--

CONCLUZII

Cercetările întreprinse în teren în zona Țării Hațegului, alături de bibliografia parcursă de cercetătorii Centrului de Cercetare pentru Dezvoltarea Rurală Durabilă a României de la Filiala Timișoara a Academiei Române, ne-au condus la formularea mai multor concluzii necesare elaborării unei strategii de dezvoltare rurală durabilă a zonei.

Starea economică și socială generală a spațiului rural hațegan și a fiecărei comune din zonă, după anul 1989, a suferit transformări profunde: revenirea la proprietatea privată a terenurilor agricole și, în parte, a terenului silvic, privatizarea majorității societăților comerciale rămase în funcțiune, falimentarea și lichidarea unui mare număr de întreprinderi industriale (miniere, de prelucrare industrială, alimentare) ceea ce a determinat apariția șomajului industrial, distrugerea sau demolarea numeroaselor conace și palate construite în majoritatea lor de vechi familii românești (unele dintre acestea maghiarizate în decursul timpului) care arată perenitatea românească pe aceste meleaguri, desființarea CAP-urilor și a IAS-urilor, un exod evident al populației tinere active și calificate către alte zone ale României dar mai ales spre străinătate etc.

Resursele naturale extrem de diverse și de înaltă calitate peisagistică, bogăția monumentelor istorice și naturale, mulțimea de parcuri și rezervații naturale, existența unei populații relativ stabile în timp, numeric și calitativ, fondul funciar agricol, în mod deosebit a pajiștilor naturale montane, fondul forestier de înaltă calitate și diversitate, existența unui număr impresionant de studii și cercetări istorice, paleontologice, de biodiversitate, economice și sociologice, un sistem hidroenergetic și a unui potențial de extindere a producerii energiei verzi nepoluante etc., constituie potențialități de dezvoltare economică generală și de dezvoltare rurală durabilă, reprezintă condițiile sine qua non ale elaborării unei strategii în Țara Hațegului.

Principalele cereale cultivate în Țara Hațegului sunt grâul și porumbul. Pe lângă acestea, pășunile și fânețele dețin ponderi însemnate în suprafața agricolă a Țării Hațegului. Producțiile obținute fluctuează de la un an la altul, funcție de condițiile climatice și mai puțin datorită introducerii de noi tehnologii de cultivare a plantelor și creșterea animalelor. Referitor la evoluția numărului de animale pe specii, se remarcă faptul că efectivele de bovine, porcine și cabaline au scăzut în perioada analizată, iar efectivele de ovine și caprine au crescut. De asemenea, o creștere semnificativă s-a înregistrat la familiile de albine.

Cercetările efectuate în localitățile rurale din Țara Hațegului, în mod deosebit cunoașterea problemelor cu care se confruntă agricultorii și întreprinzătorii, rezultate din discuțiile directe cu aceștia, ne-au condus la formularea următoarelor cerințe:

1. Cerințe urgente ale agricultorilor și administrațiilor locale din Țara Hațegului

Cunoașterea stării de fapt a economiei rurale, în special a agriculturii și dezvoltării rurale din Țara Hațegului scoate în evidență necesitatea unor reforme urgente referitoare la mecanismele de funcționare a exploatațiilor agricole și a administrațiilor locale generatoare de inițiative și performanță.

Marea majoritate a fermierilor și administratorilor UAT-urilor apreciază faptul că eliminarea punctelor slabe din legislația generatoare de birocrație și incompetență ar fi mult mai eficientă economic și social din toate punctele de vedere comparativ cu prevederile financiare ale Programului Național de Redresare și Reziliență (PNRR), Planul Național de Dezvoltare Rurală (PNDR) și a Planului Național de Dezvoltare Locală (PNDL), toate luate la un loc.

2. Probleme legislative generatoare de neperformanță în agricultură și dezvoltarea rurală constatate în Țara Hațegului

Este cunoscut faptul că România are cea mai mare pondere din UE a angajaților – salariați ai statului din domeniul public, adică în ceea ce se definește **sistemul birocratic**, stare de fapt care o întâlnim peste tot și în Țara Hațegului. Chiar dacă nu s-ar cunoaște această statistică, efectele dăunătoare vieții economice și sociale românești generate de birocrație se văd și se simt la tot pasul, atunci când se întreprinde o cât de sumară analiză a funcționalității sistemului de avizare a inițiativelor economice precum și înființarea de noi activități, proiecte etc., datorate birocratizării excesive a instituțiilor economice și comerciale, cu influență directă în ceea ce privește înființarea de întreprinderi noi, întocmiri și depuneri de proiecte, execuția și implementarea proiectelor.

O recentă statistică europeană arată faptul că pentru înființarea unei **întreprinderi familiale agricole, persoană fizică autorizată, întreprindere individuală**, atestarea unui **punct gastronomic local** într-o agropensiune sau atestarea sanitar-veterinară a unei bucătării de pensiune rurală ori a unui laborator de producere de murături sau dulcețuri, spre exemplu, în România timpul necesar este de 5-6 ori mai mare față de Austria.

De ce? Răspunsul este **simplic**: din cauza birocratizării excesive a legislației și regulamentelor de avizare, a mulțimii avizelor necesare (cele mai multe ne semnificative economic, financiar sau sanitar-veterinar). De unde acest "exces" de reglementare și avizare? Din motiv simplu. Birocrația centrală care, de regulă, "emite" reglementările, le amplifică, le face tot mai stufoase pentru a justifica "schemele de personal" ale instituțiilor evaluatoare, de autorizare, de control, de regulă aflate la nivel central, ministerial.

Reglementările stufoase, emise, de regulă, de așa numitele corpuri tehnice ministeriale sunt, în cele mai multe cazuri, foarte imprecise, ambigue, tocmai pentru a genera și explica "necesarul de timp" și, mai cu seamă, necesitatea existenței și funcționării numeroasei pături de evaluatori, avizatori și autorizatori.

Din practica europeană sau națională a "caietelor de sarcini" și a "ghidurilor solicitantului" necesare proiectelor cu finanțare europeană, rezultă același fenomen. Și aici România este campioană. Caietele de sarcini cuprind, de regulă, de 3-4 ori mai multe condiționalități în România comparativ cu Polonia. Și iată cum ne explicăm de ce Polonia are o rată de accesare dublă sau chiar triplă a fondurilor europene agricole (și nu numai) față de România.

Această stare de fapt - birocratizare excesivă a instituțiilor - am întâlnit-o frecvent în Țara Hațegului. Mulți întreprinzători renunță la a iniția proiecte noi sau le abandonează pe cele

începute. La birocratizarea excesivă se adaugă un alt fenomen extrem de costisitor și econofag: **centralizarea excesivă**. Aproape **totul**, ca avizare, aprobare etc. se obține numai de la București, eventual, în puține cazuri, de la județ sau autoritățile regionale. Decizia locală în materie de responsabilizarea instituțiilor este nulă.

Analiza SWOT a proiectelor de dezvoltare a localităților rurale (comune și sate) inițiate de administrația locală (primării și consilii) scot în evidență un aspect negativ **referitor la tipurile de dezvoltare locală** întâlnite cel mai des în Țara Hațegului. Marea majoritate (peste 90%) din proiectele de dezvoltare locală (inițiate, aprobate și finanțate din fonduri publice proprii, județene, naționale și europene se încadrează în tipul de **dezvoltare rurală pasivă**, negeneratoare de valoare nouă, adăugată, care au efecte economice precare de evoluție pe termen mediu și lung.

Proiectele de **dezvoltare economică activă** din economia rurală agricolă, nonagricolă și de servicii, generatoare de valoare adăugată, de venituri la bugetele locale, cu finanțare mixtă public-privată sau integral privată sunt extrem de rare, ceea ce scoate în evidență faptul că mult afișatul slogan **parteneriat public-privat** este, mai degrabă, sau un simplu slogan sau o dorință și mult mai puțin o realitate economică generatoare de dezvoltare economică. Pentru a nu rămâne la simple afirmații datele referitoare la proiectele implementate în UAT-urile GAL Țara Hațegului – Ținutul Pădurenilor sunt mai mult decât edificatoare (tabelul 5.21).

3. Probleme urgente cu care se confruntă mediul de afaceri și administrațiile locale din Țara Hațegului:

- absența totală a **sistemului de consultanță de specialitate** necesar întreprinzătorilor agricoli, fermierilor (agricultorilor), gospodăriilor, datorită inexistenței (și la această dată) a camerelor de agricultură;

- **absența cvasitotală a specialiștilor de la direcțiile agricole** în vederea acordării consultanței și îndrumării de specialitate. Direcțiile agricole au rămas simple servicii agricole teritoriale care, așa cum funcționează acum, ar trebui desființate de îndată;

- **insuficiența societăților private de consultanță** care să întocmească, la prețuri rezonabile, proiectele necesare întreprinzătorilor, fermierilor și autorităților locale rurale pentru accesare de fonduri de implementare, dezvoltare de afaceri agricole, proiecte de dezvoltare rurală locală și zonală;

- **parteneriatul neconsolidat al mediului agricol** (neasociat și nereprezentat) **cu mediul științific universitar și de cercetare** precum și parteneriatul public-privat precar (mai mult clamat decât aplicat) sunt alte puncte slabe ale consultanței de specialitate;

- **absența unei bănci agricole** specializate, care să finanțeze cu prioritate și avantajos agricultura și dezvoltarea rurală, interesul foarte scăzut al băncilor comerciale pentru finanțarea agricolă și practica dobânzilor **mari** (de neacceptat de micii întreprinzători agricoli), creditul comercial scump etc.

- neajunsurile semnalate mai sus în domeniul vital al consultanței agricole, economice, comerciale, financiare, sociale, pentru Țara Hațegului (ca de altfel pentru întreg spațiul rural românesc) demonstrează cu prisosință modul în care autoritățile românești, în primul rând Parlamentul, Guvernul și, în special, Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale și într-o

oarecare măsură Digiagri a Uniunii Europene au înțeles să legifereze, să organizeze și să rafineze (timp de peste 30 ani) susținerea agriculturii.

Țara Hațegului, deși are o rețea suficient de dezvoltată de pensiuni turistice rurale, nu este susținută încă printr-o politică de **promovare a produselor agroalimentare locale prin gastronomia locală**, deosebit de bogată, de prezentare în toate restaurantele, pensiunile și magazinele "La doi pași" a produselor locale cu marca "produs natural", "produs ecologic" sau "produs montan" provenite de la producători locali.

Politica de promovare a produselor locale este absentă total, deși ar avea efecte economice multiple, atât asupra producătorilor agricoli, cât și asupra comercianților, dar și efecte importante prin promovarea de produse alimentare locale (în special a produselor de munte și din gospodăriile locale) sănătoase pentru consumator, contribuind astfel și la implementarea și în România, a cerințelor Pactului Ecologic (Verde) European de la "fermă la furculiță" sau al lanțurilor alimentare scurte.

4. Probleme permanente cu care se confruntă fermierii din Țara Hațegului

- **Absența totală a centrelor zonale de colectare și de depozitare temporară** a produselor (legume, fructe, lapte, brânză), fermierii fiind nevoiți de cele mai multe ori să comercializeze producția obținută în piețe, târguri și oboare;
- **Absența totală a abatoarelor, punctelor și centrelor de sacrificare** a animalelor, în special la ovine;
- **Prețul scăzut al laptelui de oaie și vacă și absența totală a centrelor de prelucrare primară și secundară** a laptelui;
- **Absența unui centru de colectare, prelucrare și etichetare a mierii de albine**, sub mărcile "Miere de Țara Hațegului", "Miere din Muntele Retezat" etc.
- **Concurența neloială de pe piață**, datorită produselor provenite din țările non-UE (țări în care fermierii nu respectă normele de bunăstare și de tratamente aplicate impuse de legislația națională și UE);
- **Absența totală a susținerii proiectelor** de dezvoltare și de reconversie a pomiculturii precum și de înființare a unor centre de colectare și procesare a fructelor de pădure și a plantelor medicinale existente în zonă;
- **Imposibilitatea valorificării lânii și a pieilor de ovine**, datorită nefinalizării inițiativelor Ministerului Agriculturii privind achiziția și prelucrarea acestora;
- **Absența forței de muncă calificate** în toate domeniile, mai cu seamă în creșterea oilor, în fermele de vaci și legumicultură;
- Deși zona are o rețea hidrografică bogată, cu toate acestea **fermierii nu pot să irige terenurile agricole** pentru că nu primesc autorizațiile de mediu necesare amenajării unor bazine de colectare a apei din sursele naturale de suprafață sau subterane;
- **Accesarea anevoioasă a fondurilor europene** datorită neîndeplinirii condițiilor obligatorii, greu de atins, și a schimbării dese a condițiilor de eligibilitate din ghidurile solicitantului;
- **Subvențiile mici acordate** de APIA din fonduri europene și naționale, în sectorul creșterii

ovinelor;

- **Cumpărarea terenului agricol fără înregistrarea notarială** din lipsa actelor de moștenire din partea vânzătorului și a necadastrării terenurilor;

- **Recuperarea greoaie și incompletă**, prin despăgubiri, a pagubelor la culturile agricole produse de animalele sălbatice;

- **Managementul gunoiului de grajd** în exploatațile zootehnice mari și medii reprezintă o altă problemă cu care se confruntă fermierii, deoarece, conform normelor de bune practici pe care trebuie să le respecte pentru a putea beneficia de subvenții pe suprafață, prin intermediul APIA, (care interzice aplicarea gunoiului de grajd între lunile octombrie și martie), perioada în care se poate împrăști gunoiul se suprapune cu perioada de vegetație a culturilor agricole.

Din discuțiile avute cu fermierii mici și mijlocii din Țara Hațegului, am desprins următoarele cerințe importante ale acestora:

- Înființarea unei structuri de consiliere și acompaniere pentru inițiativele agricole și de dezvoltare rurală durabilă (centru regional de consultanță), pentru sprijinirea fermierilor în probleme legate de producție, noi tehnici și tehnologii, precum și accesarea fondurilor naționale și europene.
- Construirea unui centru regional de colectare, spălare și prelucrare primară a lânii și pieilor.
- Calificarea forței de muncă, prin înființarea în cadrul liceului "Ion Constantin Brătianu" – Hațeg a unei filiere tehnologice cu specializare în agricultură, medicină veterinară, silvicultură și exploatare forestieră.
- Alinierea subvențiilor acordate fermierilor din România, la nivelul subvențiilor acordate fermierilor din țările Uniunii Europene cu potențial agricol asemănător.
- Convergența plăților directe: decidenții trebuie să negocieze plafoanele acordate României pentru a se elimina discrepanțele majore între plățile încasate de fermieri din diferite state ale UE. Fermierii români încasează subvenții cu circa 30% mai mici decât media UE.
- Plafonarea subvențiilor: procesul de plafonare a plăților directe este agreat de către fermierii din zona Hațegului, intervievați de către cercetătorii centrului, contrar poziției marilor fermieri și chiar a Ministerului Agriculturii și Dezvoltării Rurale.
- Acordarea și în exercițiul financiar 2023-2027 a ajutoarelor naționale tranzitorii (din bugetul național) care să completeze subvențiile din Fondul European de Garantare Agricolă, pentru ca fermierii români să încaseze o subvenție cel puțin egală cu media UE.
- Plata pentru tinerii fermieri să se acorde până la împlinirea vârstei de 40 de ani, nu doar în primii 5 ani de la instalare cum este prevăzut în actualul exercițiu financiar. Aceștia au nevoie să se doteze cu utilaje și echipamente performante, iar în 5 ani este destul de dificil.
- Scăderea plafonului de la 60 de ovine la 35 de ovine, pe fermă, pentru a putea beneficia cât mai mulți crescători de sprijinul voluntar cuplat.
- Omologarea varietății Țurcană Brează, ca rasă, pentru că această varietate are cea mai mare producție de lapte dintre varietățile de Țurcană și pentru că are cea mai mare

prolificitate (peste 150% în medie), sporind astfel zestrea genetică a populațiilor de ovine românești și creșterea biodiversității genetice în acest domeniu.

Comunitățile din Țara Hațegului trebuie să dezvolte o **economie locală activă și dinamică**, bazată pe dezvoltarea principalelor resurse și valori ale zonei, care să aducă beneficii tuturor cetățenilor din localitățile rurale ale zonei, dar cu păstrarea caracterului, identității și calității fiecărei zone în parte.

Considerăm că pe baza studiilor întreprinse în perioada 2018 - 2022, autoritățile locale și județene vor avea posibilitatea, să elaboreze o strategie adecvată economiei rurale, în general și agriculturii, în special, care să constituie suportul proiectelor de dezvoltare rurală a zonei, de ameliorare a vieții locuitorilor din spațiul rural al Țării Hațegului (orizonturile 2020-2040).

BIBLIOGRAFIE

1. Berger, A. Chevalier, P., Dedeire M., Patrimoines,- Héritages et développement rural en Europe, L'Harmattan, 2010;
2. Berger, A. Chevalier, P., Cortes, G., Dedeire, M., Héritages et trajectoires rurales en Europe, L'Harmattan „Logiques sociales”, 2009;
3. Botici Gabriela – Țara Hațegului. Atracții turistice și unități de cazare, Ed. Academiei Române, București, 2010;
4. Cioloș, D., Luca, L., Giurca, D. – 20 de ani în căutarea unei coerențe în politicile agricole din România, în volumul „După douăzeci de ani” (vol. I), coord: Murea, R., Boari, V., Vlas, N., Editura Institutul European, Iași, 2010
5. Davidescu, D., Florea, N. (coord.) – Atlasul agricol al României, Editura Academiei Române, București, 2010
6. Davidovici I., Gavrilă D. – Politica agricolă și de dezvoltare rurală în dezvoltarea economică a României, Ed. Academiei Române, 2003
7. Delgado A.C. - Abordări economice ale dezvoltării rurale, în Revista „Questionne Agraria”, nr. 65 p.33-74, 1997;
8. Feher, Andrea - Finanțarea agriculturii și dezvoltării rurale. Politici comunitare, Editura Orizonturi universitare, Timișoara, 2009;
9. Feher Andrea, Goșa, V., - Dezvoltarea activităților neagricole. Alternative pentru agricultura cu timp parțial. Cercetări de economie agrară și dezvoltare rurală 1990-2010. Realizări și perspective. Academia Română, 2010, p.473;
10. Gavrilă D., V. Florian - Economia rurală în România, Ed. Terra Nostra, Iași, 2007;
11. Giurca, D., Alexandri, C., Rusu, M., (2012) – Reforma Politicii Agricole Comune în contextul perspectivei bugetare post-2013, Studii de strategie și politici, Institutul European din România, http://www.ier.ro/documente/spos_2011/SPOS_2011_-_nr_1_RO-EN.pdf;
12. Goșa, V. - Sisteme de finanțare a agriculturii, Timișoara, Editura Mirton, 2000;
13. Goșa, V. - Management financiar în agricultură și turism rural, Timișoara, Editura Mirton, 2005
14. Goșa V., Otiman P. I., Mateoc-Sîrb Nicoleta, Andrea Feher - Aprecieri asupra cadrului financiar multianual (CFM) 2014-2020 ca suport al politicii agricole comune a U.E.;
15. Goșa, V., Feher Andrea, Goșa, C. , Raicov, M. - The convergence of direct payments, The Multiannual Financial Framework components (CFM) 2014-2020, an unfulfilled wish - Simpozion științific Internațional „Dezvoltarea rurală durabilă”, Lucrări științifice, seria I, vol. XIV, pp.5-12, B+, USAMVB – mai 2012, Timișoara;
16. Goșa, V., Feher Andrea, Raicov, M., Goșa, C. - Estimation of direct payments under the E.U.'s Multiannual Financial Framework (MFF 2014-2020) - Simpozion științific internațional „Dezvoltarea rurală durabilă”, Lucrări științifice, seria I, vol. XIV, pp. 13-24, B+, USAMVB - mai 2012, Timișoara;
17. Hognogi Gheorghe-Gavrilă, Țara Hațegului studiu de geografie regională, Editura Risoprint,

- Cluj-Napoca, 2016;
18. Ianos, G. - Geografia solurilor cu noțiuni speciale de pedologie, Timișoara, Editura Mirton, 2004;
 19. Lowe P., - Concepte și metode în politicile europene de dezvoltare rurală, în A. Cavazzani, G. Gaudio și S. Sivini Politici, guvernare și inovare în zonele rurale, INEA, ESI, Napoli;
 20. Luca, L., Cionga, C., Giurca, D. – Consolidarea exploatațiilor agricole, Editura Economică;
 21. Man, T.E., Mateoc-Sîrb, Nicoleta, - Dezvoltarea rurală și regională durabilă a satului românesc, Editura Politehnica, Timișoara 2007;
 22. Mateoc-Sîrb Nicoleta, - Economie Agrară, Ediția a II-a, Editura Agroprint, Timișoara, 2003;
 23. Mateoc-Sîrb, Nicoleta – Dezvoltarea rurală și regională în România, Ed. Agroprint, Timișoara, 2004;
 24. Mateoc-Sîrb, Nicoleta, Ungureanu, G. – Dezvoltarea regională și rurală. Evoluții și tendințe, Ed. Mirton, Timișoara, 2010;
 25. Mateoc-Sîrb Nicoleta, Mănescu Camelia - Dezvoltare rurală și organizarea teritoriului, Editura Mirton, Timișoara, 2012;
 26. Nistoreanu P. - Ecoturism si turism rural, Ed. ASE - București, 2003;
 27. Otiman, P.I., - Optimizarea producției agricole, Editura Facla, Timișoara, 1987;
 28. Otiman, P.I., - Dezvoltarea rurală în România , Ed. Agroprint, Timișoara, 1997;
 29. Otiman, P.I. - Restructurarea agriculturii și dezvoltarea rurală a României în vederea aderării la Uniunea Europeană, Ed. Agroprint, Timișoara 1999;
 30. Otiman, P.I. - Economie rurală, Ed. Agroprint, Timișoara, 1999;
 31. Otiman, P.I., - Economie rurală II, Ed. Agroprint, Timișoara, 2000;
 32. Otiman, P.I. - Agricultura României, Ed. Agroprint, Timișoara, 2002;
 33. Otiman, P.I., Goșa, V., Mateoc-Sîrb Nicoleta ș.a. - Dezvoltarea rurală durabilă în România, Editura Academiei Române, 2006;
 34. Otiman, P.I., Grigorescu Dan, Bogdan Alexandru, Conservarea geo- și biodiversității și dezvoltarea durabilă în Țara Hațegului – Retezat, Vol I, Editura Academiei Române, 2010;
 35. Otiman, P.I., Violeta Florian, Ionescu, C., Conservarea geo- și biodiversității și dezvoltarea durabilă în Țara Hațegului – Retezat, Vol II, Editura Academiei Române, 2010;
 36. Otiman, P.I. - Agricultura – factor de atenuare a crizei economico-financiare și de reluare a creșterii economice, Supliment profitul agricol, nr.11-18 martie 2009;
 37. Otiman, P.I., Violeta Florian, Ipate, Judith., Ghidul întreprinzătorului agricol din Țara Hațegului – Retezat, Editura Academiei Române, 2010;
 38. Otiman, P.I., - Alternativele economiei rurale a României: dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă, Ed. Academiei Române, București, 2011;
 39. Otiman, P.I., - Probleme actuale ale spațiului rural românesc, Structura agrară actuală a României - o mare (și nerezolvată) problemă socială și economică a țării, Revista Română de Sociologie, 2012;
 40. Otiman, P.I., Mateoc-Sîrb, Nicoleta, Mănescu, Camelia, - Economie Rurală, Editura Mirton, 2013;

41. Otiman, P.I. (coordonator), *Almăjul de ieri, de azi și de mâine*, Editura Academiei Române, Editura ArtPress, 2017;
42. Otiman Păun Ion, Ionescu Cornel, Enache Mădălin, *Retezat – O minune a Țării Hațegului și a României*, Ed. Academiei Române, București, 2010
43. Ploeg J. D. Van Der, Long A., Banks J. - *Rural development the state of the art*, în Ploeg J.D. van der et al., eds, *Living countryside, rural development processes in Europe: the state of the art*, Elsevier, Doetinchen, 2002;
44. Ploeg J. D. Van Der - *Există o nouă paradigmă a dezvoltării rurale*, în A. Cavazzani, G. Gaudio și S. Sivini Politici, *guvernare și inovare în zonele rurale*, INEA, ESI, Napoli, 2006;
45. Ploeg J. D. Van Der - *Dincolo de modernizare, Procese de dezvoltare rurală în Europa*, Rubettino, Cosenza, 2006;
46. Popovici, Gh. – *Banatul Montan - ghid turistic*, Editura TIM Reșița, 2013;
47. Raicov, M., Goșa, V., Feher, Andrea, Hurmuzache, Tabita, Goșa, C., - *Rural development policy of the European Union between 2014 and 2020 - Simpozion științific internațional „Dezvoltarea rurală durabilă”*, *Lucrări științifice, seria I, vol. XV, pp. 88-91, B+, USAMVB – mai 2013, Timișoara*;
48. Romano D. - *Sisteme locale de dezvoltare rurală, Raport CNEL, Agricultura între global și local*, 1998;
49. Rusali, Mirela-Adriana, *Dezvoltarea economică a ruralului din România*, Ed. Digital Data, Cluj, 2013;
50. Țărău, D., Luca, M. - *Panoptic al comunelor bănățene din perspectivă pedologică* - Editura Marineasa, Timișoara, 2002, Reactualizat 2011;
51. Zahiu Letiția – *Management agricol*, Editura Economică, București, 1999;
52. *** Comisia prezidențială pentru politici publice de dezvoltare a agriculturii - *Cadrul național strategic pentru dezvoltarea durabilă a sectorului agroalimentar și a spațiului rural în perioada 2014 - 2020 – 2030 - Cadrul național strategic rural*, 2013;
53. *** Comisia națională de prognoză – *Studiu Consolidarea exploatațiilor agricole*, 2012;
54. *** *Cercetări de economie agrară și dezvoltare rurală 1990-2010. Realizări și perspective*, Editura Academiei Române, București 2011;
55. *** *Direcția pentru Agricultură a județului Hunedoara*;
56. *** *Guvernul României, Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Planul Național Strategic pentru Dezvoltare Rurală 2007-2013*;
57. *** *Guvernul României, Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale - Planul Național Strategic pentru Dezvoltare Rurală 2014-2020*;
58. *** *INS – Anuarul statistic al României 2007-2020*;
59. *** *INS- Portal Tempo online*;
60. *** *Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Pedologie Agrochimie și Protecția Mediului – ICPA- București*
61. *** *Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, Direcția Generală Dezvoltare Rurală - AM PNDR, Raport anual de progrese privind implementarea PNDR în România în anul 2013*;
62. *** *Programul Național de Dezvoltare Rurală 2007-2013*;

63. *** Programul Național de Dezvoltare Rurală 2014-2020;
64. *** Programului National de Dezvoltare Locală (PNDL II) în perioada 2017-2020;
65. *** Rural Development in the European Union, Statistical and Economic Information, Directorate - General for Agriculture and Rural Development, Report 2007-2013;
66. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Baru, județul Hunedoara 2014-2020
67. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Bretea Română, județul Hunedoara 2014-2020
68. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Densus, județul Hunedoara 2014-2020
69. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei General Berthelot, județul Hunedoara 2014-2020
70. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Pui, județul Hunedoara 2014-2020
71. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Răchitova, județul Hunedoara 2014-2020
72. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Râu de Mori, județul Hunedoara 2014-2020
73. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Sarmizegetusa, județul Hunedoara 2014-2020
74. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Sălașu de Sus, județul Hunedoara 2014-2020
75. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Sântămăria Orlea, județul Hunedoara 2014-2020
76. *** Strategia de dezvoltare locală a comunei Totești, județul Hunedoara 2014-2020
77. *** Strategia de dezvoltare locală a Orașului Hațeg, județul Hunedoara 2014-2020
78. *** <http://www.adrvest.ro>
79. <http://www.comuna-salasudesus.ro/index.php?np=Galerie>
80. *** <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/agriculture/data/database>
81. *** <http://ec.europa.eu/atwork/synthesis/aar/> - Rapoarte statistice DG Agri
82. *** <https://www.google.ro/maps?hl=ro>
83. *** <http://www.madr.ro>